DE NAVORSCHER.

EEN MIDDEL TOT

GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER

TUSSCHEN ALLEN

DIE IETS WETEN,

IETS TE VRAGEN HEBBEN OF IETS KUNNEN OPLOSSEN

ONDER REDACTIE VAN

G. FULDAUER.

VIJF EN TACHTIGSTE JAARGANG.

AMSTERDAM
ENGELHARD, VAN EMBDEN & Co.
1936.

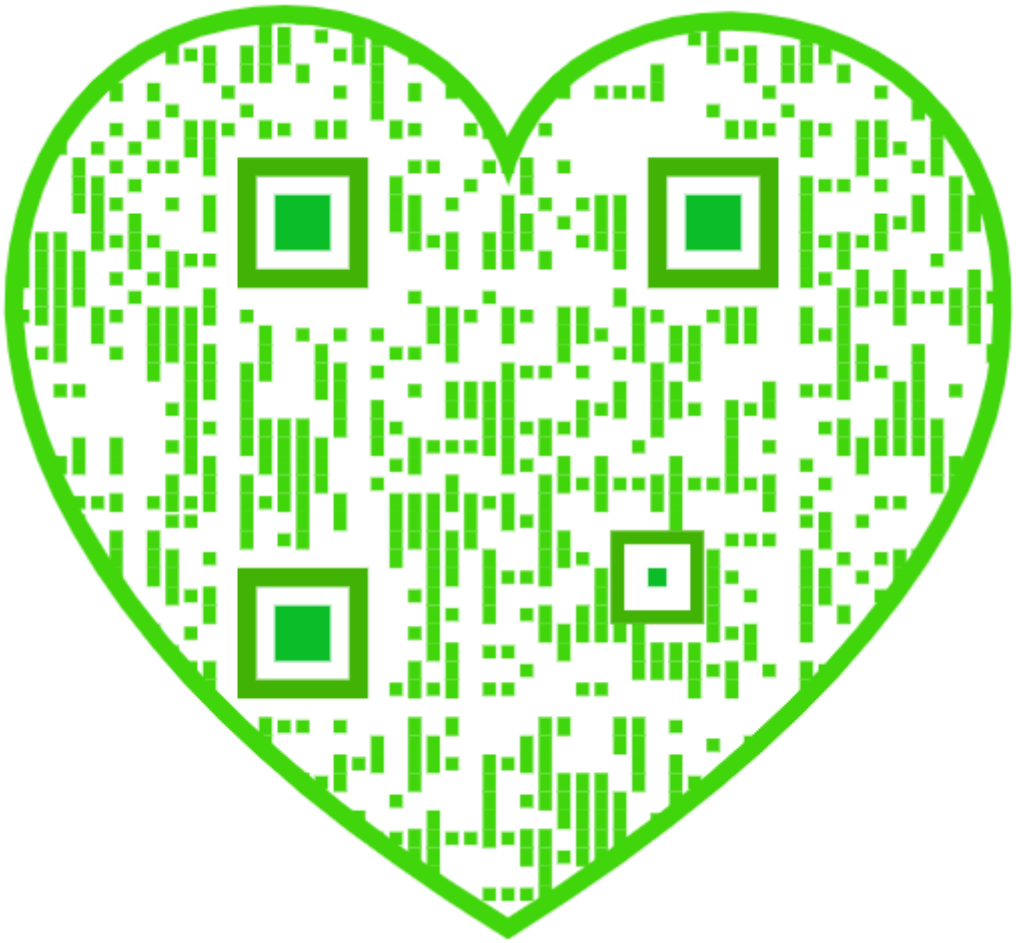

DE NAVORSCHER

DE NAVORSCHER.

EEN MIDDEL TOT

GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER

TUSSCHEN ALLEN

DIE IETS WETEN,

IETS TE VRAGEN HEBBEN OF IETS KUNNEN OPLOSSEN

ONDER REDACTIE VAN

G. FULDAUER.

VIJF EN TACHTIGSTE JAARGANG.

AMSTERDAM
ENGELHARD, VAN EMBDEN & Co.
1936.

REGISTER

A.

Aanbestedingen in de jaarrekening van de Zype 1572-73, 138.
Alberello, 135
Algemeene verordening op de Organisatie van het Roomsch-Katholieke kerkgenootschap, 124.
Alva, 89.
Antwerpen, 133.
Aphorismen van een Secretaris van Legatie, 40.
Apologie van den Prins, 79.
Apotheeckere potten, 135.
Appelthorn, 198.
Arnsberg, Grafschaft, 169.
Aylva, 145.

B.

Bagnano, 127.
Bake, Mr. C., 96.
Bedlam, 56.
Belangrijke briefwisseling, 145.
Beleg van Maastricht, 1.
België en Holland, 118.
Bellaard Lormier, 270.
Belonje, Mr. J. en J. Westra van Holthe, 288.
Bengel luidt, 190.
Beschrijving van onze Uitlandigheid, 243.
Betuttelaar, 50.
Bijdrage tot de Genealogie van het Geslacht (van) Grevenstein, 169.
Bisschop van Munster, 145.
Blesse, 158.
Blocq, Dr. G. de, 156.
Blokzijl, 198.
Boeckhorst, 227.
Boom, Harm, 93.
Bor, Gelegentheyt van 's-Hertogengenbosch, 80.
Borchhard, J., 239, 240.
Botnia, Tjalling van, 285.
Bowens, 44.
Brabant, 4.
Braga, 49.
Brandt, 146.
Brederode, 44.
Bressebrug, 195.
Brogkie, Hertog de, 123.
Brugge, 129.
Brunswijck, 248.
Brunswijck, Hertog van, 252.
Brussel, 128, 129.
Brussel, 23 Juni 1568, 88.
Buelens, 123.
Bulhoek, 66.
Bijbelbladen Gramser en Nierop, 6.
Byland, van, 196.
Byland, Baron van, 149.

C.

Camp, du, 287.
Cauteleus, 55.
Charleroi, 129.
Charleroi, Binche, 148.
Charlottenburg, 254.
Clarens, 226.
Colesberg, 226.
Colijn Caillieu's, Dal sonder wederkeeren, Pas der Doot, 143.
Collegium te Leuven, 125.

Compagnie, 258.
Concordaat, 124.
Conservatie, 55.
Coops, D., 240.
Corp, G., 240.
Cort en waerachtig verhael van alle aanslagen, stormen, 46.
Crequier, 17.
Cronyk of beschryvinge van Oud- en Nieuw Sneek, 281.
Culemborg, 147.

D.

Delftsche tegels, 38.
Den Bosch, 89.
Denemarken, Mathilde van, 251.
Deum, Te, 78.
Drenthe, 193.
Duitsch Noodgeld, 95.
Duyn, van der, 122.

E.

Eberstein, Graaf van, 88.
Een man uit Roosendaal met vele namen, 85.
17 Eeuwsch declaratieboek van een Hollandsch Advocaat, 231.
Egmond aan Zee, 21.
Egmont, 38.

F.

Falck, Mr., 121.
Ferwerderadeel, 286.
Flagellatie, 55.
Frankfort, 254.
Frankrijk, 133.
Frederik, Prins, 121, 129.
Friesland, 146, 150.
Friesch geslacht uit Amsterdam, 224.
Friesland, 150.
Friso, W. C. H., 285.

G.

Gael, 135.
Geldersche Stamreeksen in de Kwartierstaat, 16, 218.
Gendebien, 130.
Genealogie en levensloop van Generaal Christiaan Roedolff de Wet, 71.
Genealogie en levensloop van eenige Zuid-Afrikaansche voormannen, 226.
Genealogische en heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie door
Genechten, 38.
Gent, 123.
Geslacht Le Cocq d'Armandville, 97.
Geslacht van der Breggen, 227.
Geslacht Vrolijk, Vrolik, Frölich of Frolijk, 230.
Geslacht Lormier, 260.
Geslacht Vermaat, 75.
Gildehaus, 245.
Glenisson, 38.
Glorieus festijn, 281.
Gloucester, 282.
Godspenning, Meetpenning, Godsloon, 39.
Corbach, C. van, 208.
Gorredijk, 158.
Graham, 198.
Grappig testament, 191.
Groningen, 146.
Gulik, 117.

H.

Hannover, 248.
Haren, van, 195.
Hasendonck, 219.
Haspelen, 229.
Hasselendonck, 218.
Hasselt, 198.
Havelterberg, 205.
Hazepolder, 139.
Heerenveen, 150.
Hendrik Casimir, 156.
Hermans, verzameling van Kronijken, 80.
Hespe, 229.
Hespele, 228.
Hessen, 253.
Heurck (van) en Boekenoogen, 43.
Hillegom, 26.
Histoire de l'imagerie populaire flamande, 43.
Hoeytema, 239.
Hohenriaz, 253.
Holland, in, 287.
Hollandsche Waterlinie, 145.
Holstein, Hertog van, 157.
Hoogendorp, G. van, 121.
Hospitaal te Leuven, 1.
Huisduinen, 26.
Huis met de Gebroken Ruiten, 17.

I.

Iex jusqu'a l'Infamie, 127.
Infamia nobilitat, 127.
Information on the Hedrick Family, 182.

J.

Janskerk, St., 78.
Jette, 239.
Johan Maurits, 145.
Juli-revolutie, 128.
Juvenille Magazine, 37.

K.

Karel II, 282.
Karel V, 285.
Karel X, 128.
Karel van Oostenrijk, 285.
Karga, 254, 257.
Katholieken, 122.
Katholieke Liberale Unie, 126.
Keppels, 197.
Kerstblok, 38.
Keulen, 117.
Kinderfreund, 37.
Kinderkrant, 37.
Kingma, 195.
Kneppelhout, 49.
Kolfspel op de oude kinderprent, 38.
Kretzer, 49, 50.
Kriekelaar, 17.
Krüger, 66.

L.

Lafeuillade, 128.
La Muette de Portici, 128.
Langerack, 198.
Leeuwarden, 160.

Lemmer, 152.
Le National, 127.
Leuven, 129.
Liberalen, 122.
Limburg, 4.
Linde, 148, 195.
Linden D'Hoogvorst, van der, 129.
Lodewijk Napoleon, 121.
Lodewijk Philips, 133.
Loizeleur, 78.
Londensche protocol, 117.
Luik, 129.
Lyclama a Nycholt, 157.

M.

Maanen, 124.
Maanfsenburg, 253.
Magasin des Enfants, 37.
Magazijn voor volwassen meisjes, 37.
Maiolica-aardewerk, 134.
Makkinga, 159.
Maria Stuart, 281.
Martenahuis, 285.
Martinikerk (St.) te Sneek, 239.
Masnfelt, 2.
Massaniello, 128.
Mathieu, 253.
Maurits, 193.
Maurits van Nassau, 145.
Mauritshuis, 282.
Maurits van Nassau, 285.
Mechelen, 4.
Meckere, 253.
Medemblik, 25.
Melkpenning, 239.
Memoires du diable, 41.
Menu uit het jaar 1719, 187.
Merode, 130.
Metternich, 133.
Meyery, 215.
Mirandolle, 246.
Mondragon, 2.
Montpouillan, 148, 193.
Munster, 146.

N.

Namen, 4.
Nasali, Mgr., 124.
National Congres, 132.
Nationale Conventie, 119.
Nederlandsche Grafschriften, 19.
Nederlandsche plaatsen (meest buitenlandsche reisbeschrijvingen), 41.
Nieuw magazijn van honderd leerzame brieven, 37.
Nijcholtpade, 154.
Noord-Nederland, 122.
Noorderkwartier, 139.
Noord-Scharwoude, 26.
Nutz-Berg, 251.
Nyenburg, 258.

O.

Oldeberkoop, 154, 197.
Old Christmas, 37.
Oostenrijk, 133.
Opkomst en Aanwas der Stad Doesburg, 183.
Opper-Gelder, 4.
Osnabrück, 246.
Ostende, 44.
Otto III, 227.
Oude Sneeker luiklokken, 239.

P.

Palestina, 286.
Parma aan Filips II, 4.
Pelgrimstocht naar het Heilige Land, 286.
Peperga, 158.
Periodieken voor jongens en meisjes, 37.
Pernis, 19.
Plakkaten, 89.
Plan om de opgestane gewesten tot gehoorzaamheid te brengen, 46.
Plateelbakkers, 135.
Plessis, F. W. du, 226.
Poortugaal, 77.
Poppenheuser, 240.
Portz, 156.
Portz, Johan Daniel, 155.
Pottenbakkers en Maiolica te Alkmaar, 134.
Potter, Louis de, 126.
Posen, 254.
Post, 198.
Pottenbakkers, 135.
Pretoria, 226.
Prins Willem III, 145, 166.
Protestanten, 123.
Provenhuis, 231.
Pruisen, 133.
Pyrmont, 147.

R.

Rabenhaupt, 145.
Racoten, 255.
Raden van Holland, en Westfriesland, 156.
Rechtspleging in ouden tijd, 258.
Reest, 197.
Reizigers te Amsterdam, 41.
Renswoude, 19.
Revolutie in Parijs, 128.
Rijnoever, 117.
Rio Grande, 259.
Rogier, 130.
Rood-geel-zwart, 129.
Rooswyck, 46.
Rooswijck, Jan, Angel, 46.
Rijn, Waal en Yssel, 47.

S.

Sans Souci, 254.
Scheiding tusschen Noord en Zuid, 117.
Schenk, 47.
Schenk (de), 46.
Schimmelpenninck, 121.
Scholia op de Apologie, 79.
Schrijven van Alva aan Filips II,
Schrijven van Graaf van Mansfelt aan Filips II, 2.
Sedeno, Hieronymo, 90.
Seminaria, 124.
Sentinelle sur le continent, 117.
Sevenaar, 149.
Simancas, 1.
Skaperdijck, 141.
Slijkenburg, 195.
Slijkersdijk, 140.
Sloten, 152.
Sneek, 239.
Soiree d'un diable, 41.
Soldatenraad, 163.
Sonoy, 139.
Sordet, 199.
Spaansche verliezen voor Maastricht, 1.
Spanbroek, 21.
Spykenisse, 77.
Staten van Groningen, 147.
Steenwijk, 160.
Steghe, ter, 239.
Stenzewo, 255.
Stroe (Wieringen), 24.
Strooibiljet uit ouden tijd, 94.
Studeerlamp, onder de, 288.

T.

Taalwet van 1819, 125.
Te 's-Hertogenbosch is in 1584 geen „Te Deum" voor den moord van Prins Willem van Oranje gehouden, 78.
Teken-Collegie, 94.
Teridzert, 154.
Texel, 258.
Thiennes, 117.
Tideman, J., 52.
Tjonger, 148.
Tollius, Bartha, Hermina, 241.
Troost aan alle prul-poeeten, 59.
Tijdschrift „Braga", 49.

U.

Uitlandigheid (onze), 241.
Utrecht, 244.

V.

Van Heurn, Historie van 's-Hertogenbosch, 81.
Vargas, Juan de, 90.
Veenendaal, 45.
Verhael van de Moort, ghedaen aen den Persoone des Doorl. Heern Wilhelms, Prince van Orangien, 78.
Verviers, 129.
Vlaanderen, 124.
Vlietinck, 44.
Volksrijmpje, 45.
Vorst Maurits van Nassau en zijn Cavalerie-Generaal in Friesland, Markies de Montpouillan, 145, 193.
Vriend der Kinderen, 37.
Vroonlanden, 139. 3

W.

Waal, 46.
Waar is Genealogie Huygen?, 183.
Waar ligt Hespele, 227.
Waldeck, Graaf, 151.
Wassenaer-Opdam, 148.
Water, 189.
Waterlinie, 199.
Weele, 141.
Weener Congres, 117.
Weststellingwerf, 159.
Westerland (Wieringen), 24.
Weyer, van de, 130.
Wijk, 197.
Wijnteterp, 146.
Wildeman, M. G., 192.
Willem I, 118, 122.
Wittgenstein, 196.
Wolfenbüttel, 251.
Wolvega, 209.

Y.

York, 282.
Ysseloorde, 47.
Yule Clog, 37.

Z.

Zevender, Frederik van, 138.
Zijpe, 138.
Zuidelijke Nederlanden, 131.
Zwartsluis, 198.
Zwolsche predikatie, 93.

GESLACHTSREGISTER.

A.

Abeele, Anna van den, 268.
Aberson, J. F., 33.
Acuna, Basco de, 2.
Aelmis, Francina, 269.
Africa, Carlos de, 2.
Alberts, Aartyen, 170.
Albers, Antie, 28.
Alphen, A. van, 29.
Alvarado, Fr. de Aquilar, 2.
Aqua, 189.
Aquanus, 189.
Aquensis, 189.
Ardillier, Anna, Elisabeth, 277.
Arends, 178.
Arnsberg, 169.
Arnts, Hendrick, 236.

B.

Backer, Dirck Jansz., 235.
Backer, Herman, 170.
Backum, E., 27.
Bak, Sieuwtje, 24.
Bakker, Corbelis, 29.
Bal, Adriaaen, 86.
Bartel, 223.
Baske, Tr. H., 33.
Bataaille, R. M. de la, 275.
Bax, 235.
Bayes, D., 224.
Beaulieu, Ds. de, 261.
Becker, 73.
Beest, Cornelis van, 236.
Bellaard, C. A., 271.
Bergh, Christina, 73.
Berkhout, Ds. A. M., 279.
Bernaige, Pieter van, 21.
Berntsz, Jacob, 263.
Betlehem, D., 31.
Beuranus, Thijman, 232.
Biersteker, A. P. 27.
Bisselick, W. van, 33.
Bloemendael, Jan van, 234.
Blokziel, Harmen, 29.
Blonck, Ida, 262.
Bockelenberg, 73.
Boer, de, 77.
Boer, J. J. de, 180.
Boes, S., 31.
Bogaert, George van, 236.
Boomsma, R.O., 34.
Boot, J. M., 273.
Boot, Maria, 25.
Bosquet, Anna 173.
Bosquet, Jean, 178.
Bosch, G., 263.
Bosse, Stakman, 29.
Botter, C. H., 238.
Bouche, M. J., 178.
Bra, Jan, Jacob de, 268.
Braeckel, 235, 236.
Brahe, A.M.F. van, 268.
Brandtsen, Jan, 220, 223.
Brauw, C. M. de, 32.
Brederoede, Sijmen van, 35.
Breederode, Elisabeth van, 35.
Breggen, van der, 227.
Brock, 234.
Broer, A., 86.
Brouwer, C. W., 238.
Brouwers, A. D., 27.
Bruining, P., 32.
Bruyn, A. C., 220.
Bruyn, Cornelis de, 223.
Buierdsen, Ruierd, 224.
Buijs, R. J., 26.
Bulhoek, 66.
Burgerhout, C., 274.
Burghoorn, 270.

Burght, Tannia van der, 242.
Bustamente, Alferez, 2.
Buys, Catharina, 172.

C.

Camerling, 235.
Campi, Scipion, 2.
Caravantes, Carlos de, 1.
Casparis, A. B., 34.
Cassam, A. I., 267.
Castilla, Juan de, 2.
Castillo, Alonso del, 1.
Gerbrants, Douwe, 72.
Chaves, Francisco de, 2.
Chaves, Juan, 1.
Claesz., H., 233.
Clarens, 226.
Clerco, 73.
Cloete, Francina, 69.
Coco, 242.
Cocq d'Armandville, 97.
Colesberg, 226.
Commijs, H. J., 25.
Conijn, E., 24.
Coppens, Catharina, 34.
Cordon, Maria, 241.
Cornelis Jansz., 136.
Couwenburch, 238.
Cramser, 6.
Crane, Mathys, 238.
Croesen, Brigitta, 265.
Cruysselenberg, J., 279.
Cuiper, Francisco de, 235.
Cuniga, Antonio de, 2.
Cuniga, Pedro, de, 1.

D.

Daesdonck, 21.
Dalem, van, 234.
Damme, 233, 236, 237.
Damen, Cornelis Delices, 257.
Delices, 287.
Dieme, W. L. van, 28.
Diemen, W. L. van, 28.
Domen, Pauwels, 236.
Donk, Geertje, 16.
Dorpe, Steven van den, 238.
Dorsten, J. H. van, 175.
Douwes, Dekker, 28.
Draaisma, Hiltje, 174.
Drabbe, G. W. H., 242.
Driel, Adriaan van, 76.
Duijnen, Jan van, 137.
Duinker, D., 31.
Dumoulin, 260.
Duyckers, C. J., 175.

E.

Earnes, Fabio, 1.
Egberts, Mevr. Johanna, 180.
Eijckbergh, fam., 20.
Elgin, G. Fr., 269.
Emants, J. B., 263.
Esselwael, M. G., 76.

F.

Faltot, L. dit, 280.
Forsborgh, P. H., 268.
Forsten, Balthasar, 266.
Fourie, Johanna, 68.
Francken, L. Fr., 268.
Franssen, Jan Domer, 235.
Frantzen, G., 31.
Funke, J. W., 32.

G.

Galis, Fr. H., 277.
Garbrantsz, Rutger, 232.
Gars, Guyllaume, 237.
Gebraertsdr., 235.
Geffen, Niclaes, 234.
Gerdenier, Jan, 25.
Gerders, J. E., 273.
Gerlach, R. H., 16.
Gerritsz. Dirck, 137.
Geurt, 7.
Geurts van Otterloo, 6.
Giera, Juan, 2.
Gilles, Jan, 235.
Giltjes, Antje, 36.
Giltjes, Lourens, 26.
Gissenburch, Wena de van, 236.
Gobius, G. F. G., 32.
Graeff, David de, 21.
Grevenstein, 169, 176.
Groeninx, Cornelis, 187.
Groot, M. C., de, 272.
Grutterswijk, B., 12.
Gusenkamp, Tollius, 242.
Guzman, Pedro de, 1.

H.

Haan, Schelle de, 35.
Haas, Bart, de, 18.
Haerm, C. van der, 172.
Haammechjer, J. A., 280.
Hanselaar, Maria, 173.
Hanxleden, A. van, 26.
Hartgen, Catarina, 33.
Harinxma, Jel van, 285.
Hartwigs, E., 69.
Hasel, Hansen van, 223.
Haselendonk, 219.
Hasendonck, 219.
Haaseldoncq, 220.
Hechtermans, J. M., 265.
Hector, A. A., 86.
Hedrick, George D., 182.
Heeteren, Hendrik van, 262
Heeteren, Leonard van, 265.
Hellingman, Crab, 33.
Helm, Janke van der, 273.
Hemelryck, 31.
Hendricks, C., 221.
Herrera, Luys de, 2.
Hersela, Luys de, 2.
Hersele, Maria van, 265.
Heteren, van, 278.
Heyblom, L. C. D., 275.
Heyden, Jasper van der, 233.
Hijmens, M., 32.
Hilten, Maria van, 275.
Hoenders, W. C. A., 273.
Hoogvliet, 75.
Hoolwerff, G. J. van, 27
Hoop Scheffer, 49.
Hoorn, Van, 20.
Hottinga, Frouck van, 285.
Houbois, Cornelus, 281.
Huijsmans, A. M., 27.
Hurck, H. v. d., 16.
Hulst, Reindert van 9.
Huygen, van de, 183.
Hydoraeus, 189.

I.

Iemants, Adriaen, 237.
Imantsz, Adriaen, 235, 236.
Isselmuden, Baron van, 16.

J.

Jacops, Knier, 22.
Jansen, Brant, 220, 222.

Janssen, Mr. J., 31.
Jaspers, Catalina, 6.
Joncker, Andries, 231.
Jonge, J. de Wet de, 71.
Jongkees, Jan, 27, 33.
Jonkes, C. S., 31.

K.

Kaa, Adriaan van der, 262.
Kaa, Leonard van der, 261.
Kaa, van der, 277.
Kelder, Adriana, 31.
Kemp, Wilhelmina, de, 32.
Kerby, Jan, 268.
Kerby, Maria, 268.
Kerkman, S. M. H., 268.
Kessel, van, 234.
Keuken, Klaas, 33.
Kikkert, Jannetje, 36.
Kluit, Adriana, 36.
Kniphausen, 273.
Knollaerdt, D. A. J., 175.
Koedijk, A. J., 22.
Koekemoer, M. Chr., 73.
Koning, P. 25.
Kool, Cornelia, 276.
Koopman, Maria, 29.
Kooter, Trijntje, 36.
Korff, Andries, 28.
Korm C., 32.
Krab, A., 31.
Krieken, Hermina van, 16.
Kroon, Anna, 174.
Krüger, 226.
Kruijff, Elisabeth, de, 18.
Kruys, Jan, 174.

L.

Lagendael, 264.
Laman de Vries, 224.
Lammerts, J., 18.
Landriano, A. de, 2.
Leendertse, C., 77.
Leenheer, 275.
Limvliek, J. G. van, 44.
Lip, Graaf van der, 172.
Lombaard, C. M., 74.
Lormier, C. A. B., 274.
Lormier, Claude, 261.
Lormier, Salamon, 276.
Lucassen, Trijntje, 178.

M.

Maat, van der, 75.
Maerssen, Nicolaes, 235.
Maertens, Jan Aert, 235.
Manen, G. G. van, 7.
Manrique, Juan, 1.
Mastenbroek, 173.
Meel, J. L. van, 267.
Meijer, K., 31.
Meneses, Carlos de, 2.
Mesteeker, G., 277.
Metz, J. G. H., 34.
Meulberg, Bastiaan, 178.
Meulen, Anne van der, 260.
Meyjes, Petronella, 225.
Meyler, D. H., 275.
Miggel, Hendrina, 280.
Mil, Kan van, 235.
Moer, Grietje, 22.
Mooien, J. H., 36.
Mouin, Anne du, 260.
Mostert, J. Fr., 25.
Motte, 255.
Moy, Gerrit, 235.
Muller, J. W., 34.
Muller, Marytie, 34.
Muller, M. F., 68.
Myts, Fr. A., 28.

N.

Nap, L. van, 28.
Navarette, 5.
Neyssel, J. B., 175.
Nierop, Cathariena, 11.
Nijenstein, G. L. van, 273.
Nirop, Cornelis, 15.
Nofrio, Pedro, 2.
Noir, le, 246.
Nordingen, Johan van, 231, 236.
Northeke, Boudewijn van, 227.

O.

Ockers, 172.
Oepkes, Rintje, 34.
Okelei, Lamberta, 172.
Olivier, H. J., 74.
Oloffsz., P. Zander, 137.
Oostendche geslachten, 44.
Opperman, C. H., 73.
Os, G. van, 24.
Osters, Arnout, 20.
Otten, Grietje, 174.
Otterloo, de Mol van, 25.
Oxle, 248.

P.

Pabe, Jacob, 273.
Pachecho, Pedro, 2.
Pal, Tijs Jansen, 33.
Palstercamp, 149.
Pangelaer, J. A., 234.
Pansemaker, Helena, 279.
Parival, Jean de, 287.
Paulus, 226.
Peaux, T. J., 29.
Pelencia, Juan Munez, 2.
Pelt, Joosten, 29.
Peper, Luytje, 30.
Perea, 2.
Petersen, L. A. 23.
Petten, G. van, 29.
Philips, Trijntje, 77.
Pierlinxs, N., 233.
Pieter Jacobsz., 137.
Pieter, M., 77.
Pinstermans, Femechien, 177.
Planteijl, A., 22.
Plessis, F. W., 226.
Plessis, Maria de, 66.
Pont, C. A., 25.
Ponthier, F. M., 273.
Potgieter, Maria, 68.
Putter, Alida, 69.

Q.

Quirijnsz. Gerrit, 137.

R.

Ramhorst, C. van der, 171.
Rammonitor, 31.
Rapost, J. P., 22.
Reinbach, J. M. J., 35.
Reiniers, Trijntje, 171.
Remme, Jan, 137.
Rens, Corbelia de, 267.
Retly, 21.
Reynbouts, Jan, 235.
Rijke, Adriana, 274.

Robinet, Elisabeth, 261.
Roelef, Hendriksz., 137.
Roelen, Claes, 233.
Roever, Christina de, 18.
Romein, Grietje, 273.
Ronimet, Elisabeth, 260.
Roodhuyzen, 224.
Rooy, Assuaris de, 173.
Rosendael, Broer van, 87.
Rouleau, Jacques, 178.
Rouleau, Maria, 173.
Rustenburg, C., 32.

S.

Sainte, 178.
Salamanca, Hieronimo de, 1.
Sanct Jorge, Conde Guido, 1.
Sanen, E. van, 21.
Scahlcken, B., 20.
Scheffer, 284.
Schoon, Antje, 330.
Schoon, Eltje, 30.
Schwartzenberg, 149.
Sipaert, Jan, 238.
Siserau, Jeanne, 277.
Smit, Jan, 175.
Sonsbeeck, E. J. van, 173.
Sotomayor, Luys, 2.
Soublet, Anne, 261.
Soupart, Jacobus, 187.
Sprundel, van, 235.
Staal, van der, 265.
Stalmans, Helena, 71.
Stechman, G. D., 180.
Steeman, A., 30.
Steenkamp, 69.
Steenlack, 279.
Steenlack, Brigitta, 266.
Steenlack, J. C., 265.
Steenlack, Lucia, 269.
Sterkenburg, C. K. van, 242.
Sternsdorff, F. C. Koning, 25.
Stevensz., Anthonis, 235.
Steyn, 226.
Steyn, Gebrants, 68.
Steyn, Eliza, 66.
Story, Samuel, 28.
Strick, Maria, 287.
Strydom, A. S. M., 74.

T.

Teijssen, Benjamin, 31.
Theunis, M., 70.
Thiel, Cornelia van, 264.
Thonis, Reynier, 233.
Tielemans, P. Frans, 137.
Tobias, J. H., 179.
Tollius, Herman, 242.
Tromp, Petronella, 224.
Troncoso, 1.
Trouillard, Ds. Etienne, 261.

U.

Ulenburgh, 173.
Ursinus, Sara, 172.
Uurbanus, S. M., 27.
Uyen, H. van, 30.

V.

Valckenier, 237.
Valdes, Juan de Q., 1.
Vastrick, A. L. M., 264.
Vaud, Canton de, 227.

Veemers, 26.
Veen, Fr. van der, 33.
Veenendael, Willem van, 236.
Velasco, Pedro de, 2.
Veld, Jan in 't, 36.
Velde, Jan van,' 236, 237.
Venter, J. A., 70.
Verberne, S., 31.
Verhey, B., 30, 31.
Verhoeven, Johanna, 36.
Vermaet, 75.
Vermeil, Jacob, 234.
Verschuur, Jacob, 27.
Verwer, Machteld, 171.
Villalva, Sancho de, 2.
Villela, Antonio, 1.
Villette, Elisabeth de, 260, 278.
Vlieger, van, 20.
Voogd, W. B. en P., 270.
Vosmaar, Albertus, 171.
Vries de, 31, 224.
Vrolik, 230.
Vrolijk, 230.
Vuuren, Susanna van, 73.

W.

Waldek, Frans Grave van, 169.
Wall, de, 31.
Walles de Vries, 224.
Warnsinck, J. C. M., 175.
Water, 189.
Waterham, Bernhard, 172.
Waven, Anna Claes, 235.
Wentel, Aafje, 34.
Westerholt, baron van, 35.
Wet, C. R. de, 70.
Wet, Willem de, 71.
Weynands, M. A.,' 18.
Wiecherking, 245.
Wiele, L. v. d., 18.
Wigbout, Luitje, 24.
Wijnoxbergen, F. van, 264.
Woubrugge, J. van, 71.

Y.

Yver, Elisabeth, 178.

Z.

Zembsch, J. P., 27.
Zeppenfeldt, 29.

Het beleg van Maastricht in 1579.

Spaansche verliezen vóór Maastricht.

In het staatsarchief te Simancas (Spanje) berust (legajo 579, fol. 169) de lijst van de gewonden en gesneuvelden aan Spaansche zijde bij het beleg van Maastricht (8 April 1579) dat 29 Juni 1579 bij verrassing veroverd werd. Er waren 400 dooden en in het mobiele legerhospitaal 400 gewonden.

130 gewonden werden naar het hospitaal te Leuven vervoerd, terwijl er nog 200 minder zwaar gewonden in hun eigen kwartieren verpleegd werden. Dan volgen de namen van de voornaamste gesneuvelden en gewonden.

J. KLEYNTJENS S.J.

Segun la quenta que se hecha faltaran despues que se sitió Mastrich hasta oy 400 espanoles, la mayor parte gente particular.

Havra en el hospital que anda en el exercito otros 400 heridos.

Hanse embiado a Lobayna 130 heridos.

Havra en los quarteles que se curan a su costa cerca de otros 200 que los que mejor estan de todos no pódran ser de serviçio en muchos dias, y no se ponen aqui otros que por ser pequenas sur heridas se curan en pie y han vuelto a servir.

Entre los demas muertos ay los siguientes:
Fabio Farnes, deudo del Prinçipe.
El Conde Guido de Sanct Jorge. 1)
Quatro gentiles hombres del Prinçipe.
El capitan Troncoso.
El capitan Pedro de Guzman.
El capitan Carlos de Caravantes.
El capitan Urquiçioi y su alferez.
El capitan Alonso del Castillo.
El capitan don Juan Manrique.
Don Juan de Chaves.
El capitan Geronymo de Yces.
Don Juan de Quinones, alferez de Valdes.
Don Antonio de Fuica y Villela.
Don Alonso de Salamanca, fijo de Hieronimo de Salamanca.
Don Pedro de Çuniga, page que fue de Su Alteza.

1) Gunsteling van Parma en diens adjudant.

Don Alvaro de Avellaneda.
El conde Pedro Nofrio, italiano.
Don Basco de Acuna, se dize que no escapará.
Don Juan Giera.
El alferez Bustamante.
El capitan Pedro Pachecho. Le mató un mosquetero suyl por detras. —

Entre los demas heridos ay:
Don Luys de Sotomayor.
El capitan Françisco de Aguilar Alvarado.
El capitan Sancho Beltran.
El capitan Perea.
El capitan Juan Munez de Palençia.
El capitan Torres de Vivero.
El capitan Sancho de Villalva.
Don Carlos de Africa.
El capitan Pedro de Velasco.
Don Françisco de Chaves.
Don Carlos de Meneses, paje que fue de Su Alteza.
El capitan don Luys de Herrera.
Don Ambrosio de Landriano.
El capitan don Antonio de Çuniga.
El capitan Juan de Castilla.
El ingeniero Sçipion Campi murio en Lieja de enfermedad.

Schrijven van Graaf van Mansfelt aan Filips II.

In dezen brief geschreven in het legerkamp te Maastricht 27 Juli 1579 deelt Mansfelt den Koning mede, dat hij over de overwinning te Maastricht behaald, niet wil spreken, daar Kolonel Mondragon 1) den Koning uitvóerig daarover zal inlichten.

Dan uit hij de vrees dat hij spoedig een droeve tijding zal te melden hebben, n.l. den dood van Parma. Volgens de doctoren lijdt de prins aan dezelfde ziekte, waaraan don Juan stierf.

Mansfelt verzoekt den Koning dringend nu reeds de noodige maatregelen te treffen, voor het geval dat de Prins sterven zou daar anders groote verwarring zou ontstaan.

---

1) Christoforo de Mondragon was van 1578-1579 gouverneur van de landen van Overmaas; een van zijn talrijke krijgsbedrijven in de Nederlanden was de verovering van Maastricht.

Zelf zou Mansfelt reeds lang ontslag genomen hebben, wegens zijn slechte gezondheid, de vele onaangenaamheden, die hij ondervonden heeft en den slechten staat zijner geldmiddelen, maar voorloopig zal hij nog blijven, omdat de dienst dit eischt en zijn vertrek verwarring zou kunnen stichten. Hij verzoekt den Koning spoedig te beslissen, wat er geschieden moet en hoe verder het bestuur gevoerd moet worden. Nogmaals dringt hij op het zenden van geld aan.

Op dezen brief teekent de Koning eigenhandig aan, dat men Mansfelt zeer vriendelijk en beleefd moet antwoorden!

El Conde de Mansfelt a Su Magestad.
Maestrich, 2 de julio de 1579.
Simancas. — Estado: legajo 579, folio 62.

S. C. R. Magd.

La relacion que hara a V.Md. el coronel Mondragon me escusava de ser prolixo en darle quenta del successo desta villa de Maestricht de la qual ha sido Dios servido de dar a V. Magd. muy cumplida victoria, sino se nos aguara este contento con la enfermedad del Principe, la qual es de manera que temo mucho que la primera nueva que V. Magd. tenga del sea de su fallecimiento, porque dizen los medicos que su mal va pareçiendo al del Sor. Don Juan Quedaria todo lo de aca en la confusion que V. M.d. puede considerar si no provee con toda diligençia en lós negóçios quando Dios fuesse servido de disponer del Principe.

Y yo como el mas dessea el serviçio de V. Magd. no puedo dexar de representarle que cumple mas que nunca proveer en lo de aca con toda diligencia y aunque yo estava determinado como por algunas mas he significado a. V. Magd. de retirarme (assi por hallarme con poca salud, molido de diversos desgustos, y en parte alcançado de deudas por los gastos a que mis cargos me obligan) cómó por dessear antes del fin de mis dias yr a besar los Reales pies y manos de V. Magd., todavia considerando que mi ausençia seria al presente causa de confusion y que no seria su Real servicio, pospondre vida, salud, contento y satisfaçiones a lo que soy obligado y devó a V. Magd. y al tiempo y procurare de con mi presençia en quanto valiere assistir a lo que esto me obliga y porque V. Magd. estara avisado por ottra via de lo que aqui ha pareçido cónvenir

que se haga por su servicio mientras ottra cosa V.Md. ordena, no se ve mas Iargo sino que le torno a representar que sobre todo es necessaria la presteza en la provision de govierno y dinero. Guarde Nro Senor la S. C. y Real persono de V. Magd. con aquel augmento de vittorias, reynós y senorios que sus humildes criados desseamos y la christiandad ha menester. De Maestricht 2 de Julio 1579.

Esta pensava ymbiar a
V.Md. con Mondragon,
pero por ofrecerse correo
que yra con mas brevedad.
la ymbio acra.

S. C. R. Magd.
Humil criado de V. M.
que sus pies y Reales manos besa
& Mansfelt.

(Al dorso, en el sobrescrito:) A la S. C. R. Magd. del Rey nro. Senor.
En la carpeta,
(De mano de Felipe II:) Respondasele muy graciosamente.

Parma aan Filips II, 19 Juli 1579.

Parma aan Filips II (Legerkamp bij Maastricht, 3 Aug. 1579).

Parma had na den dood van don Jan zijn troepen van Namen naar Maastricht verlegd, einde 1578, om de belegering der stad te beginnen. Eerst verzekerde hij zich van een aantal plaatsen in het Overkwartier van Gelderland.

Het platteland van Brabant en Opper-Gelder en Limburg werd door beide partijen gebrandschat en geplunderd. Van uit zijn versterkte kamp bij Maastricht schrijft Parma aan den Koning volgende brieven, waarvan de origineelen in het archief te Simancas liggen.

Simancas, legajo 579, fol. 14.

Schrijver begint met de mededeeling dat hij langzaam zijn gezondheid terugkrijgt (zie hiervoor schrijven van 2 Juli 1579) van Mansfeld aan den Koning). Dan beklaagt hij zich, dat er maar steeds geen soldij gezonden wordt voor de troepen.

In het verdere gedeelte spreekt hij over de inname van Mechelen, waaromtrent den Koning een bericht toegezonden is in het Fransch en zegt dat nu Vilvoorden en Brussel omsingeld zijn, hij deze tevens zal dwingen hun plicht te doen.

Het leger, dat in Gelderland ligt, doet, volgens Parma, vrijwel niets, omdat het nog steeds zijn soldij niet ontvangen heeft. Ware dit geschied, dan zou Gelderland nu reeds in het bezit van den Koning zijn en waarschijnlijk eveneens een gedeelte van Friesland.

Hij beveelt den commandant Navarette aan, die veel te slecht betaald wordt en verplicht is meer uit te geven dan hij ontvangt.

Simancas. legajo 579, fol. 81).

De Duitsche regimenten eischen hun soldij, daar zij anders weigeren hun kwartieren bij Maastricht te verlaten. De Prins deelt mee, gehoord te hebben, dat de ontevreden troepen het hierbij niet zullen laten, maar zich in Luxemburg door plundering voedsel zullen trachten te verschaffen. Men zal hun minstens hun van vroeger verschuldigde soldij moeten betalen, doch zij zullen ook nog een deel van hun tegenwoordige soldij eischen. Wanneer men hun echter betalen wil met de 400.000 escudos, die uit Florence zijn gezonden, dan blijft er niets over voor de Spanjaarden, de lichte cavalerie en de Walen. Bovendien moet men het geleende geld spoedig terugbetalen; b.v. aan de hertog van Terranova, eveneens als de schulden aan particulieren voor geleverde levensmiddelen. Men wil zoo gauw mogelijk de „reytres" naar huis zenden, maar dit is onmogelijk, als men hun niet betaalt. Walen, Boergondiërs en Spanjaarden dringen aan op betaling; voor het vele en harde werk dat zij deden, behooren zij beloond te worden. Het eerste dat geschieden moet, is het wegzenden der „reytres" naar plaatsen, waar zij geen ruggesteun kunnen vormen van de Duitsche vorsten, daartoe is geld noodig. Het is mogelijk, dat Henegouwen en Artois de reytres zullen willen behouden, maar het is ook mogelijk, dat alle gewesten er op aandringen zullen, dat zij vertrekken.

Maar in elk geval moeten de reytres betaald worden.

Bijbelbladen Gramser en Nierop

medegedeeld door

Mr. A. HAGA.

Onderstaande familie-aanteekeningen, geschreven op eenige foliobladen, welke los in een ouden bijbel lagen, bevinden zich in het bezit van den heer J. Bergman te Hattem, een afstammeling via de vrouwelijke lijn uit het geslacht *Gramser*. Over deze familie vinden we in de genealogische literatuur nagenoeg geene, alleen maar enkele verspreide gegevens, reden waarom publicatie van deze bijbelbladen niet ongewenscht leek.

Een onderzoek naar de herkomst van de oudste in deze familie-aanteekeningen vermelde *Jeremias Gramser,* die in 1713 te Randwijk in het huwelijk trad, had tot resultaat, dat mij bleek, dat hij 20 April 1688 te Arnhem was gedoopt als zoon van *Johannes Gramser* en *Woltertje Geurts van Otterloo*, dat hij vervolgens, na waarschijnlijk slechts korten tijd te Hien en Doodewaard te hebben vertoefd, op 13 November 1708 met zijn zuster *Johanna Gramser* met attestatie van daar te Beusichem kwam en daarna 4 October 1710 zijn attestatie te Randwijk inleverde, waar hij tot custos (koster) was aangesteld.

Dank zij de medewerking van den heer W. Wijnaendts van Resandt te Velp, die in het bezit is van gegevens betreffende de hier niet behandelde takken van dit geslacht, kwam nog een oudere generatie aan het licht, n.l. *Jeremias Gramser,* grootvader van den hiervoor genoemden koster van Randwijk. Deze *Jeremias Gramser* (I) was, blijkens de onderzoekingen van den heer Wijnaendts v. Resandt afkomstig uit Silezië en als soldaat onder Johan Maurits van Nassau op 28 October 1628 te Deventer gehuwd met *Catalina Jaspers.* Hij vestigde zich later te Arnhem, waar hij schoolmeester werd en op 11 September 1680 werd begraven: zijn vrouw volgde hem op 24 September 1684 in het graf.

Uit dit huwelijk werd o.a. op 14 Januari 1652 te Arnhem gedoopt *Johannes Gramser*, die aldaar 31 Mei 1682 huwde met *Woltertje Geurts van Otterloo*, uit Ede afkomstig. Uit dit huwelijk werd, zooals boven reeds werd vermeld, o.a. een zoon Jeremias in 1688 geboren, die later koster te Randwijk werd. Hier begon hij aanteekening te houden van de blijde en droeve gebeurtenissen, die zich in zijn familie afspeelden. De origineele aanteekeningen van *Jeremias* zijn

evenwel niet meer aanwezig, maar door zijn zoon *Hendrik Gramser* gecopieerd en na den dood van zijn vader door hem zelven en zijne nakomelingen voortgezet.

De tak van *Hendrik Gramser* is in de eerste helft der 19de eeuw uitgestorven; hij had evenwel twee broers, zooals uit onderstaande familie-aanteekeningen blijkt, waarvan de oudste *Geurt Gramser* schoolmeester te Leur (bij Nijmegen) was en later stadhouder der leenen en secretaris van de heerlijkheid Leur werd. Zijn zegel vertoont een dwarsbalk, waardoor drie krammen gestoken zijn. 1).

Uit dezen tak stamt vermoedelijk de heer *W. G. Gramser,* thans notaris te Roordahuizen (Fr.). De heer *J. Bergman* te Hattem, afstammeling uit den tak van *Hendrik Gramser,* bezit evenwel een oud uit hout gesneden gekleurd wapen, dat als volgt beschreven kan worden: in blauw een zilveren dwarsbalk waardoor drie gouden krammen zijn gestoken, van onder vergezeld van drie liggende gouden wassenaars. De veronderstelling ligt voor de hand, dat *Hendrik Gramser* of diens nakomelingen deze wassenaars (halve manen) mogelijkerwijs aan den naam (of het wapen?) van *Grietje van Manen,* de vrouw van *Hendrik Gramser,* hebben ontleend. De oudste broeder van *Hendrik Gramser* is daarentegen het oorspronkelijk wapen blijven voeren.

De heer *Bergman* is nog in het bezit van drie op paneel geschilderde portretten, voorstellende *Hendrik Gramser* († 1791) en diens zoon en schoondochter *Pieter Gramser* en *Catharina Nierop.*

Thans mogen hier de familie-aanteekeningen volgen.

Ao. 1713 den (10) December (zijn wij) *Jeremias Gramser* en *Grietje Gurtse van Manen* in de kercke tot Randwijk getrout.

Ao. 1714 den 8 September op Saterdagh smorgens ten half vier is ons geboore een soon, genaemt *Geurt* en Sondaghs daer aen volgende in de kercke tot Randwijk gedoopt.
(Met de hand van Pieter Gramser bijgevoegd:) Overleden 5 Desember 1793 tot Leur begraven.

Ao. 1716 den 3 Februwarie op Maendagh smorgens ten half een ure is ons geboore een dogter, genaemt *Wou-*

1) Vriendelijke mededeeling van den heer R. T. Muschart te Arnhem.

terken en is Sondaghs daer aen volgende in de kercke tot Randwijk gedoopt.

Ao. 1718 den 3 November op Donderdagh smorgens ten half agt is ons geboore een soon, genaemt *Johannis* en is Sondaghs daer aen volgende in de kercke tot Randwijk gedoopt.
(Met de hand van Pieter Gramser bijgevoegd:) Overleden den 27 January 1794 tot Nederasselt begraven.

Ao. 1720 den 29 October op Dengdagh smiddaghs om half twalef is ons geboore een soon, genaemt *Hendrik* en is Sondaghs daer aen volgende, sijnde den 3 November in de kerke tot Randwijk gedoopt door Do. Hendrik Wijkniet.

Ao. 1722 den 26 October smorgens om half drie op Maendagh is ons geboore een dogter, genaemt *Gordina* en is Sondagh daer aen volgende in de kercke tot Randwijk gedoopt.
(In den) Heere gerust den 14 Desember 1723.

Ao. 1724 den 27 Desember op Woensdagh des morgens (om) sevene is ons geboore een dogter, genaemt *Gerdina* en Sondagh daer aen volgende in de kercke tot Randwijk gedoopt. En is in den Heere gerust 30 Meij 1725.

Ao. 1729 den 29 Januarie op Saterdagh agtermiddagh ten half drie is ons geboore een dogter, genaemt *Johanna* en is Sondaghs daer aen volgende in de kerke tot Randwijk gedoopt.

Ao. 1730 den 31 Mey op Woensdagh agtermiddagh ten drie ure is mijn waerde moeder *Grietje Gurtse van Mane* tot onser droefenisse in den Heerd ontslape en Dyndagh daer aen volgende den 6 Juny in de kerke tot Randwijk begrave.

Ao. 1731 den 6 November is mijn waerde vader *Jeremias Gramser* tot onser droeffenisse in den Heere ontslapen en den vijftinden dito in de kerke tot Randwijk begrave.

1746 op den 30 Mey sijnde Pinckster Maendagh agtermiddagh sijn wij *Hendrik Gramser en Hendrikye de Wilden* in den huwelijken (staat) bevestigh in de groote kerck binnen Alkmaer door Do. Simon Reyser.

1748 den 20 Mey des morgens 6 ure is ons een dochter geboren op Maendagh en Donderdaghs den 23 dito des agtermiddag sijnde Hemelvaersdagh in de groote kerk binnen Alkmaer gedoopt met de naame van *Grietie* 1) door Do. Georgius de Bie. En belijdenis gedaan van de Gereformeerde godtsdienst den Mey 1766 bij Do. Migael Verboom.

1750 den 7 Januari des agtermiddagh half vier ure op Woensdagh is ons geboore een dochter en Donderdagh avont den 8 dito in de kapel met de naam van *Piterneltie* 1) gedoopt door Do. Teerhuys.
En belijdenis gedaan van de Gereformeerde godtsdienst den 28 Mey 1768 bij Do. Dirk Lesier.

1752 op Vrijdagh des morgens 8 ure synde den 2 Juny is ons gebooren een soon, die op Sondagh den 4 dito des agtermiddagh in de groote kerk binnen Alkmaer is gedoopt met de naam van *Jeremias* door Do. Cornelis Sturman.

1754 den 10 Augustus op Saterdagh des agtermiddagh quartier over vijf ure is ons geboore een soon en Sondagh den 11 dito des agtermiddagh in de groote kerk binne Alkmaer gedoopt met de naam van *Pieter* 1) door Do. C. Sturman.

1756 3 Januari op Saterdagh des smorgens cirka 3 ure is ons geboore een soon en des Sondaghs den 4

---

1) Zij komt met haar echtgenoot, broeder, zusters en zwagers voor in een akte, gepasseerd voor schepenen van Vollenhove op 1 Februari 1793, waarbij Pieter Stuurman als gemachtigde van 1e. *Klaas Bakker* en *Margaretha Gramser*, echtelieden, 2e. *Pieter Gramser*, 3e. *Hendrik Christoffel van Goor*, en *Barendina Gramser*, echtelieden, allen te Alkmaar en instaande voor 4e. *Reindert van Hulst* en *Petronella Gramser*, verkoopt aan Hendrik Smit en zijn erfgenamen de zoogenaamde „Oostewolspagt."

dito sagtermiddaghs in de groote kerk alhier gedoopt met de naam van *Johannis* door Do. J. R. Mencken.
En den 13 Febr. des avons ten cirka 5 ure in den Heere gerust, 16 dito in de groote kerk begrave.

1757 Desember op Sondagh avont 10 uere is ons obit 2) geboore een soon.

1760 5 Maert op Woensdagh des morgens quartier voor 6 uere is ons gebooren een dochter en des Sondaghs den 9 ditoo des agtermiddagh in de kapel gedoopt door Do. Cornelis Stuerman en genaemt *Barendina.* 1)

1771 26 Juny op Woensdagh des avonds even over elf ure is in den ouderdom van 49 jaaren, 3 maanden en een dagh in den Heeren ontslapen mijn teder beminde huysvrou *Hendrikye de Wilden* en op Dinsdagh den 2 July daar aan volgende in de groote kerk op het coor in de grafstede no. 53 begraven nadat wij in den egt met den anderen hebben geleeft 25 jaar en 27 dagen.

1785 8 Januarie op Saterdagh des avondts ten vijf ure is in den ouderdom van 32 jaaren, 7 maanden en 6 dagen in den Heeren gerust mijn oudste zoon *Jeremias Gramser* en op Donderdagh den 13 dito in de Groote kerk op 't coer in de graftsteeden No. 53 begraven.

(Aan den voet van het blad, waarop deze aanteekening geschreven staat, is later de onderstaande aanteekening geschreven, die evenals de volgende van de hand van Pieter Gramser zijn).

1791 10 February op Donderdag morgen ten elf ure is in den ouderdom van 70 jaaren, 3 maanden, 12 dagen in den Heeren ontslaapen onse geagte vader *Hendrik Gramser* en op Woensdag den 16 February daar aan volgende in de Groote kerk op het choor in de grafstede No. 53 begraaven.

---

2) Blijkbaar doodgeboren of kort na de geboorte overleden.

1778 den 20 Desember op Sondag sijn wij getrouwt *Pieter Gramser* en *Cathariena Nierop* door Do. Dirk Liesier in de Groote kerk.

1779 4 October namiddag de klok half twee is mijn vrouw bevallen van een dogter. Den 15 dito savons om negen uuren overleeden. Den 16 dito in de Groote kerk begraven.

1781 Den 5 Augustus Sondag namiddag ten half drie uren is mijn vrouw bevallen van een soon en is op den 12 dito in de Groote Kerk gedoopt en heeft de naam ontfange van *Hendrik* door Do. Porjeere en de dooppeet is geweest *Grietje Gramser.*
En syn belijdenis gedaan van de Gereformeerde godtsdienst den 12 April 1800 voor Do. L. Derkinderen.

1783 den 30 September Dingsdag smorgens quartier voor drie uuren is mijn vrouw bevallen van een dogter en is op den 5 October in de kapel gedoopt en heeft naam ontfange *Maria* door Dó. de Wilde. De dooppeet is geweest *Maria Nierop.* En heeft haar belijdenis van de Gereformeerde godtsdienst gedaan den 22 January 1802 bij dom. Porjeeren.

1785 den 13 Juny Maandag savons quartier over elfe is mijn vrouw bevallen van een dogter en den 19 dito in de Groote kerk gedoopt met de naam van *Hendrica Barendiena* door Do. Porjeere. De dooppeet is geweest *Barendiena Gramser.*

1785 8 July is mijn dogter *Hendrica Barendiena* smorgens cirka vier uuren in den Heeren gerust en den 11 dito in de Groote kerk begraven.

1788 16 September Dingsdag smorgens sirca half agt uren is mijn vrouw bevallen van een dogter en op den 21 dito in de Groote kerk gedoopt met de naam *Hendrica Margaretha* door do. de Wilde, wiens dooppeet is geweest *Grietje Gramser.*

1789 den 27 July is mijn dogter *Hendrica Margaretha* smorgens circa vijf uuren in den Heren gerust en den 30 dito in de Groote kerk begraaven.

1794 den 28 Mey Woensdag middag sirca half twee uren is mijn vrouw bevallen van een soon en op den 1 Juny in de Groote kerk gedoopt met de naam van *Pieter* door dom. Breebaard wiens dooppeet is geweest *Barendiena Grutterswijk.*

den 24 Juny is mijn soon *Pieter Gramser* savons om half seeven in den Heeren gerust en den 28 Juny in de Groote kerk begraven in de graf No. 93 in de middelgang.

1795 26 October Maandag na de middag te drie uuren is mijn vrouw bevallen van een dogter en den 28 daar aan volgende in de kapel gedoopt met de naam *Hendrica Maria* door do. de Wilde. De dooppeet is geweest *Maria Nierop*, dogter van *Claas Nierop.* En heeft haar belijdenis gedaan van de Gereformeerde godsdienst den 24 October 1812 bij domene Porjeeren.

1799 6 Mey Dingsdag smorgen ten twee uuren is mijn vrouw bevallen van een dogter en den 8 Juny daar aan volgende heeft mijn vrouw in de Groote kerk self ten doop gehouden en heeft de naam ontfange van *Maria Elisabeth* door dom. Porjeere.

den 9 November is mijn dogter *Maria Eliesabeth* smorgens om agt uuren in den Heeren gerust en den 11 November in de Groote kerk begraven in de grafstede No. 93 in de middelgang.

1808 29 September op Donderdag morgen cirka agt uuren is in den ouderdom van een en vijftig jaaren, tien maanden en twaalf daagen in den Heeren ontslaapen mijn teder en beminde huijsvrouw *Catharina Nierop* en op Dingsdag den vierde October daar aan volgende in de Groote kerk in de middelgang in de grafstede No. 93 begrave, nadat wij een genoegelijke egtverbintenis gehadt heeft van neegentwintig jaaren, tien maanden en neegen dagen.

1826 23 Juny op Vrijdag savons om negen uuren is in den bloejeden ouderom van vierenveertig jaar, tien maande en agtien dagen, nadat hij een swaare

operatie gehadt heeft van een fisstel en door verswakking te Amsterdam in den Heeren ontslaapen mijn waarde soon *Hendrik Gramser* en Dingsdag daar aan volgende savons om twaalf uuren sijnde den seeventwintigste Juny te Alkmaar in de Groote kerk in de middelgang in de grafstede No. 93 begraven.

1829 22 January is getrouwt *Anthonie Bergman* 3) met mijn jongste dochter *Hendrieca Mariea Gramser* voor de middag op Donderdag op 't stadhuijs door de Sonnavielen.

1829 15 Desember is mijn dogter *Hendrica Maria Gramser* in de kraam bevallen smor(gens) — — — — — — — — — een dogter en heeft den 10———— (Het blad is hier afgescheurd).

1830 den 18 February is te Amsterdam op Donderdag op het stadsheuijs getrouwt door , *Chrisstofel Bergman* 4) en *Maria Gramser.*

1831 den 9 February op Woensdag namidddag half vier uren is mijn dogter *Hendrieca Maria Bergman*, gebooren *Gramser* in de kraam bevallen van een soon en heeft het self ten doop gehouden bij de Leuters gemeente op den 6 Maart en heeft de naam ontfangen van *Hendrik Matthijs* door dom. Coensce.

(Hierna volgen aanteekeningen, blijkbaar van de hand van *Anthonie Bergman).*

1831 Den 6de Dezember is onzen vader en behuwdvader *Pieter Gramser* in den ouderdom van 77 jaren en vier maanden overleden en op het Nieuwen Kerkhof in het graf no. 100 begraven.

---

3) Hij was goud- en zilversmid en is 4 October 1803 te Alkmaar geboren en in de Luthersche kerk gedoopt als zoon van *Johan Hendrik Bergman*, commissaris van het Alkmaarder veer, en *Adriana Moot.*

4) Hij was bij zijn huwlijk chirurgijnsbediende en 19 April 1801 te Alkmaar geboren en in de Luthersche kerk den 26 April d.a.v. gedoopt, broeder van *Anthony Bergman* bovengenoemd.

1832 Den 20ste January is onze tante *Grietje Bakker*, geb. *Gramser* na een langdurige ziekte in den ouderdom van 83 jaren in den Heeren ontslapen en den 24ste dito begraven.

1832 op den 23ste Maart is in Amsterdam aan de gevolgen eener slijmberoerte overleden onzen zuster en behuwdt zuster *Maria Gramser* in den ouderdom van 49 jaren; is begraven op het St. Anthonie kerkhof.

Op den achtienden November 1832 is [mijne geliefde] vrouw *Hendrika Maria Gramser* bevallen [van een zoon], heeft den naam ontvangen van *Pieter Hen[drik* gedoopt] door Ds. G. H. Coentse leeraar der Lutersche [gemeente] alhier. *P(iete)r H(endri)k* overleden den 5de Maart 1833.

Op den vierden January is mijne geliefde vrouw bevallen van een dochter, heeft den naam ontvangen van *Adriana Maria,* is gedoopt door Ds. Allart Pierson, leeraar der Gereformeerde gemeenten.

Op den tienden January 1838 is mijne geliefde vrouw bevallen van een zoon, heeft den naam ontvangen van *Jan Hendrik,* gedoopt door Ds. Coentse.

Op den negenentwinstigste September 1838 trof mij en mijne vier kinderen den zwaarste slag onzes levens. Mijne geliefde huisvrouw *Hendrika Maria Gramser* eindigde op dien dag op eene allerbedroevenste wijze haar voor ons zoó dierbaar leven, naar dat Haar Ed. in eene ongelukkige ziekte van negen maanden ge...had. God hoop ik heeft haar ziel in genaden aangenomen opdat zij dan nu in de Eeuwigheid de zalige rust mogt genieten voor haare zoo veelvuldig uitg[estane] smarte hier op aarde. Haar Edelen is begraven op den Dinsdag den 2de October op het Nieuwen Kerkhof in den g[raf]stede No. 100. God de Vader van alle genaden en barmhartigheid schenke mij de troost dat ook mijn aardsche leven verbroken word [en] ik in de Eeuwigheid weder met haar [die mij] altijd zoo dierbaar was mag vereenigd [wor]den.

(Op een afzonderlijk blad papier volgen de aanteekeningen Nierop).

1755 den 5 Januarij is *Pieter Nierop* getrouwt met *Maria Greving* tot Oudorpt van domene Berkhout.

1755 den 8 November is deze boove staande in de kraam bevalle op Saturdag morgen ten 6 uuren van een zoon genaamt *Claas* en is in de Capel gedoopt van domene Teerhuijs. De peet *Geertje Klok*.

1756 17 November savons ten tien uuren bevalle van een dogter genaamt *Catharina* van domene Teerhuijs. De peet *Cornelis Nirop* en huysvrouw.

1757 Sondagmorgen ten elff uure bevalle van een dogter genaamt *Maria*, gedoopt door domene Kulenkamp. De peete *Claas Nirop* en huijsvrouw.
Dit kint is 1758 27 October ontslapen.

1759 17 Desember Maandag morgen ten elff uuren van een zoon genaamt *Willem* gedoopt van domene Stuurman. De peete *Ditloff* neve en huysvrouw.

1761 29 Januarij bevalle van een dogter genaamt *Maria* savons ten tien uuren, van domene Kulenkamp gedoopt. De peete *Cornelis Nierop* en huysvrouw.

1762 27 Julij bevalle van een soon snags tussen een en twe uuren genaamt *Cornelis*. De peet *Ditloff* neve en huysvrouw. Dit boove staande kint is 1763 25 Meij ontslape.

1765 28 April bevalle van een zoon genaamt *Cornelis*, sijnde Sondag savons 8 uuren. De peete *C. Nirop* en huysvr.
Deeze *Maria Greving* huijsvrouw van *Pieter Nirop* is den 4 Meij 1765 salig in den Heer ontslapen, out sijnde 32 jaar 7 maanden.

1766 den 8 April is *Pieter Nirop* salig in den Heer ontslapen, nalaetende vijff weezen.

Geldersche Stamreeksen in de Kwartierstaat van N. P. Vürtheim.

door J. J. Vürtheim Gzn.

II.

VAN KRIEKEN.

Wapen. In zilver een kriekenboom met bruinen stam en bevrucht met 7 zwarte krieken (1-3-3). Helmteeken: de boom. Wrong en dekkleeden: zilver en groen.

Het wapen staat aldus beschreven in het z.g. „Wapenboek van der Monde."

Een zegelstempel, in het bezit der familie, vertoont het wapen op een cartouche en gedekt met een baronnenkroon (7 parels). Waarschijnlijk behoorde dit stempel oorspronkelijk aan Hermina van Krieken, ged. Tiel 10 Juni 1798, overl. Twello (huize Dijkhof) 21 Jan. 1832, dochter van Geurt van Krieken, lid der Commune van Tiel in 1798 en Geertje Donk (en achterkleindochter van Geurt Peters van Krieken en Elisabeth de Kruijff, vermeld in onderstaande stamreeks onder V). Zij huwde Tiel 19 April 1823 met Roelof Hendrik Gerlach Baron van Isselmuden, geb. op den huize Zwollingerkamp te Dingsterveen, een gehucht onder Wanneperveen (Overijssel) 30 April 1799, overl. Twello (huize Dijkhof) 13 Dec. 1841 (vgl. ook Ned. Adelsboek 1914, blz. 432).

Naam. De geslachtsnaam, kennelijk een z.g. herkomstnaam, wordt voor het eerst aangetroffen in de acte van ondertrouw dd. 17 Juni 1683 van Geurt Pieters van Krieke en Jenneken Hendriks van den Hurck (zie Stamreeks, gen. III).

Naar de familie-overlevering wil, zou de in de Stamreeks onder I genoemde Geurt hebben deelgenomen aan het gevecht bij Turnhout (23 Jan. 1597) en zich toen in de nabijheid van het dorpje Krieken bijzonder hebben onderscheiden. Dit feit zou zijn nazaten aanleiding hebben gegeven om, ter herinnering daaraan, den geslachtsnaam „van Krieken" aan te nemen. Maar..... noch in de buurt van Turnhout, noch elders is een stad, dorp of gehucht van dezen (of nagenoeg denzelfden) naam te vinden.

Evenmin als in de „Namenverzeichnis zu Andrees Handatlas" (uitg. 1925) wordt dan ook in „The Times Gazetteer of the World" (uitg. 1922) de geographische naam Krieken, Crieken, e.d. aangetroffen. Merkwaardig genoeg komt

de familienaam van Krieken echter ook in België voor. Herinnerd zij slechts aan den Vlaamschen auteur Fee van Krieken en diens te Mechelen verschenen boek „Het Huis met de Gebroken Ruiten."

In dit verband moge tevens op een in een andere tak van deze thans zeer uitgebreide familie nog bekende overlevering gewezen worden, volgens welke men van fransche origine en stamverwant met het geslacht Créquy in Artois (Noord-Frankrijk) zou zijn. Alhoewel bij het Tielsche geslacht nimmer een fransche doopnaam werd aangetroffen en er ook overigens hoegenaamd geen aanwijzigingen zijn, welke dit verhaal steun verleenen, is het toch wel merkwaardig, dat het geslacht Créquy bovengenoemd, hetzelfde wapenfiguur voert, n.l. in goud een kriekelaar van rood (vgl. het tijdschrift „Lectuur voor de Huiskamer", 1857).

J. B. Rietstap, Armorial Général, vermeldt i.v. verschillende wapens Créquy, waaronder dat van de Hertogen van dien naam in Artois en Picardië, welke wapens alle de typisch heraldische créquier of kriekelaar vertoonen.

Volgens Gallas-Herckenrath, Fransch Woordenboek (Fr.-Ned.) blz. 151 zou créquier echter door „wilde pruimenboom" vertaald moeten worden.

Hierbij zij opgemerkt, dat blijkens Andrees Handatlas, uitgave 1925, blad 89-90, A.-B. 2, een plaatsje Créqui in Artois (Frankrijk) te vinden is en wel Z.O. van Boulogne en ongev. halverwege deze havenstad en Arras. Het is mij onbekend of bovenbedoelde geslachten hieraan hun naam ontleenen. In „The Times Gazetteer" wordt Créqui niet genoemd.

De vraag dringt zich op, of vorige generaties niet te hoog hebben gegrepen bij de verklaring van hun geslachtsnaam en of deze niet is terug te brengen naar een hofstede in de aangrenzende Betuwe, het klassieke land van de kersen en.... krieken.

In het feit, dat in Brabant nog vele R.K. dragers van den familienaam van Krieken voorkomen, zou mogelijk een aanwijzing kunnen worden gezien, dat deze reeds vóór de Hervorming ontstaan moet zijn.

De generaties I en II zijn niet bewezen, doch meer dan hoogstwaarschijnlijk en af te leiden uit het beschikbare acten-materiaal.

STAMREEKS.

I. GEURT, geb. omstr. 1560, mogelijk identiek met Gerrit Peters, wiens weduwe, Clara Wolff van Brakel, dd. 23 Juli 1612 en 24 Mei 1613 in de Schepen-acten van Tiel wordt vermeld.

II. PETER GEURTS, geb. omstr. 1590, behoorde als Luitenant tot de Remonstrantsch-gezinde Officieren der Burgerij, welke ingevolge besluit van de Magistraat van Tiel (en zulks op aanschrijving van den Prins van Oranje) d.d. 20 Aug. 1620 werden ontslagen. 1)

III. GEURT PIETERSZ VAN KRIEKEN, geb. omstr. 1630, molenaar te Tiel, overl. nà 24 Jan. 1706, tr. Jannetie Lammerts van den Wiele, dr. v. Lammert van den Wiele (hij ondertr. 2e. Tiel 17 Juni 1683 Jenneken Hendriks van den Hurck, wed. v. Hendrick van Kempe).

IV. PETER GEURTSE VAN KRIEKEN, geb. Tiel 4 Nov. 1662, ged. ald. (Rem. kerk) 5 Nov. d.o.v., begr. Tiel 24 Mei 1747, ondertr. Tiel 22 Mei 1687 Metje Daniels Hamaker, geb. Tiel, begr. ald. 13 Juni 1743, dr. v. Daniel Peters Hamaker en Grietje Jans de Ridder.

V. GEURT PETERS VAN KRIEKEN, ged. Tiel (Rem. kerk) 17 Mei 1696, koopman te Tiel, begr. ald. 30 Juni 1774, tr. Tiel 12 Maart 1719 Elisabeth de Kruijff, ged. Tiel (Ned. Herv. kerk) 4 Juli 1697, begr. ald. 29 Maart 1734, dr. v. Johan de Kruijff en Christina de Roever. (Hij ondertr. 2e. Rotterdam 29 Dec. 1735 Maria van Druten).

VI. WILLEM VAN KRIEKEN, ged. Tiel (Ned. Herv. kerk) 3 Maart 1728, overl. ald. 25 Nov. 1810, ondertr. Tiel 19 April 1579, geh. ald. 8 Mei d.o.v., Margrieta Angenies Weynands, ged. Amerongen 13 Nov. 1740, beggr. Tiel 25 Sept. 1773, dr. v. Abram Wijnands en Joanna de Leeuw (hij ondertr. 2e. Maasbommel 12 Juni 1774 Helena Klara Sterk.)

VII. MARGRIETA ANGENIES VAN KRIEKEN, ged. Tiel (Ned. Herv. kerk) 12 Sept. 1773, overl. ald. 1 April 1810 en begr. ald. 6 April. d.o.v., tr. Bart de Haas vgl. „De Navorscher" 1935, blz. 94).

1) door Mr. E. D Rink, Beschrijving der Stad Tiel, blz. 76, vermeld als Peter Gerrits.

Nederlandsche Grafschriften

medegedeeld door Mr. J. Belonje.

Als aanvulling op de reeds verschenen series grafschriften van onze diverse Nederlandsche provinciën stel ik mij voor onder dezen titel van tijd tot tijd mededeelingen te laten volgen van hetgeen sedert de samenstelling van bovenbedoelde werken nog gevonden werd. Wanneer door mijzelf zoo'n vondst gecontrôleerd werd, doe ik daarvan geen speciale aankondiging in tegenstelling met het geval wanneer hier berichten van derden worden vermeld.

De opsomming — zooals mijn aanhef reeds doet vermoeden — zal uit haar aard verre van volledig zijn. Ik hoop inmiddels dat dit voor anderen, kerkbesturen, architecten en meer belangstellenden, een aanleiding zal vormen om hunne eventueele nieuwe ontdekkingen op dit gebied mede te deelen, liefst te doen fotografeeren of in teekening af te beelden en, zoo mogelijk, zelf te publiceeren. Mijn doel is slechts te bereiken, dat door intensief voortgezette publicatie en inventarisatie, waarvan het nut door de Redactie van onzen „Navorscher" reeds in het jaar 1853 werd ingezien en gepropageerd (dl. III, bl. 351), *een betere bescherming van deze zoo bijzondere groep van monumenten van geschiedenis en kunst* het resultaat zij.

Zonder eenige andere volgorde in acht te nemen dan groepeering van het gevondene per gemeente, worden deze aanvullingen hier vermeld:

RENSWOUDE. Voor de ingang der kerk werd een omgekeerde grafsteen als stoep gevonden, die in 1925 los in de kerk werd neergelegd. Opschrift: Welgebooren Heer/ De Heer *S. R. Brandt*/ Luitenant ten Dienste/ Deser Lande/ Gestorven/ Den 11 Maart 1768.

Boven in een medaillon: twee wapens onder een helm (het tweede schild ovaal): a) een keper, vergezeld van drie lelies, 2 en 1; b.) een kruis. Helm met wrong en dekkleeden; helmteeken drie uitkomende bloemen, uit een steel ontspruitende.

PERNIS. 1). In de kerk:

1. ——— Willem ———— ersen is gestorven int j[aer] 1599.

---

1) Mededeeling van Dr. M. D. Ozinga, te 's-Gravenhage.

2). Hier onder rust *Do. Balthasar Schalcken* in sijn leven predikant in Pernis gestorven den 15 Augustus Ao. 1679 *Wapen:* een uit zee opkomend schuinslinks geplaatst anker met naar rechts en horizontaal geplaatst een stuk kabel.

3.) Hier leijt begraven *Teunis Pieterse van V[u?]ren* is gestorven op den 10 April anno 1668 oud seijnde 34 jaeren. — Een merk: 4 (door het midden een schuinkruis) in den voet waarvan een A. Lager: *Mr. H. Voossaart.*

4) Hier leit begraven *Baertgen Cornelis* dochter van *Cornelis Cornelissen Vlieger* in haer leven geweest de huijsvrou van ———— 1621.
(Dit vervangt de mededeeling in „Gedenkwaardigheden" Zuid Holland t.a.p., dl. II A. bl A. bl. 302 sub. 7).

GINNIKEN 1). In de Ned. Herv. kerk werden bij de restauratie van 1928 enkele grafzerken gevonden:

1.) Hier leyt begraven De-E-Ivf/Vrovw *Christyna Crummel] van Nachtesem* Hvysvrov[Van *Arenout Osters* Sterf[Den 10 December Anno 1657.

2.) In een medaillon een schild, waarop een gekroonde, geopende hand, vergezeld van drie aambeelden, 2 en 1. Terzijde van het schild: 1642. Lager: Hier—lezt—begraven — *Cornelis] Hendrick — Van — Rithoven—Brovxer[* Tot — Breda — Sterft — Den 6 Ivli [Bit — voor —- de] Siele.

3.) Hic iacet Rndus 2) — Dominvs] *Christophorvs-Biestraeten]* Huivs — Ecclesiae — Pastor — Et[Restavrator Nec Non Ger[trvdibergensis Canoncvs] Obyt — Ao. MD CXXXXIIII — 4 September. *Lager:* in een medaillon een miskelk en daaronder nog: Requiescat in pace.

4.) Een sluitsteen van een grafkelder der fam. *Eijckbergh:* Graft — (een boom) — Rym] Den Eyck — Wijst Hier de Kist„] Waer Med Men Wort Begraven.[Den-Bergh het losse Stoff„] Daer Man En Vrouw Naer Draven. — *(Twee ringen).*

5) In een cartouche: T. Graf van[*Anna Lvycas] Van Hoorn* Sterf] Vltimo Decemb.[M-DC-LXII. Daarboven in een tweede cartouche, hangende aan een krans een ruitvormig schild beladen met drie planten op een grond.

---

1) Mededeeling van den architect Bakker, aldaar.

2) Boven de *n* een dwarslijntje.

6.) In een medaillon een wapen: drie dwarsbalken, elk beladen met vijf schuinkruisjes. Lager leest men; Hier legt begraven Den/ WelEdelen Gestrengen Heer *Pieter Van Bernaige.* In sijn/ WelEdele Leven Schouteth/ En Stokhouder Der Heerlijkheden/ Van Alphe Baarle en Chaam/ Advocaat Fiscaal en Luitenant-Drossard Der Stadt en Baronnie/ Van Breda Sterft Den 16 May/ 1728 Oud ontren 64 Iaeren.

7.) Hier leyt begraven *Perijntien/ van Rethy* Sterft Den XI Ianuary Ao. 1659/ Ende *Ian* haren broeder Sterft/ Anno 1665/ Ende *Sebastiaen Van Rethy* Vader/ sijnde van dees boven staende/ kinderen out sijnde 61 Iaeren/ Sterft den 18 Iulius Anno 1679./ Gedenckt/ o Mensch, Als Gij Sijt, ben ick gewest/ soo ick nu ben, Dat Sult Gij Worden.
(Dit vervangt de mededeeling in „Navorscher" 1882, blz. 392).

8.) In een medaillon een wapen. Schild gedeeld: I op hermelijn een schuinkruis (*Daesdonck);* II twee dwarsbalken. Twee helmen; helmteeken van 1 een gewone vlucht en van 2 (gekroonde helm) een uitkomende brakkenkop; dekkleeden. Rondom het medaillon leest men: Hier leijt [begr]aven ———*ter va* 1) *daesdonc* en 2) jonfrou *cristijn vaden* 1) *canp-* siin huisvrou — met haren kijnderen. Lager staat nog: hij — sterf — int — jaer — ons — here 3) — M—CCCC— en XI.
(Dit vervangt de mededeeling in „Navorscher" 1882, bl. 392. De vijver van het voormalig kasteel Daesdonck is nog zichtbaar in de nabijheid van de z.g. Gele brug onder Galder bij Ginneken.)

SPANBROEK. In de Ned. Herv. kerk een gedeeltelijk bedekte tegel, waarop:

——— Begraven/ ——— *Graaff* In Sijn/ —— Seer Geagt I. B./ ——— [p]redekant Tot Span/[broek] en Opmeer Kriste/ ——— Heere Ont ———/ ——/ 10 July.

(Betreft Ds. *David de Graeff*, beroepen te Spanbroek 1708 tot zijn overl. aldaar 1736.).

EGMOND AAN ZEE. In de Ned. Herv. kerk liggen onder een vloer de navolgende zerken:

1) Hier is begraven *Ian/ Eddicksz. Van Sanen* is/ Gervst Den 18 May Ao. 1626/ Godt Weest Syn Ziel/ Genadich Alsoo Ick,/ Hem vyt Gront Myns/ Herten vyt broederlycke/ Liefde Toewensch — (8).

1) Boven de *a* een dwarsstreepje.
2) Boven de *n* een dwarsstreepje.
3) Boven de *e* een dwarsstreepje.

2.) Hier l———[*Eddick* ——] *Sanen* ——[Egmon— Gervs——] A——— (gedeeltelijk door een heerenbank bedekt).

3.) En Deszelfs Vrouw] *Antje Jansz Koedijk;*[Overleden den 4 July (gedeeltelijk door een heerenbank bedekte zerk.

(*Adriaan Planteijt*, van Egmond aan Zee; test. 7 October 1768 te Alkmaar voor notaris P. de Lange; hij had 30 Dec. 1763 te Alkmaar voor notaris A. Bolten huw. voorw. gemaakt met *Annetje Jans Koedijk* bovengenoemd. Zijn zuster *Rachel Planteijd* heet daarbij gehuwd met *Cornelis Koning* te Alkmaar.)

4.) Hier leijt begraven] *Jan Pietersz. Rapost*[is gerust den 25[April Ao. 1613. — Lager: in een schildje een merk tusschen de letters I.R.P.

5.) In een cartouche leest men: Hier is begraven] *Grietje Cornelis]* Goude-Leeuw[Sterf den 2 Febru 1724[Out 77 Iaer 2 Maenden[En 22 Dagen] Huysvrouw Van] *G. Bruyning[* Schout[En Schoolmeestr.] tot Egmond op-Zee] Die Gerust is] Den 21 Desember[Anno 1773]

6.) [Hie]r Legt Be][gra]ven *Hille[——— ant Iacoep]* —— he—rv——] 10 Ian[uari] [[An]no 1622(?) — *Een bijl.*

7.) A E — (13.).

8.) A (een merk) D.

9.) Een merk — (4).

10.) Hier — Leyt — Begraven[*Geertje Ariens] Planteyt* Is Gerust — Den 21 October 1749.

11. Hier leyt begraven[*Dirckje- Dircks- Coog]* Dr. 1) Van *Grietje Moer]* Sterf Den 17 Mey 1703.

12.) *Iohannes Bruno]* Rust nu. onder] Dese — Serck — Die 35] Iaer — Was — Leeraer] Yn Dees — Kerck — Rust[Den 4 Septembr. 1)] Ao. 1679.

(Vgl. „Gedenkwaardigheden" Nd. Holland I, t.a.p., blz. 200 sub. 795.)

13.) Hier Leyt Be[raven]] *Knier Jacops* [dr.]] De ..Hvisvrov v——] sterft Den 24 ———] 1651.

14.) Een merk. — Met sijn soon *Pieter Andriesen[* Seilemcaker 2) is[Gestorven Den] 12 Avgustus[Anno 1677. (een fragment).

---

1) Boven de *r* een dwarsstreepje..

2) Boven de *a* een dwarsstreepje.

15.) Hier leijt begraven *Aefien[Cornelis* dr. 1) huysurou van*[Jacop Sijmonsz.* sterf den 21*]* Julijus Ao. (een merk driehoek) 1624.

16) Op de hoeken in vierpas-omlijstingen de teekenen van de vier Evangelisten. Randschrift: Hier leet begrauen*[lubberijch Jans* dochter wt tooch sterf de*[* 2) 21 January 1555 Ende*[dijewer baeers* dochter sterf de 2 febr'uari (midden:) 1557. In het midden voorts een merk (vork met drie tanden in het midden van de steel een dwarslijntje.)

17.) ††† Hier leij begraven*[Windege Jacob* sterf*[* den 22en november*[*Ao. 3) 1608*[* Hier Is Begraven*[Crelis Jacobsz.] windich* sterf den*[* Ao. 1652.'. — Binnen dit dubbele randschrift in een medaillon een schild (op gefrijnden achtergrond en hangend aan een ring) beladen met een merk.

18.) Op de hoeken de teekens van de vier Evangelisten, in vierpas. In het midden een uitgehakt gedeelte, dat de vorm van een miskelk heeft en waarin zich nog twee dookgaten bevinden (een koperen miskelk zal hier dus ingelegd zijn geweest). Randschrift: Hier leet begraue*[* 2) her*[florijs sijmons* soen — sterft Int Jaer os*[* 3) Heeren XVC en X*[* den VIII de 2) doch va 4) meij bidt voor de ziele.

19.) Rozetten op de vier hoeken. Midden: Hier onder layt*[* Begravn *Leentien] Flooris* Huysvrov*[* van *Andries Krijn[* soon Lyndrayer*[* En Haryngkooper*[* Tot Egmónt See*[* Is Gesorven Den 25 Van November*[* Anno 1644. — In een medaillon een schild, beladen met een anker. — (2.).

20.) Rozetten op de hoeken. Randschrift uitgekapt. Nog is leesbaar: ——*[* —[Huisvr]ov *Maritge* 2) *Pieters* dr. 1) starf 1608*[* ———*[* ——ot—*[*. In later tijd is blijkbaar het middengedeelte toegevoegd. Zie verder: „Gedenkwaardigheden" Nd. Holland III, t.a.p. bl. 27 sub 1, waarop dit een aanvulling vormt.

Voorts bevindt zich op het erf van het perceel Schoolstraat 9 te Egmond aan Zee een fragment van een grafzerk, waarop:

21.) Hier leijt Begraven*[Andries Krijnsz]* Lijndreijer Sterf*[* Den 10 Ocktober*[* Ao. 1652. — Een anker.

Voorts op het oude kerkhof om de Ned. Herv. kerk:

22.) Kapt.*[Ludvig Andreas Petersen]* 8 Dec. 1895.

23.) De wedu.*[Ct. Diependaal]* Overleden*]* 1833.

---

1) Boven de *r* een dwarsstreepje.
2) Boven de *e* een dwarsstreepje.
3) Boven de *o* een dwarsstreepje.
4) Boven de *a* een dwarsstreepje.

24.) Hier rust/ het stoffelijk omhulsel /van/ *Sieuwtje Bak*/ overleden den 28n October 1839:/ In den ouderdom van ruim 66 jaren/ en van haren Echtgenoot/ *Teunis Planteijdt.*/ Overleden den 22n Augustus 1849/ In den ouderdom van 80 jaren: /En van hunnen dochter *Klaasje Planteijdt.* /Overleden den 19n December 1886/ In den ouderdom van bijna 90 jaren.

(*Teunis Ariensz.* P. en *Sieuwtje Cornelisse Bak* maakten mut. test. 24 April 1795 en 3 April 1801, respectievelijk voor de Alkmaarsche notarissen Mr. P. Panneboeter en M. J. de Lange. Uit een acte v. laatstgen., notaris dd. 1 Augustus 1800 blijkt voorts, dat *Sieuwtje Bak* vnd. en haar broeder *Frederik B.* te Uitgeest eenige kinderen en a.i. erven waren van *Cornelis Bak.*)

25.) Hier rust/ het stoffel. overschot /van/ *Aaltje Conijn Jansdr.*/ Weduwe *Engelbertus Conijn*/ overleden 9 April 1865/ in den ouderdom/ van 70 jaren 7 Maanden en 3 dagen/ en van haren zoon/ De WelEd. Heer *Joh. Conijn*/. In het leven Lid van het College voor de Zeevisscherijen/ Oud lid der Provinciale Staten/ van Noordholland/ En Wethouder dezer gemeente/ Overleden den 22sten Februari 1878/ In den ouderdom van 60 jaren/ en van zijne echtgenoote/ *Lamberta Gerarda van Os*/ overleden den 11n April 1896/ in den Ouderdom van 77 jaren/.

STROE (WIERINGEN). Op het kerkhof (de heuvel, waar de oude kerk ter plaatse heeft gestaan:

1.) een rood-zandsteenen sarcofaagdeksel met geometrisch ornament (M. 2,27 × 0,68 X 0,94), kruis- en kromstafversiering, ligt ten N. van het lijkenhuisje.

2.) een dito-steen, doch voorzien van zeer eenvoudige versiering bevindt zich als onderste trede van de stoep der Westelijke ingang van het kerkhof.

3.) 4.) een tweetal dergelijke steenen op het erf van de W. van dit kerkhof gelegen boerderij (ten N. van het huis.)

5.) Een staande steen.— H. L. B. /*Simon Bakker*/ 27 jaren zijns/ levens kerkvoogd/ der gemeente/ Oosterland, Den/ Oever en Stroe/ Lid en Assessor/ van het Bestuur/ op dit Eiland/ Overleden/ den 21 Julij 1853/ In Den Ouderdom/ Van Cirka 66 Jaren/

WESTERLAND (WIERINGEN). Op het kerkhof om de Ned. Herv. kerk:

1.) H. L. B./ *Luitje Wigbout*/ Oud circa 35 jaren/ 11 October 1825/ en zijne zonen/ *Cornelis Wigbout*/ Oud ruim 20 jaren/ *Jacob Wigbout*/ oud ruim 15 jaren/ Beide 10

Maart 1836/ Deez Vader en zijn zoons/ Hier in de aard bedolven/ verloren alle drie/ Hun leven in de golven. — (Staande steen.)

2.) *Vrouwe Johanna/ Maria Elisabeth/ Jager Boot/* Geboren den 6 Maart 1804/ Overleden den 4 Juli 1859.

3). H. L. B./ *Pieter Pietersz/ de Vries/* Gerust den 1 November 1805/ in den ouderdom/ van ruim 18 jaren/ En/ *Maartje Pieters/ Kooij/* Overleden den/ -- September 1806/ in den ouderdom/ van —/ jaren. — (Een staande steen.).

4.) H. L. B./. *Jacob Fransz/ Mosterl* Out/ 53 jaar 6 Maanden/ 10 dagen gerust/ Den 13 Mey 1798/ ——— Huisvrouw/ ——/ ——/ ———/ — (Steen a.v.).

MEDEMBLIK. Op de Alg., Begraafplaats liggen de volgende oudere zerken (sommigen verkeeren in slechten staat):

1.) Een afgeknotte zuil. Op het voetstuk: Aan/ *Jan Carel Pildar./* Kapn. Luitt. ter Zee Eerste Officier/ aan het Kon. Inst. van Marine/ Te/ Medemblik/ Door Zijne Vereerders.

2.) Hier Ligt begraven/ De WelEd. Gestr. Heer/ *Carel Antonie Pont/* Officier van Gez./ 2e kl. Overleden den 5 April 1840/ En/ *Mr. Pieter Pont/* Ridder van den N.L./ Dijkgraaf der 4 N. Cogge/ Cantonregter enz./ Overleden den 18 Julij 1846. („Ned. Patriciaat", XII, 1921-'22, bl. 113).

3.) Hier rust/ Het Stoffelijk overschot van/ den heer/ *Jan Gerdenier/* in leven oud lid/ der Staten van Holland/ Oud Burgemeester/ der Stad Medemblik/ en Notaris aldaar/ Overleden den 9 Maart 1818/ In den ouderdom van/ Nagenoeg 83 jaren/ en van zijne echtgenoote/ Vrouwe *D. Buranus/* Overl. den 21 Januarij 1852/ in den Ouderdom van /86 jaren.

4.) Een gevleugelde urn, vlinders, ankers. — Hier ligt begraven/ de Adelborst der 2de klasse/ *W. C. de Mol van Otterloo/* overleden den 26 Januarij 1836/ in den ouderdom van 18 Jaren/ Deze steen is ter zijner/ gedachtenis gelegd door/ de Adelborsten en Kadets van het/ Koninklijk Instituut/ voor de Marine.

5.) Aan/ *H. J. Commijs/* Adelborst der 2e klasse/ als een blijk van toegenegenheid door de adelborsten van het Koninklijk Instituut der Marine. —. Een anker (staand monumentje.).

6.) Ter nagedachtenis. /van/ onze ouders/ *K. Koning/* en *F. C. Koning/ Sternsdorff/* en ven/ onzen broeder *J. F. Koning/ P. Koning/* Gep. Kap. Luit. ter Zee/ Ridder M. W. 4 kl./ Burgemeester v./ Medemblik/ 4 April 1877.

HILLEGOM. Zie „Navorscher" 1929 (LXXVIII), bl. 218, 219.

OUDORP N.H. Zie „Navorscher" 1935 (LXXXIV), bl. 102—104.

STOMPETOREN. (N.H.) In de Ned. Herv. kerk:

1.) *Krijn Dirckse van de[Kamer.*

2.) *Vrerik ianber*(?)

3.) [*Hendr?*]*ick Iansen[——ck]* [ann]o 1668.

4.) Hier leyt begraven(?)*[———/ Berkhout* van der Woude*/* ———*[———[——]* van der Woude*/ ——[Aechie(?)* van der Woude*/* ———*[Jantje Jacob Berk*hout*/* ———*[*.

5.) Hier Leijt begrave*[Grietje Klaas* Huijs*/* vrou van *Baart Pietersz.] Heynis* is gerust en in*/* den Heer ontslapen der 24(?) April 1753 Oud 48¼ (?) jaar.

(Deze steen werd in 1933 aangetroffen achter de oude school ten W. van de kerk en is sedert weer in de kerk herplaatst.)

NOORD-SCHARWOUDE. De kerk brandde door bliksemslag 14 October geheel uit. Bij den brand gingen alle grafsteenen, geïnventariseerd in onze „Gedenkwaardigheden" Nd. Holland V bl. 9 sqq. verloren behalve de daar vermeldde gedenksteen van 1859 alsmede de no's 8 en 9.

HUISDUINEN (GEM. DEN HELDER).

1.) Hier Leyt*/* Begraaven*[Jacob Ib[Veldhuys* Is*/* Gestorven*[* Den 22*[* October 1761*/* Oudt Synde*/* 61 Iaaren*[* En 10 Maande — Een merk, omgewende arab. 4, door de verticale lijn twee dwarslijntjes. (Een staande steen. — G. M. no. 22).

2.) *Lourens Giltjes]* Geboren 23 Augustus 1781*/* Overleden 11 January 1831*/* en zijn echtgenoote*/ Antje Riekels[* Geboren 9 December 1785*[* Overleden 5 Januarij 1871*[* en S. *Giltjes]* Overleden 26 Mei 1879*[* En*/ M. Giltjes[* Overleden 24 Nov. 1897. — (liggende zerk; G. N. no. 20).

(Lourens G. was kaarsenmaker, tr. 1 Elisabeth Houtingh, vgl. „Gedenkwaardigheden Nd. Holland V, t.a.p. bl. 282 sub. 4).

3.) † I. H. S*/* Hier. Leydt*[* Begraven*[Trijntje A.] Veemers,]* Huisvrouw van*[Antony van] Hanxleden[* Overleeden De*/* 2 Mey 1807, In Den*[* Ouderdom van*/* Sirka 62 Jaren*[* — (staande steen, palimpsest; opnieuw gebruikt voor *Guurtje Jans Duinker* huisvr. *Reijer Jansz. Buijs,* geb. Texel 24 Mrt. 1811, overl. den Helder 20 Mei 1868).

4.) Hier ligt begraven/ *Elisabeth Backum*/ *Pastoor*/ Geliefde Echtgenoote van/ *G. J. van Hoolwerff*/ Overleden 19 overleden 17 September 1898/ in den ouderdom van/ 75 haar geliefde echtgenoot/ *Gerard Johan*/ *van Hoolwerff*/ overleden 17 September 1898/ in den ouderdom van/ 75 jaren. — (liggende zerk; G. M. no. 21.)

5.) † Hier leijdt/ Begraven/ *Maertien Arius*/ Huysvrou van/ *Aerien Pietersen Biersteker*/ Is Gerust/ Den 6 April/ 1680. — (Een staande steen G. J. no. 27).

6.) J. Huygens/ Kapitein 7 Regm. Infanterie/ Ridder der Orde van den Ned. Leeuw/ En/ Van de Eikenkroon/ Geboren 11 April 1802/ Overleden den 18 October/ 1859. — (Een liggende zerk; F. G. no. 26).

(Hij was zn. v. Petrus en v. Anna Maria Huijsmans, geb. Antwerpen; soldaat 2e afd. Infanterie 15 Juni 1821, overgepl. bij de 14e Afd. Infanterie 21 Sept. 1823, korporaal 16 Febr. 1824, fourier 11 Sept. 1824; sergeant 26 Febr. 1826; sergeant-majoor 1 Aug. 1826; adjud. onderoff. 29 Juli 1828; overgepl. bij het regt. Grenadiers 27 Aug. 1829; 2e Luit. bij de 2e Afd. Infanterie 17 Febr. 1831; 1e Luitenant 10 Sept. 1836, eervol ontsl. om in Luxemb. dienst over te gaan 6 Nov. 1841; bij besl. v. Z. M. den Groot Hertog v. Luxemburg benoemd tot kapitein bij het Luxemb. Limburgsch Bondscontingent 29 Juli 1842. Veldtochten: 1830 b.h. Mobiele leger; 1831 bij het mob. leger en in de vesting Breda; 1832-'34 bij het Mob. leger. Decoratiën: metalen kruis 5 April 1832; ondersch. teeken v. langd. dienst als officier 19 Nov. 1844 1). Hij overleed te den Helder n.m. 2 uur in wijk C., als echtgen. v. Suzanna Maria Uurbanus; de aangifte geschiedde door zijn „bekenden" Hendrik Eilbracht, kapit. d. Infanterie, 43 jaar en Karel Willem Alexander Wildeman, 1e Luit. 41 jaar).

7.) Hier rust/ *Johs. Pauls. Zembsch*/ in leven geneesheer te Batavia/ overleden den 20 Maart 1850/ op de hoogte van 21°.7' Z. B. 81°3' O. L.
Aan Boord van het Nederlandsche Barkschip/ Zorgvliet op reis tot herstel van zijne gezondheid naar Nederland. — (liggende steen; F. A. no. 3.)

8.) Hier rust/ *Jacob Verschuur*/ Eenigste zoontje van/ Kaptijn *P. Verschuur*/ Oud 1 Jaar 1846 — (staande steen; R. P. no. 3.)

9) *Aagje Dirks*/ *Brouwers*/ Huysvrouw /van/ *Ian Jong-*

---

1) Ik dank deze gegevens aan den Heer C. C. de Gelder, kolonel-directeur v. h. Krijgsgeschiedkundig Archief b. d. Generalen Staf te 's-Gravenhage.

kees] sterft Den[22 Iuny 1782] Out zijnde 35[Iare 3 Maante] 25 Dage, Is, Hier[Begraven —(staande steen; R.S. no. 2.)

10). *Andries Korff* Geboren den 20 July 1771[Overleden 12 Augustus 1836[en] [zijn] eghtgenoot[*Neeltje Jongerling*, Geboren den 23 Mei 1777[Overleden den 27(?) September 1837. — (Een liggende steen; A. A. no. 9).

11.) *Samuel Story*[geboren 26 January] en] Overlden 6 Augustus 1831. —(liggende steen; A. L. no. 12).

(Zn. van Willem Cornelis Story, magazijnmeester der Marine, toen 41 jaar en Jetske Nap. De vader was bij besluit van 21 Oct. 1823 no. 143 tot magazijnmeester aan het Nieuwe Diep aangesteld; werd verm. 1834 magazijnmeester bij de Directie der Marine te Vlissingen; gepens. 1 Dec. 1857; ridder 3e klasse der Orden v.d. Rooden Adelaar, Pruissen, en van den H. Stanislas, Rusland. 1)

12) *W. L. van Dieme*[Overleden 19 Maart 1835,[in den Ouderdom[van 29 jaren. — (liggende steen; A.L. no. 11). (Vgl. overl. acte heete hij *Willem Lodewijk van Diemen*, was geb. Rotterdam, ongeh. zoon v. *Johannes* en v. *Catharina Nap,* adelborst, gediend hebbende Z.M. Wachtschip „Kenau Hasselaar", liggende in de haven het N. Diep, overl. te half 9 's-avonds.)

13.) Rustplaats[van[*Krijn Taconis] Meinesz.* Geboren te Balk [25 Sept. 1847] Overleden te Willemsoord] 30 Jan. 1864] Adelborst] aan het[Kon. Inst. voor de Marine — (liggende steen; G.Y. no. 17.)

14.) Een merk (4), aan het einde der dwarslijn is een verticale lijn neergelaten.) — Hr. Legge Begr.vn[*Cornelis [Adri„†aansz.* Kleyn is] Ge]rust Den 7[Feb' 1731 Out 74[Iaaren En Syn[Zoon *Willem[Kleyn* Is Ge„]rust Den 8 De„]cember 1760[Out 67 Iaare — (R.Q. no. 2; een staande steen).

15.) *Pieter[Douwes Dekker]* in leven[Doopsgezind Predikant[Der Gemeente] Helder en Huisduinen] Overleden 4 Junij 1861[in den ouderdom[van 48 jaren] zijn dankbare gemeenteleden. (—(liggende steen; F.O. 4).

16). Ici repose mon cher épouse[*Lucéne Onillon* né le 26 mai[1841 décédé le 1 mai 1869 à 18° 23" latitude septentrionale] et 53" 39 longitude occidentale.

17.) Hier Leijt Begraven] *Antie Albers*[De Huijsvrou van[*Fredrik[Albersz Myts]* is gestorven den] 10 April 1741[ende den 5 Janu]ary 1771 Is] Gerust *Antje[Abrams Mijts[* Huysvrou van] *Abram Tieerdz Schoon]* Oud 25 Jaar 3 m., 4 d. — Een merk (P. schuingesteld, een dwars-

1) Zie noot 1 blz. 27.

lijn, deelt de halve cirkel in twee deelen). — (Een staande steen F. D. no. 5).

(Dit is een aanvulling op „Gedenkwaardigheden", Nd. Holl. V, t.a.p. bl. 282 sub 6. — Abr. Tjeerdsz. S., broodbakker a.d. Helder, tr. Antje, dr. v. Abraham Mijts en v. Antje Hoogland.)

18.) Hier leyt/ Begraven/ *Maria Koopman*[Huijs vrou[van *Gerardus*] *van Pelten*] Predikant[alhier[overleden [Den 10 November 1748[en Do. *Gerardus*] *van Pelten*[Overleden/ Den 23 Februarij[1764.

(Dit vervangt: Gedenkwaardigheden Nd. Holl. V., t.a.p. blz. 292 sub. 75. Staande steen R. B. no. 12.)

19.) Een kruis op een bol. — Hier Leijt[Begraven/ *Mijndert*[*Aerijensen*[*Darsker*] Gerust Den/ 9 Augustus[1732[out Sijnde[77 ijaar/ — Een merk. Keerzijde: †/Hier Leyt Be[graven *Trijn*] *Jans Nannings*] Is in den Hee[re Gerust/ Den 23 Novem[ber Ao. 1757. — (staande steen F. E. no. 11; aanvulling op „Gedenkwaardigheden" Nd. Holland V., t.a.p. bl. 285 sub. 30.)

20). Hier rust[het stoffelijk overschot van [*Harmen Blokziel*[in leven oud koopvaardij/ kapitein overleden/ 28 January 1868 in den/ ouderdom van 72 jaren — (liggende steen G.R. no. 25.)

21.) Hier rust het stoffelijk]' overschot van[*M. Blokziel* geboren *Zussen*] overleden 11 July 1875 in/ den ouderdom van 76 jaren.

22) *Cornelis Bakker* Bz.] Lid der Staten van de[Provincie Noord-Holland[Wethouder der/ Gemeente Helder/ geboren 2 Maart 1812/ overleden 27 Maart 1870/ En[Zijne Echtgenoot *Titia Johanna Peaux,* geb. 13 Sept. 1818[Overleden 26 April 1895. — (ligg. zerk A. G. no. 16).

23) Hier ligt[*Rijklof Iacob*] *Adriaan van Alphen*] Geboren te Kediri/ Eiland Java Den/ 22 Oct. 1853 En/ Overleden Den 2 Julij[1857. — (staande steen; R. C. no. 2).

24). *C. A. R. C. Olivier*] Geboren[*Zeppenfeldt*[Overleden/ 10 Maart 1863] — (staande steen G. U. no. 21).

25) Mr. *Karel Johan Cornelis*[*Stakman Bosse*[Geb. te Amsterdam 27 April 1809 /Overl. te Helder 26 Juni 1888. Gedurende 35 jaar Burgemeester dezer gemeente/ oud lid der provinciale staten/ gerechtigd tot het dragen van het[metalen kruis[zijne vereerders. — (R. B. no. 3).

26.) † Hier Lyt[Begraven/ *Lammert*] *Ioosten Pelt*[Is Gerust[Den 10 April/ Anno 1689 — (staande steen;

---

1) Zie noot 1, blz. 27.

vgl. „Gedenkwaardigheden" Nd. Holland V, t.a.p.. 284 sub. 25).

27.) *H. van Uyen]* En zyne/ Huisvrou/ *A. Steeman[* overleden/ 1826 en 1837. — (Staande steen R. C. no. 17.) *(Hillebrand v. U.* was syndic der Marine.)

28.) Hier rust/ *Willem Yske[* In leven/ Majoor/ Plaatselijke Kommandant/ Te Helder/ Geboren 22 Januarij 1811/ overleden 26 April 1868/ En/ Zijne Dochter/ *Cornelia* (?) —— *Yske]* Geb. 31 (?) July 1867 (?) Overl. 13 (?) Septemb. 1871 (?) — (liggende zerk).

(Hij was zn. v. Albartus Arnoldus en v. Anna Catharina van Engels, geb. Zutphen; soldaat vrijwillig 8e Afd. Infanterie 16 Jan. 1826; kadet 20 Mrt. 1826; korp. tit. 11 Mrt. 1827; sergt. tit. 21 Feb. 1829; sergt. bij de 7e Afd.. Inf. 1 Nov. 1830; 2e Luit. K.B. 17 Feb. 1831 no. 6; 1e Lt. K.B. 7 Dec. 1837 no. 56; kapit. 8 R.I. bij K.B. 24 Mrt. 1853, bij het 4e., later bij het 6e., kapitein 2e klasse K.B. 10 Dec. 1857 no. 22 B.; majoor pl. comm. v.. den Helder K.B. 18 Apr. 1866 no. 84). 1)

29). *Jacob Schoon* /notaris/ Gebn. 26 April 1812/ Overln. 19 Maart 1858. — (liggende zerk; F. D. no. 6).

(Hij was geref.' ged. 3 Mei 1812, zn. v. *Lourens* en v. Geertje Houting, zie „Gedenkwaardigheden" Nd. Holland V., t.a.p. bl. 331 sub. 116 en 117. Hij was notaris te den Helder 1842-1858; gemeente-secretaris, alsmede (1841) secretaris-penningmeester v.d. polder Den Helder en Huisduinen).

30.) Hier is begraven/ *Jan Schuurman[* Oud 45 Jaren En/ circa 6 Maanden. (Staande steen F.B.I.)

31) Hier legt begrave/ *Ettje Schoon]* HuysVrouw van *[Doeke Schuurman]* Is in Den/ Heere Gerust/ Den 9 Novemb. 1810/ In Den Ouderdom/ van 58 Iaar/ En 10 Maande — (Staande steen F. B. 1.)

32.) Hier ligt begraven/ *Adriana Maria] Swaen[* Huisvrouw van *[J. Schuurman[* Overleden/ 5 Juny 1824/ In den ouderdom /van 56 jaren /en 10 Maanden — (staande steen F. C. no. 1).

33.) Hier Leijd/ Begraven/ *Antje Schoon[* Huisvrouw van/ *Luytje Peper[* overleden Den/ 19 April 1798/ Oud 27 Iaaren/ & 4 Maanden/ en/ Haar Dochter/ *Antie Peper[* Huisvrouw/ *B. Verhey[* Overleden (15?)/ September 1826 / In den ouderdom/ van 33 jaren. — (staande steen F. D.

---

1) Zie noot 1, blz. 27.

no. 3 — *Bastiaan Verheij* oud-secretaris van den Helder, geb. 16 Nov. 1791, overl. 133 Apr. 1857).

34.) Hier rust/ in leven den Heer/ *A. Adriaanse]* Gezagvoerder op Z.M. Kotter de Vlinder/ Geb. te Vlissingen 4 Mei 1810 /overl. te Helder 18 Jan. 1880/ en zijn huisvrouw/ *H. van Hoek]* overleden 17 April 1882/ in den ouderdom van 52 jaren. — (liggende zerk).

35.) Ter nagedachtenis/ van de onderstaande omgekomen/ Bemanning van den Loodskotter no. 8./ Nabij IJmuiden op 31 Dec. 1877 en die/ der Reddingboot bij de redding der Equipage van het op den Haaks/ gestrande Deensche Stoomschip/ Nord Lijset 18 Dec. 1877/ *C. Kuiper* Schipper/ *S. Verberne J. Hemelrijk, K. Meijer, S. Buis* Loodsen/ *S. Boes D. Duinker, C. S. Jonkes, A. Krab/* leerlingen/ *D. Stein* Bootsman der Reddingboot/ *D. Bellehem* Instapper/ Onder dezen gedenksteen ligt begraven het stoffelijk overschot van den loods /*Hemelrijk* die aangespoeld is/ Hunne vrienden/ 30 December 1873.

36.) *Een monument binnen een hek.* Het symbool der Kon. Marine. — Ter nagedachtenis/ aan de Bemanning van Zr. Ms. Rammonitor/ Adder,/ vergaan in den Nacht van 5 op 6 Juli/ 1882,/ Op de Hoogte van Scheveningen./ In het gezicht der Vaderlandsche Kust./ Rustplaats van (volgen verscheidene namen op de zijden van het monument.)

37.) *Margareth Jeannette/ De Vries]* Geboren te Harlingen/ 22 November 1817/ Overleden op het Nieuwe werk / bij den Helder/ 14(?) Maart 1826.

38.) Hier rust *Mr. J. Janssen]* In leven kantonregter te Helder geboren te Eindhoven 3 Juny 1777/ Overleden te Helder 16 Maart 1857/ en/ zijne echtgenoote/ Vrouwe *Taletta Christina/ de Wall]* geboren te Emden 10 Maart 1785/ overleden te Vianen 19(?) Februarij 1863. — (liggende zerk F. D. no. 17.).

(Blijkens aangifte door zijn zoon *Antonius de Wall Janssen*, 39 j., notaris te Vianen en zijn beh. zoon *Galenus Frantzen*, majoor der artillerie, 54 j. te Helder, overleed in wijk S. des avonds 10 uur *Norbertus Johannes J.*, zoon v. *Antonius* en *Joanna Marcella Hooff.)*

39) *Benjamin Teijssen/* geboren te Demerary/ 1812/ En Overleden/ Aan den Helder/ 1835. — Een wapen onder een helm, uitgesleten; liggende zerk F. E. 25.

(zn. v. *Benjamin T.* en van *Adriana Kelder*, laatst gewoond hebbend te Middelburg en gediend hebbend bij de 3e divisie v. h. Algem. Depot der Landmagt no. 33, te den Helder in garnizoen overl. 9 Sept. 1835 te 11 uur v.m.)

40.) Een gietijzeren monument. Op de zijden ziet en leest men:

a.) Exercitie Vaartuig Pro Patria.

b.) Aan de Nagedachtenis van den/ Luitenant ter Zee 1e klasse/ *G. F. G. Gobius*/ Ridder van den Eikenkroon/ Door het springen van een kanon/ 25 Julij 1859 noodlottig omgekomen/ met zes zijner manschappen/ waarvan de namen zijn/ *R. de Kort*/ *J. W. Funke*/ *C. Kor*, *M. Hijmens*/ *C. Rustenburg*/ *H. van Gelderen*.

c.) Door/ zijne vrienden/ en/ wapenbroeders/ opgerigt 1860.

d.) een wapentropee. — (F. E. no's 26-27.)

(Hij was *George Frederik Gustaaf G.*, geb. Vlissingen 28 Sept. 1818, zn. v. d. Lt. Admiraal *Otto Willem* en v. *Cornelia Maria de Brauw*, tr. Vlissingen 12 Nov. 1845, *Catharina Story*, geb. Medemblik 22 Apr. 1821, overl. Haarlem 8 Apr. 1911, zuster *v. Samuel*, sub 11 hiervoor genoemd, vgl. „Ned. Patriciaat" VIII in voce Gobius VII quater. Blijkens de acte overl. hij des avonds 5½ uur a.b. 's-Lands verdedigingsvaartuig Pro Patria liggende op de reede.)

41) Hier legd/ Begraven/ *Aafje Giltjes*/ Huisvrouw van wijlen *J.*/ *Adriaan*/ op den 10den/ April 1839 Inde/ Heere Gerust/ In den ouderdom/ van Zirka 68 jaaren.

(Zij overl. Den Helder als wed. *Jacob Jacobsz. Adriaan*, zaakwaarnemer, was ged. 5 Mei 1771, vgl. „Gedenkwaardigheden" Nd. Holland V., t.a.p., bl. 282 sub. 4).

42) Aan/ den Kapitein Luitenant/ Ter Zee/ *P. Bruining*/ overleden 9 Decr. 1855. — (liggende zerk A. C. no. 11).

(zn. *v. Gerbrandis* en v. *Willemina de Kemp*, geb. Berkel 19 Dec. 1802; scheepsjongen (mousse) 1 Juli 1813; stuurmansleerl. 4 Sept 1814; buitengew. adelborst 25 Mrt. 1816 res. no. 32; adelb. 2e kl. K.B. 25 Mrt. 1817 no. 43; id. 1e kl. K.B. 17 Sept. 1819 no. 28; buitengew. lt. t. zee 2e kl. K.B. 21 Dec. 1822 no. 106; id. 2e kl. K.B. 26 Juni 1826 no. 130; id. 1e kl. K.B. 5 Apr. 1834 no. 115; kapitein-luit. K.B. 6 Dec. 1845 no. 4; eervol afgevoerd onder dankbet. voor de vele aan den Lande bewezen goede diensten bij K.B. 21 Oct. 1851 no. 8 en gepens. weg. lichaamsgebr. in en d. den dienst ontst.; voer ter koopvaardij 1 Nov. 1839-1 Jan. 1844; ridder 4e kl. M.W.O. Celebes Expeditie K.B. 22 Nov. 1828 no. 28; voor Antwerpen zich bijzonder onderscheiden Aug. 1831; bij dagorder eerv. vermeld K.B. 14 Nov. 1831 no. 8; belegering Antwerpen, Citadel, Dec. 1832 op legerorder eerv. vermeld Besl. 2 Febr. 1833 no. 86; 23 Dec. 1832-7 Juni 1833 in Fr. krijgsgevangenschap;

K.B. 8 Oct. 1842 no. 4 Ridder Ned.. Leeuw; K.B.. 26 Juni 1849 Kommandeur Eikenkroon. 1).

43.) Twee ankers in de Hoeken. *Joannes /Wilhelmus Van Bisselick/* kapt. Lt. t. z. Inspecteur/ Over het Loodswezen enz./ In het Derde District/ Overleden 9 Julij 1866/ Uit hoogachting geplaatst/ Door het Personeel van/ Het Loodswezen in het/ Derde District — (liggende zerk- R. L. no. 8.)

(Hij was zn. v. *Henricus Joannes* en *v. Franci van der Veen* 1) geb. Rotterdam 17 Dec. 1820, overl. in wijk K. des avonds 8½ uur, geh. met Anna Henriette van der Plaat, Adelb. Kon. Inst. Medemblik K.B. 6 Oct. 1835 no. 7, id. 1e kl. K.B. 21 Aug. 1839 no. 103; lt. t. zee 2e kl. K.B. 1 Jan. 1844 no. 1, lt. t. zee 1e kl. K.B. 19 Apr. 1853 no. 35, kapt. lt. t. zee tit. K.B. 6 Sept. 1865 no. 64, inspect. Loodswezen Amsterdam K.B. 30 Nov. 1855 no. 56; inspect. Loodswezen 4e District. Hellevoetsluis K.B. 10 Sept. 1859 no. 86, a.v. 3e distr. (Willemsoord) K.B. 6 Sept. 1865 no. 64 en bij K.B. 12 Juli 1856 no. 83 lid v.d. Raad v. Tucht v. Koopvaardijschepen.)

44). *Jacob Lambertus/ Crab Hellingman/* Ridder der Orde van de/ Eikenkroon —/ Hoofd Ambtenaar bij/ 's Rijks Belastingen/ Geboren te Hoorn Den 2 Maart 1798/ Overleden 27 Maart 1861(?) — (ligg. zerk F. Q. 14).

45.) Hier Lijd/ Begraven/ *Trijntje/ Hendriks Baske/* Huijsvrouw van/ *Klaas Keuken/* Is Overleden /den 6de Maart In/ Het Jaar 1801,/ In den ouderdom/ van 50 Iaaren/ 6 Maanden en/ 28(?) dagen. — (staande steen G. Q. no. 15).

46.) Hier leijdt/ Begraven/ *Tijs Iansen Pal/* Gestorven ynt/ Iaer 1680/ Den 10 May/ Met Syn Huys/ Vrou *Anna /Cornelis Iochems/* gestorven Int/ Iaer 1679 Den/ 21 Iannewarius — (staande steen; G. X. no. 3.)

47.) Een staande steen. Aan een tak een wapenschild, 17e eeuwsch, beladen met een golvende rechter schuinbalk. Palimpsest (een oud opschrift is in 1926 uitgekapt en de steen is opnieuw gebruikt).

48.) *Oswald J. F. Aberson/* Geb. 8 Jan.—Overl. 11 Mei 1857/ *Quirina K. M. E. Aberson/* Geb. 20 Juli — Overl. 1 Sept. 1860/ *Elisabeth Frederika/ Johanna Aberson/* Geb. 24 November 1865/ Overl. 8 October 1884 — (liggende zerk A. R. no. 12).

49.) *Catrina Hargen/* Huysvrouw/ van *Ian Iongkees/* Overleden/ den 13 April 1794/ Oud zijnde 54 Iare/ 3

1 Zie noot 1, blz. 27.

Maante/ 14 Dagen/ en op den/ 17 April Hier/ Begraven — (staande steen A. K. no. 6).

(Zij maakten 3 Dec. 1789 mut. test. voor nots. C. v. Herwerden, den Helder, zie no. 50).

50) Een medaillon. — Hier leyt/ Begraven/ *Marytie Muller*/ Huys Vrouw/ Van *Ian Harge*/ Is In Den Heeren/ Gerust op den/ 23 Ianuary/ 1762 /Out Synde/ 58 Iare/ 5 Maande/ en/ 23 Dagen. — (staande steen A. S. no. 12).

(Zij was dr. v. Pieter, zie Gedenkwaardigheden N. Holland II, t.a.p. bl. 237 sub. 10, en wed. v. *Jan Harge,* vgl. acte v. 24 Dec. 1765 v. notaris P. de Leeuw, den Helder *J.* Harge vnd.; rentmeester, baljuw en schout v. Callantsoog en Opziener van 's-Lands Werken over de eilanden Eierland, Vlieland en Terschelling 17 Juli 1735, zoon v. *N. Harge* en v. *Maartje Adriaansdr.* Hunne dr. *Elisabeth H.* tr. *Jan. Jonker,* kapit. ter koopvaardij, met wien zij mut. test. maakte voor notaris Mr. W. de Bruijn Amsterdam, 22 Jan. 1759, vgl. „Gedenkwaardigheden" N. Holl. V., 293 sub. 85 en bl. 282 sub. 10). Hunne dr. Catrina, zie sub 49. Hun zoons waren *Pieter* en *Willem H.)*

51) — — —/ ———/ In zijn leeven/ Opsiender van/ s Lands Werken/ Aan den Helder/ Overleden Den/ 5 May 17 (53?) In/ Den Ouderdom/ van 42 Jaaren/ 3 Maanden/ En 3 Dagen.

(Misschien *Jan Wonder Muller,* broeder van Marijtje, sub 50 genoemd? — Staande steen R.L. no. 25. Anders zijn opvolger Ary Kieboom of diens opvolger *Pieter Harge*, genoemd sub 50, die tot 1784 in functie bleef.)

52.) *Antoinette/ Barba. Casparis/* Overl. 27 Novemb./ 1841/ In den Ouderdom/ van 33 Jaren. — (Liggende zerk; G. M. no. 4.)

53.) *R. O. Boomsma/* Geb. 2 Mei 1754./ Overl: 23 Februari 1813/ En *Aafje Wentel/* Geb. 29 Januari 1758/ Overl. 3 October 1813/ *Joh. Gijsb. Hendr. Metz/* Geb. 9 September 1796/ Overl. 17 Februari 1829/ En/ *Adriaan Boomsma/* Geb. 17 October 1788/ Overl. 24 Augustus 1872. — (ligg. zerk — G. M. no. 3).

(*Rintje Oepkes* B., chirugijn, adjunct-maire te den Helder, geb. Dronrijp, tr. *Aafje W.*, geb. Texel, overl. Den Helder, huis 204, dr. v. *Adriaan*, notaris en procureur te Oudeschild en v. *Catharina Coppens Ds. Lucasdr.* Hunne kinderen waren: *1. Frans*, zilversmid, kashouder en houder v.d. Bank v. Leening te den Helder, overl. ald. 17 Juni 1816 huis D. 206; zie „Gedenkwaardigheden" Nd. Holl. V, bl. 287 sub 44; 2. *Antje,* tr. *Alexander Jan Augustus* baron

van Westerholt, zie Jhr. Mr. J. C. de Jonge: „Geschied v.h. het Nederl. Zeewezen" V, bl. 502, J. B. Rietstap „Wapenboek v. d. Ned. Adel", Groningen 1883, dl. II bl. 270 en Ned. Adelsboek 1918, bl. 329, 330; weduwnaar v. *Maria* Hooglant; 3 *Berber*, tr. *Schelte de Haan,* te Leeuwarden; 4. Guurtje tr. Arend Jan Aarts, te Vlissingen; 5. *Adriaan*, vnd., plattelandsheelmeester (admissie te Haarlem 21 Sept. 1810) a.d. Helder, wethouder ald. wonend i. d. Middenstraat, tr. 22 Sept. 1816 ald. J.H.G. Metz vnd., geb. Amsterdam, dr. v. Johannes en v. Petronella Bakker, zuster v. Ds. H. Metz, pred. te Huisduinen.

Een zoon uit dit huwel. Rintje B., off. v. gezondheid Ned. O.I. Leger, zie J. I. de Rochemont „Rudolff v. Meerkerke", 's-Hage 1890, bl. 315.).

54.) Hier onder legt/ Begraven M. — —/ *Elisabeth van Breede]rode* ruste den 8(?) Au/gustus 1875 Oud 53 Jaar/ en 9 J/ — — — ge(?)/ — — — Jonkheer(?) *Hendrik*(?) *van Brederode*(?)/ — (liggende, zeer uitgesleten dekzerk van een kelder; G.I. no. 15).

(Zie over deze familie Van Brederode Aanhangsel Wagenaar: „Gesl. boom v. alle mannel. nak. uit het oud adell. stamhuis d. Heeren van Brederode", d. Jacobus v.d. Toorn, 1788. — Nazaten leven nog te Den Helder. — *Gerrit* en *Aarjen Hendriksz. Brederode*, gebroeders, respect. 23 en 22 j., „wonende int Doogeijhuijs in deese jurisdictie", genoemd in een verkl. v. notaris P. de Leeuw, den Helder, 20 Oct. 1770. *Hendrik van Brederode*, begr. 19 Juli 1797, heet in een acte v. denz. notaris 11 Jan. 1774 oud 52 j., „wonende op de vogelkooij de Quelder." Hij test., f 4000,— gegoed, voor dien notaris Febr. 1775 hebbende een zoón *Pieter,* ged. 31 Aug. 1766, later adjunct-maire en hoofdingeland van de Zijpe, zoon v. Lijsbeth Zeeman, begr. 9 Aug. 1785, tr. 1. Antje de Haas, † 1810, 2. Zijpe 4 Juni 1815 Maartje Ruis, wed. Jan Kleberg, 43 j., geb. Alkmaar, dr. v. Klaas en Trijntje Valk.

Sijmen v. Brederoede, wonend „in de Kleine Keete", halfbroer v. Hendrik vnd., test. v. denz. notaris 17 Jan. 1786, daarbij bepalend begraven te willen worden op dit kerkhof in een grafkelder, waarop „een alderbesten steen off zark zal moeten werden gelegt en daer op uijtgehouwen een leeuw of 't wapen van Breederoeden.")

55) In een medaillon een wapen. Gevierendeeld: 1. en 4 een ster ((6); 2. en 3 in rood een golvende blauwe dwarsbalk. Helm; helmt. een gewone vlucht. — *J. M. J. M. Reinbach[* Geb. 4-1-1857 overl. 8-1 1858/ *M. J. M. J. Reinbach[* Geb. 10-4-1858† Overl. 14-12-1861(?) — (ligg. zerk F. Q. no. 1.)

(*Josina Magdalena Johanna Maria,* overl. 8 Jan. 1858 huis H. 421, dr. van Simon, zaakwaarnemer, te den Helder, oud 41 j. en van *Antoinetta Petronella Albertus;* en een ander kind.)

56.) *Simon Stikkel*[Rustend koopvaardij kapitein] Geboren te Alkmaar[6 October 1810] Overleden te Helder[7 Februarij 1866 En zijne echtgenoote] *Josina Reinbach* [Geb. 8 Juli 1812] Overl. 19 Mei 1879. — (ligg. zerk)

(Zijn beh. broeder *Simon Reinbach,* cand. notaris, sub 55 genoemd, deed aangifte van zijn overlijden in huis H. 384. Stikkel was toen winkelier, zn. v. *Abraham,* kruidenier te Alkmaar in de Kooltuin en v. *Johanna Verhoeven. Josina* vnd. overl. huis I. 170, den Helder, was geb. Texel, dr. v. *Johan Jacob* en v. *Jannetje Kikkert,* vgl. „Gedenkwaardigheden" N. Holl. II, t.a.p. bl. 229 sub 70: aangifte geschiedde door haar neef *Jan Hendrik Mooien,* 29 j., makelaar te Texel.)

57.) Overlede[Kapitein *Koert*[*Willem Stuit*] Den — — — 1827] — — —[4 Maanden] van de Pekel A. — (staande steen; R. C. no. 9).

(Hij overl. Nieuwediep, oud 42 j., geb. te Pekel A en daar woonachtig, echtgen. v. *Pietertje Koerts Dek,* nalatende 2 minderj. kinderen.)

Verschillende van deze zerken waren sedert de laatste inventarisatie onder het stuifzand uit te voorschijn gekomen. Verschillende anderen waren nog voor mijn komst verwijderd. Onder deze laatste groep behoort een zerk voor den schout, later burgemeester van den Helder, *Jan In 't Veld* en zijne echtgenoote *Antje Giltjes.* 2)

(Wordt voortgezet).

---

2) *Jan in 't Veld,* schout, opperstrandvonder, later burgemeester te den Helder, woonde ald. a.d. Dijkstraat, (hooge, Nd. zijde), tr. ald. 25 Juni 1825 als zn. v. *Jacobus* (overleden) en v. *Adriana Kluit,* particuliere te Brielle, en geb. ald., oud 30 j., *Antje Giltjes,* 23 j., geb. den Helder, dr. v. *Jacob Jacobsz.* en v. *Trijntje Kooter.*

Over Periodieken voor jongens en meisjes.

In een onzer groote dagbladen vond ik als een bijzonderheid vermeld, dat te Parijs een *kinderkrant* verschijnt, gesplitst in twee verschillende blaadjes, 't eene voor jongens, 't andere voor meisjes. Alsof dit iets nieuws ware!

In 1844 werd in den Haag een kinderkrant uitgegeven, die tot 1859 heeft bestaan, en ook door haar mooie platen opgeld deed. Maar reeds in 1761 kwam aldaar van de pers een „Magazijn der kinderen, of zamenspraaken tusschen een wijze gouvernante en verscheidene van haare leerlingen van het eerste fatsoen! Het was een vertaling van het Magasin des Enfants van Madame de Beaumont en heeft, verlucht door plaatjes van P. Tanjé en anderen, verschillende uitgaven beleefd.

In 1800 verscheen het „Nieuw Magazijn van honderd leerzame brieven, gewisseld tusschen drie bevallige jongejuffrouwen, en een gouvernante, dat alleraardigste bijzonderheden bevat over het leven op een kostschool, en de kundigheden, welke daar door de meisjes werden opgedaan. De „Vriend der Kinderen", van 1791 mag ook als een dergelijke periodiek worden beschouwd. Later in 1830 had het „Magazijn voor volwassen meisjes" onder redactie van Mevrouw A. B. v. Meerten-Schilperoort vele lezeressen.

Maar ook in andere landen hadden de kinderen hun weekblad. In 1788 verscheen te Londen: „The juvenile Magazine, or an instructive and entertaining miscellany for youth of both sexes." Vooral bekend is geworden het weekblad „Der Kinderfreund", onder redactie van C. H. Weisze, dat in 1777 verschenen, vele jaargangen heeft beleefd, en meerendeels door Chodowiecki is verlucht.

Mr. M. C. NIJLAND.

Yule Clog.

Washington Irving vertelt in zijn fijn gevoeld „Old Christmas" over de gebruiken bij de viering van het Kerstfeest in „Old England" in zwang. Hij kwam 's avonds vóór Kerstmis in een bevriende familie, die een buitengoed op het platteland bewoonde, en zag er een groot blok in den ruimen haard, waarop kandelaars met brandende kaarsen waren geplaatst. Dit was het „Yule Clog", het

kerstblok, den dag te voren, onder vaststaand ceremoniëel uit het bosch gehaald:

Come, bring with a noise,
My merrie, merrie boyes,
The Christmas' log to the firing;
While my good dame, she
Bids ye all be free,
And drink to your hearts' desiring.

Gedurende den tijd, dat het blok brandde, werden kerstliederen gezongen, of kerstverhalen verteld. Het moest ook den geheelen avond branden, want anders kon er wel eens een ongeluk gebeuren.

Vooral in het Noorden van Engeland, bij de boeren moest de gloed van het Kerstblok het overigens donker vertrek verlichten. En het was een slecht voorteeken, als dan iemand, die scheel keek of barrevoets ging, in huis kwam.

Als het blok grootendeels was verbrand, werd het restant zorgvuldig vergaard, om er het volgend jaar een nieuw blok mede in gloed te zetten. N.

Een vraag.

Wie was de maker van een gedichtje, waarvan de aanhef is:

De poortklok luidt, (of: De bengel luidt),
de poort gaat sluiten;
Elk rept zich stedewaarts van buiten,
Eer hem de zwarte nacht omhult.

Kan een onzer lezers die vraag beantwoorden? N.

Het Kolf (golf) spel op de oude kinderprent.

Op vele oude Delftsche tegels komt een afbeelding voor van het steeds zoo geliefde kolfspel, maar ook, wat minder bekend is, op oude kinderprenten. (tien prentjes om een oorde, en twintig om een duit).

Niet slechts Glenisson en van Genechten te Turnhout hebben prenten met afbeeldingen van kinderspelen uitgegegeven, waarop aan het kolfspel (jeu de la crosse) een plaats wordt ingeruimd, maar ook de Erven de wede. Jacob van Egmont te Amsterdam, omstreeks 1750 en later

Jac. Thomson te Rotterdam, over wiens uitgaven van volksprenten ik in het Rotterdamsch jaarboekje van 1928, 't een en ander heb medegedeeld.

Zoo is er een kinderprent in 16 afdeelingen, waarvan ééne de afbeelding bevat van twee jongens, die kolfbal spelen, en tot onderschrift heeft in 't Hollandsch en in 't Fransch:

Ille, pille, 'k sluit mijn kot.
Boule, boule, ferme le trou.

Overigens een eigenaardige kinderprent, waarop als tijdverdrijf ook voorkomt, dat moeder haar zoontje flink voor den broek geeft, met aan weerszijde een afbeelding van het jou-jou en van het kolfspel.

Maar ook op andere oude kinderprenten vindt men afbeeldingen van het kolfspel (maar niet van vóór 1750):

Drieske, raak mijn bal niet,
'k Heb een kolfje naar mijn hand.

Welke afbeeldingen te vinden zijn in het belangrijke werk van v. Heurck en Boekenoogen: „Histoire de l'imagerie populaire flamande", dat in 1910 te Brussel is uitgegeven.

Mr. M. C. NIJLAND.

Godspenning, Meetpenning, Godsloon.

Onze volkskundige boeken geven alle wel de beteekenis aan deze woorden, d.w.z. in het Volksleven. Het ligt.o.i. op den weg van „De Navorscher" om den dieperen zin dezer volksuitdrukkingen op te sporen. En dan willen we allereerst in 't midden brengen, dat het laatste begrip (n.l. Godsloon) ons iets anders zegt dan de twee andere, ofschoon alle drie toch iets met elkander gemeen hebben

De algemeene beteekenis, zoowel in Limburg, Noord-Brabant en meer noordelijk, alsmede over onze grenzen in 't Rijnland en Westfalen, is de vorm van een toegift bij een koopprijs, en bij het huren van dienstpersoneel. Immers, de kooper van een stuk vee overhandigt, buiten het koopgeld nog een geldstuk aan den Verkooper. Dat heet over onze grenzen ook nog „melkpenning" ómdat het moet verhoeden, dat tooverij de melk der gekochte kóe niet vermindere of bederve. Wat moeten we in dat volksgeloof zien? De herkomst van dit gebruik schuilt in een magische denkwijze. Het gaat om een afweer-maatregel,

voortgekomen uit het wantrouwen in de goede bedóeling des verkoopers, en uit het geloof aan een schadelijken invloed op het afgestane exemplaar. Aldus de meening der primitieve volkeren. Later meende men, dat het dier niet zou gedijen, als beide partijen niet denzelfden „Godspenning" achterlieten, zoodat beide stukken aan den eersten den besten bedelaar of arme gegeven werden, of in eene bus voor den arme gestort — En dit begrip Gods-penning is de gedachte aan een Gode-welgevallen offer, welke in een anderen vorm zich kennen doet. En de aan nieuwingetreden dienstpersoneel gegeven Godspenning moet dienen als eene verzekering voor zijn volharding voor een minimum-tijd. Deze penning heet in België „capâre" of „arre" (arrha). Tot dit geld uitverdiend is, kan daar de werknemer nog den dienst verlaten. Het geldt als een geschenk Gods, een genade-geschenk, dat buiten de verplichting staat. In Duitschland zijn streken, waar men nog zegt: „Onze L. Heer is een lange borger, maar een zekere betaler." —

Men kent echter ook geld, dat God zelf onmiddellijk aan een mensch schenkt, volgens het oude volksgeloof.

Een voorbeeld: toen in 1683 het stadje Königstein in Duitschland afbrandde, werd een der slachtoffers, n.l. een afgebrande, arme weduwvrouw, op een eigenaardige wijze in haar ongeluk tegemoet gekomen. Toen zij den volgenden dag water haalde aan de bron, viel een thaler in haar emmer, waarop te lezen stond: „God neemt, God geeft."

Deze thaler heeft zich later op wonderbare wijze verveelvuldigd. Dit begrip van den Godspenning voert meer naar de beteekenis van 't bovenstaande „Godsloon."

Meet-pennning is natuurlijk dezelfde verhuur-penning (vgl. het Duitsche Miete — huur) als de Godspenning.

GERH. KR.

De Aphorismen van een Secretaris van Legatie.

Op 17 Februari 1841 heeft in den Haag een gekostumeerd bal plaats gehad, dat door den Kroonprins, den lateren Koning Willem III, werd gegeven ter eere van het vijf en twintig-jarig huwelijksfeest van Koning Willem II met Grootvorstin Anna Paulowna van Rusland. De Atlas-van Stolk heeft van enkele kostumes fraai gekleurde afbeeldingen. Toevallig wel, dat op dienzelfden dag onze

gewezen Koning Willem I, toen Graaf van Nassau, te Berlijn met de Gravin d'Oultremont is gehuwd.

Ter gelegenheid van dit bal heeft een ongenoemde „Secrétaire de Légation" (E. de la Rozière?) een interessant boekje in 12e in 't Fransch uitgegeven, getiteld „Soirée d'un diable." Hij droeg dit met een luimig voorwoord aan den Koning op. Het bevatte voor enkelen der deelnemers aan 't feest soms scherpe aphorismen, die dikwijls zeer geestig zijn. Zóó (vertaald): „Neptunus eischt luidkeels zijn drietand terug; hij beweert, dat Mercurius hem die had ontstolen, en er mee naar Feyenoord is gegaan om hem te doen smelten.

De Schrijver verzocht den Koning den toegang tot zijn Rijk te doen ontzeggen aan, of bij overschrijding der grens gevangen te doen nemen een zekeren Frédéric Soulié, den bekenden schrijver van de „Mémoires du diable", omdat deze het idee ervan aan hem zou hebben ontstolen!

Het boekje „Soireé d'un diable" is zeer zeldzaam. Het exemplaar van de Koninklijke Bibliotheek is door E. de la Rozière, blijkens opdracht, geschonken aan Mevrouw Tinne, geboren van Capellen, de moeder van Alexine, onze koene Afrika-reizigster, wier geboorte vóór 100 jaar, onlangs werd herdacht.

Mr. M. C. NIJLAND.

Nederlandsche Plaatsen in (meest buitenlandsche) reisbeschrijvingen.

Het Genootschap Amstelodanum gaf als resultaat van een daarvoor uitgeschreven prijsvraag in 1919 een werkje uit „Reizigers te Amsterdam" van de hand van J. N. Jacobsen Jansen. —

Het boek brengt met zijn ongeveer 350 titels nog de verdienstelijke verrassing in den Klapper van een opgave van de andere plaatsen, die in de werken genoemd worden en het kan zijn nut hebben, ze hier over te nemen. Het zijn: Aalst (N.Br.), Aalten, Abcoude, Aduard, Abblasserdam, Alfen aan den Rijn, Alfen (N.Br.), Alkmaar, Almelo, Ameland, Amelisweerd, Amerongen, Amersfoort, St. Andries, Ajum, Apeldoorn, Appingedam, Armemuiden, Arnhem, Asperen, Assen, Assendelft, Astert (België?), Austerlitz, Avenhorn, Axel, Baarle-Nassau, Balk, Ballo, Bath (Z.) De Beemster, Beier, gem. Oosterland op Sch. D., Beilen, Ber-

gen o. Z., Best, Beusekom, Beverwijk, Biljoen, Het Bilt (Fr.), de Bilt (Utr.), Blerik, Bloemendaal, Blokzijl, Bodegraven, Bokstel, Bolsward, Den Bommel, Borkel (Borculo?), Breda, Breukelen, Brielle, Broek- in Waterland, Broekhuizen (Limb.), Brouwershaven, Brij (tusschen Helmond Maastricht, Breyvensroth, Stramproij?), Buiksloot Buitenpost, Burg-op-Texel, Capelle (Langstraat), Charlois, Crevecoeur, Delden, Delfshaven, Delft, Delfzijl, Deuteren (bij 's-Bosch), Deventer, Diemen, Diepenheim, Dieren, Doesburg, Dokkum, Domburg, Doorn, Doorwerth, Dordrecht, Driebergen, Drumpt, Dullaart (? Dullaarpolder, Hontenisse), Edam, de Egmonden, Eindhoven, Elburg, Elspeet, Engelen, Enkhuizen, Enschede, Franeker, Frederiksoord, Geertruidenberg, Geldermalsen, Genemuiden, Gennep, Giesendam, Ginneken, Goedereede, Goes, Goor Goorle, Gorinchem, Gouda, Grave, 's Graveland, 's Gravendeel, 's Gravenhage, De Grebbe, Groningen, Grosthuizen (Avenhorn), Grubbenvorst, Grijpskerk, Haamstede, Haarlem, Halfweg, Hardenbroek, Harderwijk, Haringsdijk (tusschen Zevenbergen en Katendrecht), Harlingen, Hattem, Heemstede, Heerewaarden, Hees, Helden, Helder, Hellevoetsluis, Helmond, 's Hertogenbosch, Heusden, Hilligersberg, Hillegom, Hilversum, Hindeloopen, Hoevelaken, Holten, Honselaarsdijk, Ter Horst, Houten, Huisduinen, Huissen (G.), Huizen, Hulst, Jaarsveld, Jutfaas, Kadzand, Kampen, Kapelle (N.Br. zie Capelle), Kastrikun, Katendrecht, de Katwijken, Kil (Dordrecht), Kloosterrade (Rolduc), Koegras, Koevorden, Koemschate, Koudekerke, Kuilenburg, Kuinre, Laren (N.H.), Leerdam, Leersum, Leeuwarden, Leiden, Leiderdorp, Leidscherdam, Leimuiden, Lemmer, Lent, Liefkenshoek, Lippenhuizen, Lisse, Lobit, Lochem, Loenen (Utr.), Loenen (G.), Lippenhuistein, Lommel, Het Loo, Loon op Zand, Loosduinen, Maarsen, Maassluis, Maastricht, Makkum, Marken, Marquette, Medemblik, Meerkerk, Meppel, St. Michielgestel, Middachten, Middelaar, Middelburg, Molenaarsbrug, Molkwerum, Monnikendam, Mook, Moordrecht, Muiden, Muiderberg, Naarden, Fort Nassau bij B.o.Z., Nieuwediep, Nieuwersluis, Nieuwe-Schans, de Noordwijken, Nunspeet, Nijkerk, Nijmegen, Oegstgeest, Oldenzaal, Ommen, Ommerschans, Ooltgensplaat, Oorschot, Oosterwijk, Ootmarsum, Oranjefort, Ottersum, Ouderkerke a.d. A., Oudewater, Oudshoorn, Overschie, Papendrecht, Petten, Polanen, Prinsenhage, Purmerend, Putte (N.Br.), Putten (G.), Pynacker, Raamsdonk, Rammekens (Rees), Reukum, Rhenen, Roemerswaal, Roermond, Rolde, Rolduc, Rottum, Roveenen,

Rozenburg, Rozendaal (G.), Rozendaal (N.Br.), Ruinen, Rustenburg, Rijnberk, Rijnsaterwoude, Rijnsburg, Rijsbergen, Rijswijk (Z.H.), Rijzenburg, Sas van Gent, Sassenheim, Schagen, Schenkenschans, De Schermer, Schermerhorn, Scheveningen, Schiedam, Schipluiden, Schoonhoven, Schoten, Schijndel, Sittard, Sloten (Fr.), Sloterdijk, Sluis, Smilde, Sneek, Soestdijk, Spaardam, Spier (Beilen), Staphorst, Stavoren, Steenbergen, Steenwijk, Stevensweert, Stokkem (Stralen), Stroobos (Grootegast), Sarhuizum, Terborg, Terneuzen, Texel, Tiel, Tiengemeten, Tienhoven, Tilburg, Tolen, Tolhuis (Lobith), Twickel (Delden), Uden, Uitgeest, Utrecht, Vaals, Valkenburg (L.), Valkenburg (Z. H.), Valkenswaard, Valkenisse, Vechel, Veenhuizen, Velp, Velzen, Venlo, Venraai, Vere, Vianen, Vlaardingen, Vlieland, Vreeswijk, Waalwijk, Waardenburg, Wageningen, Wagenings-Hatte(?), Warmond, Groot en Klein Wateren (Diever), Weert, Weesp, Westkapelle, Wetering (Wateringen?), Wiewerd, Willemsoord, Willemstad, Wiluis, Winschoten, Woerden, Wormerveer, Woubrugge, Woudrichem, Wouw, De Wijck, Wijhe, Wijk b. D., Wijk bij Maastricht, Wijkel, Ysselmonde, Ysselstein, Zaandam, Zaltbommel, Het Zand (Gr.), Het Zand (N.H.), Zandvliet, Zandvoort, Zeist, Zevenaar, Zevenbergen, Zevenhuizen, Zierikzee, Zoelmond, Zuidbroek, Zuidlaren, Zuilen, Zuilenstein (Leersum), Zutfen, Zwammerdam, Zwartsluis, Zwolle. V. D. v. H.

L. B. M.

In de „Histoire de l'imagerie populaire flamande" van van Heurck en Boekenoogen komt op bladzijde 248 de afbeelding van een haan voor van een vel in plano. In de z.g.n. haneboekjes, a.b. boekjes voor de jeugd, komt ook een haan, doch verkleind voor. De fraai-gekleurde prent is oorspronkelijk bij J. Noman en Zoon te Zaltbommel, omstreeks 1817, uitgegeven. De naam van den graveur die veel oude volksprenten zou geteekend hebben, met L. B. M. signeert, en omstreeks 1700 zou hebben geleefd, is den Heer v. Heurck onbekend gebleven.

Weet een der lezers van „de Navorscher" den naam van dezen graveur en den juisten tijd, waarin hij heeft geleefd?

Mr. M. C. NIJLAND.

Brederode.

In „de Navorscher" deel 74, 1925, pagina 93 komt voor onder „te Haarlem". 1e. 7-2-1655 Pieter Cornelis Br. tr. Susanne Claes van Heufen van Haarlem.

2e. 21-9-1681 Abraham Pietersz. Brederode, tr. Suannsne Teunisdr. van Gelein.

Bij onderzoek in het trouwregister stonden de geslachtsnamen Brederode en van Heufen van het onder 1e. genoemde huwelijk niet vermeld. Verder vond ik in het doopboek van het jaar 1660 opgeteekend:

Gedoopt 21 Maart 1660.
Abraham V. Pieter Cornelis v. Haarlem.
M. Susannna Claes.
Get. Jan Govertsz. van Limvliek
Jacoymntje Claes.

Bovendien stond hierbij (inmiddels weer weggewischt) met potlood opgeschreven Brederode. Wellicht door de Heer Matthieu geschied?)

Nu zou ik gaarne willen weten „wanneer en waar" is de onder 1e genoemde Pieter Cornelis Br. geboren c.q. gedoopt.

VAN BRERO.

Ostende.

In 1897 is voor particuliere rekening uitgegeven een boek over Ostende, dat vele gegevens bevat voor genealogen. Het is genaamd:

Het Oude Ostende en zijne 3-jarige belegering,
door Edw. Vlietinck.

Reeds in 1787 was eene beschrijving verschenen van Jhr. Jacobus Bowens. Over het beleg zijn meerdere werken verschenen o.a. in 1887 door Jhr. C. A. van Sypesteyn.

Dit bovengennoemde boek van Vlietinck is versierd met het afdruksel eener bladzijde uit de stadsrekening jaar 1579 en met een afdruksel van een oud zegel d.d. 1504.

Behalve eene volledige beschrijving der belegering. (van 1601 tot 22 Sept. 1604) bevat het boek een merkwaardig hoofdstuk over:.

De Oostendche geslachten in Noord-Nederland.

'K noem eenige namen o.a. Kien, Velters, Lampsins, Oliviers, de Haze, Mueniex, Ghyselink.

VAN HOGERLINDEN.

Een volksrijmpje.

Als een bewijs hoe een volksrijmpje kan verwateren, het volgende:

Hollandsche schippers brachten het bekende fraaie liedje(!) te Ruhrort:

Mijn vader had twee bokjes,
Twee bokjes zonder staart,
Hij liep er mee te wandelen
Al in de Kalverstraat, enz.

De Duitsche bevolking zingt nu nog:

Mein Vater hat zwei Bokjes
Zwei Bokjes ohne Staart,
Er spannt die vor den Wagen
Er fährt darmit op Straat.
Da kamen zwei Agenten
Die nahmen die Bokjes met,
Die Bokjes fingen an zu blerren,
Mein Vater blerrte met:
Bokje, bokje, bokje, bè.

N.

VEENENDAAL. 84ste Jaargang) blz. 130.

Zie over Veenendaal o.a. Aardrijkskundig Woordenboek van Nederland door P. H. Witkamp, Tiel, D. Mys, 1877.

M. G. W.

Plan om de opgestane gewesten tot gehoorzaamheid te brengen.

door J. Kleyntjens S. J.

Opmerkingen en voorstellen gedaan door Jan Angel Rooswijck, 1) geboren in Haarlem, waardoor hij hoopt in alle onderdanigheid aan zijn Katholieke en Koninklijke Majesteit uiteen te zetten, de manier, waarop de provincies Holland en Zeeland en andere afgevallen gewesten in den loop van minder dan een jaar weer tot gehoorzaamheid aan Zijne Koninklijke Majesteit en de doorluchtige aartshertogen kunnen worden gebracht, door aan den wapenstilstand door een burgeroorlog een einde te maken. Deze burgeroorlog zou in hoofdzaak daarin bestaan, dat enkele forten aangelegd en verdedigd en enkele havens en kanalen der genoemde gewesten versperd worden, wat zonder twijfel veel beter en succesvoller is dan eenige andere wijze van oorlogvoeren of aanvallen met gewapende macht.

1. Zijne Majesteit zou zeer daarmede gediend zijn, wanneer hij verneemt, dat bovengenoemde persoon een uitvinding gedaan heeft, waardoor men gemakkelijk den Rijn in zijn macht kan krijgen, zonder dat de vijand het bemerkt (of er iets tegen kan doen). Met dit werktuig kan men de rivieren oversteken en de vesting: „De Schenk", die aan het einde der Betuwe, tusschen Rijn en Waal, boven Arnhem en Nijmegen, gelegen is, bereiken. En met 3 van dergelijke machines kan men den vijand dwingen binnen 4 uur de vesting te verlaten, zelfs wanneer Maurits zich met zijn leger daar zou bevinden.

2. Dezelfde persoon heeft een plan om zich na de inname der vesting, in deze te handhaven met veel minder bezetting, als tot heden het geval is.

3. Dat men dadelijk na de verovering van genoemde vesting, een brug over den Waal kan slaan beneden het fort

---

1) Rooswijck schreef een „Cort en waerachtig verhael van alle aanslagen, stormen, enz. in en vóór Haarlem geschied sedert de belegeringhe." Hij noemt zich op den titel van dit werkje: „borgher ende poorter der voornoemde stadt Heerlem." Het document, waarvan wij hier een vrije vertaling geven, berust te Madrid in het Archivo del Instituto de Valencia de Don Juan, Envio 34, doc. 111. In dit archief liggen nog enkele archivalia, die betrekking hebben op de Nederlanden. Het is echter zeer moeilijk toegang tot dit archief te verkrijgen. cf. Bussenmaker: Verslag v. e. voorloopig onderzoek in Lissabon, Sevilla, Madrid, enz. (Den Haag 1905). Zie mijn artikel in: Bijdragen tot de Geschiedenis 1935 blz. 340.

Schenk, om met het voetvolk en de cavallerie over de rivier te trekken, en met de geheele legermacht, die Z. M. ter beschikking staat voort te rukken in de richting der Betuwe en van Cleve. Op dezelfde wijze en met dezelfde uitvinding kan men op hetzelfde punt de vesting Ysselvoort 1) innemen, die een halve legua (1½ mijl) van Arnhem ligt om eveneens een andere brug te slaan, om boven Arnhem een veilig en goed bevestigd kwartier te hebben, dat genoemde stad beheerscht, die van de Betuwe kan gescheiden worden zonder dat de vijand het verhinderen kan. Daarmede zouden de 3 rivieren, n.l. Rijn, Waal en Yssel voor alle steden van het land versperd zijn.

4. Bovengenoemd persoon heeft nog een ander plan om een soort oorlogswerktuigen op de Maas te plaatsen. Daarmede kan men tot aan de stad Grave en andere vestingen van den vijand naderen, zonder manschappen te verliezen en verder op den Bommelerwaard, een streek ten zuiden van het land of het gebied van Nijmegen, een goed te verdedigen en veilige legerplaats opslaan. Vandaar zou men Maas en Waal kunnen versperren en bruggen over deze rivieren slaan. Dan zou het mogelijk zijn van Den Bosch en van andere plaatsen in Brabant komend op de Maas naar genoemd kwartier en de Betuwe tot vlak voor Tiel en andere plaatsen, die den vijand bezet houdt, op te rukken.

Vandaar kan men dwars door de Betuwe naar den Rijn in het gewest Utrecht en in de andere streken boven de Veluwe voorttrekken. Eveneens kan men met voetvolk en ruiterij Holland binnendringen en boven Ewijk Averzaal een Koninklijke vesting aanleggen om daar ongehinderd over den Rijn heen en weer te trekken en dat alles naar gelang het de dienst zijner Koninklijke Majesteit en hunner doorluchtige Hoogheden verlangt.

5. Daarenboven heeft hij nog een zeker middel, waardoor Z. M. en de aartshertogen na afloop van het Bestand binnen 10 of 12 dagen, 10 of 12 oorlogswerktuigen met groote uitwerking kunnen uitrusten, en twee tot driehonderd schepen met groote macht en sterke bezetting. Daarmede kan men plotseling en onverwacht in Holland en Zeeland vallen en zich meester maken van de sterkste en meest gunstig gelegen plaatsen van genoemde provincies, omdat het grootste gedeelte vlak bij elkaar ligt. Zoo kunnen deze gemakkelijk behouden en versterkt worden in dienst van Z.M. en van de aartshertogen.

6. Hij biedt verder een plan aan om zich van Vlissingen

1) Ysseloorde op den Veluwenzoom ten Z.O. van Arnhem, een sterke schans, die tot 1629 in de macht der Staten bleef.

meester te maken, dat door velen voor oninneembaar gehouden wordt en dat wel binnen 3 of 4 weken met 6 á 700 man zonder dat de vijand het met al zijn macht kan verhinderen.

7. Dat Z. M. en de Aartshertogen binnen een maand of 6 weken na begin dezer ondernemingen, meester zullen zijn van alle mondingen, toegangen en zeearmen van Holland en Zeeland en eveneens van alle kusten en duinen tusschen de Maas en Texel en van alle grootere plaatsen. En op deze wijze kan Holland gedwongen worden zich aan Z.M. te onderwerpen, hoezeer dit ook de Staten mishagen zal.

8. Eveneens kunnen Holland en Zeeland van elkaar gescheiden worden, eveneens alle toegangen tot de rivieren tusschen Holland en Zeeland, zooals ook alle kusten in Holland in de omgeving van Dordrecht en Rotterdam en vele andere plaatsen in Holland.

9. Men kan den Hollanders allen handel en verkeer en de geheele invoer van graan, dat van de Oostzeelanden en van elders op schepen toegevoerd wordt, onmogelijk maken — en zonder koren kunnen de Hollanders immers niet jaren lang leven — en zoo zal het grootste gedeelte der steden weer tot onderwerping gebracht worden.

10. Eveneens kunnen alle grootere steden van Holland van elkander gescheiden worden, zoodat zij elkaar niet kunnen helpen en het geheele platte land zal zich moeten overgeven.

11. Al het geld dat Z.M. en de aartshertogen noodig hebben om de troepen te betalen, die in deze landen gezonden moeten worden, kan uit Holland en de andere afvallige provincies gehaald worden. Met den schrijver van al het bovengenoemde en van nog andere zaken rakende den dienst en de welvaart dezer onderworpen streken, zou men daarover het beste mondeling kunnen spreken, opdat hij van ieder der genoemde punten en artikelen met evidente bewijzen rekenschap kan afleggen.

Daarom verzoekt en smeekt genoemde Juan Angel Rooswijck met alle onderdanigheid en deemoed, dat Zijne Katholieke en Koninklijke Majesteit een of andere persoon moge aanwijzen, die van de Nederlandsche aangelegenheden op de hoogte is, opdat deze met hem de kwestie moge bespreken. Z. M. zal zonder twijfel bevinden, dat deze aanlegenheid van groot nut en voordeel voor Haar, en de Aartshertogen en voor deze landen, alsook voor Spanje zal zijn, maar vooral om genoemde afvallige provincies met Gods genade tot onderwerping terug te voeren aan haar natuurlijke heeren en vorsten.

Het tijdschrift: „Braga"

door

A. J. Servaas van Rooyen.

In het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad van 2 December 1917, ving ik de publicatie aan van een eerste serie eener reeks opstellen aan het tijdschrif „Braga" gewijd. Beginnende met een „In Memoriam", volgen in de nummers van het voormeld Dagblad, van 17 Maart 1918 tot 1 September van dat jaar, bijna die geheele 1e serie.

Verandering van Redactie van het Utr. Dagblad deden ongedrukt blijven het laatste gedeelte van die serie, handelende over den eersten jaargang van „Braga" zijnde de nummers XXIII-XXVI. Zooals van zelf spreekt bleef dus ook de 2e serie, over den tweeden jaargang ongedrukt.

Ik vond dit jammer, niet om mij zelven, maar om „Braga", en ziet nu is de Navorscher zoo welwillend mij gastvrijheid te geven.

Zoo zal dan die reeks opstellen, den Navorschers ten goede komen en blijvend bewaard blijven.

„Braga" is dit waard; mijne liefde voor dit tijdschrift verdient het.

A. J. S.

Door omstandigheden en omwerking, die veel tijd kostte is de plaatsing van dit artikel vertraagd. Red. Nav.

BRAGA

(Tweede Jaargang)

I.

De tweede jaargang roept onze aandacht. De vorm is behouden. Ook het hoofd met het vignet, en zelfs de letter-soort. Alleen is er verschil in de motto's met den eersten Jaargang. Kneppelhout's gewraakte woorden: „Tout homme etc." is vervangen door „Liberty all" van Joh. Bull en voor de aanhaling uit Tacitus is Bellamy's vraag „Zoo 'k al wat leeft vermoordde?" in de plaats getreden.

Evenals de 1e Jaargang heeft deze tweede ook een voorzang op de „wijs: een Tijdschrift heel in rijm", waarmede de voorzang van den 1en Jaargang begon.

De „voorzang" dien ik geheel af te schrijven. Zij is van de beide redacteuren Hendrik Kretzer en de Hoop Schef-

fer. Deze samenwerking moet niet verbazen, want hoewel Kretzer goede gedachten nad en in de verskunst niet onbedreven, was het de Hoop Scheffer die als „betuttelaar" fungeerde. Misschien was Kretzer daarvan overtuigd, dat zulks noodzakelijk was, en teekende hij zich daarom: „De minste der broederen", waar de Hoop Scheffer en Leendertsz. hem als paranymfen ter zijde stonden.

Winkler Prins drukt dit niet onduidelijk uit, als hij in den herdruk van 1883 schrijft: „Hij (de Hoop Scheffer) deed dit (de redactie op zich nemen van den 2en jaargang van Braga) echter voorwaardelijk, daar Kretzer meer philosoof dan drukker, onbedreven was in de techniek van 't verzen maken en talloos veel fouten beging tegen maat en rijm, terwijl 't hem ook in andere opzichten groote inspanning kostte, de ware uitdrukking zijner gevoelens te vinden. Doorom behield de Hoop Scheffer in de eerste plaats zich voor: de eigenmachtige beslissing, wat al dan niet geplaatst zou worden, en in de tweede plaats de volledige vrijheid om te schrappen, te veranderen en om te werken zooveel hem goed dacht. Alleen tegenover den uitgever zou Kretzer gelden als zijn mederedacteur en ook het honorarium met hem deelen."

Toch, niettegenstaande deze boutade, houd ik Kretzer voor de ziel van den tweeden jaargang. Kretzer heeft van de ongeveer 150 gedichten, die er in voorkomen ruim twee derden voor zijne rekening genomen, waar slechts de Hoop Scheffer, Leeuwertsz, en nog een paar anderen enkele hunner geestesproducten afstonden: Winkler Prins, Kerbert, v.d. Vliet (Boudewijn), Doctorandus, Tideuran, Mohrnsan en Rekker.

Wie was Kretzer?

Het oordeel over Kretzer door Winkler Prins lijkt me wel een beetje partijdig; het komt mij zoo voor, dat de Hoop Scheffer ten koste van Kretzer wat in de hoogte gestoken moest worden, en bovendien liet Winkler Prins zich wel eens wat gaan, als hij geprikkeld was of werd. Hij schrijft: „De Noordsche Godheid was derhalve naar Walhalla teruggekeerd. Onbeschrijfelijk was dus mijne verbazing, toen ik, bij schrijven van de Haas van 8 Mei 1844 las: dat de uitgave doorgaat, weet ge en er bereids stukken van u geplaatst zijn, hebt ge gezien. Hebt ge lust om weer wat te verdienen, voorwaarts dan maar. Het eerste nummer voor 1 Juni, (alzoo moet Braga werkelijk eenige maanden dood geweest zijn) is gereed, doch aan

het tweede ontbreekt wat. Wanneer ge dus over een en ander tevreden zijt en medewerken wilt, zorg dan in het laatst der komende week dat er kopij bij Scheffer (de Hoop Scheffer) te Hoorn is.

Wanneer gij niets gezonden hebt, houden wij het er voor, dat gij liever niet bepaald wilt medewerken, edoch u niet onttrekken aan tijdelijke inzendingen. — Nu zegt Winkler Prins: „Ik was echter in het geheel niet tevreden."

Ik zou meer afschrijven van Winkler Prins, (zoogenaamde) geschiedenis van Braga, maar ik stuit al weer op *groote* tegenstrijdigheden. Zoo b.v. in Juni zou het eerste nummer het licht zien; dat bericht de Haas hem 8 Mei en vraagt zijn medewerking voor no. 2 (15 Juli)) en hij klaagt, dat de Haas hem de verschenen nummers niet had toegezonden, en ook dat de Haas hem met de uitgave van den 2en jaargang niet in kennis had gesteld. Ra, ra, wat is dat?

Hoe het zij, ik vind op blad 10 (dat moet dan zijn 150 ctr., omdat het Tijdschr. om de 14 dagen verscheen, nog werk van hem, maar daarna niet meer. Wellicht is de booze bui door zijn vriend de Hoop Scheffer (redacteur en chef) bezworen.

Ik zal nu afschrijven wat Winkler Prins verder verhaalt: In het laatst van 1842 was de Hoop Scheffer, naar Utrecht vertrokken, om zich aldaar voor te bereiden voor het doctoraal in de theologie. Hij woonde op den Steenweg bij Essenberg; toevallig beneden ten Kate. Niet alleen kwam hij alzoo met dezen weder in aanraking (ten Kate was gast geweest van N.E.K.), maar hij knoopte tevens eene vriendschappelijke betrekking aan met de Haas, die weldra gevoelde, dat „Braga" in uitstekende handen zou zijn, zoo hij dien voortreffelijken studieman, scherp en criticus en geestigen schrijver kon overhalen (altijd *tegen* 1 Juni 1844), zich met de uitgave van een tweeden jaargang te belasten.

Wel was de Hoop Scheffer, na het afleggen van zijn doctoraal examen in December 1843 als Predikant naar de Doopsgezinde gemeente te Hoorn vertrokken, maar de uitgever, — aan wien de onderneming van den 1en jaargang „te groote voordeelen had opgeleverd, om niet aan eene voortzetting te denken", — koesterde voorzeker de meening, dat het hem (de Hoop Scheffer) ook daar niet aan tijd zou ontbreken, om voor de herbóren Godheid te zorgen.

„Ik houd het er voor, dat de Hoop Scheffer voor de niet gemakkelijke taak was opgedraaid, indien geen gunstige omstandigheid hem tot de voortzetting van „Braga" had aangemoedigd. Hij was namelijk een te groot vijand van het middelmatige om zeer productief te zijn, en het zou

hem alzoo moeilijk zijn gevallen, met eigen bijdragen (hij leverde er zoo wat vijftien) in de behoefte van *een* geheelen jaargang te voorzien. Te Utrecht echter had hij Hendrik Kretzer, tweeden luitenant leeren kennen als een oorspronkelijk denker en vruchtbaar schrijver, als een man, op wien men rekenen kon, — en toen deze overvloed van bijdragen beloofde, voegde de Hoop Scheffer zich naar den wensch van Paddenburgh. (K. D. de Haas).

En nu laat Winkler Prins daarop volgen een ongegeneerden uitval op Hendrik Kretzer reeds hiervoren medegedeeld. Ten slotte geeft hij hem (Kretzer) toch nog dezen lof. Het spreekt van zelf, dat door die opmerking geen afbreuk wordt gedaan aan de groote verdienste van Kretzer, die voor Braga bleef werken met een ijver en volharding, die allen lof te boven gaan."

II.

Wie was Kretzer?

Deze vraag uit het eerste opstel, zal ik trachten te beantwoorden.

Ik geef daartoe het woord aan Doctorandus J. Tideman. Wel heb ik nog getracht bij familieleden 1) meer en beter onderricht te worden, en weet ik, dat Dr. Dyserinck, de aartstwijfelaar, ook omtrent zijne biographie en nagelaten geschriften gespeurd heeft, maar wij beiden hadden een negatief resultaat op onze onderzoekingen.

Dus geef ik Tideman het woord. (Ned. Atheneum, ongeveer 1853, „Uit een tijdschrift als de „Braga" eene keur- of bloemlezing te leveren (er was daarvan sprake geweest) is een moeilijk werk, zoolang niet allen die er aan medewerkten zich daaromtrent verstaan, en dit was in dit geval niet mogelijk, omdat de redacteur van den tweeden jaargang, de verdienstelijke Hendrik Kretzer, voor geruimen tijd was overleden. Wij meenen niet onbescheiden te zijn, wanneer wij den naam hier noemen, al achten wij ons verplicht die der (nog in leven zijnde) redacteuren van den eersten jaargang te verzwijgen. Het publiek is zoo ten eenenmale onbekend met de buitengewone begaafdheden en verdiensten van Kretzer, dat wij niet meer meenen te doen dan hier, na zijnen dood, eene billijke hulde te bren-

---

1) Bij vriendelijk schrijven van 27-11-1913 berichtte mij mevr. de wed. S. Kretzer-Jeatmy te 's-Gravenhage, dat haar echtgenoot, een jongere broeder van Hendrik niets bezat van papieren of geschriften van den „Braga-man". Dit antwoord was ook in der tijd aan Dr. Dyserinck gegeven.

gen aan zijn talent, wanneer wij op het meesterstuk wijzen, dat hij in den tweeden jaargang van Braga leverde.

Nadat de redactie met den eersten jaargang het meesterlijk aangevangen werk meende te moeten sluiten, trad hij eensklaps, van nagenoeg alle hulpmiddelen verstoken en met bijna alle letterkundigen persoonlijk onbekend, op om den geesel der satyre en der parodie over de quasi en would-be-poëzij onzes Vaderlands te zwaaien.

Met buitengewone inspanning en volharding leverde hij bijna geheel alleen de stof voor het veertiendaagsch-tijdschrift, dat van zijn eerste ontstaan tot het einde toe een onuitspreekbaar weldadigen invloed op de Nederlandsche dichtkunst uitoefende en een krachtigen dam vormde tegen den tot dien tijd toe ongekenden stroom van rijmelarijen van allerlei aard, die in de zoogenaamde letterkundige tijdschriften hemelhoog werden opgevijzeld.

Met den toen jeugdigen Gids gaf het eene meer waardige richting aan de nieuwe Nederlandsche letterkunde, en hoewel het slechts twee jaren bleef bestaan, zal het altijd als eene zeer merkwaardige en verdienstelijke verschijning op het gebied onzer dichtkunst met roem bekend blijven.

„Ook in andere opzichten had Kretzer groote verdiensten, waarop wij wellicht later zullen wijzen. 1) Wij voegen hier alleen bij, dat zijn maatschappelijke stand weinig aanleiding tot letterkundigen arbeid opleverde. Hij behoorde tot het korps der militaire genie en heeft zich als verdienstelijk officier doen kennen, terwijl de wijsbegeerte in hem een nauwgezet beoefenaar vond.

„Dit zij voorloopig genoeg, om het letterkundig publiek bekend te maken met iemand, dien wij als oprecht vriend hebben hooggeschat, en om de aandacht weder te vestigen op een tijdschrift, dat ook in zijn eersten jaargang, door met roem bekende dichters bijeengebracht een schat van geestige dichterlijke bijdragen heeft geschonken."

En dan schrijft Tideman nog in de Tijdspiegel (1854):

„Twee jaren lang heeft Braga den geesel gezwaaid, onpartijdig, en steeds *ad rem,* en dat onder twee geheel verschillende redactiën. Ik, die zelf aan dat tijdschrift niet heb medegewerkt (hij gaf alleen „Nog eens") heb ze beiden gekend, doch ik acht het onnoodig hier namen te noemen; het is voldoende te vermelden, dat de tweede jaargang [Kretzer] met evenveel *verve,* misschien met nog

---

1) Is dat geschied ? Waar ?

meer wijsgeerige humor en in allen geval met hetzelfde succes geschreven werd."

Na het overnemen dezer gedeelten uit Tidemans beschouwingen over Braga in een paar tijdschriften neemt Winkler Prins weer het woord en zegt: Door het schrijven van Dr. [Doctorandus] Tideman werd het publiek alzoo bekend gemaakt met den naam van den redacteur of liever met dien van één der beide redacteuren van Braga's tweeden jaargang." Volgens Winkler Prins is mocht Kretzer niet die eer hebben. Enfin toch legde hij nog een lauwer op Kretzer's graf door te schrijven: „Ik maak van deze gelegenheid gebruik om de mededeelingen omtrent Hendrik Kretzer aan te vullen. Hij werd geboren te Arnhem den 2den April 1818. Wij verschilden niet veel in leeftijd en bezochten beiden de school van den Heer Stuart de Vianen; ook hernieuwden wij de kennismaking, toen ik hem later als adjudant van Generaal Gey van Pitturs te Arnhem ontmoette, waar hij zich wegens inspectie bevond. Van genoemde school [van Stuart] vertrok hij naar het Gymnasium te Utrecht, vandaar als kadet voor het wapen der Genie naar het instituut te Medemblik, in 1836 naar de militaire academie te Breda en zag zich in 1838 bevorderd tot 2e Luitenant der genie doch overleed als 1ste luitenant in October 1850. Hij was een ijverig aanhanger van de „Philosophie positive" van Auguste Comte en schreef „Algemeene grondslagen der stellige wijsbegeerte" (1846) en „de nieuwe wijsgeerige school" (1847)"

Ik had nog gedacht nadere levensbijzonderheden te kunnen inwinnen over Kretzer bij het Krijgsgeschiedkundig Archief, maar er is daar literair van hem niets bekend.

Ik laat hier dus slechts volgen de officieele staat van Dienst, van den *te* vroeg gestorven Braga-man, wiens herinnering met waardeering moet voortleven.

Verslag omtrent het ingestelde onderzoek op het Krijgsgeschiedkundig Archief van den Generalen Staf naar den staat van dienst en literairen loopbaan van Hendrik Kretzer.

Uit de geraadpleegde bronnen is gebleken, dat:

Hendrik Kretzer, geboren 22 April 1818.

werd aangesteld tot 2e Luitenant der Genie 7 Aug. 1838.

werd aangesteld tot Adjudant in de Eerste Fortificatie Directie, standplaats 's-Gravenhage in 1844.

werd aangesteld tot 1e Luitenant der Genie 8 Febr. 1850 (blijft in dien rang werkzaam als Adjudant voornoemd)

Overleden te Utrecht 19 October 1850.

III

Ik schrijf nu eerst den „voorzang" af. Evenals in den 1en Jaargang is hij zoo iets van eene inleiding, van een programma. En Kretzer èn de Hoop Scheffer hebben 't stuk in elkaar gezet. Het eerste couplet strijdt wel met den „Slotzang" („Braga's' Vaarwel")' maar het gebeurt wel meer, dat het duister is in een andermans boeken te lezen:

I\

„Een tweede Jaargang! heb ik 't wel? ja toch!
Maar zei men niet, dat Braga 't leven moê was?
Men zegt zooveel, maar, goeje vrinden! och
't Bewijst alleen hoe kinderlijk zijn roê was!
On dits, je weet, zijn meestal maar bedrog.
We zijn nog wel, geloof me en leven nog."
We leven nog en zullen eeuwig leven,
Wil ons de kunst maar wat te kluiven geven!

II

We kluiven graag! maar dat blijkt later wel;
Ons nieuw gebit valt zeker je niet tegen.
't Is dunkt mij zaak dat ik vooreerst vertel,
Hoe 't met ons plan nu verder is gelegen.
We geven iedre maand 1) opnieuw een stel,
En hopen maar, dat niemand onzer 't vel
U zoo goedsmoeds zal over de óóren halen,
Dat gij niet meer zoudt hooren, noch betalen.

III

O neen, zoo boos zal niemand onzer zijn!
Wij willen maar, vrij van *conservatie,*
Van tijd tot tijd een enkelen kwatrijn.
U geven tot eene extra *flagellatie!*
Ge weet van ouds, hoe *cauteleus* en fijn
Of Braga met u omspringt en 't gordijn
Een weinig maar gewoon is op te ligten....
Geen gêne dus, indien ge ons wilt verplichten.

IV

Met frisschen moed, me vrinden, dan aan 't werk!
Of — in uw taal — aan 't bruischend leeromklemmen,
Ontbaert uw ziel, ontplooit uw Zondagsvlerk,

1) Tweemaal 's maands. In den jaargang zijn 24 halve vellen; totaal 92 bladz. 172 kolommen. Titel en inhoud vormde ook een half vel.

En laat ons meê door d'aetherpekel zwemmen.
We zijn helaas! maar leeken in de kerk
En hebben nooit geklapwiekt boven 't zwerk;
Cordaat de lucht maar in naar hooger sfeeren!
En wie er valt — laat die gaan reclaseren.

V

Toe maar! Gij meesters van het scherpe zwaard!
Die oordeel velt met ongezouten praatjes,
En vruchteloos, als 't vosje zonder staart,
Uw stutje dekt; die met uw kameraadjens,
Venaliter en ongekend van baard,
Te peutren zit bij d'opgepookten haard,
En uit uw mouw recensies schudt uit honderd,
Veralgemeend of nageverbij zonderd.

VI

't Is dubbel wel! ga op dat voetspoor voort!
Wij hopen ook wat naar den smaak te geven;
We weten ook wat hart en ziel doorboort,
En de Engeltjens van meêgevoel doet beven,
Den bakerdeum, dien U zoo gaarne hoort;
We zijn ook al door stoomkracht vóórtgespóórd!
Lang leven d'eeuw, ons allen ten gerieve!
Lang leev' de stoom en de locomotieve!

VII

Lang leve 't al en wat in 't slijk bezwijm,
En meer praat van *Bedlam* wijze sjouwers,
Van dievenpak, dat bloed zweet om een rijm,
Van zielesmids, haarplukkers, hoofdenklauwers;
Ga gij maar voort — geneer je niet — en lijm
Den boel aan één..... ô 't is misschien een vlijm,
Om (kon het zijn!) den doodsteek ons te geven:
Ja lukte dat, uw roem zou eeuwig leven!

VIII

Die roem zou groot, misschien oneindig zijn:
Men weet niet hoe een stuivertje kan rollen!
Begint maar vast, trekt allen eene lijn,
Noemt (en in ernst) elkander heele bollen!
En wie het niet gelooven wil, *enfin!*
Brengt hem, brengt ons, brengt allen in *declin:*
En zorgt dat door uw doodekólendictie,
De goede smaak den dood sterft der *asphezie.*

IX

Verrukkelijk, aandoenlijk perspectief,
Opdoomende uiteen neveling van droomen!

Een heele groep pieëtjes innig lief,
Zingt op ons graf, als neergehurkte gnomen,
Een requiem als nooit van Goethem hief,
Of deed hij 't soms — nooit uit zóó'n goed motief...
Maar droomen zijn 't en 't blijven idealen
Zoo lang uw hulp, melezers! niet zal falen.

X

Zendt als voorheen wat u op 't harte ligt,
't Adres is u bekend en 't franco heilig!
We ziften niet zoo krenterig, maar wat plicht
En zelfgevoel ons voorschrijft doen we veilig,
Moge elk ons doen verschijnen in 't gerigt:
Wij zien — de hand op 't hart — u in 't gezicht!
De hand op 't hart — zoo hopen we in de stegen
Den Poëzij den rommel aan te vegen. 1)

---

1) Om rechtvaardig te zijn, en om aan te toonen welke veranderingen de Hoop Scheffer in het werk van Kretzer gemaakt heeft, geef ik voor de coupletten VII-X den oorspronkelijken tekst van Kretzer. Winkler Prins bezat de kopij:

„Lang leve 't al — en wat in 't slijk bezwijm
En wie er praat van kreupelgaande dravers,
Van diefgebroed, dat bloed zweet om een rijm,
Van zielesmeden, hartverpletteraars..... slavers,
Ga voort en rijm — ontroer, ontzet en lijm,
Opdat uw tong (kan 't zijn!) ook ons doorvlijm,
Maar laas! wij zijn vereelt en niet te wonden!
Kom, laat ons vast uw roem aan de aard verkonden.

Die roem zal groot misschien oneindig zijn:
Men weet niet, hoe een stuivertje kan rollen!
Eendracht maakt macht, trekt allen eene lijn
En noemt elkander wederkeerig bollen!
Dat is al iets. Men moet niet, als een zwijn,
Zijn neus alleenig steken in 't mijn!
O mocht uw roem op ons wat nederdruipen,
'k Schreeuwde 't uit! Wie zou zijn kind verzuipen.

Verrukkelijk, aandoenlijk perspectief,
Hoort ge wellicht tot de verbeeldingsdroomers?
Maar baren we ons geen batelooze grief,
En laat ons weer op Braga nederkomen:
Hoort, lezers, nooit smoor 'k mijn hart een dief,
Het zou ons zijn tot overgroot gerief,
Indien je soms een stukje in mocht zenden,
't Is brusq, maar ach! een voor zang ook moeten enden.

Zendt ons gerust wat U op 't harte ligt,
Wij zullen geen lamzaalge zetters wezen!
Wij willen graag een praatjen doen van plicht
En zelfs gevoel! Een ieder moge ons lezen
De hand op 't hart! Zoo staan we ook voor het gerecht
En zien, par Dieu, u recht in 't gezicht,
De hand op 't hart, zoo hopen we in de shegen,
Der Poezij den rommel bij te vegen."

Fijnproevers kunnen nu oordeelen!

XI

Zoo zij 't, zoo is 't. We hebben goeden moed:
Ons wachtwoord is; Honny qui mal y pense
Dat zegt, naar 'k meen: zij hebben drabbig loed.
Die niet in 't een naar onze pijpen dansen.
Daar wij voor ons, heel needrig van gemoed,
De heele bent bejegenen met een groet.
(Gelijk het past aan onze Noordsche Godheid)
De heele bent — — waar 't enkel haar zotheid!! 1)

Met dezen van Goethem is een nieuwe naam genoemd onder de prul-poeeten, die Braga ten lijf ging. Hij wordt overigens door Winkler Prins „een niet onverdienstelijk dichter genoemd van den tweeden rang."

Een *extra-flagellatie* (IIIe couplet). Ja die gaf Kretzer al dadelijk in zijn „Nieuwjaars-Hoek". Het gedicht is „een pedant van ten Kate's „Pindaresche Ode op den eersten January 1843", en met enthousiasme zingt Kretzer:

Attentie, mijn vrinden,
De Braga genaakt; —
O lammen, o blinden,
De smeltoven blaakt!
Zij blaakt voor u allen:
Niet langer gesnoefd!
Er in maar! beproefd!
Hier valt niet te mallen,
Hier wordt je getroefd.

Hier wordt je gelouterd,
Geschrift voor geschrift;
En hoe je kaboutert,
Toch wordt je gezift.
Geen spartelen mag baten:
Gewillig dan maar!
De knijper ligt klaar....
Wat! — wil hij nog praten,
Tsa! pak hem in 't haar!"

en dan ten slotte:

---

1) Kretzer gaf een „Bladvulling" nà 't gedicht, dat nu volgt, waarin die zotheid nog eens onderstreept wordt.

„Wat of dien Braga toch wel willen mag? zeit Piet.
Wat of ze willen moog? de zotten wil ze niet.

„Wij vloeken u, rijmer,
Uw boek en uw boel,
Wij vloeken u, lijmer
Van lary — gevoel, —
Die verzen zult smeden,
Zoo klam als uw vel,
En woorden zult kneden,
Zoo lang als een el,
Wij vloeken u heden....
Tot later — Vaarwel!"

Dat „later" duurde slechts kort. Dit zal blijken uit het volgende opstel.

IV

Aan 't slot van het tweede veertiendaagsch blad gaf Kretzer een „Troost aan alle prul-poëeten."

„Schoon 't gezond verstand bij dezen
En bij genen wortel schiet,
Daar de *nonsens* in ons landjen
Heel den winkel stuurt in 't riet.

Schoon de wartaal van de Kamers
Iedereen sinds lang verdriet,
En 't aanminnige egoismus
Moddert, waar het modder ziet.

Schoon de lamme knoopend zaagers,
Vol van vaderlandschen bluf,
Op hun gevel staan te kijken,
Met of zonder luitjen suf!

Schoon de koortsige uitregalen,
Daaglijks moe en wrakker staan,
En men overal een Braga
Door de wereld zou zien gaan.

Nimmer zal het ras versterven,
Van de kreuple verzensmids,
Die hun lauwer en hun glorie,
Beedlen van een blinden *Gids*.

Nimmer zal het ras verdwijnen,
Van de zieltjens vol gevoel,
Die zich warmen bij een vuurtjen,
In een *lekkren* leuningstoel.

Die een houttrig pijpjen rooken,
  En uit de Amersfoorder wolk
Aan 't verbaasd heelal verkonden:
  Hier heb je eindelijk je tolk!

Nimmer zal het tal vermindren,
  Van het hersenloos gebroed,
Dat zijn dichtaar in den vreemde,
  Met bedorven kooksels voedt.

Nimmer zal het Holland falen
  Van poëeten zonder *sens*
Oetren, foetren, koetren, ploetren.....
  Och, wat is een rijmend mensch.

Om nu niet op eenmaal wat te veel van Kretzer te geven, laat ik P. Leendertz. Wzn. aan het woord komen. Hij bond den strijd aan door een parodie op de verfoeilijke Germanismen dier dagen in „Het ongelukkige vrouwentimmer. Fragment (Vrij naar het Hoogduitsch.)

Omdat ik van Leendertz nog niet veel heb overgenomen en het schrijven van een zuivere Nederlandsche taal, hier zijdeling wordt aanbevolen, mag ik wel eenige oogenblikken 't geduld van mijn lezers op de proef stellen. Nam ik gedeelten uit het gedicht over, dan zou de parodie niet tot haar volle recht komen.

„— Zij sprak den farheer aan,
Een grijze, wiens vernuft veelzijdig was ontwikkeld:
  God groet u, edel heer! door toorn en gram geprikkeld,
Vlood ik uit 't droevig huis van mijn gade voort.....
  Ach! 'k zie den tempel van mijn zaligheid verstoord,
Mijn hoop in puin gerukt. De zoete honigweken,
  Des huwelijks zijn daarheen. Geen woord, geen enkel teeken
Geen wenk meer, die zijn welgevallen mij verkondt,
  Wees trouw- of liefdezang hem toestroomt uit mijn mond
Hij die voorheen meer rijk zich schatte dan een koning,
  Wanneer wij heimelijk nabij mijn aanheers woning,
Ons zagen, of als hij versteld in 't nachtlijk uur,
  De heimaat omsloop; mij aan 't venster 't liefdevuur,
Dat brandde in zijn gemoed, zacht fluistrend kwam klagen,
  En de onderreding (dorst ik 't eerst ook zwaarlijk wagen
Door jonkvrouwlijke schaamt weerhouden) werd gerekt
  Tot door het haangeschrei de landman werd verwekt...
Hij hoort mij nu niet meer! Ach! toen, een jaar geleden,

De hoogtijd was bestemd op mijn verstolen beden,
IJlde ik hem tegen, daar ik hem met ligten tred,
Zag zweven langs het goud bemaalde bloemenbed:
Zijn wimper dekte een traan: Aanbiddelijke! verzwonden
Is iedre hindernis; voor d'eeuwigheid verbonden
Zijn onze zielen: o! hoe zal ik ieder dag,
Daar 'k aan uw zij gedrukt mij zalig voelen mag,
Omringd van landlijk schoon, naar 't zacht gemirmel luistren,
Daar greep ik wel mijn lust: zijn raafzwart oogpaar blonk,
En 'k meende dat hij ongedeelden bijval schonk,
Aan 't lied, dat heel mijn ziel en zinnen had vermeesterd;
Hij sloot mij in zijn arm oogschijnlijk hoog begeesterd;
Mijn schat! verzette hij, begaafst die daar leeft,
Die alle dichten van uw leeftijd overstreeft,
Wier scherpzin en vernuft door ieder wordt bewonderd,
In 't meesterachtig lied: gij, kroon van ons jaar honderd!
Die door 't verhaal van werkers leed ons hart ontroert,
Grootaard daargesteld en krachtig doorgevoerd!
Verstrek mij 't meesterstuk! dees lieflijke oogenblikken
Vervloden al te ras; ik zal 't uw wederschikken,
Als zich daaraan mijn geest nog eenmaal heeft gelaafd. —
Ik gaf het zoo als 't was, nog ruw en onbeschaafd.
Ach! 'k hield het niet daarvoor, dat in zijn borst kon wonen
Die koelzin, dien ik hem nu onverhuld zie toonen!
Mijn wonne leider! en mijn weelde zijn daarheen,
De liefde tot zijn vrouw en haar gezang verdween!
Ik kweel, maar 't is omsonst; hij zit verstrooid daar Breder,
En even daardoor klimt zijn luimige onlust weder!
Soms gaat hij op de reis, tot stijging van gekwel,
En spreekt dat marmerwoord: Mijn holde hart! leef wel:
Gij weet mijn daarzijn is noodwendig hier of ginder,
Maar tot u keer ik in drie stonden of nog minder,
Maar voor zijn weerkomst zie 'k een maand voor óvergaan
Dan in den vreemde dampt hij over de ijzerbaan.
En toont er wellig liefde aan 't uitlandsch vrouwentimmer.
't Verliet mij in een wee van jammer een gewimmer:
Mijn geest is krank: ik ben geheel verrukt!

Helaas!
Zoo sprak de farheer toen bedrieglijk was het waas,
Waarmêe hij eenmaal zijn gevoelloosheid verstommelde:
Wie zon er op, dat zulk een onweer nader rommelde?
Uw zangen, — doch ik laat die nevenzaken daar —

Maar 't geen het verder geeft klinkt mij hoogst zonderbaar
Het valt mij op maar toch 't is middérwijl een daadzaak:
Alleen ik heb nog hoop, dat hij het op mijn raad staak.
Houd moed: wege op uw borst een onuitspreeklijk wee,
Ligt is er heeling toe; en dat gij op dees stêe,
Gansch onverhoopt op mij uw farheer zijt gestooten,
En 't onderstondt aan mij 't geheimenis te ontblooten —
Dat zij u goed! Mijn woord geve u den vrede weer
En drijven uw zwaarmoed uit. Kom laat u bij *mij* neêr.
Godsakkerlooten! die hiergaven op lijkenstenen,
Weest gij getuigen van mijn troosten en haar weenen!
Bedenk gij zijt van nedrige afkomst, uw gemaal
Is van verhevene geboorte."

Het komt mij zoo voor dat het een *maak*stuk is. In dat geval heeft Leendertz. een kunststuk geleverd, al overdrijft hij veel, maar de liefhebbers van een zuivere Nederlandsche taal mogen hem in elk geval dankbaar zijn. Juist de overdrijving kan wonderen doen, ook voor ónzen tijd.

V

Leendertz heeft niet veel aan Braga geleverd. Ik heb 7 stukken in den 2en jaargang, en 2 in den eersten jaargang, waarvan nog in beide jaargangen een in samenwerking met Winkler Prins, of de Hoop Scheffer.

Veel wordt er niet door gemist. Hij was wat zwaar op de hand voor een tijdschrift als Braga. Hij had niet de luchtige toon van ten Kate, die tevens snijdend en snerpend was, en moge hij als dichter hooger staan dan Kretzer; hij mist diens raakheid en gloed. Toch is „Aan Maria!" (uit het Hollandsch) met motto: „Als!... dan!... maar!" dat hoogst waarschijnlijk van hem is, niet onaardig:

„Als 'k op u staar en 't spelend lachje groet,
dat zweeft op d'englenlip der eenvoud rood een zetel,
Van toegenegenheid, die 'k uitte zoo vermetel,
Den gloed der deugd, die nimmer 't hart bedrong.....
En langs uw brouw een wedervonk ontmoet,
Dan zijt gij schoon! — Maar zoo 'k eens in uw oóg
Den gloed der deugd, die nimmer 't hart bedroog,
Maria! dan gewis zoudt gij bekoorvol wezen!

Als ik op 't bal uw tooisel gadesla,
De wending van uw stal, de golving van uw lippen,
De woorden, die, vaak zonder wederga,
Van af en uit de ziel aan uw koraal ontglippen,
Dan zijt gij schoon! Maar zoo de morgenstond
U purperde aan mijn zij, vertrouwend, zonder vreezen,

Met blos alléén tot zegel van 't verbond.....
Maria! dan gewis zoudt ge onweerstaanbaar wezen!

Als ik bemerk, hoe gij ten tempel spoedt
Des aller Heeren Heers, uw keel het offer slachtend,
En ik bespeur hoe ge aan uw plicht voldoet
Zóó nat de toon, zóó vol de ziel, het oog zoo smachtend,
Dan zijt gij schoon! — Maar als de winter vriest,
Als uw barmhartigheid op 't weesje staat te lezen,
En ge u in God en in zijn wet verliest.....
Maria! dan gewis zult ge engelachtig wezen!"

Het bijgevoegde „Uit het Hollandsch" doet mij het gedichtje niet voor goede munt aanzien. Het lijkt mij zoo toe, dat Leendert hier een parodie levert op een *maaksel* van een der dichters(?) zijner dagen. In „Autobiographie van een miskend Poëet was het beter den Braga-toon te treffen. Het moge daarom in zijn geheel volgen.

„Ik was pas negen jaren oud
En al een braaf poëet.
Ik bleef het: en al zeg ik 't zelf
Geen schepsel onder 't stargewelf
Die 't immer beter deed.

En toch 't verbasterd apenras,
Dat dees planeet bewoont
Werd slaaprig bij mijn lier geluid,
't Heeft mij met ondank, ja verbruid!
Met schimp en spot beloond.

Ik was pas negen jaren oud
Maar als poëet een Piet,
Op grootpapa's verjaarpartij
Kwam 's avonds bij het dessert van mij
Een stout en krachtig lied.

Het had nog geen kwartier geduurd
En 't was pas half ten end,
Of tante viel er bij in slaap
En oom riep: houd de rest maar knaap,
De duivel haal den vent!

'k Was zestien jaar en dol verliefd
(Juist voor de tweede keer)
Ik zond natuurlijk aan mijn lief

Een heel gerijmden minnebrief
Zoet als een suikerpeer.

Al wat er op d'Olimpus huist,
Vóórop de vluggemin,
Een ziel gescheurd door minnesmart,
Een heete traan, een bonzend hart,
Het was er alles in. —

Maar ach! zij was van buiten schoon,
Van binnen vol venijn,
Zij spotte met mijn zielsverdriet:
Bezorgde mijn papa mijn lied —
Mij klappen bij 't dozijn.

Toen riep ik vol van toorn: vaarwel!
Gevoelloos schoon geslacht!
'k Wil, ik zoek geen liefde meer
Ik jaag slechts naar onsterfelijke eer! —

Geen kunstgenootschap in het land,
Dat naar een prijsvraag vroeg,
Of 't kreeg er een op best papier,
En franco ook — maar 't hielp geen zier:
Nooit was 't hun goed genoeg.
Meteen ging 'k op de jacht.

Nu was 't: de dichter *nommer één*
Hield best zijn rijmen thuis,
Dan zei men: had de man verstand,
Hij hing zijn citer aan den wand,
't Is in zijn hoofd niet pluis.

Neen! bij u woont de wijsheid niet,
Zoo riep ik, weg van mij!
Gij volk dat ware dichtkunst hoont!
Kom, liever me aan 't publiek vertoond,
En alle zeilen bij.

'k Smeet al wat prijsvers heette in 't vuur,
't Was met een vijftigtal;
Toen sprong ik op Pegaasjes rug
Gaf hem een prik, en bliksemvlug
Op reis naar Tempeldal.

Ik zong van kerkhof, liefde, maan,
En tortelengeklag,
En sloeg romances voor en na,
Waar Alrik en Aspasia 1)
Een prul bij heeten mag.

Ik zond nu hier, dan daar wat in,
Maar nergens kreeg 't een plaats
Geen boekzaal, al was 't nog zoo mooi,
Gaf me aan d'onsterfelijkheid ten prooi,
Als Feith en andere maats.

'k Heb later de assche van van Speyk
Met lauwerblaân bezaaid,
(Een lied dat nog zijn weergâ zoekt.)
De Belgen dapper uitgevloekt,
En meê, op! op! gekraaid.

Maar altijd bleef men even koel,
Wanneer mijn citer klonk
Nu 't met mijn laatste meesterstuk
Nog eens beproefd! — Och, of 't geluk
Mij ééns slechts tegenblonk.

't Is een verhaal vol zwarte kunst
En duivlen wetenschap:
Op ieder blad een woord of drie
De held een vent zoo dol als Guy 1)
In 't vloeken ruim zoo knap.

En als ik daar geen eeuwige eer
En geld meê winnen mag,
Dan val ik u in d'arm, o dood!
Ach! zonder lauwer, zonder brood,
Zelfs zonder lintjen, ach.....!..

Er werd in Braga een rubriek van Lijkzangen geopend: Kretzer gaf no. I, *op een vriend,* en Leendert, in 't zelfde blad van Braga, nommer II. *op eene eend.* (Proeve van Dieren-Epos).
Ik zal dat vers niet afschrijven; alleen heeft het toeval

---

1) van Feith.
2) Guy de Vlaming van N. Beets.

gewild, dat ik niet alleen 't origineel in handschrift bezit waaruit blijkt, dat Leendertz een oud paard van stal heeft gehaald; het is van 17 October 1838; maar dat ik ook nog een ander gedicht van Leendertz zelfs in duplo dat bij Braga in portefeuille bleef, kan publiceeren. Juist omdat Leendert niet veel heeft gegeven heeft het waarde. Uit het volgende opstel zal dat blijken. Zij nog even vermeld, dat in 't origineel en in den Braga-druk in 't Eeuwen-epos varianten voorkomen.

Genealogie en levensloop van eenige Zuid-Afrikaansche voormannen,

door

Fred. Oudschans Dentz.

I.

VAN SCHAAPHERDER TOT PRESIDENT

De eerste Krüger, Jacob, komt als dienaar van de O.I. Compagnie in het jaar 1713 uit Duitschland in Zuid-Afrika.

De tweede kolonist, Willem Krüger, komt in 1759 uit Keulen in Zuid-Afrika.

STEPHANUS JOHANNES PAULUS KRüGER

Geboren op de plaats „Bulhoek", district Colesberg, Kaap de Goede Hoop op 10 October 1825.

Zoon van *Casper Johan Hendrik*, geb. 1801, overl. 1853 en *Elsie* of *Eliza Steyn* geboren 1806.

GEHUWD te Potchefstroom:

1ste maal in 1842 met *Maria du Plessis,* overleden 1846.
2de maal in 1847 met *Gezina Susanna Frederika Wilhelmina du Plessis,* overleden 20 Juni 1901 in Zuid-Afrika.
Uit dit huwelijk 16 kinderen.

ONDERVELDCORNET in 1842.

VELDCORNET in 1845.

COMMANDANT VAN DISTRICT RUSTENBURG in 1853.

COMMANDANT VAN DE Z.A.R. 1856-1864.

COMMANDANT-GENERAAL 1864-1873.

VICE-PRESIDENT 1877.

LID VAN DE EERSTE DEPUTATIE NAAR EUROPA (Krüger-Jorissen-Bok) 1877.

LID VAN DE TWEEDE DEPUTATIE (Krüger-Joubert) 1878.

LID VAN HET DRIEMANSCHAP (Krüger-Joubert-Pretorius) 1880.

LID VAN DE DERDE DEPUTATIE NAAR EUROPA. (Krüger—du Toit—Smit) 1883.

STAATSPRESIDENT.

1ste maal 1883-1888.
2de maal 1888-1893.
3de maal 1893-1898. ingezworen op 12 Mei.
4de maal 1898- 1902. ingezworen op 12 Mei.

MET VERLOF VERTROKKEN NAAR EUROPA OP H.M. „GELDERLAND" 21 October 1900 van Lorenço Marques.

AANGEKOMEN IN MARSEILLE op 22 November 1900. Te 's-Gravenhage op 6 Dec. 1900.

GEWOOND HEBBENDE te Utrecht in villa „Oranjelust", Hilversum in villa „Casa Cara" 1901, in villa „Djemna" 1903; Mentone van Oct. 1903-Mei 1904 in villa „Géna"; Clarens van Mei—14 Juni 1904, Villa „Dubochet", aldaar overleden.

HET STOFFELIJK OVERSCHOT VERVOERD MET HET S.S. „Batavier" naar Zuid-Afrika op 1 November 1904; aangekomen in Kaapstad 28 November 1904.

BEGRAVEN TE PRETORIA OP DINGAANSDAG 16 December 1904.

STANDBEELDEN.

1. Op 24 Mei 1913 werd een standbeeld voor hem te Pretoria onthuld.
2. Op 16 December 1921 onthult Generaal Smuts te Rustenburg een standbeeld voor hem, in 1901 vervaardigd door den Franschman Jean George Archard te Parijs, door generaal L. Botha aangekocht en geschonken aan de plaats Rustenburg aan den voet der Magaliesbergen.

HUIZEN. 1. Het geboortehuis op de plaats „Bulhoek", door giften van het Afrikaansche volk aangekocht en den eigendom daarvan door Minister P. G. W. Grobler namens het volk aangeboden op 16 December 1932.

De inwijding van het herstelde huis had plaats door Minister J. H. Hofmeyer op 24 Nov. 1934.

2. Het oude woonhuis in Kerkstraat te Pretoria is als Krüger-museum ingericht en den 10den October 1934 geopend.

PRESIDENT KRüGER WAS BEGIFTIGD MET:

Het Ridder-Grootkruis van den Nederlandschen Leeuw.

Het Grootkruis van de Portugeesche orde van de Onbevlekte Ontvangenis.
Het Ridder Grootkruis van de Leopoldsorde van België.
Het Ridderkruis 1ste klasse van den Rooden Adelaar van Pruisen.
Het Groot Officierskruis van het Legioen van Eer van Frankrijk.
Het Grootkruis van H. Karel van Monaco.

III.

Afkomst en levensloop van Marthinus Theunis Steyn, zesde en laatste Staatspresident van den Oranje-Vrijstaat.

1. DOUWE GERBRANTS STEYN. Baasmetselaar van Leeuwarden, Nederland, vestigt zich onder de O.I. Compagnie aan de Kaap de Goede Hoop in 1668. Huwde op 19 Augustus 1685 als vrijburger voor de tweede maal met MARIA LOZEE, tusschen 1660 en 1665, geboren in de Kaap. Uit dit huwelijk 3 kinderen. Hij wordt opzichter van het kerkhof, landmeter, diaken, ouderling, Heemraad. Overleden in 1700.
2. JACOBUS STEYN. Zoon van Maria LOZEE uit het eerste huwelijk, die den naam van Steyn aannam. Gedoopt 29 Augustus 1683 aan de Kaap. Huwde met MARIA POTGIETER van de Kaap 4 October 1706. Uit dit huwelijk 5 kinderen.
3. JACOBUS STEYN. Gedoopt in 1723, 5de kind. Huwde in 1755 met JOHANNA FOURIE. 3 Kinderen.
4. MARTHINUS STEYN. 3de kind, gedoopt in 1775. Huwde met MARIA ELIZABETH DU PREEZ in 1798.
5. PIETER GYSBERT STEYN. Geboren in 1804. Wagenmaker wonende op Kliprivier bij Swellendam. Huwde met MARIA FRANCINA MULLER. Uit dit huwelijk 7 zonen en 7 dochters.
6. MARTHINUS STEYN. Geboren te Swellendam in de Kaapkolonie. Bijgenaamd „Ou Martiens Blinkstewels." Schapenboer en wagenmaker. Overleden in 1857. Huwde CECILIA JOHANNA WESSELS in 1851, jongste dochter van commandant Mattheus Hendrikus Wessels van „Tafelkop" a.d. Vetrivier, distr. Winburg. Uit dit huwelijk 9 kinderen. Werd lid van den Uitvoerenden Raad, op 1 Maart 1861 directeur en later voorzitter van

Stamboom van Krüger.

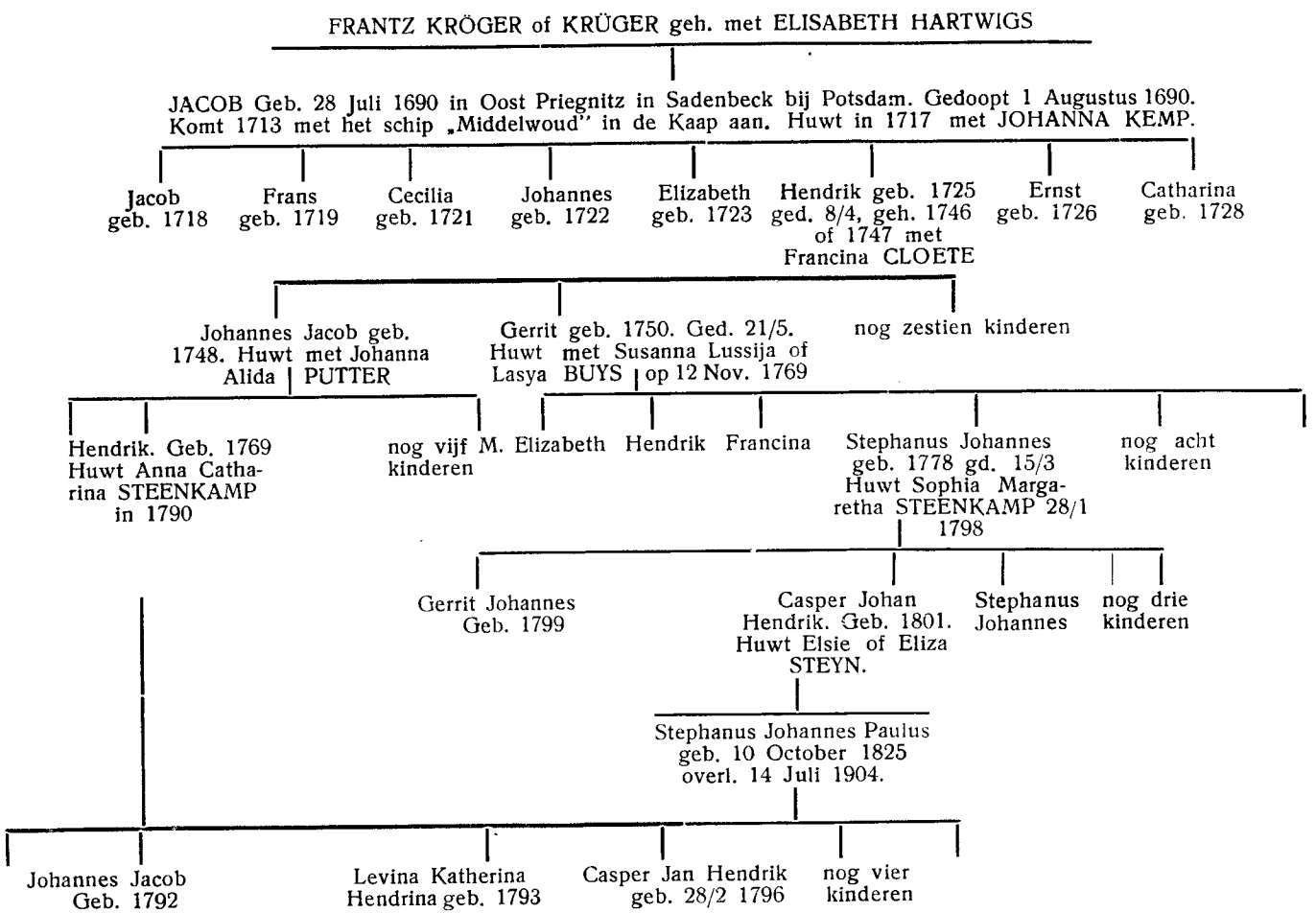
FRANTZ KRÖGER of KRÜGER geh. met ELISABETH HARTWIGS
JACOB Geb. 28 Juli 1690 in Oost Priegnitz in Sadenbeck bij Potsdam. Gedoopt 1 Augustus 1690. Komt 1713 met het schip „Middelwoud" in de Kaap aan. Huwt in 1717 met JOHANNA KEMP.
Jacob geb. 1718
Frans geb. 1719
Cecilia geb. 1721
Johannes geb. 1722
Elizabeth geb. 1723
Hendrik geb. 1725 ged. 8/4, geh. 1746 of 1747 met Francina CLOETE
Ernst geb. 1726
Catharina geb. 1728
Johannes Jacob geb. 1748. Huwt met Johanna Alida PUTTER
Gerrit geb. 1750. Ged. 21/5. Huwt met Susanna Lussija of Lasya BUYS op 12 Nov. 1769
nog zestien kinderen
Hendrik. Geb. 1769 Huwt Anna Catharina STEENKAMP in 1790
nog vijf kinderen
M. Elizabeth
Hendrik
Francina
Stephanus Johannes geb. 1778 gd. 15/3 Huwt Sophia Margaretha STEENKAMP 28/1 1798
nog acht kinderen
Gerrit Johannes Geb. 1799
Casper Johan Hendrik. Geb. 1801. Huwt Elsie of Eliza STEYN.
Stephanus Johannes
nog drie kinderen
Stephanus Johannes Paulus geb. 10 October 1825 overl. 14 Juli 1904.
Johannes Jacob Geb. 1792
Levina Katherina Hendrina geb. 1793
Casper Jan Hendrik geb. 28/2 1796
nog vier kinderen

Aangevuld en verbeterd uit: Paul Kruger en zijn tijd, door F. Reginald Statham, 1898. Amsterdam, met gebruikmaking van: Paul Kruger's Afkomst en familie benevens verscheidene zeldzame Portretten en Afbeeldingen, door Dr. F. V. Engelenburg en G. S. Preller Pretoria. 1904.

de Nationale Bank.

7 MARTHINUS THEUNIS Geboren 22 October 1857 op de plaats „Rietfontein", nabij Winburg in den O.V.S.
Bezoekt het Grey College onder Dr. J. Brill. te Bloemfontein. Vertrekt in Mei 1877 naar Europa om te studeeren en woont in Deventer in de Vleeschhouwersteeg en in de Polstraat bij Dr. W. F. P. Enklaar. Ontvangt Onderwijs van Dr. Enklaar en Dr. B. Wisselink, leeraars a.h. gymnasium. Doet 15 Januari 1880 admissie-examen voor de Inner Temple in Londen. Volbrengt zijn studie als rechtsgeleerde op 17 November 1882.
Keert in 1882 naar Zuid-Afrika terug. Huwt op 10 Maart 1887 met RACHEL ISABELLA FRASER, geboren 5 Maart 1865, dochter van Ds. Colin Fraser van Philipolis O.V.S. Uit dit huwelijk 5 kinderen, een zoon en vier dochters.
Wordt lid van den Stadsraad en Staatsprocureur op 12 Januari 1889.
Wordt 14 Augustus 1889 Tweede Strafrechter en 5 Mei 1892 Eerste Strafrechter.
11 December 1895 candidaat gesteld voor het Presidentschap door de Volksraadleden J. A. Venter en C. R. de Wet, waarbij hij 41 van de 54 stemmen behaalt.
Verkozen tot Staatspresident 19 Februari 1896 met 6877 stemmen en als zoodanig op 4 Maart 1896 ingezworen.
Herkozen te Velde in December 1900 als eenige candidaat, legt den eed van getrouwheid af voor den Uitvoerenden Raad op de plaats „Welgelegen."
Legt wegens ziekte op 29 Mei 1902 te Vereeniging zijn ambt neer en benoemt generaal De Wet als waarnemend Staatspresident.
Vertrekt naar Nederland op 16 Juli 1902 en komt aan te Hoek van Holland op 22 Augustus 1902. Hij neemt zijn intrede in villa „Norma" te Scheveningen.
Woont in Zwitserland in villa „Debochet" te Clarens, van 24 Sept. 1902 tot 13 Mei 1903.
In Reichenhall nabij München van 13 Mei tot 9 October 1903 in villa „An der Saallach."
In Frankrijk van 9 October tot 7 April 1904 in villa „Des Sablons" te Cannes en in Günthersthal

nabij Freiburg van 7 April 1904 / in villa „Berns." Keert terug naar Zuid-Afrika 25 Januari 1905, aankomst te Kaapstad 18 Februari 1905. Vestigt zich op de plaats „Onze Rust" in den O.V.S., in de Kaalspruitvallei, 12½ mijl van Bloemfontein. Overleden op 28 November 1916 te Bloemfontein tijdens het congres van de O.V.S. Vrouwenvereeniging.
Begraven op 3 December 1916 aan den voet van het Vrouwenmonument.
Te Deventer (Nederland) werd op 6 Juli 1922 een standbeeld voor hem onthuld.
De eerste President-Steyn-tentoonstelling had in Deventer plaats op 16 en 17 December 1935, ingericht door Fred. Oudschans Dentz.

Zie ook Die Huisgenoot 11 December 1931.

V.

Genealogie en levensloop van Generaal Christiaan Roedolf De Wet.

WILLEM DE WET. Woont ± 1600 te Haarlem.

1. JACOBUS DE WET. Kunstschilder te Haarlem. Bestuurder van het St. Lucasgilde.
   Huwde:
   1ste. op 20 Mei 1635 met Maria JOCHEMS VAN WOUBRUGGE van Haarlem,
   2de. op 12 Mei 1639 met Maria JACOBS van Diemen.
2. JACOBUS DE WET DE JONGE. Geboren te Haarlem. Kunstschilder. Overleden te Amsterdam op 4 November 1697.
   Huwde met Helena STALMANS. Uit dit huwelijk 2 zoons.

3a. WILLEM DE WET. In dienst van de O.I. Comp. als soldaat.

3b. JACOBUS DE WET. Geboren te Amsterdam. Op 17 Januari 1693 in dienst getreden als adelborst (cadet). Op de „Nichtevecht", naar Zuid-Afrika vertrokken. Aankomst in de Kaap 19 Augustus 1693. Bevorderd tot Secretaris van Kleine Zaken in 1696. Tot Boekhouder en Keldermeester in 1700. Krijgt 10 Juni 1704 een plaats van 60 morgen van gouverneur S. van der Stel „leggende in de groote Pas onder dit Caabse distrik." Wordt

IV.

Stamboom van de Steyns.

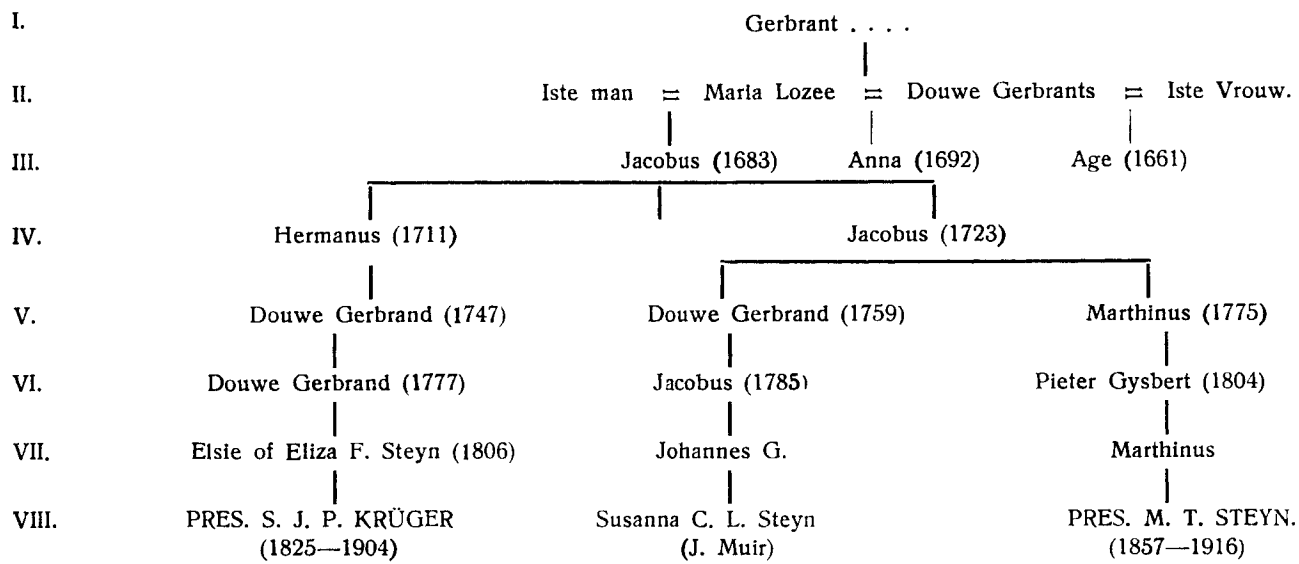

Zie Die Huisgenoot 11 December 1931.

Vrijburger 31 Aug. 1708 en gaat wonen aan de Liesbeekrivier. Overleden 1711.

Huwde:

1ste met Josina PRETORIUS, geboren te Kaapstad in 1678; dochter van het Burgerraadslid Johannes Pretorius en Johanna VICTOR.
Uit dit huwelijk één zoon, Jacobus.

2de. 13 April 1698 met Christina BERGH, dochter van Oloff Berg. Uit dit huwelijk 5 kinderen.

4. JACOBUS DE WET. Geboren te Kaapstad in 1696 inwoner van Drakenstein en de plaats „Doornrivier." Huwde in 1723 met Helena BECKER, dochter van Pieter Becker en Johanna de CLERCQ. Uit dit huwelijk 3 dochters en 2 zoons. Overleden 18 Mei 1758.

5. PIETER DE WET. Geboren in de Kaap in 1726 en overleden 30 Jan. 1782. Huwde op 16 Maart 1748 met Magdalena Fenesie MARÉ, dochter van Ignace Maré en Susanna van VUUREN. Uit dit huwelijk 3 dochters en 4 zoons.

6a. PIETER DE WET. Huwde met ... BOCKELENBERG. Zijn dochter Margaretha Johanna huwde in 1814 met PIET RETIEF.

6b. JOHANNES MARTHINUS DE WET. Geboren in de Kaap 2 October 1757 en overleden op 27 Maart 1807. Huwde met Catharina Helena OPPERMAN, dochter van Godlieb Christiaan Opperman en Maria Petronella BOCKELENBERG, zuster van Pieter de Wets echtgenoote. Uit dit huwelijk 17 kinderen.

7. JOHANNES MARTINUS. Geboren op 17 October 1784, in de Kaap. Huwde op 2 September 1807 met zijn nicht Elizabeth Johanna OPPERMAN, dochter van Christiaan Rudolph Opperman en Maria Christina KOEKEMOER, die op 28 Juni 1863 overleed te Aliwal Noord.
Hij trekt uit de Kaap, waarschijnlijk in 1859. Uit dit huwelijk 5 zoons. Christiaan Rudolph, Pieter Jacobus, Godlieb, Albertus, Daniel Rudolph en Jacobus Ignatius.

8. JACOBUS IGNATIUS DE WET. Geboren op 13 Juli 1823 op „Boontjeskraal" nabij Caledon in de Kaap. Gedoopt 28 Sept. 1823. Wordt Veldcornet en President Vrederechter in den O.V.S. Overleden

in October 1891.' Huwde:

1ste. met Aletta Susanna Margaretha STRYDOM, geb. 28 Febr. 1828. Dochter van Gert Cornelius Strydom en Helena Johanna OLIVIER. Uit dit huwelijk 9 zoons en 5 dochters.

2de. Met Lucija KRUGER. Geen kinderen.

9. CHRISTIAAN ROEDOLPH DE WET. Geboren 7 October 1854 op de plaats „Leeuwkop", district Smithfield in den Oranje Vrijstaat. Gedoopt 2 December 1854; overleden om 1,52 n.m. op 3 Februari 1922 op de plaats „Klipfontein" nabij Dewetsdorp en begraven 7 Februari aan den voet van het Vrouwenmonument te Bloemfontein.

Huwde 23 Juni 1873 met Cornelia Margaretha KRUGER, dochter van Izak Johannes Christiaan Kruger, en Cornelia Margaretha LOMBAARD, geboren 22 December 1857. Uit dit huwelijk 16 kinderen.

Hij woont eerst in Transvaal Distr. Heidelberg op de plaats „Rietfontein"; neemt deel aan den Isten Vrijheidsoorlog als veldcornet. Wordt in 1885 verkozen tot lid van den Tweeden Volksraad van de Z.A.R. voor Lydenburg. Gaat in 1889 in den Oranje-Vrijstaat wonen in Dewetsdorp, voor welke plaats hij als lid van den Volksraad in den O.V.S. gekozen wordt in 1889 tot 1898.

Neemt deel aan den 2den Vrijheidsoorlog als gewoon burger. Benoemd tot Assistent Commandant op 30 October 1899; tot Vechtgeneraal 9 December 1899; tot Hoofdcommandant van den O. V.S. 26 Juni 1900; President Steyn benoemt hem als waarnemend President bij diens aftreden op 29 Mei 1902 te Vereeniging.

Vertrekt in 1902 met het driemanschap Botha, De la Rey, naar Europa om gelden in te zamelen voor het verarmde volk; komt 19 Augustus aan en keert 1 November 1902 terug naar Zuid-Afrika.

Wordt in 1907 Minister van Landbouw. Afgevaardigde naar de Nationale Conventie in 1908-9 Lid van den Verdedigingsraad 1910 tot 1913.

Neemt deel aan de Rebellie van 1914 en wordt door Kolonel Jordaan op 1 December 1914 gevangen genomen en veroordeeld tot een boete van 2000.— Pnd. Sterling en 6 jaar gevangenisstraf.

Op 4 Augustus heeft de vrouwenbetooging te Pretoria plaats om voor de gevangen rebellen vrijheid te vragen en 7 Augustus 1915 wordt hij in vrijheid gesteld. De boete wordt door het Zuid-Afrikaansche volk betaald door kleine bijdragen van 2/6.

Op het buitengoed van den heer Kröller te Hoenderloo wordt in 1922 een standbeeld voór hem opgericht, vervaardigd door den beeldhouwer Mendes da Costa.

Zie ook Die Huisgenoot 3 Februari 1933.

Geslacht Vermaat. (Vermaet, van der Maat).

In „De Navorscher" jaargang 1896 is een artikel over dit geslacht verschenen, dat, hoewel geruimen tijd geleden, mij toch nog aanleiding gegeven heeft daarop terug te komen.

Daar worden in bonte mengeling 13 verschillende leden van dit geslacht genoemd, welke als wapen gevoerd zouden hebben: in rood een zilver paaschlam. Dit zal wel juist zijn voor verschillende takken, maar zeker niet voor alle daar genoemden.

Volgens mijn aanteekeningen is het geslacht al oud, daar het voor 1600 al zeer verspreid is. Behalve de bovenbedoelden komt in het stedelijk archief van Amsterdam No. 404 huwelijksregisters fol. 105 al voor Willem Vermaet, geb. 1561 te Arnhem, waarschijnlijk zoon van Evert Vermaet, provisor van de zieltafelen in de Groote Kerk te Arnhem. Deze Willem was diamantslijper en wordt beschouwd als de stichter der diamantindustrie te A'dam, want voorzoover mij bekend is dit de eerste keer dat dit ambacht aldaar vermeld wordt.

Den 24-3-1601 overlijdt te Poortugaal (Z.H.) Pieter Cornelisz. Vermaet, dijkgraaf van Albrandswaard en schout van Poortugaal, die ook in doopposten vermeld wórdt als Mr. barbier en chirurgijn. Hij wordt in bovengenoemd artikel genoemd met zijn vader en zoon sub. 1, 2 en 3. Deze zoon, Cornelis Pietersz. Vermaet, geboren 1574, overlijdt 19-4-1649 te Poortugaal en wordt aldaar begraven. Hij huwt te Poortugaal 1e. 11-5-1603 met Janneke Pietersd. van Hoogvliet;

2e. 14-4-1605 met Ariaentgen Aerts van Driel, dochter van Aert Henricxz. (begr. Ptg. † 12-7-1596) en Geertruid

Adriaans van Driel († 25-12-1598 Ptg., begr. aldaar).

Hoewel de doop van den sub. 4 genoemden Henric Vermaat niet te Ptg. te vinden is, moet hij toch volgens andere gegevens uit dit 2e huwelijk geboren zijn. Hij trouwt 9-4-1633 te Ptg. als jongeman van Hoogvliet (dit dorp was toen met Ptg. nog één kerkelijke gemeente) met Maria Gijsbrechts Essewael, j.d. v Rotterdam. Uit dit huwelijk worden de volgende kinderen geboren, gedoopt te R'dam: 30-12-1636 Geertruid, 31-3-1638 Geertruid, 28-2-1641 Johannes en 1643 Maria.

Nauw verwant aan deze Poortugaalsche tak moet zijn die van Spijkenisse, waarvan de in sub. 10, 11 en 13 genoemden afstammen. In afwijking met bovengenoemde wapenopgave, voerden verschillenden onder hun het wapen, zooals van een hunner (Isack Philips V, ged. 3-10-1700 te Nieuw Beierland) voorkomt in een gebrandschilderd raam in de kerk te Oostvoorne, n.l. Gedeeld, 1 in goud een zwarte dwarsbalk, 2 in goud 3 zwarte adelaars, waarvan die in den schildvoet dubbelkoppig is (verwantschap van Driel?). Helmteeken dubbel zwarte adelaar. Er onder: „Isack Vermaat, schepen 1744."

Van Spijkenisse mocht ik vele „nieuwe" gegevens ontdekken. Volgens opgave van het Rijks-archief berust nog een doopboek vanaf 1642 bij de kerkelijke gemeente aldaar. Op welwillende wijze door kerkbestuur en den predikant Ds. P. J. Pop in de gelegenheid gesteld dit in te zien, wist laatstgeenoemde me nog mede te deelen, dat er ook nog een doop- en trouwboek vanaf ± 1594 in het keurig bewaarde archief aanwezig was.

Hieruit bleek me dat Philip Philips, van de(r) Maet 16-9-1607 een zoon Cornelis en 17-5-1609 een dochter Maertgen liet doopen. Bij deze eerste doop waren getuigen: „Dierck Jans tot Poortugael, Cornelis Pietersz., Dierck Cornelisz. ende Trijntge Cornelis." Hij was gehuwd 3-3-1602 met Martgen Aerts, beide v. Spijkenisse. Dit moet echter zijn 2e huwelijk wezen, want uit getuigen bij andere doopposten blijkt, dat hij nog de volgende kinderen heeft, waarvan één al in 1614 huwt:

1e. Philip Philips V., huwt 26-1-1614 met Geertje Jans Bos als j.m. en j.d. v. Sp. Hij wordt in 1618 en 1623 nog bijgenaamd „jonge vermaet" en overlijdt 20-2-1655. Uit dit huwelijk o.a. de volgende kinderen:

a. Maerten, ged. 10-5-1615, tr. 9-1-1635 als j.m. v. Sp. met Neeltien Isaacx Decker, j.d. v. R'dam. Hiermede komt de naam Isack in het geslacht.

b. Pieter, ged. 30-11-1616, tr. met Lidewij Claes, vermoed. te Zuidland. Hieruit de notaris Philippus, die geadmitteerd wordt als notaris bij den Hove van Holland voor Zuidland en 's-Gravenhage 21 Martij 1675, stamvader van den z.g. Haagschen tak.

c. Arien, ged. 4-12-1619, tr. 1e. m. Geertien Ariens Hellon en 2e. tusschen 1649 en 1658 met Pleuntgen Leenderts, waaruit Arie Vermaat, ged. Nieuw-Beierland 22-4-1668, den in „de Navorscher 1896" sub. 10 genoemden. Zijn kleinzoon Adriaan, geb. 1734 is dezelfde als den sub. 11 genoemde; hij werd gedoopt 9-2-1734 te Brielle als zoon v. Philip V. en Johanna Kruyne (zie ook „De Nav." 1894). Den sub. 13 genoemden Philip werd gedoopt 22-8-1768 te Brielle als zoon van Arie en Maria de Gelleke

2e. Dierck Philips Vermaet, tr. 1e. 1-11-1615 m. Abraham Jansz. als j.d. en j.m. v. Sp\, 2e. 19-9-1627 met Harmen Machiels.

3e. Maerten Philips, huw. aang. 18-9-1616 als jonggezel v. Sp. met Magdalena Jans, j.d. v. Oosterhout (getr. aldaar).

4e. Trijntje Philips, tr. 22-5-1622 m. Dierck Adriansen als j.d. en j.m. v. Sp.

5e. Anneke Philips, tr. 25-5-1630 als j.d. v. Sp. met Cornelis Leendertse, j.m. van Vlaardingen.

6e. Cornelis Philipse Vermaet, ged. 16-9-1607, tr. 19-3-1636 als j.m. met Maertien Pieters j.d. bij de van Spijk.

7e. Maertje Philips, ged. 17-5-1609, tr. 6-3-1633 als j.d. v. Sp. met Willem Louwrentz. de Boer," v. Spijk.

Van uit Spijkenisse en Poortugaal heeft het geslacht zich verder op de eilanden en Rotterdam verbreid, want alle, die mij bekend zijn, zijn hierop terug te voeren.

Het is onmogelijk in een kort bestek ook maar eenigszins volledig weer te geven, alles wat er al van bijeengebracht is in een uitgebreid familieonderzoek, gehouden uit de doop- en trouwboeken van diverse dorpen op de eilanden.

Meerdere gegevens zullen mij welkom zijn; daardoor kan de genealogie completer gemaakt worden. Ook wapenopgaven worden zeer op prijs gesteld.

POORTUGAAL, 16-3-1936. G. J. VERMAAT.

Te 's Hertogenbosch is in 1584 geen „Te Deum" voor den moord van Prins Willem van Oranje gehouden.

Ik vestigde vele jaren geleden in een onzer tijdschriften 1) de aandacht op de onwaarheid der beschuldiging van het kapittel der St. Janskerk te 's-Hertogenbosch, als zouden deze geestelijken een „Te Deum" voor den moord van den Prins gezongen hebben.

Naar aanleiding van deze tegenspraak, ontving ik een schrijven van een belangstellende, die mij eenige boekwerken opgeeft, in de laatste jaren verschenen, waarin deze beschuldiging wordt herhaald.

Hij vraagt mij in het belang der waarheid in de geschiedenis, dat lasterpraatje op nieuw te behandelen en dan te plaatsen in een algemeen verspreid en veel gelezen tijdschrift.

Ik voldoe gaarne aan dien wensch, aangezien ik mijne vorige bespreking nog kan aanvullen, en hoop met hem dat deze valsche beschuldiging voor goed uit onze geschiedboeken mag verdwijnen, maar tusschen wensch en werkelijkheid ligt dikwijls een lange weg.

Vooral bij dit geval, waar de auteurs elkaar eenvoudig afschreven, zonder te onderzoeken, of het waarheid of laster was.

Men houde hierbij wel in het oog, dat er auteurs zijn, die deze beschuldiging niet gaarne in onze geschiedenis zouden missen; het stelt hen in staat het tragisch afsterven van den Prins in nog meer donkere kleuren te schetsen en tevens een blaam op R.K. geestelijken te werpen.

Twee vliegen in een klap, gelijk het spreekwoord zegt.

Laat ik beginnen met de bron te vermelden, waaraan het lasterpraatje zijn ontstaan dankt, en de persoon van den beschuldiger eens nader bezien.

Kort na den dood van den Prins zag bij Aelbrecht Hendricxs te Delft het licht: „Verhael van de Moort, ghedaen aen den Persoone des Doorl. Heern Wilhelms, Prince van Orangien."

De auteur van dit boekje is Pieter Loizeleur, heer van Villiers en Westhoven, hofpredikant en geheimraad van den Prins. Een auteur, die niet het volle vertrouwen van allen geniet.

---

1) Algemeen Nederl. Familieblad, 1891,

Zoo laat hij den Prins bij zijn afsterven zeggen: „Mon Dieu, ayez pitié de moi et de mon pauvre peuple", waaraan door velen, ook deskundigen wordt getwijfeld, wijl de zwaar verwonde Prins, die na eenige minuten den adem uitblies, daarvoor te veel bedwelmd en verdoofd moet zijn geweest. 1)

Zij beschouwen deze woorden als gebruikt om de persoon van den Prins bij regeering en volk in hooger achting te brengen.

Men leest in gemeld boekje, dat de geestelijkheid in eenige steden haar blijdschap over den dood van den Prins wilde vieren, doch zulks door de gemeente belet werd, waarom „de Canoniken van t'shertogenbosch siende", dat sij sulcx niet mochten vercrijghen, so sijn sij nochtans bijeen vergadert in de Domkercke, waer sij songen Te Deum laudamus; en des avonds daer naer volgende is daer een schrikkelijk onweder opgestaen van donder ende blixem, die op de selve kercke is gevallen ende verbrant heeft, soneenigh huys van der stadt te beschadigen."

Hetwelk bijna woordelijk door van Meteren en Bor is overgenomen, met dit verschil, dat zij alléén den toren in vlammen doen opgaan, wat door latere geschiedschrijvers is gevolgd.

Loizeleur noemt niet de andere steden, waar geestelijken hun blijdschap wilden vieren; welk stilzwijgen doet twijfelen aan de waarheid zijner mededeeling, wijl hij de man niet was, iets te verzwijgen, als het tot nadeel der R.K. geestelijken kon dienen. Dit verhaal van eenige steden is een onwaar en valsch bijkleursel van zijn Bosch lasterpraatje!

Het is zeker wel zeer opmerkelijk, wat 's-Hertogenbosch betreft, dat geen der stadsgeschiedschrijvers, bij welke men toch het eerst en uitvoerigst de toedracht dezer zaak zal gaan zoeken, een woord van een „Te Deum" spreken, maar wel den torenbrand uitvoerig beschrijven.

Voor ik verder ga met mijn onderzoek, hetgeen van dit

---

1) Hij is ook de opsteller der „Apologie" van den Prins tegen den „Ban" van Koning Filips II.

Het eerstgemeld boekje moet vele onwaarheden bevatten, dat uitvoerig wordt aangetoond in „Scholia op de Apologie oft Verantwording van Willem den Zwijger", geplaatst in „De Katholiek", 1856. Zie over Loizeleur en zijne geschriften het Mengelwerk van „De Gids", 1846.

verhaal waarheid en verdichting is, laat ik eerst de mededeelingen dezer geschiedschrijvers volgen, wijl hunne werken niet in ieders handen zijn.

„Hermans, Verzameling van Kronijken betrekkelijk de stad en meyerij van 's-Hertogenbosch" (vervolg op Cuperinus), blz. 146: „Opten XXVen dach Julij 1584, wesende St. Jacobsdach des apostel, des avonts omtrent elf uren, is sint Janskercke deser stadt van den donder ende blixem afgebrant, ende begonst den brant boven in den appel van den thoren staende, ende met desen brant is oick opt selve pas afgebrant den clockentoren met allen de organen (orgel) aen den voirsz. thoren van binnen in de kercke gemaect, ende alnoch een cleyn organe op het oxaal staende. Bij desen brant is eene inestimabelen scade geschiet, dan er sijn geene huysen mede afgebrant geweest.

In desen scepenstoel waert tot Delft doorschoten den prince van Orangiën, die daeraf sterf, bij toedoen van eenen Bourguignon, die op 't feit werd geapprehendeert ende daerna seer straffelijck gedoot."

Op blz. 394 wordt de brand nog uitvoeriger beschreven.

„Bor, Gelegentheyt van 's-Hertogenbosch", maakt geen gewag van den torenbrand of „Te Deum". Van Oudenhoven, Beschrijving van 's-Hertogenbossche" editie 1649, blz. 23.

„Als desen tooren nu alsoo ten vollen voltrocken was, soo heeft hij ghestaen tot den jare 1584, ende is toen op S. Jacobsdach 's nachts ten elf uren van den blixem aenghesteken ende afgebrant, ende de klocken daerin hangende gesmolten, ende in het omvallen viel een steenen toren daerbij staende mede om, ende heeft dese kerck in haer uytwendigh cieraet door dien grooten brant oock groote schade geleden.

„Desen tooren dus afgebrant zijnde en is niet wederom opgebouwt, maer is noch eenen bequamen tooren aen de Westzijde van dese kerck."

„Van Oudenhoven, editie 1670", blz. 95 en 177.

„Anno 1584 op den 25 Julij des nachts is den houten toren door den blixem afgebrandt, alsmede den westerschen toren, ende smolten en vergongen alle de clocken."

„Anno 1584 den 25 Julij des nachts omtrent ten elf uren is van den blixem den tooren van de St. Janskerck afgebrant ende de klocken daerin hangende zijn gesmolten, ende dede groote schade in dat voortreffelijck gebouw van de selve Kerck."

„Van Heurn, Historie van 's Hertogenbosch", II blz. 155. „Op den vijfentwintigsten Julij 1584, des nachts sloeg het onweer in den toren der Hoofdkerk hier ter stede, waardoor dezelve geheel afgebrande."

Ziedaar hetgeen de Bossche stadsgeschiedschrijvers van den torenbrand geboekt hebben, maar geen woord van een „Te Deum". Pieter Bor gaat hierbij al zeer zonderling te werk.

Hij verhaalt in zijn „Nederl. oorlogen" den torenbrand en „Te Deum" met geuren en kleuren, maar in zijn geschiedenis der stad, een gelegenheidsschrift bij de verovering van 's-Hertogenbosch in 1629, verzwijgt hij zelfs den torenbrand, omdat hij anders was verplicht geweest ook dit „Te Deum" te bespreken, gelijk hij in zijn „Nederl. oorlogen" gedaan had. En deze geschiedschrijver wilde in het beleg van 's-Hertogenbosch van 1629 nog wel een wraakoefening van Prins Fredrik Hendrik tegen Spanje zien, voor den moord zijns vaders.

Zooals blijkt uit het gedicht staande voor dit werk.

„Siet Fredrik Hendrik hier, den Prince van Orangen,
Gewapent voor ons Landt tegen de macht van Spangen,
Geboren binnen Delft, een teedre jonge last,
Doen daer de moordenaer zijn Heer Vader deurschoot,
Soo werd dat Edel bloedt in Hollandt opgetogen,
Hem stondt zijn Vaders moort en 't heyl des Lands voor (oogen,
Hij heeft van zijne jeught voor langh en staeg betracht,
Te wraecken Vaders moort, te krencken Spaansche macht.
Bijzonder als 't bewint der Nederlantsche saecken,
In sijne handen quam, in sijn beleidt te raecken,
Doe heeft hij jaer op jaer des vijants doel belet,
In sijne aenslagen groot, door sijn vroomheyt verset.
Hij neemt wat groots ten handt, om hem by te gedencken,
Hij neemt wat groots ter handt om den Vijand te krencken,
't Beleyt van 's Hertogenbosch, dat meermaels was besocht,
Het winnen van den Bosch, dat heeft hem best gedocht."

Bor komt op blz. 411 hierop nog eens terug, waar hij sprekende van den Bosch-Winner" zegt: „om sijnen ijver" te betoonen die hij hadde om het doorluchtige bloet van sijnen vader Hoogh. gedachtenisse te wreecken."

Van dat standpunt uitgaande, had Bor dit „Te Deum" en torenbrand niet mogen verzwijgen. Het bood hem immers de schoone gelegenheid, de geduchte wraakoefening (volgens hem) en de groote krijgstalenten van Prins Fre-

drik Hendrik in een nog glorievoller licht te stellen. Zijn stilzwijgen laat zich gemakkelijk verklaren. Bor was bij het schrijven der Bossche geschiedenis gebleken, dat het verhaal van het „Te Deum" een verdichtsel was, om de R.K. geestelijken in een hatelijk daglicht te kunnen stellen.

Een eerlijk historieschrijver had die vergissing ruiterlijk erkend, maar daarvoor bleek Bor te veel partijman.

Hem ontbrak evenwel de moed het leugenachtig vertelsel in zijn stadsgeschiedenis op te nemen, omdat het door de nog levende leden van het kapittel en der geestelijkheid van 1584, zoomede door honderden andere getuigen van den brand zou weersproken zijn geworden.

En de voorname geschiedschrijver Pieter Bor wordt om zijne „onpartijdigheid" hoog geroemd!

Het zwijgen der andere stadsgeschiedschrijvers moet vooral niet worden toegeschreven aan genegenheid voór de R.K. geestelijkheid; behalve misschien de vervolger van Cuperinus, waren zij protestant en de R.K. en hunne geestelijkheid zoo weinig goed gezind, dat als er slechts schijnbaar grond voor dit „Te Deum" was geweest, zij het zeker hadden opgenomen.

Gelijk wij boven zagen, had de brand van den toren der St. Janskerk plaats op 25 Juli 1584.

Deze dag gewijd aan apostel Jacobus, patroon van een der parochiekerken der stad, te wiens eere een broederschap bestond, waarvan reeds in 1430 sprake is, werd van ouds met bizondere kerkelijke plechtigheden gevierd en trok een processie door de straten. 1)

Van dezen kerkelijken omgang wordt in stadsrekeningen van 1501-1502 gesproken als van een feest, dat toen reeds lang gevierd was. 2) Ook broeder Cuperinus maakt in zijn kroniek er eenige malen melding van, niet als iets buitengewoons, maar om er op te wijzen, dat in 1501 „de processie is gegaen mitten heylighen sacrament om dat gewanthuys (op de markt), want men toen seer haestelijck sterf (van de pest) in die Hinthamerstraet omtrent die Gevangenpoort, dat die processie niet ginck door die Kerckstraet"; en op „Sinte Jacobsdach 1536 is op ten kerckhoff van sinte Jans(kerk) gespeelt, die hemelvaert van Maria, die Moeder Gods." 3)

---

1) Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch, IV, blz. 321.
2) Van Zuylen, blz. 63.
3) Hermans, A. W. blz. 104 en 101.

In de rekeningen der laatstgemelde kerk worden ook verschillende uitgaven voor dit feest aangetroffen, o.a. wat in 1568 en '69 is betaald:

„Op Sinte Jacobsdach, wesende den 25en Julij, toen men heeft gehouwen generael processie in die stadt solemnelik, aen den beijerman, den clockluyders, voor wyeroock, toirtsen", enz.

Volgens Loizeleur wilde de gemeente den geestelijken alle vreugdebedrijf voor den moord beletten; hebben deze werkelijk plan gehad tot deze onteerende daad, dan moet daarover bij de stadsregeering, welke in die dagen met het kapittel de kerkelijke zaken, de politiek betreffende, regelde, beraadslaagd zijn en aanteekening in hare resolutieboeken van gehouden.

Van een „Te Deum", of iets dergelijks, is daarin evenwel niets te vinden, ofschoon de minst belangrijke zaken met de meeste uitvoerigheid geboekt zijn, en er verschillende kerkelijke feesten bij behaalde overwinningen, uitvaarten voor vorstelijke of hooggeplaatste personen, en anderen in vermeld staan. Ook in andere boeken en schrifturen der stad wordt over deze zaak niets aangetroffen.

Voor de veronderstelling, dat de regeering zulks heeft doen royeeren, bestaat geen grond.

Men was in die dagen te 's-Hertogenbosch evenmin als later Staatsgezind; men had van die partij niets dan schade, plundering moord en brand ondervonden, maar niets goeds. De regeering en burgerij had zich na de Pacificatie van Keulen in 1579 met hun wettigen landheer den Koning van Spanje verzoend en bleef hem trouw toegedaan.

Treffende bewijzen geven zij daarvan bij de herhaalde aanslagen en belegeringen hunner stad, dien zij telkens wisten te verijdelen en op niets uitloopen.

Vooral bij de overrompeling doór den graaf van Hohenlohe op 19 Januari 1585, geholpen door een verrader, toen de Staatschen zich reeds meester zagen van de voornaamste punten der stad, maar door de bekende dapperheid der burgerij, — de stad had op dien tijd geen bezetting — met gevoelig verlies verjaagd, of beter gezegd over de wallen in de vestinggrachten gedreven werden.

Bij het zware beleg van 1629 vochten de burgers tustusschen de bezetting mede, alsof zij van der jeugd den krijg gevolgd hadden. De Bosschenaars, wisten, dat zij bij den overgang der stad aan de Staten onder kerkelijken en politieken dwang kwamen, welke eerst eindigde in 1795 door de komst der Fransche republikeinen.

Na den overgang der stad toonden de ingezetenen hun weinig ingenomenheid met de nieuwe meesters.

Zooals blijkt uit een schrijven van 6 December 1629 van Willem Jansz. Pesser en Zeger Bogaerdt aan de Staten-Generaal.

Beide heeren waren naar den Bosch gezonden, om een onderzoek naar de burgerij en den staat der stad te doen.

Zij zeggen: „Wij hebben omtrent den tijt van ses weken, onze residentie binnen de stadt van 's Hertogenbosch, gehouden, en bij experientie bevonden, dat de genegentheden van de Burgerijen meerder sijn streckende totten Coninck van Hispaniën als dese landen, dat mede bij hen luyden ofte meerendeel van dien groote hope is, dat de stadt in corten tijt weder den 's conincx zijde zal sijn."

„'t Is UEd. Grootmogende ende alle de werelt bekent, dat de Burgerije geduyrende de belegeringe haer hebben gedragen nyet als borgers maer als soldaten" 1)

Ik wijs op dat alles om te doen zien, mocht werkelijk iets omtrent dit „Te Deum" in stads resolutieboeken gestaan hebben, zeker geen vrees en nog minder genegenheid voor de Staten de regeering kon hebben aangespoord dat te doen verdwijnen.

Ook het verloop van twee weken tusschen den moord en het „Te Deum", pleit mede voor de onwaarheid van het laatste; men wacht geen veertien dagen om zijn vreugde te uiten.

Wat is dan eigenlijk te 's-Hertogenbosch gebeurd?

De St. Jacobsdag, 25 Juli 1584, is aldaar als van ouds met de gewone kerkelijke plechtigheden gevierd; des avonds ontstond een zwaar onweder boven de stad en de bliksem sloeg in den driehonderd voet hoogen toren, welke van hout met lood belegd op het kruis der St. Janskerk stond, en door het vuur verteerd werd.

Ziedaar nu het simpele feit, dat is aangezien als vreugdebedrijf der geestelijkheid voor 's Prinses moord.

Deze brand trof ook de spits van den Westertoren en bracht een aanzienlijke schaden toe aan het kerkgebouw.

Het schip, het koor en dwarspanden leden zeer veel, terwijl de gewelven van de laatste instortten.

ROTTERDAM. CH. C. V. VERREYT.

---

1) Oorkonden betrekkelijk het beleg van 's Hertogenbosch in 1629. III, blz. 117.

Een man uit Roosendaal met vele namen.

Het volgende vonnis van den Hoogen Raad te 's-Gravenhage, dato 10 November 1590, leert ons een man kennen, welke liever ging bedelen dan werken voor zijn onderhoud.

Om nog gemakkelijker en beter aan den kost te komen, nam hij, als hem de kans schoon scheen, een anderen naam aan en gaf zich dan uit voor een familielid van een of ander persoon, waarbij hij slim en brutaal te werk ging.

Eenige lieden schonken geloof aan die praatjes en ontfaafden hem als een bloedverwant. Hij trachtte nog een stap verder te gaan door een erfenis binnen te halen, waarvoor hij zich tot den hoogen Raad durfde wenden. Maar dat hooge rechtscollege liet zich niet bij den neus nemen.

Ofschoon het in dien tijd niet zoo gemakkelijk als in onze dagen ging, om een dergelijke slimme bedrieger te ontmaskeren, bleek weer het bekende berijmd spreekwoord

„Al loopt de leugen nog zoo snel,
De waarheid achterhaalt haar wel."

Zijn daden kwamen aan het licht, hij werd gevangen genomen en volgens strenge en wreede wetten dier dagen gestraft.

Het naschrift op het vonnis doet zien, dat de man berouw over zijne daden gevoelde.

Die oude vonnissen met hun pijnbanken verwekken een huivering als men denkt aan al het leed en lijden den mensch aangedaan.

Het was een lange lijdensweg voor de menschheid, om te komen tot onze dagen, in welke bij alle beschaafde volken de grootste misdadiger als mensch behandeld wordt.

In den „goeden ouden tijd", waarvan sommige lieden nog steeds den mond vol hebben, werd daartegen maar al te grof gezondigd.

Men denke aan de vreeselijke straf van radbraken — zelfs op vrouwen toegepast, — om niet te spreken van nog wreeder en beestachtiger straffen, waarbij den mensch nog minder dan een dier behandeld werd.

Deze bloedige en menschonteerende straffen bleven tot schande der beschaving tot aan het einde der achttiende eeuw stand houden.

Nederland mag er groot op zijn een der eerste landen van Europa te zijn geweest, dat in 1848 de lijfstraffen afschafte en verzachting in de andere straffen bracht.

De doodstraf werd 8 Maart 1865 in ons land mede afgeschaft.

Het volgende vonnis is door mij ontleend aan een onder mij berustend handschrift, afkomstig van den bekenden geschied- en oudheidkundige Mr. W. C. Ackersdijk, bevattende afschriften van „Merkwaardige Rechtszaken", gelijk de titel luidt.

ROTTERDAM. CH. C. V. VERREYT.

„Alsoo Adriaen Adriaensz. Hector, in de wandeling geseid Adriaen Bal ofte Adriaentje Broer, tegenwoordig gevangen, buyten pijn ende banden van ijser, den Hooge Rade in Holland bekend ende beleeden heeft, en den selven Rade andersins volkomentlijck gebleken is, dat hij gevangen, geboren wesende van Rosendael ende zone van Adriaen Adriaensz. Hector, Balmaker aldaer, van joncx op tegens wille ende dank van sijne vrienden, vagebonts gewijs tot Rosendael woonde, ende in de quartieren, daer omtrent gesontslijfs heeft loopen potteren ende bedelen, int welcke hij ettelijcke jaeren hebbende gecontinueert, ende vandaer gekomen wesende alhier in Holland, van gelijcke heeft loopen potteren ende bedelen, ende hem voor den soon van eenen Waternas eertijts Drost tot Rosendael uytgegeven ende daer na hem gevonden hebbende tot Brouwershaven, hem uytgegeven heeft voor eenen Reijer Willemsz., die over sekere jaeren met de Spanjaerden uyt het Land van Schouwen was vertrocken, pogende hetselve met aller middelen de suster van den selven Reijer Willemsz. ende meer anderen te persuadeeren; ende méér dat hij tot dien eynde mede gekomen weesende tot Schiedam bij den Broeder vanden voorseyde Reijer Willemsz. genaemt Martinus, en deselve mitsgaders sijne Huysvrouwe sulcx diets gemaeckt hebbende, ettelijcke daegen van deselve in eten, drinken ende kleedinge, onderhouden is geweest; maer dat deselve Martinus Willemsz. anders verstaen hebbende, hem uyt den huyse doen vertrecken hebbende, hij gevangen wederom alhier in Holland, int west quartier omtrent Naeltwijck gekomen is, continueerende sijne bedelarije, hem aldaer Adriaen van Rosendael noemde; maer alsoo hij gevangen bij eenige aengesien werd voor eenen Dirck Jansz., uytlandige soon van Jan Dirrickʃz. ende Meesgen Adriaensdochter in haer luyder leven gewoont hebbende tot Naeltwijckerbroeck 1), hij gepractiseert heeft veel ende verscheijden particulariteytente vernemen ende onderkruypen van den voorseyde Dirrik

1) Een buurt of gehucht van het dorp Naaldwijk, waarvan de naam thans is vervallen.

Jansz., Jan Dirricksz. ende sijn huysgezin concernerende, ende daernae tot de stoutigheyd gekomen is, dat hij hem voor denselven Dirrik Jansz. heeft opgeworpen ende uytgegeven, ende vele goede luyden met voorseyde particulariteyten wijs gemaeckt ende ingebeeld, dat hij waerachtelijken de voorseyde Dirrick Jansz. was niet tegenstaende hij gevangen noyt ende hadde kunnen lesen ofte schrijven, latijn of francois spreken als de voorseyde Dirrick Jansz., die tot dien eynde bij sijn ouders tot Naeltwijck ter schole gehouden was, ende voorts tot Brugge ende Roon voór ettelijcke jaeren gewoont hadde, daer hij gevangen noyt heeft geweest.

Alle hetwelck hij gevangen gedaen gedaen hadde, om sonder moeyten ofte arbeyt aen goed bijsonder van de voorseyde Dirrick Jansz. te geraeken.

Tot welcksynde hij mede niet ontsien ende hadde van desen Hove provisie te verkrijgen, om in de possescie van deselve goederen gestelt te worden, ende naeste vrinden ende bloedverwanten van den waerachtigen Dirrik Jansz. op groote excencive kosten te jaegen, sulex dat hij gevangen ter oorsake vandien oock in apprehentie gesteld sijnde, bij sijn quaet voornemen heeft gebleven, niet tegenstaende hij gevangen tot meermalen in tegenwoordigheyd van den voorseyde Rade geconfronteert is geweest tegens sijn eygen Suster, Oom ende Moeijen Kinderen tot zeven in getal ende seer veel andere van sijn Maagschappe ende kennissen die allen binnen Rosendael woonden, ende daer omtrent hem gevangen van joncx op ende oock alhier in Holland hadden gekent.

Alle 't welck sijn saeken van quader consequentie, die in een Land van Justitie niet getollereert, maer strengelijcken behooren gestraft te worden, ten exemple van alle andere soo ist, dat het Hof gesien ende overwogen hebbende, alle 't gene ter materie dienende was, doende Recht van wege de Hooge Overigheyd ende Graefelijckheyd van Holland, Zeeland ende Vriesland, den voorsceyde gevangen gecondemnaert heeft ende condemneert hem 't selve Hof mits desen: Alhier in audientie te verschijnen met een bast om den hals, blootshoofd op sijn knijen met luyder stemme voor den volke te bekennen, dat hij is Adriaen Adriaensz. Hector, alias Adriaen Bal ofte Adriaentje Broer van Rosendael, ende dat hij met bedroch ende valschheyd hem voor den Soon van Waternas, voór Reijer Willemsz. van Brouwershaven ende voor Dirrik Jansz. uyt Naeltwijkerbroek heeft uytgegeven ende verscheyden Menschen daerinne verabuseert, biddende God, de Hooge Overigheyd ende Justitie om vergiffenisse, ende 't selve gedaen sijnde,

sulcx met den bast geleyt te worden op 't Schavot, staende alhier in den Haage, daer men gewoonlijken is Justitie te doen ende aldaer wel strengelijken gegeeselt te werden, sulcx datter het bloet naevolgt; ende daer naer op eenen anderen dag gebracht te werden tot bynnen den Dorpe van Naeltwijck, ter plaetse daer men gewoon is Justitie te doen, ende aldaer insgelijcx met den bast om den hals andermael gegeeseld, ende 't selve gedaen sijnde, op sijn rugge met den naem van Adriaen Bal, te weten A en B gebrandteykent te werden.

Heeft voorts voorseyde Rade den gevangen gebannen ende bant hem mits desen uyt den Lande van Holland, Zeeland en Vriesland, te ruymen den Haag, Haagambacht ende Delfland, bynnen daags sonneschijn, ende de voorseyde Landen bynnen drie daegen daerna. Ende daer niet weder inne te komen 't eeniger tijde op straffe van geëxcuteert te werden met de koorde, verklarende alle sijne goederen verbeurt ende geconfisqueert ten profijte van de Hooge Overigheyd.

Gepronuncieert den 10 November Anno 1590.

Onder het vonnis staat het volgende geschreven: „dat bekenne ik, dat ik ben Adriaen Adriaensz. Hector, alias Adriaen Bal ofte Adriaentjen Broer van Rosendael, ende dat ick mij met bedrog ende valschelijck voor de Soon van Waternas, voor Reijer Willemsz. van Brouwershaven ende voor Dirrik Jans. uyt Naeltwijkerbroeck hebbe uytgegeven, ende verscheyde menschen daer inne verabuseert, het welck hem van herten leed is biddende God, de Hooge Overigheyd ende Justitie om vergiffenisse."

Schrijven van Alva aan Filips II, Brussel 23 Juni 1568.

door J. Kleijntjens S. J.

De hier volgende brief, berustend in het Staatsarchief te Simancas (Spanje) Legajo 535 fol. 24,) en voor zoover wij konden nagaan, niet gepubliceerd, behandelt verschillende onderwerpen.

1e. De Krijgsverrichtingen in Friesland.

Alva gaf[1] aan graaf Herberstain, die in Maastricht lag, bevel op te trekken naar Nijmegen, om aldaar de soldij in ontvangst te nemen. De soldaten weigeren dit, daar zij

1) Graaf v. Eberstein was kolonel van een regiment Hoogduitsche troepen; hij was de eerste militaire gouverneur van Maastricht; wegens geldgebrek sloegen zijn troepen aan het muiten; 7 Juni 1568 vertrok hij met zijn regiment uit Maastricht. (f. Raadsnotulen 47. Gemeente-Archief Maastricht).

wenschen betaald te worden op de plaats, waar zij zijn en zij slaan in Maastricht aan het muiten. De soldij werd hun dan uitbetaald en zij vertrokken naar Friesland.

Alva ontving daarna een bericht van een der ondergeschikten van den graaf waarin medegedeeld wordt dat de graaf ietwat getroubleerd en malende is en dat hij tengevolge van het muiten en van zijn ziekte wel weinig lust zal hebben om tegen zijn bloedverwant graaf Lodewijk te velde te trekken. Hij liet daarop den graaf met twee van zijn tien compagnieën terugtrekken naar Maastricht, terwijl de acht overgeblevene onder bevel van een luitenant verder marcheerden naar Friesland. De Waalsche troepen zijn reeds daar en Chapin met zijn cavallerie behoorde den 18den in Groningen te zijn, doch tengevolge van het langzaam opschieten van dezen laatsten is Lodewijk verder vooruitgetrokken en heeft een versterkte plaats betrokken op een afstand van een mijl van Groningen.

Alva heeft aan de Spaansche troepen, die in Gent, Brussel en Venlo lagen, bevolen zich in de richting van Gelderland te begeven en indien noodig zal hij de lichte cavallerie ook daarheen dirigeeren. Alva beklaagt zich dan dat de troepen nog niet steeds betaald zijn, ofschoon de betaalmeester reeds een jaar lang over het geld beschikt, doch het is niet van hem los te krijgen.

Alva is van plan na het feest van St. Jan van Brussel via Antwerpen naar Den Bosch te gaan. Indien het nieuws dat hij heeft ontvangen, waar is, n.l. dat de Prins van Oranje met de „raytres" van Casimir een overeenkomst heeft gesloten, zal Alva hem tegemoet trekken. Verder deelt hij mee, dat in Brussel alles rustig is.

2. DE GELDMIDDELEN.

In dit gedeelte van den brief bericht Alva dat men omtrent zijn voorstellen tot heffing van belastingen eindelijk eens geworden is met de betrokken personen en dat hij van Antwerpen den Koning de voorstellen zal zenden. Hij heeft echter nog geen definitief besluit genomen, óf hij de staten van alle gewesten samen zal roepen en met hen zal spreken, óf dat hij de voornaamste gewesten Brabant en Holland in Den Bosch bijeen zal roepen en de andere Gouverneurs bericht zal zenden óf dat hij al de Staten afzonderlijk, de een na de ander bij zich zal laten komen.

3. DE PLAKKATEN.

Alva meldt dan verder dat de plakkaten die de koning heeft uitgevaardigd en die Alva na St. Jan in alle gewesten had moeten afkondigen, in de meeste staten niet zijn

aangeplakt, omdat hij er niet het minste vertrouwen in heeft dat de justitie ze ook zal toepassen en dan is het beter ze maar niet te publiceeren. Hij klaagt dan over het groote misbruik der „bayliages." Hij bedoelt het verhuren of verkoopen aan den meestbiedende voor het uitoefenen van de rechtsmacht. Daaruit ontstaan groote misstanden en hij verzoekt den Koning dringend deze misbruiken af te schaffen.

Op het slot van zijn schrijven vraagt Alva den Koning aan *Juan de Vargas* genoegdoening te schenken voor de beleediging hem in Valladolid aangedaan en waaronder de Vargas nog steeds lijdt. Welke deze beleediging geweest is, vertelt Alva ons niet. Alva prijst verder nog een zekeren *de Mendibil* als een trouw dienaar, voor wien hij echter geen emplooi heeft; hij meent dat voor deze in Malaga een vacature is, door den dood van *Hieronymo Sedeno,* waarvoor Miguel de Mendibil geschikt zou zijn.

Ten slotte verzoekte hij den Koning dat Pedro de Toledo hierheen zal gezonden worden, wiens hulp hij dringend noodig heeft.

El Duque de Alba a Su Magestad.

Bruselas, 23 de junio 1568.

Simancas, — Estado: legajo 535,' .folio 24.

Descifrada del Duque de Alva a su Magd. De Brusselas a XXIII de Junio 1568.

Otro dia despues que despache a V. Md. el conserge de Açeca con quien escrivi hasta aquel punto todo lo que se me offresçia, llegó a esta villa el correo que V. Md. me mando despachar a los XXVII del passado, con quien reçibi las cartas de V.Md. de XIII, XVIII, XX, XXII y dos de XXIIII de mayo, a las quales tengo poco que responder por ser en respuesta de otras mias, y tambien porque a algunos puntos que piden respuesta la hare brevemente con un correo que quedo despachando, y en el entretantó con este de Mercaderes me ha parescido avisar a V.Md. del reçibo destas cartas, y juntamente dezir el estado en que estan las cosas de la guerra y hazienda. El correo hize passar luego a Viena.

(Al margen:) Guerra de Frisia. —— (Texto:) En una de mis cartas que llevo el dicho conserge, di cuenta a V.Md. del estado en que estavan las cosas de Frisa, y las provisiones que havia hecho. Despues aca haviendo ordenado como escrivi al Conde de Heberstain que saliesse

adelante con sus diez vanderas, a tomar las quatro pagas en dinero en Nimega, adonde le havia hecho poner por ganar tiempo, y a los dos regimientos de Yerge y Villi, y embiado a Chapin para que se juntasse con el Duque Erico, acordaron las seis vanderas de Heberstain, que estavan en Valencianas y las quatro de Mastricht de amotinarse, diziendo que no querian el dinero sino donde estavan, huvoseles de traer y al cabo despues de muchas demandas y respuestas, dieron la muestra y tomaron sus pagas y partieron; agora me escrive un mayordomo el dicho Conde que su amo tiene algo turbado el juyzió, y que le paresçe que el motin y la enfermedad deve ser poca gana de yr contra su pariente el Conde Ludovico; hagoló boluer con tres de sus vanderas a Mastricht y las demas caminaran hazia Frisa con su teniente. Las quinze de valones estan ya alla y Chapin con la cavalleria havia de hallarse a los XVIIIe en Groeningue, Ludovico con la dilacion desta gente se havia desvergonçado y passado mas adelante y acampado a una milla de Groeningue en un sitio fuerte; yo he ordenado a los tres terçiós de españóles que estan en Gante y esta villa y Veneloy que comiençen a caminar hazia Gueldres y assimismo siendo necessario ordenare a la cavalleria ligera y las bandas, las quales ha mill dias que he ordenado que se paguen y con tener el thesorero de guerra un ano ha el dinero en su poder no ay sacarselo (sic); desta manera se goviernan aca los negoçios. Pienso salir de aqui otró dia despues de Sanct Juan para Anvers donde estare quatro a çinco, y de alli passare a Bolduque y si las nuevas que tengo de Alemania son çiertas de que se levanta gente hazia Colonia y que el Principe de Orange se havia conçertado con los Raystres del Casimiro los quales havian de yr primero a sus casas a descargar la ropa y bolver despues para juntarse en Julies, saldre adelante porque estoy escarmentado de encomendar estas cosas a nadie, dexando en Artues y en estas otras fronteras de Françia el recaudo que conviene. Aunque veo gran quietud en lo de por aqui y no me deterne en yr hasta Bolduque mas de lo que tardaran estas vanderas en juntarse, he ordenado se pongan en ordan diez pieças de artilleria quatro de batir y seis medias culebrinas para llevar. V.Md. este sin cuydado que con el ayuda de Dios no ay de que tenerle.

(Al margen:) Hazienda. — (Texto:) En lo que toca a la hazienda, he dado y tomado con estos, con quien lo trato, despues que escrivi a V.Md., y estamos ya resueltos en la propuesta; que no ha sido pocó llegar cón ellós a este punto,. desde Anvers embiare a V.Md. copia della,

y para hazerla, me pareçe tomar uno de tres caminos: juntar los estados todos donde estuviere y hablarles, sin darles lugar a que se comuniquen los unos con los ótrós; o hablar yo a los de Bravante y Olanda en Bolduque y embiar a los otros, Governadores a que ló própusiessen cada uno en su govierno; o mandarles venir a todós dónde yo estuviere, no juntos, sino senalandóles tiempós diferentes para proponerselo yo mismo; y quiça pienso que vendre a tomar otro quarto, que sera, llamar a algunos desta manera y a otros de poca importançia, embiar a sus Governadores que se lo propongan; de ló que se resolviere, avisare a V.Md., el quando les he de hablar no tengo aun resuelto, porque Brabante y Flandes no me han respondido a las obligaciones que les pedi para las seis pagas de los alemanes, si bien se que estan resueltos de hazerlo, en respondiendo a esto los llamare para la própuesta; he hallado para lo del alcavala un miembro de los mas prinçipales que es el de las heredades que en algunas partes lleva V.Md. de las que se venden de diez uno y en otras de çinco y en otras no se lleva nada, en las tierras de los senores de sus feudatarios, lleven ellos y es suyo el derecho, no hemos aun tomadó resólución si se les ha de cargar mas de lo que agora pagan o si se les cargara a los que no llegan a pagar de diez uno sobre ló que pagan que llegue a esta suma o si se dexará estar como está en las partes que se lleva y donde no se lleva ponerlo de nuevo, ponerlos sobre los feudatariós de lós senóres tomarlo han de mala gana, pero no embargante todó estó yo creo que muy presto llegara a una buena suma.

(Al margen:) Placartes. — (Texto:) Los placartes escrivi a V.Md. haria publicar para Sanct Juan en todos los estados, helo dexado de hazer en muchas partes por no tener confiança que les justiçias los ayan de executar, paresçiendome ser de grande inconveniente dexar de executarse muy cumplida y estrechamente haviendose publicado; y desto es gran parte un abuso grandissimo y que carga mucho la consciençia de V.Md. que se haze aqui que es arrendar los Bayliages que V.Md. provee a quien da mas por ellos y llanamente es vender su justicia, y ellos como dezia el otro pueden muy bien vendella pues la compran. Supplico a V.Md. sea servido embiarme a mandar luego que quite este abuso y ay octro incomveniente grande, que como esto se arrienda todos lós Bayliós són puestós pór los de Finanças y como a ellos les paresçe, sin que el Consejo de Justiçia sepa quienes son ni conozca las partes que tiene y como ha de yr por arrendamiento acuden a Finanças y alli se haze.

A Juan de Vargas he dicho lo que V. Magd. me manda y ha tenido el contentamiento que es razon de que V. Md. se tenga por bien servido dél, pero todavia le vec andar con poca satisfacion y con las llagas abiertas de la afrenta que se le hizo en Valladolid, la qual le han refrescado aqui con lo que estos han dicho del, Supplico a V.Md. me haga merced de honrrarle adonde ha reçibido el afrenta, para que entiendan estos, que no ha embiado V.Md. hombre, a entender en los negoçios que el aqui entiende, de la qualidad que ellos piensan.

A Miguel de Mendibil no veo aqui en que poder occupar como V. Md. me lo manda y el ha servido y sirve de manera que meresçe muy bien toda la merced que V.Md. le hiziere. He sabido que esta vaco el offiçio que tenia en Malaga Hieronymo Sedeno, qualquier cosa hara muy bien Mendibil y V. Md. siendo servido le podria mandar yr alli que es mucho para servir, y a mi me haze V. Md. muy gran merced en tener cuenta con sus servidores.

A don Pedro de Toledo supplico a V.Md. me mande despachar porque me haze falta. N. Sr. &.. De Brusselas a XXIIIe de Junio 1568.

Een Zwolsche predikatie.

Elders heb ik reeds enkele malen de aandacht gevestigd op de geestige schrifturen van Harm Boom, die van 1810 tot 1885 heeft geleefd, redacteur der Prov. Overijsselsche en Zwolsche Courant was, en later redacteur werd van de Prov. Drentsche Courant en schoolopziener in het district Assen. 1) In 1846 verscheen zijn: „Een Utrechtenaar bij de Beurs-inwijding te Amsterdam en vervolgens te Kampen, Zwolle, Deventer, Zutphen en Arnhem", welk werkje een alleraardigsten kijk geeft op de toestanden in die Overijselsche en Geldersche plaatsen, en niet nalaat te wijzen op de onderlinge afgunst en de zelfoverschatting.

Boom was een kerkelijk man en sloeg de predikbeurten in de plaatsen die hij bezocht zelden over. Zoo vinden wij een aardige bijzonderheid opgeteekend over een godsdienstoefening die hij in de Groote Kerk te Zwolle bijwoonde.

1) Boom schreef onder meer: „Een Drentsch gemeente-assessor met zijn twee neven op reis naar Amsterdam in 't voorjaar van 1843"; „Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst door drie podagristen" en „Mijn reisportefeuille of omzwerving door Overijssel, door een neef van den Drentschen assessor", dat, omdat vele Twentenaren belang in het werkje bleken te stellen en 't bijkans onvindbaar was, in 1932 door de Erven Tijl te Zwolle werd herdrukt.

Gaarne laten wij hem zelf aan 't woord: Onze aandacht bij de toepassing van de preek, die, aan 't slot, nog al met eenigen geestdrift werd uitgesproken, werd zeer onaangenaam gehinderd door 't langzaam slaan van élfuur op een klok, die aan 't koor hangt.

Waartoe dat uurwerk?

Luistert de gemeente met genoegen en aandacht, — het verstoort die. De loop van den minuutwijzer is dan te spoedig en geeft verdriet, uit vrees, dat het Amen te spoedig komt. Heeft de Leeraar de aandacht niet gewonnen, o, wat verlangen naar eenig geluid van 't uurwerk. Wat stille klagte over de traagheid van den tijd, waarvan die klok het tergend bewijs aan de nieuwsgierige blikken geeft.

Wij hoorden met genoegen den Leeraar, en ook de gemeente onthield hem hare aandacht niet, maar toen wij elf klokslagen telden, en er uit ongewoonte en half uit ergernis 't oor aan leenden, zagen wij ook, dat enkele Zwollenaren den hoed afzetten, eene voor elken Leeraar hatelijke elfs uurs kerkmanoeuvre, vele dames die achterover hadden gezeten van wege 't aandachtig luisteren, de hoedjes verschuiven, hoorden wij hier en daar een hoest, door verveling uit den keel gedreven, een voetbankjes-gescharrel, altijd 't bewijs, dat er een trek tot verhuizing in de beenen begint te wriemelen, en, wij bemerkten ook het geeuwen.

Een beschouwing, die ook in onzen tijd nog van pas is, voor die kerken, waarin het uurwerk nog in vollen luister prijkt.

Mr. M. C. NIJLAND.

Een strooibiljet uit ouden tijd.

Velen, zoowel jongemannen, als jongevrouwen, beijveren zich heden ten dage om hun minder bedeelde, werklooze, natuurgenooten van hun kennis mede te deelen. Dat schijnt anders geweest te zijn in het begin van de 19e eeuw, ook een tijd van depressie, toen onderstaand strooibiljet te Amsterdam werd verspreid.

Teken-Collegie

Het verwonderd mij zeer, naar dien dit een stad is, daar vele braave meesters in zijn en de Tekenkunde zeer noodzakelijk is, dat alhier tot heden toe, nog geen één de moeite en arbeid aangenomen heeft, ter ondersteuning van zijn *Landgenooten*, daar er veel zijn, die des Daags uit Les geeven gaan, en des winter's avonds de tijd in overvloed hebben om den Ambachtsman tot ondersteuning te kunnen dienen; en vermits de tijden tot heden toe nog niet voordeelig zijn, de

Koophandel en *Zeevaart* ook niet als in vorige tijden en de *Kantooren* en *Fabrieken* bijna geheel stilstaan, en daaruit ontstaat, dat bij den Ambachtsman ook heel weinig te verdienen is, voornamelijk des Winters, en dat dan dusdanige lieden niet veel geld kunnen besteeden om tot bevordering van hun Werk of Ambacht, de Teken-kunde te leeren. Ik kan ook niet nalaaten, hetgeen ik van God, die Alvoorzienigste Vader tot dusverre heb ontvangen, mijn Evenmensche daar van deelachtig te maken. Ik hoop en smeek Hem, dat zo het Hem gelieft, mijne dagen te verlengen, en verder het verstand te geven om Uw als meester te leeren en te onderwijzen. Wij hebben ons dan voorgenomen, om U.E. te ondersteunen en voor niets leeren, mits dat alle Weken, elke persoon, één Schelling zoude moeten geven tot onderhoud van de plaats welke tot de Ackedemie berijt is, en beginnende te Tekenen op Maandag den 5 October; zo verzoeke wij een elk, mits zij van een goed gedrag zijn en daar genegenheid toe hebbende tot de Bouwkunde of Handtekenen, van welk handwerk het ook mogen zijn als: „Timmerlieden, Metselaars, Smits, Steenhouders, Plaatsnijders of Graveerders, Stucadoors, Schilders, Juweliers, Zilversmits, Geelgieters enz. kunnen zig aangeeven in de Tuinstraat N.Z., het vierde Huis van de Lijnbaansgragt no. 103. „Ik verzoek derhalven zeer vriendelijk, dat alle de geene welke daar genegentheid toe hebben en zig aandienen wille, dat zij haar aandienen voor de maand October, alzo wij een zeker getal van Dicipelen houden zullen; zodra dit voltallig is zullen wij geen één Lid meer aanneemen als door sterfgeval of volleerd zijnde, of dat zij daar van uitscheijen en afzien; die zich dan het eerst weder aangedient heeft of zo gezegd het eerst op de nomenatie staat, kan dan weer zoodanige plaats bekleeden." „Om aldus tot de staat van Wetenschap te geraaken."

Die Les gelieft te nemen in de Bouw- of Handteekeningkunde aan Huys kan zig adresseeren aan de bovengemelde Woonplaats. Verzoekt verder elks Gunst en Recommandatie.

Het is ons Eer genoeg om te mogen blijven Ued. Onderdanige Dienaar Johannes Willibrordus Beks. Directeur van het bovengemelde Collegie. N.

Duitsch Noodgeld.

Omstreeks 1918 heeft in Duitschland allerwege het noodgeld zijn intrede gedaan. Vele dier exemplaren, zelfs van kleine steden, zijn ware juweeltjes van uitvoering, mooie

gekleurde steendrukjes van vooraanstaanda kunstenaars, en zijn door de voorstellingen en haar rijmpjes dikwijls ook van folkloristisch belang. Thans hebben zij slechts historische waarde, die echter op een beschrijving wacht.

De Städtische Sparkasse te Geldern (vlak bij onze grens gelegen) heeft in 1921 een reeks „Drachengeld" uitgegeven dat door de kunstenaar Schleinitz werd verzorgd, en de geschiedenis van den Geldernschen draak in beeld brengt.

Niet slechts voor den „Achterhoeker", maar ook voor andere Nederlanders zijn de rijmpjes om van te genieten:

In Gelderland vör düsend Joor kom schreklyke Gefoor,
Dör einen Draak, so lälk on kwoot, den Dier on Mensse (froot.

Den Scheeper on de Möleknech on Buurse van de Kluuss
Die ffroot ie van de Landstroot weg, wie Worsch on (Kappesmuuss.

Den alden Burggrav hey twee Söhn, die fonden dat (niet schön,
Sie seye: Vader, lot ons trekke; van dag noch mott dat (Bees verrekke!

On op de Schlippsteen kom de Greep, want stärve soll de Molch,
Den Andre sinnen Sabel schleep on Vaders grooten Dolck,

Die twee die heye gau gesiehn, wo 't Bees den Ooren hiel.
Sie heye Muut on Pett vör tien, on Geff wie Donnerkiel.

Sie leye Salt öm op te Stärt, on boorden dann de Greep.
Den Draak, den ant kapott gohn war, krömt sech wie einen Ol
Riep driemool „Gelre", on dann wor geedoan sin Kwol.

Mr. M. C. NIJLAND

Mr. C. Bake †

Een onzer oudste en meest actieve medewerkers Mr. C. Bake is op 80-jarigen leeftijd overleden. Hij werkte nog in den oorspronkelijken geest van „de Navorscher": Vragen en Antwoorden. Altijd wetenswaardig, wat hij schreef en steeds had het de belangstelling onzer lezers.

Wij zullen hem missen; onze oude garde begint helaas! zoo te dunnen. Mannen als Bake levert de nieuwe tijd zoo weinig.

G. F.

Geslacht le Cocq d'Armandville.

Open brief aan den Heer M. G. Wildeman.

WelEdele Heer,

Dezer dagen vond ik in mijn brievenbus een courantenuitknipsel met onderstrepingen welke de duidelijke bedoeling verrieden, mij van usurpatie van titels te betichten. Aangezien naam, noch adres van den afzender waren vermeld, kostte het mij eenigen tijd om te weten te komen, dat de initialen onder het stuk de Uwe zijn.

Tevens bleek mij toen, dat U begin 1934 in de „Navorscher" een artikel heeft gepubliceerd betreffende de afstamming van het geslacht le Cocq d'Armandville.

Dat zulks het geval was, was mij volkomen onbekend en, ook nu, ken ik den inhoud van bedoeld artikel niet, maar aan de hand van het gezonden courantenuitknipsel, kan ik de strekking wel gissen.

Wat is Uwe bedoeling met die publicatie en toezending van een insinueerend courantenuitknipsel? Mij onaangenaam te zijn? U niet kennende, wil ik die mogelijkeid uitsluiten, ofschoon U wel moet kunnen beseffen, dat de op mijn geslacht geworpen blaam, mij ten zeerste moet grieven. Gaat het om de wetenschap te dienen?

In dat geval moet ik U opmerken, dat de gegevens, waarover U naar alle waarschijnlijkheid beschikt, te eenenmale onvoldoende zijn, om daarop een wetenschappelijk juist oordeel te kunnen gronden.

Sedert tal van jaren interesseer ik mij voor het vraagstuk van de afstamming onzer familie en ik heb, zuiver uit piëteit voor mijn voorouders, kosten noch moeite gespaard om tot een juiste wetenschap der feiten te komen.

De door mijn Oom en mij omstreeks 1898 met het onderzoek belaste Heer Vorsterman van Oyen slaagde er zelfs niet in de plaats te vinden, waar Pierre, François, Denis le Cocq d'Armandville, de stichter van den Nederlandsche tak, in Normandië geboren was. Ik zelf moest hem attent maken op de mogelijkheid, dat in onze gegevens die plaatsnaam *phonetisch* geschreven was en slaagde er zoodoende in de geboorteakte van den betrokkene in ons bezit te krijgen. Verder heeft Vorsterman van Oyen het nimmer gebracht en ik heb alle reden om aan te nemen, dat zulks ook bij U het geval is. Anders zouden Uwe conclusiën geheel andere zijn.

Ook in Frankrijk belastte ik in den loop der jaren twee deskundigen met een genealogisch onderzoek. Zij slaagden er alleen in mij losse gegevens te verschaffen, welke aantoonden, dat er adellijke Le Cocq's en d'Armanville's in Normandië zijn geweest, waarvan enkelen den markiezentitel hebben gevoerd, zonder dat de gewenschte bewijzenreeks van onze afstamming van die personen werd overgelegd.

Het is in dien tijd geweest, dat sommige onzer, steunende op die zeer onvolledige gegevens en sterk in de rotsvaste zekerheid van de onkreukbare rechtschapenheid van onze voorzaten, wier mededeelingen in die gegevens bevestiging schenen te vinden, zich hebben laten verleiden gedurende korten tijd den titel aan te nemen, waarop zij overtuigd waren aanspraak te kunnen maken. Aan de mogelijkheid van vergissingen door misverstaan in de nota van afkomst, welke in ons familiearchief berust en welke door den steller werd geschreven aan de hand van hetgeen hij jaren te voren van zijn vader mondeling had vernomen, dacht toen niemand. Zoodra die mogelijkheid mij duidelijk werd en ik tot het inzicht kwam van de voorbarigheid om vooruit te loopen op de resultaten van het onderzoek, is daaraan door mij een einde gemaakt. Zulks geschiedde reeds jaren geleden en ik kan U de verzekering geven, dat niemand van mij de zorg behoeft over te nemen om te waken tegen onwettig gebruik van titels: geen enkel lid onzer familie denkt daar aan.

Eerst toen ik, na mijne pensionneering, zelf het genealogisch onderzoek kon ter hand nemen, slaagde ik er in het doode punt te overwinnen, waar tot dusverre alle deskundigen waren blijven staan en het van Pierre, François Denis uitgaande spoor verder te volgen en op te klimmen tot 1699, waar ik voor het oogenblik ben vastgeloopen.

Het is mij daarbij gebleken, dat wij tot een jongeren tak behooren, waarin althans na 1699 geen der titels marquis, comte of vicomte is gevoerd. De naam of titel d'Armanville (d'Hermanville, d'Harmanville), is in Normandië door 18 families gevoerd, waarvan 4, evenals wij, beweren af te stammen van een tochtgenoot van Rollo I en allianties met Le Cocq's hebben gehad. Welke dier families aan ons geslacht zijn naam heeft gegeven, heb ik nog niet kunnen ontdekken, maar ik hoop het, indien ik tijd van leven heb, door mijn verder onderzoek te kunnen vaststellen.

Vooralsnog zie ik in hetgeen ik tot dusverre mocht vinden, niets, dat de conclusie zou wettigen, dat de familietraditie, *in haar geheel genomen,* onjuist zou zijn en ik acht het, noch in het belang der wetenschap, noch in dat

van mijn familie.onrijpe publicaties het licht te doen zien, zooals van Uwe hand zijn verschenen.

Achtend,
J. H. I. LE COCQ D'ARMANDVILLE.

Naschrift op mijn open Brief aan den Heer Wildeman van 19 April 1935.

Sedert ik het bovenstaande schreef, was ik in de gelegenheid kennis te nemen van het artikel van den Heer Wildeman, verschenen in De Navorscher van 1934,' afl. 1-2.
De inhoud noopt mij nog enkele opmerkingen te maken in het belang van eene onpartijdige beoordeeling door de lezers van de Navorscher.

Zoowel de Heer Wildeman, als ik, zijn blijkbaar ernstig aan het zoeken geweest naar de waarheid in zake onze familie-traditie. Het verschil is, dat hij zijn onderzoek heeft gedaan, met de kennelijke bedoeling alles naar voren te brengen, wat aan de juistheid dier traditie zou kunnen doen twijfelen, terwijl ik er juist naar gestreefd heb, na te gaan, of de gevonden feiten in het kader van onze familiegeschiedenis konden worden ingepast.

De Heer W. baseert zijn vernietigend oordeel op:

1e. de omstandigheid, dat Pierre, François Le Cocq, vâder van den naar Nederland uitgeweken Pierre François Denis, eene nederige positie heeft bekleed (Lieuténant dans les fermes du roi);

2e. het niet vinden van gegevens aan het Fransche Departement van Merine, tot staving van Pierre François Denis' bewering, dat hij als Luitenant bij de Fransche oorlogsmarine heeft gediend;

3e. het dienen als Luitenant op een Nederlandsch kaperschip;

4e. de daarna door hem in Nederland en België bekleede betrekkingen;

5e. het niet vermelden in de geboorteakte van Pierre François Denis Le Co(c)q van den naam of titel d'Armandville;

6e. het niet vermelden van den naam of titel de la Valette bij den naam Guignebesche, aangegeven in evenbedoelde geboorteakte,

Uit dit alles meent hij de conclusie te mogen trekken, dat Pierre François Denis L. C. d'A. nimmer zeeofficier in Franschen oorlogsdienst is geweest, dat zijne nautische-en talenkennis door hem als scheepsjongen werden opgedaan (Zie blz. 33 van zijn artikel), dat de familie nimmer tot den Franschen adel heeft behoord en dat het geheele verhaal op niets anders berust dan fantasie van een op pronk belusten kaper. (Zie blz. 29).

Wij zullen achtereenvolgens nagaan, welke bewijswaarde aan 's Heeren W.' bewijsmateraal kan worden toegekend:

ad. 1e. De Heer Wildeman heeft een te lange carrière op genealogisch gebied achter den rug, om niet te weten, dat de jongere zonen der adellijke Fransche families, de zoogenaamde „cadets de famille" zich zeer vaak tevreden hebben moeten stellen met zeer bescheiden posities. Er zijn voorbeelden voor het grijpen van betrekkingen door edellieden bekleed, welke zeker heel wat nederiger waren, dan die van „Lieutenant dans les fermes du roi."

Zoo vindt men vermeld in „La noblesse du Cotentin au XVIIe siècle":

Op pag. 46. Jean Durvis, escuier, sieur de Querqueville, *gendarme* du roi.

Op pag. 17, linker kolom: Anthoisne de la Bastille, escuier, sieur de St. Martin. Porte lepee et est *domestique* du marquis de Canizy.

Op pag. 222 e.v. van Morel: Bieville-sur-Orne) leest men dat omstreecks 1600 de betrekking van „relieur de l'Université de Caen" werd bekleed door leden van de adellijke familie Le Vilain. Voorts geeft hij eene verklaring, hoe de betrekkingen van *bedeaux, copites, papetiers, parcheminiers, relieurs* enz. tot zelfs in adellijke families werden vervuld om de daaraan verbonden voorrechten.

In ieder geval mag uit het bekleed hebben van de betrekking van „Lieutenant dans les fermes du roi", geenerlei conclusie worden getrokken, welke ten bewijze zou kunnen dienen, dat de bekleeder dier functie niet tot den adel zou hebben behoord.

ad. 2e. Ook het niet vinden van bepaalde documenten bewijst niet, dat zij er nimmer zijn geweest en mist elke wetenschappelijke bewijswaarde. Ook aan het Departement van Oorlog te Parijs was niets te vinden omtrent Pierre François Denis L. C. d'A. en toch blijkt onomstootelijk uit de in mijn bezit zijnde origineele brieven, dat hij in 1809 in dienst is geweest als „capitaine provisoire bij de 3ème ½ brigade Provisoire van de Armée de Brabant (Zie noot 2).

Ligt het niet voor de hand te veronderstellen, dat Pierre, François Denis' „dossier induviduel" werd overgebracht naar het Fransche Departement van *Justitie*, toen hij tot Commissaris van Politie te Amsterdam werd benoemd (in Franschen dienst.) Eene poging mijnerzijds om daar het dossier te vinden, mislukte, omdat bedoeld archief, tijdens den Fransch-Duitschen oorlog 1870-1871 verwoest is. (Zie noot 4).

Aanwijzingen, dat Pierre, François Denis L. C. d'A. inderdaad Fransch marine-officier is geweest, zie ik in het ondervolgende:

a. de omstandigheid, dat hij blijkbaar voldoende nautische en militaire kennis bezat om de vrijheid te kunnen vinden om te solliciteeren naar de betrekking van Luitenant bij de Bataafsche oorlogsmarine. Weliswaar werd hij niet aangenomen, maar uit de door den Heer W. op pag. 37 overgenomen kantteekening op zijn rekest, luidende: „aangezien de personen nimmer gediend hebbende op een der oorlogsschepen *VAN DEZEN STAAT*". (cursiveering en kapitaal van mij) zou kunnen worden afgeleid, dat hij wèl had gediend op een oorlogsschip van een *anderen staat.*

Het is voor ons onderzoek te betreuren, dat ik er niet in ben geslaagd de bijlagen terug te vinden, welke zeer vermoedelijk bij het rekest overgelegd hebben moeten zijn om aan te toonen, waarom rekwestrant vermeende voldoende vakkennis te bezitten voor de geambieerde betrekking Ik vermoed, dat deze stukken dezelfde zijn, waarop gedoeld wordt in Pierre François Denis' brief van 12 Juni 1844 aan den Belgischen Minister van Finantiën (zie noot 3) en welke aan diens Departement niet meer te vinden zijn.

b. dat zijne militaire vakkennis die was van een officier blijkt uit zijne aanstelling zonder speciale vooropleiding tot den graad van Capitaine provisoire (Zie noot 2). Waar moet hij die vakkennis hebben opgedaan, als hij vroeger geen officiersopleiding had gehad?

c. de omstandigheid, dat ook in het door keizer Napoleon geteekende benoemingsbesluit tot Commissaris van Politie wordt gesproken over *„ancien officier de marine"* Vergissingen of verkeerde voorstelling van zaken zijn van deze zijde toch zeker niet te veronderstellen. (Zie noot 5).

d. Het feit, dat bij het in België aangeven van voor pensioen geldenden diensttijd, mede werd aangegeven een diensttijd van 9 jaar en 2 maanden „dans la marine française jusqu'au grade de lieutenant de vaisseau" en last but not least:

e. het feit, dat *in den door Pierre François Denis L. C. d'A. aangegeven tijd wel degelijk een Le Cocq heeft gediend als Lieutenant de vaisseau de 3ème classe.*

Ziehier afschrift van een brief van den archivaris van de Archives de la Marine te Brest begin 1928 geschreven aan een der door mij in Frankrijk geraadpleegde deskundigen:

„Mon cher confrère,"

„La série des revues dans les archives du port de Brest „ne remontent pas au-delà de 1789, et on n'y portait d'ail„leurs pas, dans cette période, les renseignements d'état „oivil que vous demandez.

„J'ai trouvé mention de Le coq dans le régistre de 1792, „Ier trimestre, ou il est signalé comme lieutenant de vais„seau de 3ème classe à 2100 + par an, tiré des volon„taires de la Ière classe, absent.

„N'ayant pas rejoint, il est supprimé des revues d'après „la dépèche du 20 juillet 1792.

„Je pense que les renseignements que vous recherchez „se trouvent dans le dossier individuel de cet officier.

„L'état sommaire des archives de la marine aux archives „nationales indique en effet le nom de Le Coq dans le „carton C/7/174. Aux archives nationales sont conservés „les états de revues des Gardes de la Marine, série C I.

„Croyez, mon cher confrère.... etc.

Ongelukkig voor ons onderzoek, werden geen vóórnamen van den lieutenant de vaisseau de 3ème classe vermeld, en was zijn dossier individuel niet te vinden. Het bleek verder, dat de in carton C/7/174 vermelde Le Cocq was een zekere NICHOLAS LE COQ, die na 35 jaren dienst en na „commissaire des colonies" geweest te zijn, in 1789 werd gepensionneerd. Het is duidelijk, dat hier van een ander Le Cocq sprake is, dan van den in bovenstaanden brief vermelden „Lieutenant de vaisseau de 3ème classe", die in 1792 nog in actieven dienst was.

Er is alle reden om te vermoeden, dat hier wel degelijk sprake is van onzen voorvader Pierre François Denis L. C. d'A. en er bestaat voor dit vermoeden heel wat meer reden, dan voor de door den Heer W. op blz. 33 geuite minvriendelijke veronderstellingen.

ad. 3e. Het dienen op een kaperschip schijnt de Heer Wildeman bijzonder minderwaardig te vinden, al zegt hij zelf op pag. 35, dat het eskader onder S. Faust, waarbij Pierre François Denis L. C. d'A. gediend heeft „dapper de eer van 's lands vlag heeft gehandhaafd. Mag ik hem in herinnering brengen de odyssee van het kaperschip Emden tijdens den jongsten wereldoorlog. Wie zou het wagen óp de door vriend en vijand geëerde bemanning van dat *kaper-*

schip een blaam te werpen? En wie zal het verwonderen, dat een zonder middelen van bestaan naar den vreemde uitgeweken marine-officier in de eerste plaats zijne vakkennis tracht te benutten om in zijn onderhoud te voorzien?

ad. 4. Welk wetenschappelijk bewijs wil de Heer W. zien in het achtereenvolgens bekleeden van diverse door hem genoemde betrekkingen in Nederland en België. Er blijkt alleen uit, dat het Pierre François Denis L. C. d'A.' ondanks zijn vakkennis, ijver en rechtschapenheid (Zie noten 2 en 6) niet voor den wind is gegaan, waartoe zijn vreemde origine wel zal hebben bijgedragen.

Wie zal zich verbazen over de nederigheid van de door hem bekleede, overigens honorabele, betrekkingen? Mij dunkt, dat in den tegenwoordige tijd, de voorbeelden voór het grijpen liggen van uitgeweken Russische edellieden, die de meest nedrige baantjes moeten aannemen, om in hun onderhoud te voorzien.

ad. 5e. Uit het niet vermelden van den naam d'Armandville op de doopakte van Pierre François Denis Le Cocq trekt de Heer Wildeman dadelijk de conclusie, dat geenerlei recht op dien titel bestaat en wanneer later in stukken die persoon zich alleen teekent, met d'Armandville, dan heet het dadelijk bij den Heer W. dat de naam Le Cocq genegeerd wordt.

Dit alles verraadt een onvoldoende kennis van hetgeen op namengebied in Frankrijk gebruikelijk was. De registres de la catholicité werden vóór de revolutie op zeldzaam slordige en eigendunkelijke wijze bijeengehouden en het was geheel aan het oordeel van den betrokken geestelijke overgelaten den vorm te kiezen, waarop dit geschiedde. Vond hij het nuttig in een stuk den „nom patronymique" of eigenlijke familienaam te vermelden mét vermelding van titels en namen van fiefs, dan vormde dat natuurlijk voor later een waardevol bewijsmateriaal. Daaraan werd in dien tijd echter weinig gedacht en er zijn talrijke voorbeelden van het ontbreken van elke aanwijzing in dien zin bij personen waarvan absoluut vaststaat, dat zij titels en fiefs hadden.

Uit het ontbreken van dergelijke aanwijzingen mag dan ook geen enkele conclusie getrokken worden.

Zelfs in nobiliaires worden vaak alleen de *„noms patronymiques"* genoemd in tegenstelling met hetgeen in het dagelijksch leven plaats had, waarbij meer algemeen van den „nom de fief" werd gebruik gemaakt.

Wij lezen ter zake in de „Observations préliminaires" van de bekende „Recherche de la noblesse en la Généralité de Caen en 1666 et années suivantes" van Guy Chamillart,

pag. X van de uitgave van de Soc. des Antiqaires de Norm.: „A ce propos il est probable, *qu'à ceux qui ne sont pas*tinitiés *aux questions nobiliaires,* beaucoup des noms cités, *d'ailleurs tous noms patronymiques et primordiaux et non pas noms d'un fief sous lequel elles sont souvent plus connues*, sembleront avoir une apparance très roturière"..... etc. (cursiveering van mij.)

Dat Pierre François Le Cocq en na hem zeer vaak ook zijn nakomelingen dat gebruik bleven voortzetten geschiedde allerminst met de bedoeling om hun eigenlijke naam te negeeren, evenmin als zulks geschiedde door de autoriteiten, met welke zij in correspondentie waren en die nu eens den vollen en dan weer den gedeeltelijken naam noemen (Zie noot 2 en 6). Ook in Nederland zijn mij voorbeelden bekend van personen met z.g.n. dubbele namen, die in het dagelijksch leven gemakshalve slechts met één dier namen onderteekenen.

De door den Heer W. gegeven uitleg, hoe wij vermoedelijk aan den naam d'Armandville zullen zijn gekomen, (n.l. ter aanduiding van een Le Cocq afkomstig uit een dorpje Armandville, Zie pag. 36) is wel erg simplistisch als men bedenkt, dat Pierre François Denis l. C. d'A. geboren en getogen is in Buais, een plaatsje in Zuid-Normandië, terwijl Armanville bij Valogne aan den tegenovergestelden kant van de provincie ligt en althans na 1700 door geen der voorouders bewoond is geworden.

Het voorkomen van den vollen naam mede in officiëele stukken in den tijd toen de burgerlijken stand pas zijn intrede had gedaan, bewijst voldoende het goede recht van Pierre François Denis le Cocq d'Armandville op het dragen van dien naam.

Wie meer wil weten omtrent namen en samenvoeging van namen in Frankrijk moge ik verwijzen naar de evengenoemde „observations préliminaires" van Chamillart en naar pag. 189 e.v. van de „Code de la noblesse française ou précis de la législation sur les titres, épithètes, nóms, particules nobiliaires et honorifiques, les armoiries etc." par lecte de Sémainville. Paris 1860. 1)

---

1) Men leest op pag. 238 deel I van de Bulletin de la société héraldique et Gén. de France (Paris 1789) o.a. „supposons d'une part un titre parfaitement régulier, mais transmis en ligne collatérale, OMIS PEUT-ÊTRE DANS LES ACTES DE L'ETAT CIVIL-ET IL Y EN A BEAUCOUP DE CE GENRE...." etc. (accentueering van mij).

ad. 6e. Het niet voorkomen van den naam de la Valette bij den naam der moeder in de doopakte van Pierre François Denis Le Cocq d'A. kan op dezelfde wijze worden verklaard als het weglaten van den naam d'Armandville.

Uit de in mijn bezit zijnde huwelijksakte van Pierre François Le Cocq blijkt, dat hij is gehuwd met Renée Agathe Guignebesche, dochter van Louis Pierre Guignebesche en demoiselle *Charlette Angélique Gaultier de La Valette.* Door het huwelijk Guignebesche-Gaultier zal de naam de La Valette, (die wel die van een fief zal zijn, welke geheel of gedeeltelijk mee ten huwelijk werd gebracht, vermoedelijk wel in de familie Guignebesche zijn gekomen.

Waar de Heer Wildeman zich begeeft in beschouwingen over het „millieu", waarin Pierre Francçois Le Çocq in Buais is geboren en getogen, begeeft hij zich — waarschijnlijk misleid door den eenvoud der in de doopakte voorkomende namen — op glad terrein. Die namen zijn goede adellijke namen, wat ook de betrekkingen der dragers mogen zijn geweest en al worden in de aktes geen speciale titels vermeld:

Voor de familie Gaultier of Gautier. Zie Chamillart pag. 382-283, waar zij onder den feodalen adel worden genoemd.

De naam Potel of Postel (schoonbroer van Pierre François Denis) is te vinden in Pitard La noblesse du Mortainais (graafschap, waarin Buais was gelegen) pag. 377, terwijl in de Bulletin de la Société héraldique 1882, op pag. 244 de Potel's worden genoemd onder de voornaamste allianties van de familie Le Jeune de la Furjonnière.

Voor Lévesque Zie Chamillart pag. 69, 388, 549, 597, enz. Lucas, id. p. 422-424 1).

De familie Le Cocq zelf wordt genoemd in het werk van Pitard met de mededeeling, dat Richard le Cocq esr (d.i. escuyer) et Perrette „de la Mazure rendent aveu du „fief de Boissirard dans la paroisse de Moullines le 28 „28 Sept. 1393, et la mesme année il tenoit par hommage „un fief qu'on nomme aujourd 'huy de son nom le fief „du Cocq dans la paroisse de la Mancelière enz. en tenslotte „— en dat wacht de Heer Wildeman zich wel mee te „deelen: La mesme charte de P. de Nav. porte encore que „Jean le Cocq sous âge possédait le fief du *BOIS-FERRAND.*" *Men vint hier dus den naam in de aanteekeningen*

1) Op 1 Dec. 1765 wordt het huwelijkscontract opgemaakt van Louis François Guignebesche (broeder van Renée Agathe) met demoiselle Louis Marie Le Carpentier „par lequel il Gabriel Henry Le Carpentier, avocat et Michel Le Carpentier, sieur du Bourg, frères de ladite demoisselle, future ou promise, te sout obligés de.." enz.

van Luit. Kol. L. C. d'A. aangegeven als die van een tante van zijn vader.

Dat geeft toch zeker wel te denken en wettigt toch zeker wel andere vermoedens dan de Heer W. zoo welwillend uit.

Ik meen met het bovenstaande te hebben aangetoond, dat aan de bewijsvoering van den Heer Wildeman elke wetenschappelijke waarde moet worden ontzegd.

Ik herhaal, wat ik schreef in den open brief aan den Heer W.: het noemen door enkele onzer van bepaalde titels, alleen aan de hand van de familie-traditie en van een zeer onvolledig nog in gang zijnd onderzoek is voorbarig geweest en valt te betreuren.

Maar kan niet hetzelfde worden gezegd van de publicatie van den Heer Wildeman? Wie het vorenstaande onbevooroordeeld leest en bedenkt:

a. dat de Heer W. zelf erkent over geen gegevens te beschikken verder reikende dan tot het laatste gedeelte der 18e eeuw;

b. dat er in de officiëele registers van vóór de Fransche revolutie, tal van omissies en onjuistheden voorkómen.

c. dat het vaststaat, dat in Normandië adellijke Le Cocq's zoowel als d'Armanville's (d'Hermanville's) zijn geweest, waarvan enkele aan Le Cocq's verwant zijn geweest en waarvan sommige den markiezentitel hebben gedragen;

d. dat in adellijke families in Normandië bij herhaling gevallen zijn voorgekomen van adelverlies al dan niet met latere heradeling;

zal wel willen erkennen, dat de Heer W. zijne conclusies wel op zeer losse gronden heeft opgetrokken.

Voor een *onpartijdige* beoordeeling van zijne gegevens ware het bovendien gemakkelijker geweest, als hij er zich niet toe had bepaald uitsluitend naar voren, te brengen, wat hij vermeende, dat in ons *nadeel* pleitte, maar ook melding had gemaakt van wat de familiegeschiedenis aannemelijk kon maken. Eene *volledige* en ongewijzigde *weergave* van zijne „copiën" ware daarbij zeker op haar plaats geweest.

Zoo mis ik in de „copie van de Nota van den Luitenant-

---

1) Zooals bijvoorbeeld is geschied met Richard Le Cocq, escuier, sieur de la Maugeraist, die in 1647 *her*adeld werd, nadat hij door kuiperijen van zijn vijanden zijn adel verloren had. In den aanhef van den heradelingsbrief wordt hij genoemd „de *noble et antienne* extraction." (onderstreping van mij).

Zie ook in de inleiding van de Nobiliaire de Normandië van O,Gilvy het door de Franschen koningen met den adel gespeelde spel van adelen, ontadelen en heradelen om aan geld in de staatskas te komen.

Kolonel L. C. d'A., waarvan het origineel bij mij berust, niet alleen de daarbij gegeven genealogie, (waarin geen titels zijn genoemd en van Anne Gravelle des Vallées *niet* wordt gesproken als van eene gravin, maar als van de dochter van een edelman. 1) en voorts den aanhef luidende

„NOTA. Pierre François Denis Le Cocq d'Armandville „had nog een ouder en ook een jonger broeder benevens „twee zusters, waarvan eene is gehuwd geweest met zeke- „ren Baron de Poncy te Rouen woonachtig. De oudste „broeder welke diende in het leger der Fransche uitgewe- „kenen onder den Prins van Condé is aan de gevolgen „zijner bekomen wonden overleden. De jongste broeder „moet met de andere zuster de wijk hebben genomen naar „één der Fransche eilanden Isle-de-France, Maurice enz. „Hij zelf was dienende als Luitenant in de Koninklijke Ma- „rine van Lodewijk XVI en werd als zoodanig gevangen „genomen door de Engelschen. Bij zijn terugkeer in het „vaderland ten jare 1795 was hij verplicht de vlugt te „nemen en kwam na eenige jaren in Spanje en Portugal „te hebben doorgebracht, ten jare 1802 in Holland waar „hij zich vestigde. — De bewijzen van Adeldom zijn waar- „schijnlijk op last van Robespierre vernietigd: zoo dezelve „echter nog voorhanden zijn zoude men ze moeten vinden „in het voormalige Normandië".... (hier begint pas de copie van den Heer W.)

Dit gedeelte kan eene verklaring geven, waarom de Lieutenant de vaisseau de 3ème classe, genoemd in den brief van den archivaris van de Archives de la Marine te Brest (Zie hiervoor op blz. 3) zich in 1792 niet aanmeldde en moest worden afgevoerd. (krijgsgevangenschap in Engeland). Tevens geeft het een opvulling van den „trou noir", waarvan de Heer W. spreekt.

In de op pag. 28 van De Navorscher gegeven „copie" van den Heer W. is verder weggevallen: (na de woorden „in Normandië had doen vernietigen"):

„Mijn vader, mij hieromtrent geraadpleegd hebbende, „raadde ik hem aan, verdere pogingen te staken, omdat wij „toch geen van beiden de middelen bezaten om de kosten „te kunnen dragen (Ik was toen 2e Luitenant)" —

1) Volgens mij door den uit Falaise afkomstigen oud-notaris Gravelle des Vallées, achterneef van mijne overgrootmoeder, verstrekte gegevens hebben zij tot gemeenschappelijken voorvader: Michel Gravelle des Vallées, né à Aubry-le-Panthon, fils de Thibaut Gravelle, sieur des Baudominois et de Marguerite du Buisson, qui s'est marié à Bonville le 7 juin 1676 à Aubry-le-Panthon. Tevens gaf hij mij copie van het familiewapen der familie Gravelle des Vallées.

„Een paar jaar tevoren mijn Vader verzocht hebbende mij mede te deelen, wat hem van onze afkomst bekend was, „schreef hij mij, dat hij daar niet veel van wist tengevolge „der omstandigheden, waarin hij geleefd had....."

Dit gedeelte, dat niet werd vermeld, maakt beter begrijpelijk, hoe vergissingen konden ontstaan in een stuk door Luitenant Kol. L. C. d'A. opgesteld een dertigtal jaren nadat hij zijn gegevens mondeling had vernomen van zijn vader, die zelf begint met te zeggen, dat hij er niet veel van wist (wat voor een jongen, die op 9-jarigen leeftijd het ouderlijk huis verliet even begrijpelijk is, als zijne vergissingen in de voornamen van familieleden). 1)

Ook bij het vermelden van de „duchesse de Boisferrant" wordt in de origineele nota het voorbehoud gemaakt: *„in dien mijn geheugen mij niet bedriegt"*, hetgeen in de copie van den Heer W. wordt gewijzigd in *„waarschijnlijk"*, hetgeen niet hetzelfde is.

Speciale vermelding verdient, dat de nota van Luit. Kol. L. C. d'A. destijds werd toevertrouwd aan den Heer Vorsterman van Oyen als basis voor het door hem vóór ons te houden onderzoek en geenszins ter publicatie. Ook de door mij aan Het Nederlandsch Patriciaat verstrekte gegevens hadden geene andere bedoeling, dan duidelijk te maken, waarom latere opname in Het Nederlandsch Adelsboek mij logischer voorkwam. Ik moet bij herlezing toegeven, dat mijn brief voor anderen uitleg vatbaar is.

Dat ik gemeend zou hebben, dat opname zonder verder onderzoek en erkenning in den Nederlandschen Adel zoo maar zou plaats hebben, ware al zeer naïef geweest. Door den Heer Rutgers van Rosenburg, toenmaals secretaris van den Hoogen Raad van Adel was ik al jaren te voren volkomen op de hoogte gesteld van hetgeen vóór eene erkenning vereischt wordt.

Welke vergissingen ook in ons familie-relaas moge voorkomen en hoezeer ik ook de voorbarigheid betreur van ons vooruitloopen op de definitieve resultaten van het onderzoek, met den meesten nadruk moet ik opkomen, tegen de voorstelling van zaken van den Heer W. als zou een en ander tegen beter weten in hebben plaats gehad. De onkreukbare rechtschapenheid zoowel van den stichter van den Nederlandschen tak van ons geslacht (Zie noten 6 en 2) als van zijn zoon, den Luit. Kol. L. C. d'A. staan daar borg voor. De brief door dezen laatste aan zijn broeder Rodolphe geschreven ter zake van het niet voeren van titels (Zie noot 6) spreekt voor zich zelf.

1) De voor zijn vader aangegeven voornamen blijken die te zijn van zijn grootvader Guignebesche.

Ik zelf heb aan het voortijdig dragen van titels een einde gemaakt, zoodra mij de voorbarigheid daarvan was gebleken, terwijl ik zorg heb gedragen reeds een paar jaar geleden de Fransche autoriteiten volledig op de hoogte te stellen van het toen bereikte resultaat van mijn onderzoek en zulk onder overlegging van copiëen van de betrekkelijke archiefstukken 1)

Mij is het alleen te doen om de waarheid te dienen en evenmin als daarbij de familiegeschiedenis fraaier mag worden voorgesteld, dan zij is, evenmin kan ik gedoogen, dat op losse gronden kleineerende conclusies worden getrokken en een overdienden blaam wordt geworpen op de dragers van onzen naam.

BRUSSEL, 2 Mei 1935.

J. H. I. LE COCQ d'ARMANDVILLE.

---

1) Het oordeel van een officieel Fransch deskundige over deze studie luidt: „een „étude *si documenté* et si interessante au point de vue généalogique sur les Le Cocq et les seigneurs d'Armanville. Ce travail est de nature à rendre les plus grands services à t tous les érudits, qui s'occupent de nos vieilees familles normandes." (curs. v. mij)

Noten behoorende bij het naschrift op den open brief aan den Heer M. G. Wildeman.

1) EXTRAITS DES REGISTRES DES BAPTEMES DE L'EGLISE ROMAINE FRANÇAISE D'AMSTERDAM.

ANNE FRANÇAISE GRAVELLE DES VALLÉE née en légitime mariage le trois mars mille sept cent quatre de louis Gravelle des Vallée et de Maria Tneresia joconda de Castro a été baptisée le meme jour, le parain a été etienne Thibaut et la maraine françoise le sage.

(était signé)) leon desmarest.

MARIE CAROLINE le Cocq d'Armandville née *en légitime mariage le* 2 avril mille huit cent etneuf de R:f:d: le Cocq d'Armandville et d'Anne Gravelle des Vallée a été baptisée le meme jour, le parain a été Charles Geoffrooi reichelt et la maraine marie therese josephile Torelli.

(était signé) L. de Fiecken.

Je soussigné certifie les présents extraits conforme à leurs Originaux.

Amsterdam le 20 9bre 1809.

(signé) L. de Fiecken Pasteur.

N.B. cursiveering van mij. De heer W. kan gerust zijn, er is een mariage légitime geweest (Zie zijn insinueerende opmerking in de 3e alinea van pag. 40.

Mij zijn geen familiebescheiden bekend, waarin aan Anne Françoise Gravelle des Vallées de titel van „gravin" wordt gegeven.

2) BRIEVEN AAN PIERRE FRANÇOIS LE COCQ d'ARMANDVILLE, WAARUIT BLIJKT, DAT HIJ BIJ DE ARMÉE DE BRABANT HEEFT GEDIEND ALS CAPITAINE PROVISOIRE, DAT OOK DE AUTORITEITEN HEM ZOOWEL MET DEN *VOLLEN NAAM,* ALS MET DEN AFGEKORTEN NAAM ADRESSEERDEN EN DAT HIJ BEHOORLIJK STOND AANGESCHREVEN.

Eckeren, le 19 octobre 1809.

LE COLONEL en second Commandant le 3e ½ Brigade Provisoire

A monsieur DARMANVILLE capitaine au 3ème Bataillon.

En réponse a l'honneur de votre lettre de ce jour, vous saurez monsieur, que la nouvelle organisation de la demi-Brigade n'a rien changé à votre égard et que vous avez êtes encore toujours porté comme capitaine nommé provisoirement par S. A. le Prince de Ponte corvo. c'est en cette qualité que vous avez été compris dans ce travail qui sera incessament sous les yeux de S. E. le ministre de la guerre.

Je ne doute point que voulant parcourir la carrière militaire vous ne cherchiez à le faire avec avantage en vous livrant à l'étude de cet art, *les connaissances que vous possédez ne laissent aucun doute sur le succes que vous devez en attendre.* D'après votre intention qui m'a parue bien prononcée à cet égard et la disposition où vous paraissez être au mien, *je verrai avec plaisir que le ministre vous confirmat dans le grade que vous occupez dans le corps sous mesordres;* dans ce cas et dans toute autre circomstance, je me trouverai toujours heureux de pouvoir vous témoigner l'estime et l'intérêt que je porte à tout officier d'honneur.

Je viens de recommander votre nouveau sergt. major au comdt du Baton dont vous faites partie pour une place de sergt à votre compie,

J'ai l'honneur de vous saluer avec une considération distinguée

(signé) RAMEAUX

N.B. De cursiveering is van mij.

Armée de Brabant ETAT-MAJOR-GENERAL No. 2
No. 10 Lt. A4 Au Quartier-Général, à Bois-le-Duc, le 55 mars 1810.

Monsieur, j'ai l'honneur de vous adresser ci-joint copie d'une lettre du Sécretaire-général du Ministre de la guerre, par laquelle il m'informe de la Decision prise par S.E. le Ministre de la guerrre pour le payement de vos appointements, je suis fort aise d'avoir cette bonne nouvelle à vous annoncer, et vous prie de recevoir l'assurance de ma considération.

Le Général Chef de l'Etat-Major-Général
signé) D'Hastrel
J'ai prévenu Mr. l'Inspecteur
aux revuês, de cette décision, afin
qu'il vous fasse payer, ce qui pourrait
vous être encore du D.
Mr. Lecoq D'Armanville
Rue de la vieille Bourse No.. 451 à ANVERS.

EMPIRE FRANÇAIS.

a Eekeren le 29 octobre 1809.

LE COLONEL en second, commandant la 3ème Demi-Brigade de Réserve provisoire, soussigné certifie que par suite de l'incorporation du 2ème Régiment de marche dans cette demi-Brigade, monsieur *Pre* françois Darmanville y a été employe jusqu'à ce jour dans le grade de Capitaine provisoire, qu'il avait dans ce Regiment, et qu'il a cessé de fonctionner en vertu de disposition de la Lettre de son Excellence Le ministre de la guerre, en date du 6 Court relative aux promotions qui avaient été faites dans le susdit Régiment.

Il se plait en outre à attester le zèle qu'a porté monsieur Darman*ville à remplir son devoir tout le tems qu'il a été sous ses ordres* en foi de quoi il lui a délivré le présent pour servir ce que de raison.

(signé RAMEAUX).

N.B. cursiveering van mij. Men ziet de middelste brief geadresseerd aan le Cocq d'Armandville, de beide anderen aan Darmanville. De Heer W. zal toch wel willen erkennen, dat onze voorvader daar volkomen vreemd aan is. Zooals ik trouwens in mijn naschrift uiteenzet betreft het een algemeen Fransch gebruik.

3) BRIEF VAN PIERRE FRANÇOIS DENIS LE COCQ d'ARMANDVILLE AAN DEN HEER MINISTER VAN FINANCIEN IN BELGIE IN VERBAND MET ZIJN PENSIOENSAANVRAGE, WAARBIJ WAS OVERGELEGD EEN STAAT VAN DIENST (leuille de signalement) WAAROP VOORKOMT EEN *„Service militaire dans la Marine Française jusqu'au grade de Lieutenant....* 9.2 (dat is 9 ans, 2 mois)

Ostende le 12 juin 1844.

Monsieur le Ministre (des Finances)

Conformément à votre arrêté en date du 29 mai dernier No. 8397, j'ai l'honneur de vous adresser ci-joint les pièces constatant mes droits à la retraite.

Quelques titres de mes services ont été égarés par suite des révolutions dont j'ai été victime; les révolutions sont toujours accompag-

nées de désordres, de confusion et de dangers qu'aucune sagesse humaine ne peut prévoir. *Toutefois il me reste encore assez de titres* pour prouver ce que j'ai été, et Napoléon était trop fin et trop soupçonneux por me qualifier sans preuves, d'ANCIEN OFFICIER DE MARINE. Je me réfère à cet égard à son décret impérial du 8 mars 1811 *et à d'autres titres qu militent aussi en ma faveur.*

La vicissitude de mes emplois atteste que je n'ai pas été heureux; en effet ma vie a toujours été accompagnée de contrariétés, de dangers de pertes et de deuil.

A ces causes je viens faire un nouvel appel à la noble équité de Monsieur le Ministre des Finances et de Messieurs les membres du Conseil d'Administration; j'ose espérer qu'ils daigneront user envers moi de leur bienveillante indulgence.

C'est dans cette confiance que j'ai l'honneur d'être avec respect, Monsieur le Ministre,

Votre très humble et très obéissant serviteur
Le vérificateur des douanes,
Certifié conforme:
(sé) d'ARMANDVILLE.
L'Inspecteur Général
(onleesbaar)

N.B. Mijn pogingen om bij het Belg. Dep. van Fin. de bewijsstukken te vinden, welke blijkbaar zijn overgelegd, zijn vruchteloos gebleven. De Heer W. ziet, dat het niet alleen aan het Dep. van Marine in Frankrijk is, dat stukken zoek raken.

4) MINISTRE DE L'INTERIEUR
Direction de la Sureté Générale
No.. Bureau.

Paris le 5 janv. 1928.

à Monsieur Le COCQ d'ARMANDVILLE
Général-Major e.r. de l'Armée des Indes néerlandaises, Heylerhoflaan 17, Maestricht (Hollande)

En vous retournant les pièces ci-jointes, j'ai l'honneur de vous faire connaître que les archives de mon Administration, ayant été détruites, pendant la guerre 1870-1871, il ne m'a pas été possible de trouver trace de pièces concernant M. LE COCQ d'ARMANDVILLE, Commissaire de Police à Amsterdam en 1811.

P.le Ministre de l'Intérieur,
Le Directeur du Cabinet,
Directeur de la Sureté Générale:
(onleesbaar)

5) BENOEMINGSBESLUIT VAN P. F. D. LE COCQ d'ARMANDVILLE TOT COMMISSARIS VAN POLITIE TE AMSTERDAm IN FRANSCHEN DIENST.

Police Générale
Iére arrondissement
No. 9819 R 2

EXTRAIT DES MINUTES
de la Secrétaire d'Etat
au Palais des Tuilleries le 8 mars 1811.

NAPOLEON, Empereur des Français, Roi d'Italie, Protecteur de la Confédération du Rhin Médiateur de Cofédération Suisse.

sur le Rapport de Notre Ministre de la Police Générale,

Avons décrété et decrétons ce qui suit:

ARTICLE Ier Douze commissaires de Police et quatre officiers de paix seront établis dans la ville d'Amsterdam, diviséé en douze arrondissements.

ARTICLE 2. Sont nommés aux dites functions les sieurs:..... le Cocq d'Armandville, *ancien officier de marine* (curs. van mij).

ARTICLE 3. Le traitement des commissaires de police d'Amsterdam sera de quatre mille francs delui des officiers de paix de deuxmille quatre cent francs.

ARTICLE 4. Notre ministre de la police générale est chargé de l'exécution du préset arrté.

(sé) NAPOLEON.

(Volgen verschillende handteekeningen.

6) DOCUMENTEN WELKE EEN INDRUK GEVEN VAN DEN AARD EN HET KARAKTER DER DOOR DEN HEER WILDEMAN IN HET GEDING GEBRACHTE PERSONEN VOOR ZOOVER ZIJ NIET MEER LEVEN. (Zie noot 2)

Nous commissaire Consul Général de Sa Majesté l'Empereur des français, Roi d'Italie en Hollande, Membre de la Légion d'Honneur, Certifions que Mr. Le Cocq d'Armandville, a servi sur la flotile commandée par M. St. faust *avec zêle et courage* en qualité de premier Lieutenant et Major des signaux et que par là il s'est rendu digne des bontés de Sa Majesté le Roi de Hollande et que nous avons précédemment attesté conjointement avec son Excellence, Mr. le Maréchal de Winter. Certifions de plus que depuis que led. Mr. Le Cocq d'Armandville est en Hollande nous n'avons eu que des rapports favorables sur sa *probité et sa délicatesse.*

En fin de quoi nous lui avons délivré le présent à Amsterdam le 3 Avril 1807.

(cursiveering van mij) (sé) GOHIER.

JUSTITIE
De PROCUREUR CRIMINEEL
over de Provinciën NOORD-HOLLAND EN UTRECHT.

Als in die kwaliteit tevens speciaal belast met het Beleid der Politie in de Provincie Noord-Holland, —

Certificeert mits dezen dat de Heer
PIERRE DENIS le COCQ d'ARMANDVILLE gedurende den tijd van negen jaren, dat hij aan de Helder, Zype en Texel, en bevorens drie Jaren te Amsterdam, zijne functiën als Commissaris van Politie heeft uitgeoefend hij in dezen zijnen post is geweest *ijverig, eerlijk, trouw* en *welwillend*.

En dat wij alzoo geen zwarigheid hebben gemaakt op zijn verlangen geluigenis aan dien Ambtenaar uit te reiken, bij zijne verplaatsing van daar naar Antwerpen, met betuiging van ons verlangen, dat het hem in zijne nieuwe betrekkingen aldaar moge welgaan en hij verdere belooning en aanmoediging moge vinden in verdere bevordering, voor dien Yver en getrouwe dienstbetoon.

GEDAAN in ons Parket te Amsterdam den 6 December 1826.

(w.g.) PROVé KLUIT.

BRIEF VAN DEN LATEREN LUITENANT-KOLONEL LE COCQ d'ARMANDVILLE, STELLER VAN DE DOOR DEN HEER WILDEMAN OVERGENOMEN NOTA VOOR ZIJNE KINDEREN, WAARIN DE VERGISSINGEN VOORKOMEN WELKE LAATSTGENOEMDEN HEER AANLEIDING HEBBEN GEGEVEN TOT ZIJNE ACTIE.

(antwoord aan een broer, die in overweging gaf de titels te voeren, waarop gemeend werd, dat wij aanspraak hadden):

Maastricht, 26 Juni 1859.

Mon cher Rodolphe,

Je fus bien surpris en recevant votre lettre du 25 Mai, et en me voyant donner le titre de Marquis. Il est fort possible mon cher que j'ai droit à ce titre, mais ce n'est pas assez, il faut aussi le prouver et quant à cela, je ne saurais produire la moindre preuve Tout ce que j'en sais c'est qu'un jour j'ai vu dans une des lettres de recommandation que notre bienaimé Père tenait du Marquis de Quilleboeuf de Bloqueville (ancien frère-d'armes de son frère ainé) que celui-ci le qualifiait de *gentilhomme de bonne maison* Mais je ne tiens pas même une de ces lettres et j'ignore ce que vous en avez fait. *ne serais-ce pas une grande folie d'aller prendre un titré qu'on peut me contester à chaque instant aussi je ne compte nullement m'en servir avant d'avoir les preuves en mains, et attendant je me contenterai de dire comme ce Roban, „d'Arnlandville je suis etc.*

Pour ce qui concerne notre origine ou généalogie, je n'en sais pas beaucoup plus que vous je pense, mais enfin je vais tacher de vous éclaircir sur ce point. Dans une de ses lettres notre vénéré Père m'écrit que notre origine se perd dans la nuit des temps, mais

qu'il sait que nous descendons de la Scandinavie et que probablement notre nom fut primitivement van Armanstadt ou Hermanstadt.. enz. (volgen de gegevens, welke in de door den Heer Wildeman gecopieerde nota zijn aangegeven. De cursiveering is van mij.)

Zou de Heer Wildeman zijn achterdocht zoover uitstrekken, dat hij in den steller van dezen brief, welke toch zeker niét voor publicatie bedoeld was, en die weigert eenigen titel te voeren, zoolang hij zijn goed recht daarop niet kan bewijzen, een usurpator zou willen zien. Denkt hij, dat degenen, die hij zoo vriendelijk noemt „koks van deze cuisine de falsifications" ((Zie blz. 31) zelfs in eigen familiekring elkander daarop getracteerd zouden hebben?

UITTREKSEL UIT DE COURIER DE LA MEUSE 1884, No. 112.

NECROLOGIE.

Hier ont eu lieu, en notre ville, les obsèques d'un homme qui s'était fait une place spéciale dans l'opinion publique, par son *esprit charitable, allié aux plus nobles qualités*. M. Lecocq d'Armanville est mort après une carrière bien remplie, à l'âge de 77 ans.
Le défunt était major pensionné avec le grade de lieutenant-colonel et chevalier de l'ordre militaire de Guillaume. C'était une bellé figure que l'on regrettera bien souvent aux collections faites pour les pauvres; ses plus beaux titres, il les a acquis comme membre de la société de Vincent de Paul et par son zèle infatigable pour d'autres oeuvres de charité. *Une foi inébranlable caractérisait tous ses actes, imposait le respect et l'estime à tout le monde.* Le noble viéillard laisse à Maestricht de bons et profonds souvenirs.

Naschrift.

HoogEdelGestrenge Heer.

De Redacteur van De Navorscher had de beleefdheid den door U aan mij gerichten „Open brief" ter kennisneming toe te zenden en zoo noodig te beantwoorden.

Zoolang evenwel door U niet wordt ingezien, dat eene familiegeschiedenis alléén dán waarde kan hebben, indien zij berust op authentieke gegevens en dat de zoogenaamde familie-tradities veelal met de waarheid in strijd zijn, lijkt mij eene gedachtenwisseling met U over dat onderwerp vrijwel nutteloos. In mijn opstel over de familie *le Cocq* d'Armandville gaf ik bijna uitsluitendgegevens ontleend aan authenthieke acta, waardoor de onjuistheid der door U geboden familie-legenden in het volle licht komen te staan.

Noch in Frankrijk noch in België heeft ooit eene *adellijke familie le Cocq d'Armandville* bestaan, hetgeen door eerlij-

ke Fransche historici en genealogen kan worden bevestigd en dus moet het voeren van een adellijken titel als usurpatie worden gebrandmerkt. Dit neemt evenwel niet weg, dat U van Uw *overgrootvader* sprekende, deze noemt: *Pierre François Dénis le Cocq, écuier, Chevalier d'Armandville,* 2de zoon van *Pierre François (Vicomte)* en kleinzoon van *Marquis Pierre Louïs,* wonende te *Grandville.*

Wanneer de officieele acta ons nu leeren, dat *Pierre François le Cocq,* employé dans les fermes du Roy, in 1771 als brigadier en in 1773 als lieutenant de la Brigade de Sainct Anne-en-Buais voorkomt, dus in eene inferieure betrekking (douanier) en zijn zoon *Pierre Dénis le Cocq* te Bua is wordt gedoopt 3 Sept. 1773 (zie de afschriften der authentieke acta in De Navorscher, alles als *le Cocq, tout court)* dan vraagt men zich af, of het niet dringend noodig is geen de minste waarde te hechten aan dergelijke fantastische verhalen!

In een in 1934 verschenen aflevering handelend over Limburgsche Wapens door kenners als een non-valeur beschouwd, vindt men eene voorstelling en beschrijving van een wapen le Cocq d'Armandville, waarvan wij hier nog niets zullen zeggen.....

Indien werkelijk door U *oudere genetraties* dan Pierre François le Cocq werden gevonden, doch *uitsluitend* steunend op *authentieke* acta met vermelding der vindplaats, waarom maakt U die dan niet bekend, dat ware beter geweest, dan het blijven volharden bij (op zijn zachtst uitgedrukt) onjuiste gegevens.

Houdt U liever aan het „Fruth for ever"!

Met verschuldigde hoogachting,

M. G. WILDEMAN.

De scheiding tusschen Noord en Zuid,

door

K. F. H. de Kroon.

De vrede van Parijs, die den 30sten Mei 1814 een einde maakte aan den grooten coalitieoorlog tegen Napoleon, bepaalde ten opzichte van „la Hollande" in art. VI, dat zij „placée sous la souveraineté de la Maison d'Orange,' recevra un accroissement de territoire." Het was vooral het werk van Engeland en geheel in overeenstemming met de wenschen van Willem I, dat dit „accroissement de territoire" uitliep op een vereeniging van België met Noord-Nederland, ofschoon de Belgen zelf met dit plan weinig ingenomen waren, een groot deel der Belgen had liever een vereeniging gezien met „la grande nation." Engeland wenschte echter tegenover Frankrijk een „sentinelle sur le continent" en zoo moest het nieuwe rijk der Vereenigde Nederlanden met België worden vergroot. Zelfs had Castlereagh op de conferentie van Chaumont (3 Maart 1814) ook de landen van den linker Rijnoever tot Aken, Gulik en Keulen er aan toegevoegd willen zien, doch dit was afgestuit op het verzet van Pruisen, dat zelf aanspraak maakte op den Beneden Rijn.

Het Londensche protocol van 21 Juni, vastgesteld door de gevolmachtigden der bondgenooten, hield in, dat de geallieerden „en vertu des principes politiques adoptées par elles pour l'établissement d'un état d'équilibre en Europe", „en vertu de leur droit de conquête" België en Holland wenschten te vereenigen door een „amalgame le plus parfait" in het belang der beide landen: „une réunion intime et complette de façon que les deux pays ne forment qu'un seul et même état." Reeds spoedig daarna, 1 Aug. 1814, aanvaardde de Souvereine Vorst, de regeering in België om er te „procéder dans les voies les plus libérales et dirigées dans un esprit de conciliation pour préparer et opérer l'amalgame des deux pays sur les bases adoptées par les Puissances", in afwachting van de besluiten van het Weener Congres zoowel omtrent de grensbepaling als anderszins. Nadat de mogendheden in Febr. 1815 de algeheele vereeniging voorgoed hadden vastgesteld en dit den 23sten Febr. door graaf de Thiennes te Brussel was bekend gemaakt, besloot de Souvereine Vorst in Maart d.a.v. op de tijding, dat Napoleon uit Elba ontvlucht en te Cannes geland was, den koninklijken titel aan te nemen.

Het was een moeilijke en zware taak, die Willem I op zich nam, toen hij den 16den Maart 1815 werd geproclameerd als koning der Nederlanden; hij had bereikt, waarnaar ook éénmaal zijn groote voorganger, Willem van Oranje, had gestreefd: de vereeniging van Noord en Zuid; maar wat deze onder veel gunstiger omstandigheden niet bijeen had kunnen houden, zou hij daarin slagen, nu beide deelen door de eeuwen van elkander waren vervreemd?

Economische belangen, commerciëele en industriëele toestanden, politieke organisatie en traditie, taal, zeden, godsdienst, dit alles wat zóó tegengesteld, zóó verschillend, dat beide volken onvereenigbaar schenen, dat zij het inderdaad waren, bleek reeds tien jaren later, toen de eerste symptonen eener scheiding voor den dag traden.

Koning Willem I heeft naar mate zijn verstand en de middelen, die hem ten dienste stonden, een scheiding trachten te voorkomen. Dat hij niet is geslaagd, dat de vereeniging ten slotte is uitgeloopen op een „droeve scheiding", lag niet op de eerste plaats aan hem; zelfs voor een ervarener staatsman zou het een even moeilijk probleem zijn geweest, want het was onóplosbaar.

De eerste koning heeft zich werkelijk ingespannen het schip van staat koers te doen houden; de regeering ontplooide een ijverige werkzaamheid, die haast alle zijden van het volksleven raakte. Maar bijna overal baarden de uitéénloopende belangen van Noord en Zuid moeilijkheden. Zoo moesten de voorgestelde regelingen dikwijls het karakter van compromissen dragen, die het ééne deel niet bevredigden en het andere deel ontstemden.

De vereeniging van België en Holland door een „amalgame le plus parfait" was de grootste dwaasheid, die ooit is opgekomen in de hoofden der Europeesche diplomaten: misschien nog te bereiken door hem, die met niets ontziend geweld en in stroomen van bloed elk verzet — zelfs 't geringste — onderdrukte en smoorde, maar nóóit door een vorst, die „une réunion intime et complette" slechts kon bewerken langs vredelievende banen, omdat voor een geweldpolitiek de krachten van Holland te kort schoten.

België was verdeeld in twee groote partijen, die elkander fel bestreden: Katholieken, die, al konden zij niet allen gerekend worden tot de aanhangers van de denkbeelden van vóór 1789, in elk geval niets wilden weten van de beginselen der Fransche Revolutie.

Liberalen, de in en dóór de stormen der voorafgaande tijden omhoog gekomen burgerklasse, die voortdurend aandreef tot verwezenlijking der nieuwe begrippen op gebied

van kerk en staat en die zelf weer voortgestuwd werd door een kleine groep van revolutionnaire woelgeesten. Want geen land in Europa had meer den invloed der Fransche Revolutie ondervonden dan België. Niet alleen, wijl de meerderheid der Belgen Fransch sprak en daardoor gemakkelijker kennis nemen kon van de theorieën der Fransche Revolutie, maar vooral, omdat het Zuiden bij voorkeur het land was geweest, waar de politieke vijanden van de Nationale Conventie, het Directoir of het Consulaat en na 1815 de tegenstanders der Bourbons een toevlucht gezocht en gevonden hadden. Zoo werd steeds nieuw bloed aan den revolutie-geest in België toegevoerd en al deze Franschen, republikeinen of anarchisten, Bonapartisten of régicides verkondigden de beginselen der Revolutie in alle mogelijke toonaarden en schakeeringen, van die van Rousseau af tot die van Hébert, Chaumette, Anarchis Cloots en Babeuf toe; zij vormden met de kringen, waarin zij verkeerden, een woelig revolutionnair element, sterk door hun nu eens geheime, dan weer openlijke agitatie in woord en geschrift. Hun aantal was niet zoo bijster groot, maar oefende door hun voortdurende en felle propaganda in gezelschappen, in clubs en in de loges der Vrijmetselaren een groote stuwkracht uit op de liberale beweging in België.

Maar juist, daardoor heerschte er in het Zuiden, ofschoon de groote massa nog vrij ruw en onwetend was, in tegenstelling met het Noorden, een opgewekt politiek leven.

In het Noorden daarentegen scheen het, alsof de energie uit het Nederlandsche volk, in de 18de eeuw zoo gering, ook nu nog niet was teruggekeerd. Er was een nieuw rijk gekomen, maar een hernieuwd leven, een frisschen geest, die de natie doordrong, ontwaarde men niet; integendeel heerschte lauwheid en onverschilligheid op staatkundig, maatschappelijk en godsdienstig gebied. Revolutie en Fransche overheersing hadden de oude republiek vernield en een nieuwe samenleving gegrondvest op de puinhoopen der oude, maar het volk, dat in 1813 zelfs niet in staat was zich zelf te bevrijden, miste alle kracht en energie om voort te bouwen op de fundamenten, die de nieuwe tijdgeest had gelegd. Het dommelde voort in zelfingenomenheid en gemakzucht en berustte in alles, wat de regeering deed.

Volgens het beginsel der Revolutie was het volk souverein, maar daar de keuze voor de volksvertegenwoordiging langs vier trappen geschiedde — de Staten-Generaal werden gekozen door de Provinciale Staten, deze uit de stedelijke regeeringen door kiezerscolleges en deze door stemgerechtigde burgers — was de invloed van het volk in

het parlement zeer gering. Op staatsgebied had de Revolutie het onderscheid der standen opgeheven, maar op het platteland heerschte de adel weer even onbeperkt als voorheen; bovendien werd hem het recht toegekend een zeker aantal zetels in de Staten-Generaal in te nemen. De Revolutie had naast den vorst een volksvertegenwoordiging geplaatst, die met hem de wetgevende macht deelde, maar de verantwoordelijkheid der ministers en ontbindbaarheid der Kamers ontbrak.

Er was een grondwet, maar deze werd geenszins in organieke wetten toegepast en ontwikkeld, alleen in de uitwendige staatsinrichting gevolgd en in haar beginselen door wetten, besluiten, reglementen en circulaires verbogen, uitgerekt, beperkt en misbruikt. Van een krachtige liberale oppositie, die de beginselen der Revolutie poogde te verwezenlijken en kritiek uitoefende op de daden der regeering, was geen sprake, zoomin als van een aaneengesloten Katholieke beweging, die met klem voor haar eischen durfde op te komen. De geringe veerkracht van het volkskarakter en de oude gewoonte van onderwerping leidde tot berusting in alles, wat de regeering deed en zoo ontstond het persoonlijk gouvernement van koning Willem I met dit noodlottig gevolg, dat gedurende een kwart eeuw het staatkundig leven der natie stil stond en samengevat werd in de maatregelen van het gouvernement.

Nog scherper traden die verschillen te voorschijn tusschen de beide uiterste deelen van het nieuwe koninkrijk, tusschen de Waalsche provinciën en die, welke de kern vormden der oude Republiek: Holland, Zeeland, Friesland, Groningen en Utrecht.

Dáár het zuivere Romaansche type, levendig, impulsief en zonder uitzondering Katholiek, zich nauw verwant voelend aan „la grande nation"; hier geheel het tegengestelde: langzaam, phlegmatiek en in hoofdzaak Protestant, nog met een stille vijandigheid tegen alles, wat Fransch was.

En juist tusschen deze beide deelen, die tegenover elkander stonden als vuur en water, woog bovendien nog het verschil in belangen zwaar. Het continentaalstelsel, dat de doodsteek voor den handel van Noord-Nederland was geweest, had in België de nijverheid tot een hoogen trap van bloei gebracht. Dit wenschte dus, tot behoud dier nijverheid, belasting op koloniale waren en invoerrechten op buitenlandsch fabrikaat, terwijl het Noorden, ter begunstiging van den handel, vrijen invoer voorstond en directe belastingen boven indirecte verkoos.

Het gevolg van deze tegenstelling was dan ook, dat elke maatregel, door het gouvernement in 't belang van den

handel genomen, in het Zuiden direct uitgekreten werd als schadelijk voor de nijverheid, en elke maatregel ten gunste der nijverheid ingesteld omgekeerd door 't Noorden gezien werd als nadeelig voor den handel, met dit verschil evenwel, dat het Noorden lijdzamer was dan het bewegelijker Zuiden.

Reeds in de 16e eeuw waren de religieuze en nationale tegenstellingen oorzaak geweest van een scheiding en Noord en Zuid waren door een eigenwijze diplomatie samengevoegd zonder daarmede rekening te nemen, en wat Willem van Oranje te dien tijde was mislukt, zou zijn nazaat, meer autocraat en minder staatsman, zeker niet kunnen volbrengen. Vele vooraanstaande staatslieden hadden deze vereeniging dan ook met zorgen tegemoet gezien.

Graaf Schimmelpenninck had reeds in 1814 tegenover prins Frederik zijn twijfel uitgesproken over de vereenigbaarheid van Noord en Zuid. Ook Karel Gijsbert van Hoogendorp en Mr. Falck zagen hierin niet veel heil en zelfs de koning heeft eenmaal tegen graaf van Bylandt de verzuchting geuit: „Ik wilde, dat ik alleen maar met Holland te maken had; als ik mijn best doe van het land één geheel te maken, doet zekere partij alle moeite om tot ontbinding te geraken." Maar het kon nu eenmaal niet anders.

In de gansche vereeniging van Noord en Zuid zat iets onnatuurlijks, iets onwezenlijks, mede als gevolg van traditie en overlevering. De Republiek in haar roemrijke jaren en later in haar herfsttij, het koninkrijk van Lodewijk Napoleon, ze waren feitelijk „*Holland*" geweest het domineerende gewest uit de 16e, 17e en 18e eeuw, een „Nederland" bestond, dank zij die traditie, ook nà 1813 nog niet, blijkens het besluit der groote mogendheden, luidende, dat „Holland" een vergrooting van grondgebied zou ontvangen. En Koning Willem I, stammende uit het Oranjehuis, dat met die traditie was samengegroeid, kon zich onmogelijk daarvan losmaken, kon Nederland niet zien als „Nederland." Want dan had hij absoluut er rekening mee moeten houden, dat hij als protestantsch vorst, de regeering te voeren had over een land, dat voor vier vijfden — dus bijna geheel Katholiek was en.... niet alleen België, doch ook nog groote gedeelten van Noord-Nederland. Het was het tragische in de regeering van koning Willem I, dat hij onherroepelijk in botsing komen moest met de twee groóte stroomingen in het Zuiden; met de katholieke, wijl hij onwrikbaar vastzat aan de traditie van het „protestantsche Holland"; met de liberale, wijl het absoluut was uitgesloten, dat Willem I, autocraat als hij was en geheel doortrokken van de denkbeelden van vóór 1789, invloed op de

regeering zou dulden van de zijde des volks. Wat hij van Karel Gijsbert van Hoogendorp niet kon verdragen, wat hij Falck en Van der Duyn, niet wilde en kon toestaan, mannen, aan wie hij zooveel te danken had, zou hij zeker nóóit dulden van „den geest der Revolutie."

Men heeft wel eens beweerd, dat de zaken vrij goed marcheerden, zoolang koning Willem I nu eens toegaf aan de wenschen der eene, dan weer aan die der andere partij — beide partijen aldus tegen elkander uitspeelde, totdat de fusie van 1828' — het Verbond van Katholieken en Liberalen — deze politiek onmogelijk maakte. In waarheid stond de koning verre van zulk een bewuste politiek: als hij wat toegaf, geschiedde dit slechts noodgedwongen, doch geenszins met het doel de een of andere partij tot vriend te maken. Vandaar dan ook, wanneer het werkelijk ging om „principiëele wenschen" zijn tegenzin tegen de Katholieken zoowel als tegen de Liberalen, zijn afkeer van den „geest der Revolutie", scherp naar voren traden. Was dit laatste een noodzakelijk gevolg van zijn opvoeding en zijn karakter, persoonlijk was koning Willem I niet anti-Katholiek. Maar zijn houding tegenover de Katholieken werd geheel bepaald en beheerscht door de traditie, dat een Oranjevorst slechts het Protestantisme kon dienen; zijn beslist „Hollandsch standpunt" dreef hem tot maatregelen, waardoor hij een groot deel van het volk tegen zich in het harnas joeg. En die draad loopt door zijn gansche regeering, van het begin af.

Het begon reeds in 1815 met het gescharrel der grondwet. Ofschoon de meerderheid der Belgen tegen deze staatsregeling was, werd deze toch als door hen aangenomen beschouwd door de voorstemmers van Noord en Zuid bij elkander te tellen en daarbij nog te voegen zij, die blanco of in 't geheel niet hadden gestemd, zelfs voor dien tijd al een eigenaardige manier om een meerderheid te vormen, maar wat de Belgen geen hoogen dunk geven moest van de eerlijkheid der regeering. Ook de samenstelling van het bij die grondwet bepaalde aantal leden der Volksvertegenwoordiging toonde duidelijk, dat het Hollandsche standpunt den doorslag gaf, hoe de regeering de éénheid van het koninkrijk opvatte: de Tweede Kamer toch zou bestaan uit 110 leden, 55 uit het Noorden en 55 uit het Zuiden, ofschoon België anderhalfmaal zooveel inwoners telde als Noord-Nederland.

Hinderde den Belgen reeds de inkleeding van het besluit der groote mogendheden, waarbij was bepaald, dat Holland een vergrooting van grondgebied zou krijgen en zij dus een aanhangsel van Holland waren, de grondwet

liet hun dat opnieuw voelen en de koning, in plaats van angstvallig alles te vermijden, wat naijver zou kunnen zaaien, gaf daarentegen voedsel aan het bestaande gevoel.

De hooge staatscolleges werden in het Noorden gevestigd, zooveel mogelijk Noord-Nederlanders tot de aanzienlijke betrekkingen bij leger, vloot en administratie benoemd. In 1830 telde men onder de ministers 6 Nederlanders en 1 Belg, onder de voornaamste ambtenaren bij de administratie en aan de ministeriën 241 Nederlanders en 22 Belgen, terwijl het getal Belgische officieren nimmer het vierde deel van het totaal bedroeg. Zoo moesten de Zuidelijke buren zich voelen als bij „Holland" ingelijfd en daardoor werd het ook den Franschgezinden zoo gemakkelijk gemaakt, wat eigenlijk bij Nederland behoorde tegen Holland op te zetten. Maar de koning kón niet anders, wilde hij niet, dat het Noorden, door het Zuiden overvleugeld werd, want de bourgeoisie, in Vlaanderen zoowel als in Wallonië, was zoo verfranscht, dat haar overwicht in den nieuwen staat juist zou hebben bereikt, wat de stichting ervan moest vermijden: de franciseering van de monden van Schelde, Maas en Rijn.

Datzelfde standpunt verklaarde ook zijn houding tegenover de Katholieke kerk, de regeling der „roomsche zaken" — daardoor alweer de grootste moeilijkheid voor de regeering. Reeds in de eerste jaren na de vereeniging was er scherpe strijd uitgebroken tusschen het geestelijk gezag der bisschoppen en het wereldlijk gezag des konings.

De hertog de Broglie, bisschop van Gent, had de Belgen verboden de grondwet goed te keuren en later in zijn „jugement doctrinal", dat hij met andere bisschoppen in het licht gaf, de Katholieken tegen het afleggen van den eed op de grondwet gewaarschuwd. Hierom voor het Hóf van Brussel gedaagd, weigerde hij te verschijnen. Daar hij reeds naar Frankrijk uitgeweken was, werd hij bij verstek tot deportatie veroordeeld. De naam van dezen gevierden kerkvorst, wiens moed der overtuiging bewondering afdwingt, werd op marktdag te Gent, op het schavot, met groote letters aan den schandpaal genageld, tusschen twee misdadigers, veroordeeld wegens diefstal met inbraak.

De ruwe wijze, waarop dit vonnis voltrokken werd, verbitterde vele Katholieken. En daarbij bleef het niet. De abt de Fore werd eveneens in een persdelict in den geest van het „jugement doctrinal" veroordeeld en bij de kerkdeur, na het bedienen der mis, gevangen genomen. Pastoor Buelens, die in Latijnsche verzen de Protestanten had uitgemaakt voor „goddelooze afstammelingen van Calvijn" en „tuig van Luther" en verkondigde, dat „geen Belg het

hoofd bukt onder het juk van een ketter" werd eveneens veroordeeld. In Vlaanderen werden de processies beperkt, ofschoon zij niemand hinderden. Stonden dus de Katholieken allesbehalve welgezind tegenover den koning, de toestand verergerde nog door het beruchte Koninklijk Besluit van 14 Juni 1825, de grootste misstap, dien Willem I in de Belgische aangelegenheden begaan heeft.

De „roomsche zaken" in het nieuwe koninkrijk eischten afdoende regeling. Nadat de onderhandelingen met Mgr. Nasali over het sluiten van een concordaat in 1824 waren afgebroken, meende de koning, hierin voornamelijk voorgelicht door minister Goubau, het tijdstip gekomen een „nationale roomsche kerk" te stichten, naar het ontwerp door minister van Maanen, volgens de denkbeelden des konings, opgesteld en luidende: „Algemeene verordening op de Organisatie van het Roomsch-Katholieke kerkgenootschap binnen het Koninkrijk der Nederlanden." De bedoeling hiervan was om de Katholieke kerk in de Nederlanden geheel afhankelijk van de regeering te maken en een verbinding met Rome slechts toe te staan langs den minister van buitenlandsche zaken en den gezant bij den H. Stoel. Hoewel ernstig overwogen, kwamen deze denkbeelden gelukkig niet tot uitvoering; het plan was trouwens al te dwaas.

Wel echter waagde de regeering het thans voort te gaan met haar reeds in 1818 begonnen optreden tegen de „lagere godgeleerde scholen", daar de koning alle tegenwerking, zoowel in als buiten de Volksvertegenwoordiging, toeschreef aan de geestelijkheid. De opleiding der Katholieke priesters moest dus onder voogdij van het gouvernement gebracht worden. Het K.B. van 14 Juni 1825 bepaalde, dat geen kleine seminaria zonder vergunning meer mochten worden opgericht en dat inrichtingen, welke deze niet bezaten, moesten gesloten worden, dat een collegium philosophicum" te Leuven werd ingesteld voor de verdere opleiding van roomsche priesters, terwijl de groote seminaria bij K.B. van 11 Juli werden aangeschreven voortaan alleen kweekelingen van dat college op te nemen, en 14 Aug. d.a.v. werd bepaald, dat opleiding aan buitenlandsche seminaria geen bevoegdheid gaf voor het bekleeden van posten.

Het eerste gevolg van het genomen besluit was de sluiting van verschillende kleine seminaria, o.a. dat te Hageveld, Kuilenburg, St. Michiels Gestel, Gent en St. Nicolaas en daardoor groote ontevredenheid en verbittering onder de Katholieken. Maar tegelijkertijd bracht het den kerkelijken strijd in ruimer kring. Had men tot dusver in de Volksvertegenwoordiging geschroomd godsdienstige vraag-

stukken in het debat te brengen, thans werden deze, naast de oppositie tegen de onpopulaire maatregelen der regeering op taal- en belastinggebied breedvoerig en hartstochtelijk besproken. Deze strijd in de Kamer blies het anti-roomsche vuur in het Noorden weer aan en verscherpte daardoor de tegenstellingen. Weldra zat de koning in de klem. De geestelijkheid verklaarde niemand tot haar seminaria toe te laten en tot den geestelijken stand te wijden, die het „collegium" te Leuven bezocht, wat Willem I natuurlijk niet beletten kon. Het gevolg zou ten slotte zijn, dat de gemeenten zonder herders geraakten en een groote verwildering intrad, een toestand, gelijk later in Duitschland als resultaat der Meiwetten. Zoo groeide een felle ontevredenheid onder de Katholieken, die nog toenam door den scherpen toon in de wederzijdsche bladen.

Om uit deze moeilijkheden te geraken bleef er voor koning Willem I niets anders over dan, evenals Bismarck later, den weg naar Canossa op te gaan. Na vele onderhandelingen werd 17 Aug. 1827 een concordaat met Rome gesloten, waarbij vrijheid van onderwijs in de seminaria werd toegestaan en de studie aan het „collegium" niet langer verplichtend zijn zou; de paus zou de bisschoppen benoemen uit een voordracht van personen, den koning niet onwelgevallig. Een oogenblik scheen het of het wantrouwen en de ontevredenheid der Katholieken verdwijnen, de breuk tusschen koning en Kerk heelen zou, toen de anti-roomsche campagne in het Noorden en het feit, dat de koning onwrikbaar aan het Protestantisme vastzat, dit alles weer bedierf. De tenuitvoerlegging van het concordaat werd door het hysterisch veelstemmig koor in het Noorden op de lange baan geschoven, de ontevredenheid der Katholieken verdubbelde, de oppositie groeide aan.

Terzelfder tijd was ook de breuk met de Liberalen ontstaan, die hem tot dusver om zijn anti-clericale politiek hadden gesteund. Wel hadden deze ook reeds eerder grieven gehad, met name 's konings taalwet van 1819, maar pas in den loop der jaren begonnen de nadeelen van 's konings zelfstandige regeering voor deze klasse op te wegen tegen de voordeelen zijner economische politiek. Van den beginne af hadden zij van den koning méér verwacht, dan hij met mogelijkheid geven kón. Willem I stond bekend als liberaal, maar 't was een liberalisme uit den tijd der verlichte despoten, niet het liberalisme, dat geboren was uit de Fransche Revolutie. Vrijheid van drukpers, ministeriëele verantwoordelijkheid, openbaarheid der financiën, invloed van het volk op de regeering, al deze wenschen had de liberale partij, sterk geworden juist door de econo-

mische politiek, gehoopt in den loop der tijden door den koning ingewilligd te zien. Dertien jaren waren verstreken zonder dat zij nog slechts één stap nader tot haar doel was gekomen. Zij begon in te zien, dat Willem I nooit in die eischen zou bewilligen, omdat deze afbreuk zouden doen aan zijn „Koninklijke Macht". „Gezag en Revolutie" stonden hier tegenover elkander. Maar de Liberalen zagen ook duidelijk in, dat zij alléén hun wenschen nooit zouden doorgevoerd krijgen, omdat zij bij hun geestverwanten in het Noorden geen steun vonden en zeker niet, wanneer de koning vrede sloot met de Katholieken, wat scheen te gebeuren door het sluiten van het concordaat. Toen echter deze overeenkomst met Rome niet werd uitgevoerd en de verbittering onder de Katholieken opnieuw oplaaide, maakte de liberale partij hiervan handig gebruik. De vrijzinnige bladen begonnen hun toon tegen de geestelijkheid te matigen, langzamerhand kwam er toenadering en dank zij den populairen Louis de Potter en den advocaat Dotrenge kwam in 1828 de „Katholiek-Liberale Unie" tot stand, onder wier vaan de Katholieken streden voor vrijheid van godsdienst, onderwijs en recht van vereeniging, de Liberalen voor ministeriëele verantwoordelijkheid, vrijheid van drukpers, onafzetbaarheid der rechterlijke macht; beide voor opheffing van enkele belastingen en verwijdering van gehate regeeringspersonen. Men zou wederzijdsche grieven laten rusten en samen storm loopen tegen de regeering.

Zoo beloofde de liberale staat de Kerk vrijheden, die de prae-liberale haar, wanneer hij niet kerkelijk was, onthield, en het besef, dat zij door het gemis aan steun uit het Noorden binnen den staat haar beginselen niet aan de overwinning kon helpen, heeft de eerste gedachten aan afscheiding bij de Belgische Liberalen gewekt, een gedachte, die echter eerst wortel kon schieten, toen door verandering van Rome's taktiek beide oppositie partijen elkaar vonden.

Nu begon een stelselmatig verzet tegen de regeering, dat zich vooral uitte in indrukwekkende petitiën. Tegenover deze Unie schaarde Noord-Nederland zich nauwer om den koning en daardoor verscherpten zich alweer de onderlinge betrekkingen tusschen Noord en Zuid. De regeering nam tegenover dit alles een weifelende houding aan van toegeven op zaken en wraaknemen op personen, ontslag uit ambten en waardigheden en gebruikte groote woorden bij kleine daden. Hoe sterk de spanning was bleek in 1829 na een reis des konings in het Zuiden. Hij wilde zich zelf overtuigen van de stemming in België, maar versierde straten, een op pret beluste menigte, die in feeststemming steeds geneigd is tot zingen en juichen en officiëele toe-

spraken, die vaak overvloeien van huichelarij, zijn geen juiste waardemeter voor de stemming van een volk, wat verschillende monarchen ondervonden hebben.

Ook Willem I liet zich daardoor om den tuin leiden en zoo noemde hij in een redevoering te Ans, in de provincie Luik, alle verzet het werk van eenige volksmenners, wier gedrag hij „infame" noemde. Dadelijk ontstond in Vlaanderen „l'ordre de l'infamie", welker leden een zilveren penning droegen, met het opschrift ter eene zijde: „lex jusqu' à l'infamie", aan de andere zijde: rex, en de spreuk: „infamia nobilitat" (eerloosheid adelt).

Het was in dien stand van zaken, dat men de zitting van 1829-30 tegemoet ging, waarin de tienjarige begrooting moest worden vastgesteld. De Belgische leden waren van plan om door afstemming der begrooting de regeering te dwingen zich naar hun wenschen te voegen. Toen verscheen, ten geleide eener wet tot beteugeling der drukpers, de beruchte boodschap van December 1829, waarin de regeering, afgaande op den onjuisten indruk, dien de koning op zijn tocht door het Zuiden had ontvangen, zich op kordate wijze uitte.

Zij stelde de ontevredenheid op rekening van raddraaiers handhaafde haar bestuur tegenover de oppositie en verklaarde pal te zullen staan tegen de aanmatiging eener verleide menigte. Terzelfder tijd schreef het officiëele regeeringsorgaan „Le National", dat te Brussel verscheen onder redactie van den beruchten Libry Bagnano, dat het tijd werd de Belgen als honden te muilbanden en de oproerlingen te verdelgen en uit te roeien. De leeuwenhuid deed de gewenschte uitwerking. Maar al spoedig bleek, dat al dat geschetter eerder uiting van verlegenheid dan van krachtige vastberadenheid was geweest.

Het eenigste wat de regeering deed was verschillende leden der oppositie uit staatsambten ontslaan of hun pensioen inhouden." Door zulke handelingen nam de verbittering nog toe, vooral, toen men in „Le National" las, dat de koning aan den gehaten Libry Bagnano f 85000 had geschonken. Die verbittering openbaarde zich 't eerst bij de veroordeeling van de Potter. Toen deze na zijn veroordeeling, naar de gevangenis werd teruggevoerd, schreeuwde de opgewonden menigte: „Leve de Potter, weg met van Maanen", en gaf uiting aan haar woede door bij den laatste de ruiten in te gooien.

Een goed opmerker had reeds voor jaren gezegd: „Zoolang de lelievlag in Frankrijk waait, kunnen de zaken in Nederland misschien gaande gehouden worden, maar zoodra zij voor de driekleur moet wijken, is het met de ver-

eeniging gedaan." Het was juist gezien. De Juli-revolutie welke Karel X van den Franschen troon verjoeg, had de verdrijving van Willem I en de scheiding van Nederland en België tengevolge.

De regeering was geheel onvoorbereid op de komende dingen; zij was als verdwaasd en deed aan de spreuk der Ouden denken: „Quos vult perdere, Jupiter dementat prius.'

Het was reeds geruimen tijd in Brussel, de verzamelplaats van woelgeesten, van staatkundig uitgewekenen uit heel Europa, onrustig geweest. De revolutie in Parijs deed de opwinding toenemen en maakte de driestheid grooter van hen, die van Frankrijk hulp en steun verwachtten; Frankrijk en revolutie werd het parool. Het begon op den avond van den 25sten Augustus, na de opvoering van „La Muette de Portici", welk stuk den opstand der Napolitanen tegen Spanje voorstelt. In geheel Brussel hing al sinds dagen — den 24sten was de verjaardag des konings geweest — een echte onweersatmosfeer: zingende en brullende opgeschoten jongens, belust op relletjes, troepjes nieuwsgierigen, de straat opgegaan, omdat men „iets" verwachtte, en bovenal veel proletariërs, uit sloppen en stegen losgekomen, ontevreden door de slechte toestanden en derhalve gemakkelijk in beweging te brengen.

In den schouwburg werd het publiek door de vrijheidsliederen van den hoofdfiguur uit Auber's „La Muette", den visscher Massaniello (de acteur Lafeuillade) tot den hoogsten graad opgewonden; na afloop — het laatste bedrijf was door de politie verboden, wat zeer dom was — verspreidden de geëxalteerde en verontwaardigde schouwburgbezoekers zich, doch hun stemming deelde zich mede aan het reeds rumoerige straatpubliek; het was de lont in het kruit!

Lantaarns werden uitgegooid, wapenwinkels opengebroken en geplunderd, de ruiten van het gerechtshof ingeworpen.... het groote stadsgepeupel beheerschte spoedig den toestand en weldra waren de bureaux van „Le National" en de woning van Libry Bagnano geplunderd en stond het hotel van den gehaten minister van Justitie in brand.

Tengevolge van de slechte samenwerking van burgerlijk en militair gezag, breidde het oproer zich den 26sten Augustus uit en dreigde Brussel in de macht te vallen van het ruwe, verwilderde en ongeorganiseerde proletariaat, doch nu greep de gegoede klasse in. Deze had niet zonder leedvermaak de gebeurtenissen gadegeslagen, ze had met genoegen gezien, hoe de koninklijke wapenborden waren afgerukt en vernield, hoe de brandweer geweigerd had den brand van 't hotel van Maanen te blusschen. Maar

toen het oproer revolutie dreigde te worden, pólitie en troepen daartegen machteloos stonden, vormde zij, bevreesd voor verdere gewelddadigheden, een burgerwacht onder bevel van baron Van der Linden d'Hoogvorst en deze slaagde er spoedig in de orde te herstellen. Daar zij de Nederlandsche driekleur niet meer wenschte en de Fransche vlag niet kón aanvaarden, nam zij de Brabantsche kleuren rood-geel-zwart aan en daarmede waren de teugels van het bewind over Brussel aan het Nederlandsche gezag ontglipt. En niet alleen in Brussel, ook in Luik, Leuven, Brugge, Verviers, Charleroi e.a. steden brak het oproer los, bleven de troepen werkeloos en moesten de burgers zich zelf voor de plunderwoede van het gemeen vrijwaren. Maar Brussel werd het brandpunt. Daarheen richtte zich alles, wat revolutionair was: patriotten en gelukzoekers, vergrijsde krijgers en moedwillige knapen, vreemdelingen en Belgen, mijnwerkers en fabrieksarbeiders, alles trok naar Brussel heen en daar vormde zich de verzamelplaats en het hoofdkwartier van al wat in België op verandering uit was.

De lijdelijke houding, in verband met halve maatregelen zou de regeering duur te staan komen. Toen het kwaad eenmaal wortel geschoten had, was er voor koning Willem I geen andere keuze, dan België te behandelen, zooals Czaar Nicolaas I Polen doen zou: den opstand in bloed te smoren. Bij snel en vastberaden optreden zou dit in de eerste dagen nog mogelijk zijn geweest, omdat toen de zaak der oproerlingen nog niet die van het geheele Belgische volk was. In werkelijkheid waren nog velen niet geneigd tot oproer over te slaan; de burgerij, de winkelstand en vooral de gegoede klasse is steeds bevreesd voor onlusten, de geestelijkheid was beducht voor het roode spook der revolutie. Doch de koning scheen het nóódzakelijke van snel dóórtasten niet in te zien en riep den 28sten Augustus de Staten-Generaal tegen 13 Sept. in buitengewone zitting bijeen. Tevens gaf hij den kroonprins en prins Frederik bevel met een legerkorps naar Brussel op te rukken om, naar bevind van zaken en omstandigheden, alles te doen en te verrichten, wat zij tot bedaring der gemoederen en herstel der rust noodig zouden oordeelen, een zeer onbestemde opdracht dus... en waarvoor geen legerkorps noodig was.

De koning was niet besloten tot een gewapenden intocht en daarom was de gewapende aantocht een misslag. Want de nadering der troepen besliste de houding van Brussel, de tijding van den opmarsch der prinsen deed de gisting

in de stad weer toenemen, de revolutionnairen staken weer driester het hoofd op, met het proletariaat vulden zij opnieuw in dreigende massa's de straten, barricaden werden opgeworpen en, zooals 't bij beginnende revoluties meer gaat, onder dien druk van onder af, sloot de geheele bevolking zich thans aaneen; de stad verschanste zich en de opwinding was zoo groot, dat een deputatie van aanzienlijken den prins verzocht niet verder voort te rukken. Deze beloofde nu alleen in de stad te zullen komen, om de grieven der Belgen te bespreken.

De bijzonderheden van dezen moedigen, maar verre van schitterenden intocht binnen het gewapende Brussel zijn algemeen bekend; wij wijzen hier alleen op het nutteloozer van, omdat de onderhandelingen zonder eenig resultaat móesten verloopen, wijl de kroonprins totaal geen volmacht had om eenige voorwaarde te weigeren of toe te staan, daar de koning niet van zins was in iets toe te geven, buiten medewerking van de Staten-Generaal, wel wat al te constitutioneel voor een vorst, die zóó weinig constitutioneel regeeerde. Zoo werd Brussel andermaal aan zich zelf overgelaten met het gevolg, dat het verder den weg der revolutie opging. En daar in die dagen ook de deputatie naar Den Haag was teruggekeerd met het weigerend antwoord op het verzoekschrift der Belgen, nam de invloed der revolutionnaire partij toe. Kort daarna werd een radicaal-gekleurd voorloopig bewind gekozen, waarin d'Hoogvorst, van de Weyer, Gendebien, Mérode, Rogier en de Potter zitting hadden. Van verandering van regeeringsstelsel was nu geen sprake meer; administratieve scheiding werd de eisch.

Den 13den Sept. waren de Staten-Generaal bijeengekomen. De koning gaf thans met eenigszins overdreven vertoon van gehechtheid aan de grondwet, als zijn voornemen te kennen, aan de beslissing der volksvertegenwoordiging over te laten „of de onheilen, waaronder het vaderland zucht, te wijten zijn aan eenig gebrek in de nationale instellingen en, of er reden zou zijn deze te wijzigen, of de betrekkingen tusschen de twee groote afdeelingen van het koninkrijk gevestigd, tot bevordering van het gemeenschappelijk belang zouden behooren te worden veranderd". Het was het standpunt, dat de koning ook ingenomen had in begin September tegenover de Belgische deputatie: zich verschuilen achter de volksvertegenwoordiging — maar tegelijkertijd speelde hij op lichtvaardige wijze in de kaart der revolutionnairen.

Het was in de Zuidelijke Nederlanden toch als overal waar oproer uitbreekt: een betrekkelijk kleine groep revolutionnairen, die hier naar totale onafhankelijkheid streefde, en die, wijl zij de straat tot haar forum maakte en steunde op het proletariaat, een groote kracht vertegenwoordigde, vooral toen zij kwam te staan tegenover een weifelende en aarzelende regeeirng. Daarnaast stond een burgerij, die, hoewel ontevreden over het heerschende régime, even aarzelend tegenover de gebeurlijkheden stond als de regeering. De groote massa der gegoede klasse zou zeker al tevreden zijn geweest met opheffing der voornaamste grieven en verandering van regeeringsstelsel, slechts een minderheid verlangde van den begin af administratieve scheiding, terwijl het kleinste aantal streefde naar onafhankelijkheid. Maar juist deze, die geleid werden door een ideaal, waren verreweg het krachtigst. Zij gebruikten het proletariaat als stormtroepen, omdat dat proletariaat, nog te verwilderd en ongeorganiseerd om zelf de voordeelen van een revolutie te plukken, voor de burgerklasse nog ongevaarlijk was. Het begon op 25 en 26 Aug. 1830 en telkens, wanneer het dreigde spaak te loopen, werd dat proletariaat gemobiliseerd om druk uit te oefenen op de weifelaars en wankelmoedigen, zoo met den opmarsch der troepen onder de beide prinsen en tijdens de onderhandelingen met den kroonprins in de eerste dagen van September, zoo ook bij den aanval van prins Frederik op Brussel van 23 tot 26 Sept. En na die bloedige straatgevechten, na de nederlaag van prins Frederik was er geen sprake meer van verandering van regeeringsstelsel of administratieve scheiding, was, „onafhankelijkheid" het parool; hadden zij, die oorspronkelijk slechts weinigen in aantal waren, gezegevierd.

Terwijl de Staten-Generaal vergaderden en breed redeneerden over het al of niet wenschelijke van verandering en het dus alle schijn had of de koning de beslissing uitsluitend wilde overlaten aan de Staten-Generaal, gaf hij prins Frederik bevel naar Brussel op te rukken en die stad te bezetten. Deze verscheen met 10000 man voor de stad en verlangde in een dreigende proclamatie onderwerping. Geheel Brussel vloog te wapen, in dreigende drommen vulde het proletariaat weer de straten, werden barricaden opgeworpen en zelfs de huizen in staat van verdediging gesteld. Het voorloopig bewind ontsloeg alle Belgische militairen van hun eed en riep den bijstand van vreemde officieren in om den gewapenden tegenstand te organiseeren. Wel drong prins Frederik Brussel binnen,

maar, na bloedige straatgevechten van 23 tot 26 September, was hij genoodzaakt terug te trekken. Dit échec had groote gevolgen. Geheele legerafdeelingen vielen af, de plattelandsbevolking, sinds lang reeds onbetrouwbaar, sloot zich openlijk bij de revolutie aan, Gent, welks bloei zoo nauw verbonden was met de Hollandsche koloniën, verliet de zijde des konings; andere steden volgden en weldra was geheel België, behalve Maastricht en Antwerpen, ontruimd.

Den 4den October verklaarde het voorloopig bewind de van Holland afgescheiden provinciën tot een onafhankelijken staat. België had zich niet slechts van den koning, maar ook van Noord-Nederland afgewend. De besluiten der Staten-Generaal tot splitsing des rijks en herziening der grondwet pasten niet meer in het kader der gebeurtenissen: de personeele unie was een standpunt, hetwelk men reeds verre te boven was.

Was België voor den koning verloren, het kon misschien voor het stamhuis bewaard blijven. De prins van Oranje was altijd populair geweest in het Zuiden; men wist ook, dat hij den aanval op Brussel had afgekeurd, dat deze zonder zijn medeweten was geschied. De koning droeg hem nu het tijdelijk bestuur op over de zuidelijke gewesten. De kroonprins begaf zich naar Antwerpen en vaardigde een proclamatie uit, waarin afzonderlijk beheer, vrijheid in taal en onderwijs beloofd werd.

Maar ook dit besluit des konings was feitelijk weer te laat gekomen, want het voorloopig bestuur had intusschen een Nationaal Congres te Brussel bijeengeroepen, om over den toestand des lands te beraadslagen. Nu de revolutie eenmaal een voldongen feit was en dus terugkeer onmogelijk, was dat gedeelte der burgerij, dat eerst achter de revolutie was aangeloopen, er op bedacht de voordeelen der revolutie zoo haastig mogelijk naar zich toe te halen.

Zoo werd de toestand al spoedig weer beheerscht door de economisch sterkeren, de bourgeoisie, die vertegenwoordigd was in het Nationaal Congres. Het was dus zeer goed mogelijk, dat dit Congres den in die kringen populairen Oranje tot koning kiezen zou, toen dit plots verijdeld werd door de voortschrijdende gebeurtenissen. De revolutionnaire beweging breidde zich nog steeds uit, zelfs in het Oosten van Brabant en Limburg, in Eindhoven, Roermond en Venlo en meer andere plaatsen in die streken heerschte een oproerige geest.

Ook in Antwerpen, dat tot nu toe nog rustig gebleven was, brak, onder den invloed van revolutionnairen van buiten, een opstand uit, doch deze stad werd door den be-

velhebber der citadel, baron Chassé, in vereeniging met den schout bij nacht Koopmans, door een hevig bombardement bedwongen. De uitwerking daarvan was geweldig! „Een stroom van bloed scheidt ons" — schreven de bladen. „Antwerpen, daar is het vonnis geschreven van Willem van Oranje en al de zijnen" — woorden, die met de daad bekrachtigd werden. Had het Nationaal Congres den 18den November de van Holland afgescheiden provinciën tot een onafhankelijken staat verklaard en daarmede het besluit van het voorloopig bewind van 4 October bekrachtigd, den 24sten d.a.v. — nà het bombardement van Antwerpen — verklaarde het Congres zich vóór den monarchalen regeeringsvorm, maar met eeuwige uitsluiting van het huis van Oranje.

„La mitraille a brisé l'Orange,
Sous l'arbre de la liberté."

Gelijk de gewapende tocht der beide prinsen naar Brussel den opstand deed organiseeren en het denkbeeld van scheiding ontstaan; gelijk de aanslag op Brussel België losmaakte van den koning en Noord-Nederland, zoo deed het kanon van de citadel de laatste kans van het Oranjehuis op het behoud van België in rook vervliegen.

Het was nu slechts de vraag, hoe de mogenheden, die als peter en meter bij de wieg van het jonge koninkrijk hadden gestaan, dit alles zouden opnemen. Er was toen juist te Londen een conferentie bijeen, wegens de Grieksche aangelegenheden en tot deze conferentie wendde zich nu Willem I, maar zijn verzoek tot bemiddeling vond geen bijzonder gunstig ontvangst. Czaar Nicolaas I was in den beginnen wel geneigd aan den opstand in België een einde te maken, maar de revolutie in Polen en de houding van Engeland weerhielden hem van interventie.

Voor Oostenrijk en Pruisen bleef instandhouding van den vrede richtsnoer. Ook had men in Berlijn, in weerwil der familiebanden, geen bijzondere sympathie voor koning Willem I. In Weenen zou men wel gaarne gezien hebben, dat Pruisische troepen aan den „rommel" in België een einde maakte, maar van den anderen kant vond de Oostenrijksche minister von Metternich toch ook, dat Willem I alles aan zich zelf te wijten had, een opmerking, die hij in 1848 ook op zich zelf kon toepassen. De hoofdreden der onthouding was evenwel de vrees, dat men Frankrijk tot ondersteuning drijven zou. Het was te voorzien, dat Lodewijk Philips, door revolutie op den Franschen troon gestegen, de revolutie in België zou moeten beschermen. De revolutionnaire hartstochten van Frankrijk zouden op-

nieuw ontketend, Europa opnieuw doen vallen in de klauwen van het monster der revolutie. Met het oog op dit schrikbeeld was Engeland dadelijk voor een scheiding gewonnen, toen Frankrijk verklaarde, dat het den opstand niet tot eigen voordeel wilde exploiteeren. Bovendien was Engeland ook om economische redenen verheugd, dat het koninkrijk uiteengevallen was. De zaak was nu spoedig beslist. Den 4den November 1830 werd een wapenstilstand afgekondigd en den 20sten December d.a.v. erkende de Londensche Conferentie België als een onafhankelijken staat.

Pottenbakkers en Maiolica te Alkmaar.

Sedert omstreeks 30 jaar zijn op verschillende plaatsen in Noord-Nederland belangrijke vondsten gedaan op het gebied van de pottenbakkerskunst met tinglazuur uit de periode der 16e en het begin van de 17e eeuw, die het z.g. *Maiolica-aardewerk* opleverde.

Over de verspreiding van deze, uit Italië afkomstige techniek is reeds veel geschreven 1) en vrij algemeen luidt de klacht, dat, hoewel steeds nieuwe specimina, waaronder vooral opgegraven fragmenten, voor den dag komen, uit geschreven documenten zoo betrekkelijk weinig gegevens bekend zijn.

Zooals te verwachten was sinds het bijeenbrengen der belangrijke collectie maiolica-fragmenten, gevonden in de stad Hoorn (nu bewaard in het West-Friesch-Museum ter plaatse) moet dit aardewerk destijds zijn verspreiding door het gansche Noorderkwartier van Holland gehad hebben. En het verwonderde mij dan ook geenszins, dat ik te Alkmaar op diverse plaatsen óók zulke herinneringen aan dat fraaie, oude, procédé mocht aantreffen. Ik ontdekte daar n.l. bij onderzoek van de uitkomende aarde na afbraak van het voormalige Stadsziekenhuis aan de Paternosterstraat (1929), zoowel als van een groot complex meerendeels 17e eeuwsche- en ook oudere huizen, gelegen aan de Zuidzijde van de Laat, de Ridderstraat (O.) en het Vijvertje (N., afgebroken in 1925), een aantal fragmenten van deze inheemsche maiolica.

Hetgeen ik vond waren gedeelten van schotels, bovenop meestal duidelijk voorzien van aangebakken plekjes, die op het gebruik van proenen wijzen. Eén stuk was versierd met een achtpuntige ster op een flets blauw fond, de stra-

len beurteling geel en wit en met net-vormige terra-cotta-kleurige vullingen. Een ander vertoonde onregelmatige bloem- en bladversieringen; de toegepaste kleuren waren hier oranje-geel, blauw en groen. De keerzijden van deze beide schotels moeten blijkbaar geheel effen zijn geweest. De breuk gaf een geel-bruine kleur te zien.

Van veel belang was dat gevondene geenszins, het bevestigt slechts het feit, dat het z.g. Noord-Nederlandsche maiolica-vaatwerk ook in deze streken van Holland zijn vertegenwoordigers gehad heeft.

Het *aantal* van de pottenbakkers, dat zich omstreeks het jaar 1600 te Alkmaar ophield, moet bepaald groot zijn geweest. Immers, de verschillende stadsregisters vermelden talrijke lieden, die met dat epitheton voorkomen 2).

Het is eendeels te begrijpen, dat de stad Alkmaar als centrum van Holland's Noorderkwartier een markt van beteekenis kon zijn voor de omwonende plattelanders, die hun benoodigd aardewerk uit het dorp hunner inwoning niet betrekken konden, maar daarnaast blijft het een opmerkelijk verschijnsel, dat juist toen — omstreeks het begin der 17e eeuw — de pottenbakkers te Alkmaar zoo dikwijls genoemd worden.

Niet gaarne zou ik de bewering voor mijn rekening nemen, dat deze pottenbakkers evenveel fabrikanten van maiolica geweest zijn. Integendeel, ik meen te moeten aannemen, dat de leden, die tot deze laatste categorie van kunstenaars gerekend werden, meestal ook wel op een bijzondere wijze, niet gewoon als „pottenbakker" dus, zullen zijn aangeduid. De Alkmaarsche geschreven bronnen bevestigen dit trouwens ten duidelijkste.

Als eerste bakker van maiolica-aardewerk, die te Alkmaar werkzaam is geweest, vond ik in het trouwboek der (gereformeerde) Groote Kerk: 3)

> „Nanning Willemszo. Gaelbacker op de Steenen Breg-
> „ge ende Neeltgen Jans j(onge) d(ochter) woont in
> „de Langestraet int Stroon hoetgen (gehuwd den)
> „30 Octobris 1605."

Bij dezen eenen fabrikant is het echter niet gebleven; er hebben zich te Alkmaar méér z.g. *gael-* of blijkbaar *plateelbakkers* opgehouden. Want uit de resolutieboeken van de vroedschap zien wij, dat in 1617 alweer van een dergelijke handwerker sprake is 4). Er is geen twijfel meer, of deze laatste verstaat zijn kunst. Behalve „gecierde potten" en „geley scotelen" wil hij apotheeckere potten" (d.w.z. de *alberello*, de hooge, cylindervormige pot) vervaardigen, en de beschikking, die de raad der stad op zijn ingediend verzoek geeft, luidt aldus:

Versoeck van Laurens Jacobsz geley wercker.
„Opt versoeck van Laurens Jacobsz om te hebben
„Octroy om alleen hier ter stede te mogen backen
„allerley geley scotelen Apotheeckere- en andere ge-
„cierde potten etc. mitsgaders een woninge ofte
„plaetse daer hij tselve zoude mogen doen gedelibe-
„reert zijnde. — Es goedgevonden den selven te ver-
„gunnen Octroy voor den tijt van tien jaren — ende
„tverder versoeck es afgeslagen."

Al had de requestrant dus niet in alle opzichten succes, hij schijnt toch te Alkmaar te zijn gebleven, want de raadsresoluties van 11 Mei 1619 bevatten opnieuw een bericht over zijn arbeid 5). Aanwijzing van een werkplaats, iets, wat hem de vorige maal mislukt was, verkreeg hij nu wèl, want de brouwerij van het voormalige klooster het óude Hof, werd hem thans goedgunstig toegestaan: 6)

„Louris Jacobsz galeyers aertwerckbacker.
„Opt versoeck van Louris Jacobsz. geboren hijer ter
„stede ende in tweeshuijs opgevoet, in de galeijers
„aertwercker om mede te hebben Octroij tot het
„voorsz werck mitsgaders onderstandt van huijsing
„en leeninge van penninge ende es goetgevon-
„den des selfluxx toe te staen de ledige plaetse van
„de brouwerije in toude hoff mits dat hij die tot sij-
„ne costen tot sijn hantwerck bequaem maecken ende
„tverder versoeck es hem affgeslaegen."

Nu men te Alkmaar aldus een stadgenoot op de been geholpen had, diende concurrentie in zijn vak liefst tegengegaan te worden. Op het verzoek van een mededinger uit Delft werd n.l. nog dienzelfden dag afwijzend beschikt in deze termen 7):

„Cornelis Jansz. dorpman galeijers aertwerckbacker.
„Tversoek van Cornelis Jansz. dorpman galeyers aert-
„werck backer van Delff van te hebben octroy van
„hyer tvoorsz aertwerckbacken allier voor seeckere
„tijt op te rechten ende daertoe noch eenige penninge
„bij leening ende is affgeslagen."

Dit was evenwel niet het éénige geval van concurrentie. Er werd blijkbaar nog een overvloed van aardewerk in uiteenloopende soorten in de stad verkocht, en wel in die mate, dat de regeering de stroom eigenlijk niet goed meer keeren kon. Om deze reden schijnt men zijn toevlucht te hebben genomen tot beperking van de wijze van verkoop, door de navolgende beslissing 8):

„Versoeck vande gemeene pottebackers.
„Opt versoeck van de gemeene pottebackers ten eijnde

„bij keure geodonneert zoude mogen werden dat van
„nu voortaen geen uijtheemsce personen
„eenige vreemde potten platelen ofte ander aerdt
„werck hier ter stede zouden mogen vercoopen an-
„ders als in Jaermarcten, en alsdan ter geordonneerde
„plaetsen etc. gedelibereert zijnde, Is goet gevonden
„ende verstaen dat bij keure de vreemde ende uit-
„heemsce personen, verboden ende geinterdiceert zal
„werden, dat zij tot geene tijden van den jare, eenich
„vreemt, ofte uijtheems aerdewerck hier ter stede zul-
„len mogen vercoopen, anders als aende noordtsijde
„vande Oudegracht, tusschen 't Nieuwelant ende "t
„bruggetgen over de Vijversloot."

Tenslotte heeft omstreeks dienzelfden tijd een ander het te Alkmaar gewaagd om met steun van de stad de fabricage van aardewerk te beginnen. Want in 1621 ontving de vroedschap nogmaals een verzoekschrift, waarin een zekere Jan van Duijnen, zich noemende „plateel ende steenbacker" een octrooi aanvroeg voor 15 jaar voor het het recht van uitoefening van zijn beroep met uitsluiting van anderen, onder aanwijzing tevens van een werkplaats of woning. Zonder opgave van eenige reden werd dit echter afgeslagen 9). Niettemin schijnt Van Duijnen te Alkmaar gevestigd te zijn geweest, want in een acte van 1624, verleden voor notaris Van der Lijn aldaar, treedt Jacob Tielmans van den Eijnde, te Delft, op voor diens erven en wordt Van Duijnen bovendien aangeduid als „in leven tichelbacker hier ter stede." 10)

Het latere tijdperk is voor ons onderwerp van ondergeschikt belang, terwijl trouwens de berichten te Alkmaar steeds spaarzamer worden. Ik beoogde door deze bijdrage ook slechts, dat zij moge dienen tot aanvulling van de kennis van de Hollandsche maiolica-fabrige en van haar verspreiding omstreeks de intrede der 17e eeuw.

ALKMAAR. Mr. J. BELONJE.

---

1) Vgl. Dr. E. Neurdenburg „Oud Aardewerk", Amsterdam, 1920, waarin op blz. 82 sqq. een literatuurlijst.

2) Jan Remme Pottebacker, Rem Jansz. P., Zander Oloffsz. P., Direk Gerritsz. P., Jacob Ellertsz. (ook: Eylardtsz.) P., Dirck Jansz. P., Roelef Hendriksz. P., Pieter Cornelisz. P., Dirck Toenisz. P, Gerrit Quirijnsz. P., Frans Tielemans P., Pieter Jacobsz. P., Henrick

Gerritsz. P., Gerrijt en Dauwe Lieuens P., Dirck Pieterssz. P., Jan Olbrantsz. P., Lauris Pietersz. P., Frans Eggleszoon P., Frans Pietersz. P., Willem Pietersz. P., Jan Jansz. P., Cornelis Hendricksz. P en nog anderen.

3) „Inventaris v. d. oude kerkel. Doop-, Trouw- en Dooden- (Begraaf-)boeken", Alkmaar 1926, dl. 20, fol. 84.

4) Resolutiën vroedschap Alkmaar, gemeente archief ald. jaar 1617, fol. .222 vso.

5) Resolutiën t.a.p. fol. 6.

6) Voor de plaats dezer brouwerij, vgl. C. W. Bruinvis: „Alkmaar in 1560"; Alkmaar 1861, bl. 8, noot 2.

7) Resolutiën t.a.p. fol. 5 vso.

8) Resolutiën t.a.p. fol. 245, dd. 23 Febr. 1619

9) Resolutiën t.a.p. fol. 46, dd. 22 Febr. 1621

10) D.w.z. te Alkmaar; acte dd. 9 Nov. 1624, inventaris notar. archief Alkmaar no. 41. — Hoe het verder met deze werkzaamheden te Alkmaar gegaan is, blijkt niet. Wel vond ik nog in het protocol van notaris Van der Lijn — invent. no. 44 — een acte van huur dd. 26 Febr. 1638 waarbij een *tegel-* en *plateelbakker* Adriaan Jelisz., die toen buiten de stad op het Zeglis woonachtig was, een huis en erf huurde, gelegen aan de Noordzijde van het Luttik Oudorp „daer de Blaeuwe Molen" uithangt" en een acte van 11 Januari 1639, waarin hij, gedomicilieerd in laatstgenoemd perceel, een protest deed uitgaan.

Aanbestedingen in de jaarrekening van de Zijpe 1572-'73,

door

Mr. J. Belonje.

Nadat de polder de Zijpe in het jaar 1570 bij gelegenheid van de beruchte Allerheiligenvloed door het zeewater was overstroomd, hadden het landsbestuur en de ingelanden het noodzakelijk geoordeeld het gebied opnieuw droog te doen maken. Hoewel de tijden voor een dergelijke onderneming verre van gunstige perspectieven te zien gaven, besloot men daaraan aanstonds gevolg te geven. Onder het oppertoezicht van eenige commissarissen, door de hooge overheid speciaal daartoe aangewezen is toen het werk van de herbedijking spoedig aangevat. Een dezer commissarissen, jhr. Frederik van Zevender, de rentmees-

ter van 's Konings Vroonlanden te Alkmaar, belastte zich met het financiëele van dezen taak. Hij nam de verantwoording der inkomsten en uitgaven op zich en fungeerde aldus als algemeen penningmeester. Van zijn hand is de over het jaar 1572-'73 loopende rekening bewaard gebleven, tevens de laatste rekening over deze periode, 1) aangezien de polder de Zijpe korten tijd later 2) tengevolge van een inundatie, om militaire redenen gesteld door den gouverneur Sonoy van Hollands Noorderkwartier, weer aan de golven is prijsgegeven.

Genoemde rekening werd voorloopig afgesloten den 8en April 1573 ten overstaan van de ingelanden (voorzoover aanwezig in verband met den oorlogstoestand). Naderhand ontstonden er over de door den rentmeester van de Zevender alsnog per slot van rekening te vorderen bedragen, moeilijkheden. De aangevoerde grieven zijn na verloop van eenige jaren ter kennis gebracht van het Hof van Holland en aldaar beslecht.

Het origineele exemplaar, zeer beschadigd, groot 92 dubbelbeschreven folia (hier en daar voorzien van kantteekeningen, daarop blijkbaar gesteld door commissarissen van het Hof), wordt bewaard op het gemeente-archief te Alkmaar. Zeer waarschijnlijk behoorde het vroeger tot het oud-archief van het waterschap de Zijpe en Hazepolder.

Behalve meer interessante gegevens, bevat de rekening een reeks volledige afschriften van de diverse aanbestedingen, welke destijds op de waterstaatswerken zelf werden gehouden. De respectievelijke aannemers hebben hunne werken — enkele ongunstige uitzonderingen daargelaten — alle aanvaard en uitgevoerd, hetgeen uit de rekening blijkt. Omdat deze contracten van aanneming ondanks de buitengewoon strenge eischen, welke aan de aannemers werden gesteld uitvoering hebben verkregen en om de inhoud der aanbestedingsvoorwaarden, welke overigens ook voor den tijd van het werk merkwaardig zijn, meende ik goed te doen ze door dit tijdschrift mede te deelen.

---

1) De eerste loopt over 1571-'72. Zij werd afgesloten op 8 December 1572 en wordt bewaard in het oud-archief van het waterschap de Zijpe en Hazepolder (Inventaris 1929 no. 179 afd. VIII).

2) Zie „Navorscher" 1927 (LXXVI), bl. 28-30.

(Onder de uitgaven komt in de rekening allereerst voor een post waarin gespecificeerd zijn de gelden, welke zijn uitgegeven ten behoeve van de herstelling van den z.g.n. Slijkerdijk. Hieraan gaan vooraf de voorwaarden, die door de aanbesteders werden gesteld).

Eerst de besteedinge gedaan bij dijkgraaff, heemraden ende advijse vanden goedwillige dijckers vanden landen van der Zijpen upten zesthienden mayo 1572 naer voergaende kerckgebooden omme den Slijckerdijck te besteden ende te maken bij parcken van thien roeden lang, beginnende aan toost eynde van teerste doergebroken gat gaende westan naer den Santdijck ende dat bij de roede.

Item den annemer zal gehouden sijn int werck te treden binnen den derden dach ende continuelicken daer in blijven werckende met twintich cordewagens alle dage den dijcke houdende genouchsaem int rijsen van eender hoochte ende dit telcken reyse op de verbeurte als contrarie bevonden werdt van 12 stuvers ende naer den derde dach als zulck een bevonden sal werden in gebreecke te weese zal alsdan den dijckgraeff tzelve angenomen werck weder omme op een nyeux besteet worden ende dat tot lasten van den eersten annemer ende sijne borgen.

Item den annemer zal gehouden zijn den dijcke te maken zoo hooch als het boven dexel van de gróóte sluijse, blijvende op zijn cruijn breet negen voeten ende gaende ter zeewaerts neder onder de lijn een roede druijpens, blijvende altijt een voet hooger dan dat buijten meijlant. En an weerszijden ende binnen cante zal houden derdalffue roede druijpens onder de linije, wel angevult, met noch een barmt daer buijten an zoe breet gelijck die an weer zijden is ende twe voeten hooger dan den oude barmt leyt; de nieuwe wercken wel an doude te verheelen.

Item de zelven dijcke te maken van fijne cley ende geen materialen te halen buijten sdijcx maer binnen op de boeten van zeventien pondt ende op de candt aldaer zal dannemer laten blijven staende vier voeten linye recht, diep drie voeten of meer tot discretie van heemraden op de boeten van thien stuvers. Off de materialen die buytensdijcx gehaelt werdt zal gehaelt werden vanden dijcke twintich roeden op de boeten van zeventien ponden. Van gelijken den ouden dijck nijet te haten op gelijcke peynen ende arbitrale correctie daer en boven welken voorsz. dijck den annemers loffbaerlijken leveren zullen tot verzeeckertheyt des lants doergaende in de hoochte ende breete ter halffver dijcke ofte werck, uijt den schouw binnen drie

weecken op de boeten van thien stuvers, ende te schouwen den derden dach naer dijcxrecht.

Item den annemers werden gehouden omme den voorsz. dijcke ten vollen opgemaickt ende uijt de schouwe te leveren den tweede dach naer St. Jan eerstcomende op de boeten van thien stuveren ende voorts te schouwen van acht dagen te acht dagen naer dijcxrecht.

Item dannemers zullen gehouden zijn op staende voet te stellen twee vaste borgen tot contentement van den voorsz. dijckgraeff ende heemraden, die verbonden sullen staen, elcx een voor al als principael.

Item den annemers en zullen haer angenomen werck nijemant mogen overdoen dan bij expres consent vanden Dijckgraef ende twe heemraden op de peyne van drie pondt.

(*Hieronder volgt de aanteekening van degenen die de desbetreffende perceelen — de dijk was door de aanbesteders in verschillende „perken" verdeeld — hadden aangenomen; als b.v.:*

„deerste besteedinge heeft angenomen Dirck Aelbrechtsz Kuijtge tot Ste. Maerten de roede voor negen gulde lanck thien roeden compt... XL Lb.

de IIe besteedinge heeft angenomen Luijtge Pieters van Barringerhoorn de roede voor twaelff gulden compt..... CXX Lb.

de IIe besteedinge heeft angenomen Ierst Hartochs de roede voor XI gulden vijfthien stuvers compt..... CXVII Lb X stv., enz.)

(*Hierna volgen de voorwaarden, waarop de aanbesteeding heeft plaats gehad van een aansluitend gedeelte van den ringdijk van de Zijpe.)*

Andere besteedinge gedaen bij dijckgraeff ende heemraden ten voorsz dage anden Santdijcke gaende uijtte Oosten verbij de grote Weele tot anden Slaperdijck omme den zeluen dijcke te make bij parcken van twintich roeden lanck in zijn zaet ofte toeleggens, in zijn zetel acht roeden ende een half, hooch thien voeten te meeten van thooge gemeene gelijcke meijlandt aff, blijvende op zijn cruijne een parich hooge een roede breet, gaende te landwaerts een roede druijpens. Ende ter zeewaerts zes roeden, blijvende altijt buijten ende binnen den thee van den dijcke een voet hooger dan tsvoorsz meylandt is, daer aff, men de mate betren zal tot ande voorsz. cruijne van de dijck onder

de lijn wel angevolt. De materialen te halen binnensdijcx elcx neffens zijn werck een spit diep ofte twee sonder meer naer de hoochte vande grondt, blijvende van de binnencant ofte thee der zelffer zeuen roeden zonder eenige aerde buijten sdijks te halen op de boeten van zeuentien pondt.

Item elcken annemer zal binnen den derden dach in zijn werck treden met thien karren ofte met dertig cordewagens ende daer dagellijckx mede blijven wercken zijnen dijcke rijsende doergaens eenen hooge ende anderen gesloten tot beschermenisse des lants op de boeten van twaelff stuvers ende naer hij driemael in gebreecke beuonden zal werden zalmen alsdan mogen besteeden weer op nijux tot laste van den eersten ondernemer ende zijne borgen.

Item den annemers zullen sich gehouden wesen den seluen dijck te leueren uuijt de schouwe ouer drie weecken op de boete van thien stuuers ende acht dagen daernae zal wesen de twede schouwe op gelijcke boeten ende de schou zal wesen den derden dach daer naer ende dan te besteeden alnaer dijcx recht.

Item den zeluen dijcke wel te bepooten den derden dach als hij opgenomen zal zijnop gelijcke peynen als voeren met goeden versschen helm met wortelen ende knoppen, wel diep in te steeken eenen voet van malcanderen. Den helm te halen van tlandt ende nijet van de dijcken.

Item oft beuonden werde doer de laichte vant velt datmen moste laten eenige speckdammen zullen dannemers hen moeten reguleren tot discretie van dijckgraeff ende heemraeden zonder daertegens te seggen op de hoochste boeten. Ende van alles tgunt voorsz staet zullen dannemers op staende voet gehouden zijn te stellen twee vaste borgen die staen zullen elcx bijzondere een voor al als principael.

(Hieronder volgt weer de lijst van dengenen, die aannemers gebleven zijn van de diverse perceelen dijk. En daarna volgen de weergaven van de aanbesteedingen van de nog resterende vakken ringdijk, waarvan de condities evenwel ongeveer gelijk zijn aan de hierboven weergegevene. Als een bijzonderheid dient nog te worden vermeld, dat bij de rekening-procedure voor het Hof van Holland zich de vraag heeft voorgedaan, of de rentmeester van de Zevender terecht of ten onrechte had nagelaten schuldvergelijking in toepassing te brengen op de aannemers der Zijpsche dijken inzooverre die aannemers tevens als landeigenaren in de Zijpe

schuldplichtig waren. Dit blijkt n.l. uit een desbetreffende bijvoeging op fol. L, luidende:

T'Hoff aengaende dese en de andere partijen van den uitgeeff bij de gerequireerdens gedebatteert deurdien dat den rendant duir tegens behoorde ingehouden ofte gecort te hebben t gunt die anne mers van de bestecken schuldich waren vande geabbandonneerde ladden henluden angedeelt, verclairt dat den rendant ofte requirant ende de gerequireerdens sullen compareren voir de voorsz. commissarissen ende dient haluen sommarie procederen ende schrijven bij eijsch antwoorde replijck ende dupliek van acht dagen tot acht dagen ende aldair proberen die feijten die zijluden in heure schrifturen respectiue sullen hebben geposeert. Omme dair na gehoort trapport vande zelue commissarissen bij den houe gedisponeert te werden nair behooren." De beslissing hierop schijnt evenwel uitgebleven te zijn.)

Onder de Studeerlamp.

Colijn Caillieu's, Dal sonder wederkeeren

Pas der Doot,

door

Dr. Paul de Keyser.

Professor aan 's Rijksuniversiteit te Gent
Uitg. Antwerpen, De Sikkel — Paris Librairie Ernest Leroux — 's Gravenhage Martinus Nijhoff. — 1936.

Dit werk is de 73ste aflevering van de uitgaven der Gentsche Universiteit, voor de eerste maal nagedrukt naar den eenig-bekenden druk van den Antwerpschen drukker uit de XVI eeuw Jan van Doesborch, nagedrukt door den Brusselschen bibliothecaris J. Petit, die Piere Michault als den schrijver aanduidt.

Prof. de Keyser is, gelijk boven aangegeven, een andere meening toegedaan. Hij geeft den Franschen en Middel-Nederlandschen tekst met hoogst belangrijke verklaringen aan den voet der pagina's en een elf tal illustraties n.l.

de hout-gravures van de zoogenoemde wiegedrukken. Na de inleiding volgt een verklarende beschouwing over de den druk en den drukker, over het stuk en zijn voorbeeld, den inhoud en de vorm en we komen na lezing tot de conclusie, dat hier een geleerde een zuiver wetenschappelijk werk heeft geleverd van groote waarde, dat bij de studie van het Middel-Nederlandsch goede diensten kan bewijzen; zoodat b.v. de studenten niet altijd behoeven aangewezen te zijn op de lectuur van Floris ende Blancefloer, de Lancelot-verhalen enz.

Van beteekenis is ook de oud-Fransche tekst, die op iedere pagina naast de Middel-Nederlandsche is gezet.

G. F.

ONTVANGEN:

Is Nederland's Patriciaat behoorlijk behandeld?

Antwoord op het artikel: „De Stichting" Nederland's Patriciaat en het Genootschap in „De Nederlandsche Leeuw", 1936. (kol. 75 vlg.)

Uitgave der Stichting Nederlands Patriciaat — 's Gravenhage — 1936.

Vorst Johan Maurits van Nassau en zijn Cavalerie-Generaal in Friesland, Markies de Montpouillan.

(Mei tot Augustus 1673) [1])

door

W. E. VAN DAM VAN ISSELT

Gepensionneerd Luitenant-Generaal.

Voor mijne studie betreffende de verdediging van Friesland c.a. in de jaren 1672-3 2) mocht ik o.m. gebruik maken van de uitgebreide „Belangrijke briefwisseling van Prins Willem III en Maurits van Nassau betreffende den oorlog van 1672 en volgende jaren", waarin o.m. „brieven van en aan Vorst Johan Maurits als Veldmaarschalk, bevelhebber aan den Yssel, te Muiden en Friesland", en een briefwisseling tusschen dien Vorst en „Commissaris Generaal Marquis de Montpouillan." 3)

Daarbij kwamen tal van bijzonderheden aan het licht betreffende de verhouding tusschen Johan Maurits en zijn vermelden cavalerie-generaal, welke, al heeft hun samenwerking geen 3 maanden geduurd, een belangwekkenden blik doen slaan in de verdediging van de Oude Friesche Waterlinie, de toenmalige inrichting en het gebruik van onze krijgsmacht, de ervaringen der bevolking, enz. enz.

In 1672 was in Friesland Aylva, in Groningen Rabenhaupt erin geslaagd om, bijna uitsluitend met eigen, aanvankelijk minimale krachten en middelen het polderland, zij het schier louter verdedigend, vast in handen te houden tegenover den Bisschop van Munster.

Toen in 1673 na de vorstperiode het groote gevaar vóor Holland geweken, ook de Hollandsche Waterlinie ruim voldoende ingericht en bezet was, kon Prins Willem III zich inzake de landsverdediging ruimer gaan bewegen. Hij

---

1) Daar Vorst Johan Maurits uit Holland de nieuwe tijdrekening meebracht en verschillende troepencommandanten Mei 1673 met hem medekwamen, werden sedert dien de meeste brieven omtrent krijgszaken gedateerd in *nieuwe stijl;* daarom is ook dit artikel daarin geschreven.

2) Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudheidk. VIe R. Dl. X en VIIe R. Dl. I. Verscheen 1931 afzonderlijk in druk bij Martinus Nyhoff.

3) Catalogus Kon. Huisarchief. Nos. 2630 — 1 en 4.

gevoelde, dat de kentering in den strijd meer dan gekomen was, de rollen blijvend omgedraaid, de Franschen en hun bondgenooten te land in de verdediging geworpen konden worden. De Prins besloot daarom onze Noord-Oostelijke Provinciën met een aantal goede regimenten te voet en te paard uit Holland bij te springen; zulks hadden de Staten van Friesland in het vroege voorjaar, na tal van vergeefsche pogingen in 1672, tweemaal met nadruk verzocht.

Daar Friesland en Groningen tot dusverre onder hun Provinciale bevelhebbers teveel op zich zelf hadden gestaan, moest, behalve dat „secours", een zeer beproefd bevelhebber worden aangewezen om de *algemeene* leiding van de verdediging op zich te nemen tegen den opnieuw dreigenden aanval van Munster. Daartoe bestemde de Prins 26 April 1673 zijn verren neef, onzen Eersten Veldmaarschalk Vorst Johan Maurits („de Braziliaan"), bijna 69 jaar oud, die sedert den terugtocht van ons leger in Juni 1672 van den Geldersche Yssel naar de Hollandsche Waterlinie op zeer verdienstelijke wijze het bevel had gevoerd over de zoo belangrijke, de groote koopstad aan het IJ dekkende, N. Groep Muiden dier Linie.

Voordat Maurits vertrok, werd zijn instructie vastgesteld, welke uitsluitend wees op *verdediging* van bedoelde Provinciën. Hij deed dadelijk verschillende voorstellen, verzocht een lijst van de regimenten te voet en te paard (in Holland), „dewelcke naar Frieslant gedestineerd syn" en kwam via de Zuiderzee 1 Mei te Leeuwarden aan. De besprekingen met den Frieschen Stadhouder (oud 16 jaar), 2 gedeputeerden en Aylva vingen eerst 4 Mei aan. Gedeputeerden van Groningen en Rabenhaupt, mede uitgenoodigd, verschenen niet!

Uit de punten van bespreking blijkt o.m., dat uit Holland 4 regimenten infanterie zouden komen; aan troepen te paard het regiment dragonders van kolonel Brandt 1), vooreerst gezonden naar Wijnjeterp (N.O. van Gorredijk), alsmede 2 compagnieën van het regiment van Graaf Wittgenstein, welke, eerst bestemd voor Harlingen en Franeker (kustbewaking), later door mariniers zijn vrijgemaakt; voorts werden in Holland nog 3 regimenten cava-

---

1) De dragonders waren bewapend als de infanterie en streden te voet; de paarden dienden alleen voor verplaatsing. Toch rekende men in *het Staatsche leger* de dragonders tot de cavalerie.

lerie gereed gehouden. 1) Besloten werd ze „met den eersten" (zoo spoedig mogelijk) te doen komen, evenals de lijfcompagnie paarden van Johan Maurits. Deze compagnie diende als legerpolitie in Maurits' hoofdkwartier, doch moest vele sauvegardes geven om de goederen van heeren uit de provincie te bewaken (tegen het gepeupel en (of) strooperijen des vijands?), zoodat de sterkte „auprès de la cornette" (d.w.z. bij het onderdeel zelf) zoo gering was „que c'est une pitié." 2).

Reeds 5 Mei verzocht Maurits namens de Friesche Staten aan onzen 3en Veldmaarschalk, Graaf van Waldeck-Pyrmont en Culemborg, die in Holland verbleef, de 3 bewuste regimenten cavalerie zoo spoedig mogelijk te zenden; na ontscheping te de Lemmer zouden zij „provisioneel" worden gelegerd in Weststellingwerf — gebied ter weerszijden van de Linde — in goede kwartieren, binnen 4 uur te bereiken van de ontschepingsplaats.

Generaal Aylva trad toen voorloopig op als bevelhebber over alle infanterie; hij schikte zich zeer goed onder Johan Maurits en werd daardoor, ook wegens zijn groote plaatselijke bekendheid, tevens diens adviseur. Met den bevelhebber in Groningen, Baron Rabenhaupt, en met de Montpouillan vlotte het minder goed. Eerstgenoemde stond, krachtens een 31 Mei 1672 met de *Staten van Groningen* gesloten overeenkomst, in hun dienst als Luitenant-Generaal; een „commissie" (aanstelling) van den Raad van State bezat hij niet! Standvastig en bekwaam in krijgszaken, stond hij zeer op eigen gezag, waarin hij werd gesterkt door de zelfstandige houding van zijn Provincie. Hierdoor, ook daar Maurits, in stede van b.v. te Leeuwarden, boven Aylva en Rabenhaupt te gaan troneeren, zijn hoofdkwartier vestigde in dat van eerstgenoemde te Heerenveen, is het doel, door den Prins beoogd met Maurits' uitzending, niet bereikt. Rabenhaupt be-

---

1) Men moet zich geen overdreven denkbeeld vormen van de sterkte van dit „secours." Een toenmalig regiment infanterie telde normaal 9 tot 11, een regiment cavalerie als regel 6, de dragonders 8 tot 10 compagnieën; in theorie waren de compagnieën te voet en te paard onderscheidenlijk 100 en 80 man sterk, doch in werkelijkheid ontbrak daaraan veel, vooral indien men eenige maanden te velde was. Een toenmalig regiment infanterie was dan ook *hoogstens* even sterk als een tegenwoordig bataljon.

2) De Prins en Johan Maurits schreven elkaar steeds in het Fransch.

handelde Maurits als Aylva II, meer op den voet van gelijkheid. 1)

Toen het Maurits 6 Mei duidelijk werd, dat Gedeputeerden van Groningen en Rabenhaupt in het geheel niet te Leeuwarden zouden komen, ging hij eerst naar Groningen, vooral in verband met de voorziening van het bedreigde Coevorden; daardoor kwam hij 18, in plaats van 6 Mei aan in zijn hoofdkwartier Heerenveen. Deze standplaats werd gekozen, omdat zij ongeveer midden achter alle „advenues" (passen door de Linie) was gelegen, daarvan feitelijk het reduit vormde, voorts ook in 1672 doorgaans had gediend als hoofdkwartier achter de (Oude) Friesche Linie van Linde en Tjonger.

De 3 regimenten cavalerie, uit Holland ontboden — n.l. die van Markies de Montpouillan, Baron van den Boetzelaer-Langerack en Baron van Wassenaer-Opdam — waren 13 Mei nog aldaar; dien dag vroeg de Montpouillan — door den Prins bestemd om die cavalerie, welke krachtens zijn last in aller ijl moest worden ingescheept, naar Friesland te geleiden — vanuit den Haag aan Maurits de bestemmingen. De Montpouillan werd 18 Mei door de Staten-Generaal bevorderd tot Commissaris-Generaal, een titel, welke de Generaal-Majoors der cavalerie toen droegen; den volgenden dag werd hij door den Prins aangewezen om alle cavalerie in het Noorden te commandeeren. Hij kreeg derhalve ook de 3 in Friesland aanwezige Friesche regimenten van Haren, Kingma en Schwartzenberg onder zijn bevelen. De Prins achtte hem „homme de capacité et très vigilant". In 1672 had hij tijdens 's Prinsen mislukten tocht naar Charleroi Binche bezet; in onze krijgsmacht bezat hij blijkbaar een goeden naam, want 27 Mei 1673 schreef Maurits den Prins naar aanleiding van die benoeming: „A V.A. je suis grandement obligé de ce qu'elle a eu la bonté de m'avoir envoyé un si bon officier comme est le général-commissaire Mr. le Marquis de Montpouillan. Je ne doute nullement que V.A. et l'Estat n'en tireront beaucoup de service".

Monsieur de B., het laatste kwart der 17e eeuw als officier in Staatschen dienst, die hier in de hoogste kringen verkeerde, schilderde hem als volgt: „le marquis de Montpouillan, François réformé, étoit à la cour un courtisan distingué. Il étoit déja un homme de 60 ans, officier-général de cavalerie. Il paroissoit avoir été un bel homme; il avoit encore bon air, de l'esprit autant que quatre, et point de conduite, ne refusant rien à ses plaisirs, plus attaché

1) Bijdragen. Overdruk Friesland 1672-3, blz. 79-80 en 89-90.

à les satisfaire qu'à toute autre chose. Il avoit dissipé les biens de deux riches héritières, la première Anglaise et la seconde Hollandaise, de la maison de Bréderode," qui ne luy laissa qu' une fille. Sorty fort jeune de Gascogne, il en avoit encore l'accent et les manières. Il fit mentir touts les aphorismes d'Hippocrate en parvenant à une grande vieillesse (1710—1615 = 86 jaar) dans toutes sortes de débouche." (1

Al oordeelt men wel schouderophalend over dien onbekenden Mr. de B., zoo was hij, wat het bezigen van groote woorden door dien generaal en Gascognard betreft, stellig niet bezijden de waarheid. En wat die schrijver aanstipt nopens de Montpouillan's zedelijk leven, ook op lateren leeftijd, vindt volkomen bevestiging in wat Constantijn Huijgens Jr. daaromtrent opteekende in zijn journaal. 2) Johan Maurits had echter meer te maken met den militairen bevelhebber. De Montpouillan's brieven in het K.H.A. vestigen den indruk van een stipt dienaar, doch tevens zeer voorzichtig in zijn beleid. Het is wel zeker, dat Maurits zijn eigen gunstig oordeel noch dat van den Prins meer deelde, toen die generaal begin Augustus weer naar Holland terugkeerde.

Ritmeester van Sevenaar, Heer van Wolfferen 3) werd de Montpouillan weldra toegevoegd als kwartiermeester-generaal, d.w.z. chef van den staf, destijds vooral belast met de regeling van de dislocatiën of inkwartiering in groote trekken. van Sevenaer was t.v. commandant van een der 8 losse compagnieën cavalerie, welke Friesland destijds, *althans in theorie*, behalve zijn 3 regimenten van dat Wapen, moet hebben bezeten. Toen Baron van Bylandt, Heer tot Palstercamp, majoor in het regiment van Baron van Schwartzenberg, najaar 1673 werd belast met het vacante commando over het regiment van Haren, beval Maurits van Sevenaer den Prins aan voor die majoorsplaats: „C'est un homme fort capable et entend son fait; il fait icy la charge de quartier-maistre général à cause qu'il cognoit fort particulièrement le pay et toutes les avenues" (= passen). 4)

Maurits zag *kort na zijn komst* in het Noorden voor den

---

1) Bijdragen Hist. Genootschap Utrecht. XIX, 100.

2) Vooral III, 63 („injuriën van olden grisen duvel"); IV, 113, 160 en 187 (jaren 1675-82).

3) Voormalige heerlijkheid met adellijk huis in de boven-Betuwe bcZ. Valburg.

4) De Montpouillan zal niet zoo tevreden over hem zijn geweest; verg. blz. 161-2.)

doorgaans passieven strijd in de Friesche Waterlinie in al die cavalerie weinig heil. Hij bezag, evenals Aylva, de zaken steeds van een nationaal, Nederlandsch standpunt, verband houdende met de bijzondere gesteldheid onzer terreinen. Kort na den terugtocht (medio 1672) op de Hollandsche Waterlinie wenschte hij voor zijn Groep „in plaetse van de ruyters een goet regiment te voet." Er was te veel cavalerie, te weinig voetvolk in de Linie; zoo voorzag men, „dat de cavalry sal moeten afsitten" (conform den loopgravenstrijd in den grooten oorlog). Inderdaad moesten de ruiters met musketten enz. dienst doen als voetknechten; zij protesteerden, evenals die onder den Prins te Bodegraven, tegen dezen dienst te voet! 1)

Maurits bleef zich in Friesland gelijk, want 16 Mei, toen de Hollandsche regimenten nog niet waren aangekomen, schreef hij den Prins: „Toute fois l'infanterie nous est plus nécessaire que non pas la cavallerie." De Staten van Friesland hadden zich in een resolutie van 20-30 Maart 1673, toen zij den Prins om versterkingen verzochten, in denzelfden zin uitgesproken, „alsoo de cavalerie in een gebroocken landt als het onse van weinich nut ende dienst in comparatie van 't voetvolk can syn." Later deed zich het merkwaardige feit voor, dat de Prins, die Maurits al deze cavalerie had toebedeeld, 24 Juli en 2 Aug., toen hij haar in Holland e.o. noodig had, het betoog leverde, dat zij in het Noorden van weinig nut kon zijn, terwijl Maurits toen schier tot over het uiterste aanhield om haar aldaar te mogen behouden!

21 Mei waren alle voor het Noorden bestemde troepen aangekomen. Weldra gaf Maurits bevelen tot het stellen van diè onderwaterzettingen, welke strekten om de posten in de Linde- en Tjongerstelling te verzekeren, vooral die achter de Linde, waar hij de cavalerie wilde legeren; de sedert den nazomer van 1672 meerendeels volkomen vervallen posten der Friesche Linie deed hij weer opmaken, sterker bezetten en beter bewapenen.

Een der voornaamste vragen, waarvoor hij zich gesteld zag, betrof het gebruik van zijn cavalerie. Die van Friesland lag grootendeels nog in hare winterkwartieren, verdeeld over 7 Friesche steden. Na een voorloopige waarschuwing op 7-17 Mei zond Maurits 21-11 Mei aan kolonel Kingma patenten (= marschorders) voor 14 compagnieën te paard, waarvan er zich 25 Mei 12 met dien kolonel moesten melden in het hoofdkwartier te Heerenveen;

1) Notulen Hop en Vivien, 217 en 118-9. Bosscha. Neerlands heldendaden te land. Tweede druk. II, 83.

zij zouden dus mede de Oude Friesche Linie bezetten; de eskadrons van den Stadhouder en kapitein Unea konden te Leeuwarden blijven. Van waar de andere eskadrons moesten komen — Friesland had er destijds omstreeks 22 — bleek mij niet.

Den volgenden dag meldde Maurits aan Regentes Albertine Agnes, dat hij patenten had verzonden om alle cavalerie te vereenigen „tot dienst van het Land"; haar werd vergund nog enkele compagnieën daarvan achter te houden op diè plaatsen, welke zij goed zou oordeelen. Vooreerst heeft de Prinses-Douairière in totaal 4 compagnieën te Leeuwarden gehouden, „contre un peuple mutin." 1) Vermoedelijk nog onder den indruk van de gebeurtenissen van 1672, toen ongeveer tegelijk met de omwenteling te 's Gravenhage er eene in het bestuur van Friesland had gedreigd, behield men voor dat doeleinde, zoolang de nood niet tot het hoogste steeg, steeds eenige troepen, waarbij ook infanterie, in de hoofd-, tevens hofstad.

Onder de eskadrons, toen door Maurits te velde gebracht, bevond zich de merkwaardige compagnie van kapitein van Dongen 2). Zij had gestaan ter repartitie van Drenthe; doch was na de verovering van dat gewest bij de per 1 Oct. 1672 gewijzigde verdeeling van de legerlasten over de 4 resteerende gebracht op Groningen, dat haar nimmer heeft willen aanvaarden; dientengevolge had die compagnie, zooals Maurits 27 Juni 1673 den Prins schreef, toen reeds een jaar lang „geen sou" ontvangen. Zij was dan ook zeer versmolten: slechts één luitenant over bij het restant, dat uit geldgebrek achtereenvolgens zijn geheele wapening, uitrusting en de paarden had verkocht! Gedurende den zomer van 1673 heeft dat restant nu eens in de voorste linie, zelfs op het belangrijke frontgedeelte Bakkeveen-Brieberger schans dan weer als parasiteerende op de bevolking daarachter, gelegerd, soms zich zelf in kleine dorpen inkwartierende. Allerlei pogingen, aangewend om die bende kwijt te raken, zooals patent naar Holland, opname in een ander onderdeel of afdanking, faalden totdat men er in de 2e helft van November 1673 wellicht in slaagde het restant met door Graaf Waldeck namens den Prins opgeëischte cavalerie te loozen naar Holland. 3)

1) Archives, t.a.p. 320. Maurits schreef 16 Juni 1673 aan den Prins „pour tenir le peuple en bride" (t.a.p. 324).

2) Zijn naam werd ook wel (van) Dungen, Donga, Doenga, Douza enz. geschreven. In een resolutie der St. G. dd. 19 Juli 1673 heet hij Dongen tot den Oudengaerden.

3) Verg. het slot dezer studie.

Blijkbaar heeft in Maurits' hoofdkwartier van den aanvang af geen eenstemmigheid bestaan omtrent het gebruik en derhalve ook omtrent hare daarmede verband houdende legering van de toen zeer versterkte cavalerie. de Montpouillan wilde zeer aan den veiligen kant blijven. Hoewel de regimentscommandanten 13 Mei (nog uit Holland) om bevelen inzake de kwartieren vroegen, antwoordde Maurits eerst 21 Mei, toen de regimenten voorloopig niet ver van de Lemmer ondergebracht waren (één te Sloten), dat zij ter plaatse moesten blijven „tot ter tijt, dat de quartieren daervoor sullen gemaeckt en nadere ordre tot haere herwaertscomste van ons sal gestelt syn." 25 Mei had Markies de Montpouillan zijn hoofdkwartier reeds te Wolvega, waar hij tot het vertrek der Hollandsche cavalerie op 5 Augustus is gebleven.

25 Mei hield Maurits een bespreking te Heerenveen, waarbij o.m. alle commandanten van de regimenten te paard, den 26en gevolgd door een verkenning op het terrein onder dekking van zijn lijfcompagnie en de regimenten van Haren en Brandt, welk laatste daartoe reeds 25 Mei naar Oldeberkoop werd vooruitgeschoven met last om er voorloopig te blijven. Hier sprong de Oude Friesche Linie van achter de Linde, welke hoogerop van te geringe beteekenis was, terug tot achter de Tjonger, welke beneden de Tolbrug werd afgedamd. 1) Daar was dus een versterkte linie, front N.O. noodig, waarin de O. rand van het dorp Oldeberkoop, ter verbinding van de dras gezette Linde- en Tjongerbassins. De dragonders van Brandt hebben dit deel der Linie bezet gehouden tot aan hun vertrek naar Holland medio Sept. 1673. Er volgde een tweede bespreking op 28 Mei, waarna Maurits besliste. 30 Mei schreef hij aan den Prins: „J'ay logé nostre cavallerie à une poste *assez* avantagieux avancée vers l'ennemy, une petite rivière devant nous (n.l. de Linde) et les passages retranchés, gardés par l'infanterie et dragons; c'est pour estre plus proche de l'ennemy", etc. 2)

Dit vooruitschuiven van onze cavalerie van de Tjonger tot achter de Linde vond 30 Mei plaats; de 3 Hollandsche

---

1) De Tolbrug of Oldeberkoperbrug (waarbij destijds het Oldeberkoper tolhuis) was de brug over de Tjonger N.W. van Oldeberkoop in de nog thans zoo genoemde Bruggelaan. Zie de Bijdragen. T.a.p. Schets II.

2) Ik cursiveer. In dit woord komt de kritiek van de M. c.s. reeds om den hoek kijken, want Maurits was *pal* vóór het vooruitschuiven der cavalerie tot achter de Linde.

regimenten kwamen te Wolvega en omgeving; waarschijnlijk zijn de 3 Friesche regimenten cavalerie meerendeels hoogerop (N.O.) gelegerd op de droge terreinstrook achter de Linde tot Oldeberkoop, kantonnement der dragonders. Uiteraard kreeg de Montpouillan het bevel over de geheele vooruitgeschoven eerste lijn (Linde-Tjongerstelling) van de Oude Friesche Linie.

31 Mei verklaarde Maurits aan Gedeputeerden, dat „dese inquartieringe is geschiet omme den vyant so veel naeder te wesen, ons volck in exercitie te houden en om d'inwoonders van d'inquartieringe te soulageren 1) ende de fourage ofte de weyden (n.l. die tusschen Linde en Tjonger) binnen onze lymiten te doen aengroyen en om ons hiernaer in tyt van noot daervan te beeter te konnen bedienen." 2) Dit laatste argument woog te zwaarder, daar de cavalerie, vooral in Holland, zeer talrijk, het hooi daar schaarsch was wegens de enorme uitgestrektheden onder water gezet weiland, de hooioogst in Friesland beter beloofde te worden dan hij in de laatste 30 jaren was geweest. Reeds in den zomer van 1672 had er door alle onderwaterzettingen in de Hollandsche Waterlinie gebrek aan hooi bestaan voor de vrij talrijke cavalerie in Holland. Zeker als bestrijding van de Montpouillans' bedenkingen tegen deze nieuwe legering voegde Maurits eraan toe, dat in alle grootere oorden cavalerie of dragonders lagen, „geaccompagneert met eenigh voetvolck en canon, omme de passen en avenues tegen den vyant te versien" (dus beveiligd).

Het door Maurits bepaalde en nader toegelichte vooruitschuiven van zijn cavalerie tot achter de Linde was niet zóó bijzonder als hij, sedert kort ter plaatse, het voorstelde: men was teruggekeerd tot de linie langs *Linde en Tjonger,* zooals Aylva die reeds in 1672 had bezet; voorjaar 1673 had men wegens te kort aan troepen stelling gekozen in de volkomen rechte, gemakkelijker te verdedigen ook veiliger linie *geheel achter de Tjonger.* Dat Maurits het geval zoo uitvoerig uiteenzette, versterkt het vermoeden, dat het verschil van inzicht met de Montpouillan over deze dislocatie van den aanvang af heeft bestaan. Reeds 31 Mei, den dag na aankomst zijner troepen,

1) Kolonel Brandt b.v. schreef in Juli aan Maurits, dat hij vanaf den eersten dag had gekampeerd om de inwoners vrij te laten. Echter wisten zijn dragonders en hun commandant, zooals uit dit artikel blijkt, de boeren wel op andere wijze te vinden!

2) Deze redenen zette Maurits andermaal duidelijk uiteen in zijn gevechtsbericht dd. 26 Aug. 1673, toen hij gedwongen was geworden om zijn vóórstelling te ontruimen.

verzocht hij Maurits om meer infanterie; hij had 4 kwartieren te beveiligen en men verzekerde hem, dat er nog allerlei toegangswegjes onbezet waren, welke leidden naar die der Friesche cavalerie. Die 4 kwartieren moeten zijn geweest de 4 dorpen op den hoogterug tusschen Linde en Tjonger, n.l. Wolvega (waarachter Nijeholtwolde) voor de Hollandsche cavalerie, Oldeholtpade met Teridzert 1), alsmede Nijeholtpade voor de Friesche cavalerie en ten slotte Oldeberkoop voor de dragónders.

Inderdaad lag de cavalerie hier, uitgerekt over 14 K.M., met het ten deele geïnundeerde Lindebassin vóór zich en het dras staande Tjongerbassin in den rug, bekneld; om de beveiliging tot het strikt noodige te beperken, legerde zij zoo gesloten mogelijk: als norm elke compagnie ruiters (60 tot 80 man) in gemiddeld 4 hofsteden, een soort alarmkwartieren. de M. verklaarde dien dag verder, dat zijn troepen gebrek leden; er waren geen voorraden ter plaatse; J.M. antwoordde onmiddellijk, dat Aylva nog denzelfden dag de 4 kantonnementen zou bezoeken om na te gaan, hoeveel infanterie de M. nog noodig had; die troepen zouden hem dan 1 Juni geworden.

Johan Maurits, die 12-2 Juni het opzetten van den geheelen Friesland's boezem met brak water tegen den uitdrukkelijken wensch der Friesche Staten had doorgezet, 2) gaf omstreeks 23 Juni tegenbevel, zoodra hem duidelijk werd, dat behalve de Lindevallei ook die van de Tjonger werd ondergezet en de troepen, achter eerstgenoemd riviertje geposteerd, door het water in den rug een bedreigden terugtochtsweg kregen, iets, waarop de Montpouillan herhaaldelijk had gewezen.

27-17 Juni gaf Maurits den Prins inzake dat tegenbevel een omstandige verklaring; zijn oordeel luidde toen, dat men ruimschoots den tijd zou hebben om verder te inundeeren, zoodra men bericht kreeg van Munster's opmarsch.

De troepen waren nauwelijks aangekomen in hunne kantonnementen, of er rezen allerlei klachten over hun gedrag. Johan Maurits was zeer gesteld op een goede tucht onder zijn troepen en trof daartoe verschillende maatregelen; ook was het hem zeer onaangenaam, indien klachten over hun optreden tegen de bevolking doordrongen tot de Staten van Friesland. Direct of indirect kwamen die klachten bij Maurits, die ze doorzond aan de Montpouillan

---

1) Hier lag de staf van het regiment Kingma.

2) Sedert 29 Mei was op zijn last reeds Zuiderzeewater ingelaten op de Linde- en Tjongerbassins.

met verzoek om afdoening en bericht. Naar de rapporten te oordeelen, maakte vooral de Hollandsche cavalerie het bont. Daar de Montpouillan met haar was uitgekomen, verhoogde dat zijn gevoeligheid over die herhaalde klachten; wellicht heeft dit nog meer dan het verschil in tactisch inzicht ertoe bijgedragen om de goede verstandhouding tusschen Johan Maurits en zijn cavaleriegeneraal te verstoren. Reeds 27-17 Mei schreef Maurits aan den Prins: „Plusieurs régiments, tant cavallerie qu' infanterie font bien la beste (bête), causé par le mauvais payement." Dit doelde voornamelijk op klachten, door „heeren compagnions van Bakkeveen" ingebracht over daar ingekwartierde dragonders, welke klachten Gedeputeerden 12-22 Mei 1673 doorzonden aan Maurits. Die compagnions gaven daarin te kennen, „dat sy supplianten daechs ende morgen van de compagnie dragonders soodanich worden g'exactioneert, dat niet eenich mensch syn leven veylich is, schietende in de ingesetenen, om te steelen deselve all wat sy hebben, dreygende, ingevalle sy haer niet genouch gieven, te willen van huys en hoff verbranden en diergelycke gewalten meer, 't welck in de Republyck intolldrabel sy."

Maurits richtte naar aanleiding hiervan 30 Mei een scherpe aanschrijving tot de korpsen cavalerie en hunne officieren. „Verscheidene swaere klachten waren van alle kanten incomende, dat de ruitery van desen Staet seer groote insolentie en moetwille bedrieven ende sich niet contenteeren laeten met het weyen haerer paerden in der ingesetenen weyden, maer willen van deselve, tegens ordre van het Landt, daerenboven met kost en dranck versien wesen, sich oock feitelyck onderstaende gelt van deselve af te perssen, nemende derselver paerden en beesten, ende diegeene, dewelcke het niet geven willen, derselver koorn met het piqueeren der paerden onder den voet ryden en in den grond bederven." Daar het „eene saecke is van seer quaede consequentie, dat d'onderdanen en ingesetenen van dese provincie sodanig mishandelt worden", gelastte Maurits allen officieren om „sodanige moetwill en extorsiën te beletten", met uitdrukkelijke waarschuwing, dat de schuldigen met den dood zouden worden gestraft; de schade, den huislieden toegebracht, zou worden verhaald op het tractement der officieren, die dat niet beletten.

Advocaat-fiscaal Johan Daniël Portz moest deze „ordre en waerschouwinge by publycke trompet in alle quartieren der ruytery publiceeren" 1). Maurits heeft evenbedoeld mid-

1) 1-11 Juni 1673 bedankten Gedeputeerden van Friesland Johan Maurits, dat deze daarop orde had gesteld.

del om de tucht onder zijn troepen te handhaven herhaaldelijk doen toepassen. Toen hij einde Aug. 1673 Munster's grooten aanval op Friesland in de Friesche Linie had afgeslagen, vatte hij de gedachte aan offensief optreden weer op; in verband daarmede wijdde hij dadelijk andermaal aandacht aan het in behoorlijk krijgsverband brengen van zijn troepen. Hendrik Casimir had tot betere handhaving van de tucht 22 Juli 1673 O.S. een plakkaat gegeven „tot weering van allen overlast, door de militie bij de ingezetenen gepleegd." Dit ging Maurits lang niet ver genoeg, daar niet was voldaan aan zijn stokpaardje op dat gebied: de verantwoordelijke troepencommandanten in hun beurs aantasten door hen de schade te doen vergoeden. Dit middel achtte hij, naast het optreden van den beul, het eenige afdoende om in dezen den troepen zijn wil op te leggen. 30 Aug. 1673 sprak hij aan Gedeputeerden het vertrouwen uit, dat de door hem gecasseerde officieren zulks inderdaad zouden blijven. Door afwezigheid van hoogere officieren werden de goede ingezetenen ook zeer gekweld door plunderen en andere insolentiën, „alles roerende van de groote slappicheyt der officieren, aen dewelcke geclaegt wordende, die arme luyden niet alleen niet helpen en het genomene restitueeren, maer daertoe lachen ende dé quaetdoenders helpen verbergen." Er bestond geen beter „souverain" middel daartegen dan het voorbeeld van de Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland, „want een colonel, capitain en onderofficier, in syn gagie aengetast wordende, sullen de misdaedigers haest uytvinden."

Op dat schrijven antwoordden Gedeputeerden 21-31 Aug., dat zij „om de foules en insolentiën der militie in dese provintie tegen de goede ingesetenen in het toekomende te beletten", dezelfde order zouden doen publiceeren als bedoelde Raden. Maurits deed minstens 100 gedrukte exemplaren „van 't geëmaneerde placcaet van de vergoedinge der schaede, dewelcke door moetwill en onachtsaemheit der officieren van de militie d'ingesetenen aengedaan wordt", onder zijn officieren verdeelen, „ten einde gheene ignorantie van haerlieden hierna mogte gepretendeert worden."

Genoemde advocaat-fiscaal Portz was 30 Mei 1673 door Maurits als zoodanig aangesteld voor alle troepen in Friesland en Groningen. Dadelijk rezen daarover moeilijkheden. De Staten, die 11 Sept. 1672 Dr. Godefridus de Blocq daartoe hadden benoemd, gevoelden zich gemankeerd. 31 Mei 1673 wees Maurits er Gedeputeerden op, dat de Blocq slechts voor één jaar was benoemd en zich niet bij hem had aangemeld; de betrekking stond dus open. Portz had de functie reeds onder den Rijngraaf „naarstig en met

roem" vervuld. Een ervaren advocaat-fiscaal, die allerlei talen sprak, was zeer noodig; „aengesien de troupes, onder myn commando staende, van diverse natiën en vreemde taelen syn." Vermoedelijk had Maurits in dezen op het verkeerde paard gewed, want 5 Juli schreef de Montpouillan, die de daden van den fiscaal van meer nabij kon beoordeelen: „le fiscal est un fripon qui n'est venu icy dans autre intention que pour prendre de l'argent des pauvres paisans." 1) Hij gaf allerlei orders zonder diens last „et fait mille choses de son chef." Dit oordeel zal Maurits in verband tot het vorenstaande niet aangenaam zijn geweest.

Zeer kort na Johan Maurits" eerste scherpe aanschrijving tot de korpsen cavalerie, n.l. 29 Mei O.S., schreven gedeputeerden hem, hoe jammerlijk grietman Lubbertus Lyclama à Nyeholt namens de ingezetenen van Ooststellingwerf had geklaagd „over de ongehoorde en onlydelycke exactiën van kolonel Brandt." Gedeputeerden verzochten — werd de zaak bevonden conform de klacht — dien kolonel „daerover als onbetamelyck, jae hier te Lande gansch ongewoone en onlydelycke attentaeten naer rigeur te corrigeren, ten einde andere soo hoge als lage militaire personen daerdoor mogen affgeschrickt worden." 2) 31 Mei O.S. antwoordde Maurits hun, dat hij voor den vervolge zooveel mogelijk orde op soortgelijke zaken had gesteld; Brandt had aangeboden alles te betalen. Maurits had advocaat-fiscaal Portz naar alle ruiterkwartieren gezonden „om een publycke ban off verbot te doen, dat by levensstraff alle foules en affperssingen van vivres en gelt sullen cesseeren"; doch daar Maurits tot nog toe geen „geweldiger" voor de ruiterij, noch beul' had gekregen, hoewel hij er dadelijk om had gevraagd, verwachtte hij niet al te veel heil van zijn maatregel, „want sonder beul off gelt (d.w.z. soldijen) geen ordre te houden is." 3)

Met de infanterie was het weinig gunstiger gesteld. Het regiment Hertog van Holstein (op Holland gerepartiëerd) verliep met den dag wegens gebrek aan betaling, en plun-

---

1) Een destijds voor ambtenaren blijkbaar gebruikelijke wijze van handelen; verg. het 2e gedeelte.

2) Christiaen Brandt was een Duitscher; vermoedelijk vandaar de de toespeling „hier te lande"; verg. reeds blz. 155: „in de Republyck".

3) '27 Juni ontbraken de beul en de provoost-geweldige beiden nog bij de cavalerie, hoewel dringend behoefte aan hen bestond.

derde uit hongersnood rondom Gorredijk. Maurits en de officieren, die over de soldij naar Holland hadden geschreven, ontvingen geen antwoord. Eerstgenoemde moest zelfs met zijn persoonlijk crediet in de bres springen en verzocht den Prins dringend om dadelijk orde op de betaling te willen stellen.

Niet alleen over de troepen werd geklaagd, doch zelfs over de hoogste bevelhebbers, zooals reeds bleek ten aanzien van kolonel Brandt. 25-15 Juni 1673 gaf „Markies Montpouillan, Commissaris-Generaal van de ruitery en kolonel van een regiment te paard" uit Wolvega den striktен last aan het dorp de Blesse of Peperga (vóórterrein van de Lindestelling) om het hooi, dat zijn stalmeester zou aanwijzen, „te laten volgen, selve te laden ende hier (te) brengen, of in cas van weigeringe gestraft ofte gebrant te worden sonder remissie"! 4-14 Juli klaagden de Staten zeer dringend èn aan hun afgevaardigden ter Generaliteit èn aan den Prins èn bij Johan Maurits over deze vordering, welke zij slechts konden aanzien als een „formeelen brandbrief." Indien de opperhoofden van 't leger, die andere met een goed exempel behoren voor te gaen, sodanige foules comen te plegen, ‚wat quaets sal den armen huisman dan van de vordere officieren ende gemene militie niet hebben te vresen ende te verwachten?"

De Montpouillan antwoordde Maurits 16 Juli, dat het zeer gemakkelijk was zich te verantwoorden op die klachten. Er waren in zijn voorterrein 4 Overijsselsche dorpen, die als vijanden werden behandeld, omdat die Provincie zich in 1672 aan den vijand had onderworpen zonder daartoe te zijn gedwongen. Toen hadden die dorpen 8 franc per dag betaald, bovendien levensmiddelen gegeven voor de keuken van den commandant der kwartieren, waarin de Montpouillan zich nu met zijn troepen bevond. Hij had de bestuurders dier dorpen ontboden, die hem dadelijk hadden gevraagd hoeveel geld hij per dag wenschte te ontvangen; zij waren zeer voldaan vertrokken met de mededeeling, dat alleen eenige vivres en fourage werdén verlangd. Daar hieraan nimmer was voldaan, had de M. gelast hen als vijanden te behandelen; zijn staf had er bij vergissing ook de 2 bewuste dorpen in betrokken en de Montpouillan, die het „flamand" (Nederlandsch) niet voldoende meester was, had ook die order geteekend! Er was aan een dier dorpen één kar hooi gevraagd, aan een ander wat levensmiddelen, nooit geld; de vijand hief dagelijks in het voorterrein allerlei contributiën. „Le crime, ce me semble, est bien petit" voor alle drukte, welke de

Staten-Generaal e.a. crover maakten. Reeds den volgenden dag bood Maurits den Staten de verontschuldigingen van de Montpouillan aan. „Het schijnt, dat het by hem so qualyck niet gemeent is als den scribent dat woord van „branden" gebruyckt heeft."

Dergelijke klachten over het gedrag der troepen hielden den geheelen zomer aan. 14 Juli klaagde grietman Lyclama andermaal uit Makkinga namens de ingezetenen, zoowel van Oost- als van Weststellingwerf, aan Johan Maurits, „dat de arme en bedruckte menschen doch niet 't enemael van het hare gepriveert worden; zij moeten toch iets van hun koren voor den kouden winter behouden", enz. Al die klachten leidden, kort vóór het vertrek van de Montpouillan uit Friesland, tot een hierna te behandelen scherp conflict tusschen dezen en Johan Maurits.

Toen de Munstersche cavalerie begin Juni actief tegen de Friesche Linie ging optreden, nam de bezorgdheid van de Montpouillan omtrent het vooruitschuiven van onze cavalerie tot achter de Linde (blz. 152) scherper vorm aan.

J. M. en de M. wisselden geregeld de verschillende ontvangen, veelal juiste spionnenberichten uit. 5 Juni 10 nam. schreef de M. uit Wolvega aan eerstgenoemde, dat hij diens brief van 8 nam. had ontvangen, blijkbaar met een bericht omtrent den op handen zijnden raid des vijands. 1) de M. had order gegeven, dat al zijn kwartieren „en estat" zouden zijn; alle wachten waren versterkt, voorts 2 verkenningsdetachementen uitgezonden. Doch dan volgden zijn reeds bekende bezwaren: de vijand had „un nombre de troupes considérables" en hield zijn krachten bijeen: „nous ne pouvons pas demeurer comme nous sommes, car l'infanterie (ennemie) peut passer par tout et nos cartiers ont sinq lieu d'étendue et les maisons fort separees (de hofsteden der noodkwartieren; blz. 154); je voy qu'il faut faire reflection sur ce que nous avons à faire" (wie, wat?).

6-7 Juni verrichtte de Munstersche overste Haultin, die te Steenwijk commandeerde, met troepen van daar, uit

---

1) De afstand Heerenveen-Wolvega bedraagt 12 K.M. Johan Maurits was behalve een zorgzaam bevelhebber ook een zeer zorgvuldig stafman. Zijn archieven zijn vrij volledig, ook in uitstekenden staat bewaard; meestal teekende hij op de rugzijde der ingekomen brieven, plaats, dag en uur van ontvangst eigenhandig aan.

Meppel, Hasselt, Rouveen en Kampen, in totaal 18 kornetten ruiters en 1000 tot 1500 man te voet, inderdaad een raid in het voorterrein der Friesche Linie, waarbij hij tevergeefs verschillende posten aanpakte; overtuigd, dat men niets tegen hen kon uitrichten, keerden de troepen 8 Juni weer terug naar hun kantonnementen. 1)

Dien dag bevestigde de M. aan J. M., hoe het van groot belang was, dat deze, zooals toegezegd, hem op de hoogte hield omtrent sterkte en handelingen des vijands; mocht deze werkelijk 3. tot 4.000 man tellen, dan oordeelde de M. „que nous ne pouvons pas garder nos cartiers sans risque;" hij vreesde het meest voor dat der dragonders (Oldeberkoop; droge strook tusschen Linde en Tjonger). Kwam de vijand met infanterie, dan kon hij op tal van plaatsen door de linie komen zonder dat men hem kon tegenhouden. Uit een en ander blijkt weer, hoezeer de aanvaller in het voordeel is, omdat hij het initiatief bezit, want de Montpouillan beschikte aan Hollandsche cavalerie over 20 compagnieën, benevens 6 compagnieën dragonders van Brandt, voorts over 18 compagnieën Friesche cavalerie (17 compagnieën van 3 regimenten, benevens 5 losse waarvan 4 te Leeuwarden achtergehouden voor ordehandhaving). Elke compagnie rekenende op nog 70 ruiters, beschikte hij in de voorste lijn der Friesche Linie minstens over 700 man infanterie, welke hij geleidelijk had weten los te krijgen van J. M., en $44 \times 70 = 3080$ man cavalerie: de vijand moet totaal ongeveer 2500 man hebben geteld.

Tot slot stelde de M. vast, dat hij de (toegezegde?) infanterie en artillerie verwachtte, ook meer munitie, „surtout de la mesche (lont) qui brulle sans cesse dans nos postes" (nadat zij alle 6-7 Juni door de Munsterschen waren gealarmeerd); voor de reeds ontvangen lichte kanonnen waren slechts 6 schoten per stuk aanwezig; zeer merkwaardig voegde hij er nog aan toe: „La pluspart des gens de ce pais aimeroit mieux voir perir nostre cavalerie (de Hollandsche?) que de nous voir revenir vers leurs vilages; je croy que vostre altesse jugera que ce n'est pas le bien du service."

Zondag 11 Juni, toen de aanstonds te vermelden raid der Bisschopsche ruiterij door Drenthe in voorbereiding was, meldde de Montpouillan, dat de vijand, volgens spionnenberichten, veel troepen verzamelde 1 uur van Steenwijk; het was een geluk, dat wij gewaarschuwd waren,

---

1) Zie voor dien raid en de beoogde, doch mislukte offensieve bestrijding door J.M.: Overdruk Friesland 1672-3, blz. 113-5.

want het terrein was door de smalle wegen, waarlangs onze troepen slechts geleidelijk naar buiten konden komen, zeer in ons nadeel voor het gevecht; hield de vijand zijn krachten bijeen, dan konden wij „onze kwartieren niet houden zonder dat ons een ongeluk overkwam." Duidelijk blijkt hier andermaal dat de *Fransche cavalerie*-generaal zich in het *Nederlandsche,* minstens dras staand *polder*land weinig op zijn gemak noch thuis gevoelde. De meeste „lieden van het land" (hooge heeren en bestuurders?) zagen liever dat onze cavalerie bij een aanval een „affront" leed of zelfs volkomen werd geslagen dan te hooren aanroeren, „dat U Hoogn. ons minder blootgestelde kwartieren geeft", een denkbeeld, dat de Montpouillan eigenlijk reeds sedert 31 Mei niet losliet. Overigens verzocht hij slechts orders aan J. M. overeenkomstig diens eigen inzicht en verzekerde, dat hij altijd gereed was die „régulièrement" te gehoorzamen; zelf kon hij niet meer doen dan J. M. de zaken voorhouden. Volgens het oordeel van alle oudere officieren „j'ay tout mon monde en estat, mais ce qui me fache, s'est qu'il nous faut demeurer nésaisérement fort séparés, ne sachant ou ils viendront et il nous faut garder toute nostre rivière" (Linde).

Tot slot berichtte hij, dat de vijand volgens onze spionnen zich zou verzamelen „bij het dorp Havellerberg", wat zoowel zijn gebrek aan kennis van de Nederlandsche taal (blz. 158 en 169) als aan plaatselijke bekendheid openbaarde. de M. voelde zich inderdaad in Friesland niet thuis en verborg zich bij zijn maatregelen meermalen achter het oordeel van ondergeschikten, van wie hij erkende, dat zij er *aldaar* meer van wisten (blz. 163 en 168). Het doel van den verzamelenden vijand heette gericht op onze troepen in Groningen; hieruit blijkt weer, wat ik herhaaldelijk deed opmerken in mijn artikel „Spionnage tijdens den oorlog 1672-3," in jaargang 1931 van dit Tijdschrift, n.l. hoe uitstekend en tijdig men in het algemeen werd ingelicht omtrent des vijands voornemens: inderdaad ging de eerstvolgende raid van 18-20 Juni door Drenthe tot voorbij Assen richting *Groningen.*

de M., die den toestand niet gunstig inzag wegens zijn versnipperde ruiterij, bekneld op een flauwen hoogterug tusschen de minstens dras staande Linde- en Tjongerbassins, had ook klachten in andere opzichten: mede 11 Juni schreef hij aan J. M., dat „Mr. de Zevenar" — de M.'s chef van den staf (blz. 149) — van dezen vergunning had verkregen om J. M. in diens hoofdkwartier te gaan bezoeken; de M. was echter „un peu surpris" 's avonds van den zoon van van Sevenaer, toen deze niet terugkeerde, te

vernemen, dat hij J. M. eenige dagen verlof naar Leeuwarden was gaan vragen, welke hij blijkens zijn wegblijven ook had verkregen. Zeer gematigd voegde de M. er aan toe, dat het minste, wat v. S. had kunnen doen, was geweest zijn chef *verwittigen* (sic) van zijn plan, opdat deze had kunnen voorzien in den dienst en in de den chef van den staf opgedragen nevendiensten, voornl. de boeren van de betrokken grieteny aan het werk zetten en dagelijks toezien, wie ontbraken; v. S. had zich daarvan wat lichtvaardig gekweten, want er werkten dien dag geen 20 boeren aan coupures, verhakkingen, versterkingen enz. (nabij het stafkwartier Wolvega of in de *geheele* uitgestrekte Linie?)! de M. verzocht J. M. daarom van Sevenaer te gelasten terug te keeren dan wel een ander te zenden om zijn werk te doen. Daar men den vijand tegenover zich had, die juist een raid had ondernomen en alweer op een nieuwen zon, hetgeen onzerzijds bekend was, voegde de M. er *volkomen terecht* aan toe: „Ce n'est pas un tems ou les offisiers peuvent s'esloigner pour plusieurs iours puisque nous sommes à tous moments en estat daler aux ennemis ou bien eux de venir à nous." J. M. teekende op de rugzijde van dezen brief aan: „Pres. opt. Heerenveen ce 11-1 de Juin; is daetelyck beantwoort." Het is jammer, dat zijn antwoord niet meer aanwezig is; anders ware de reden van v. S.'s afwezigheid nader gebleken en de wijze, waarop J. M. den knoop in dezen heeft doorgehakt.

Toen de gegevens omtrent een nieuwen raid des vijands langs of tegen de Lindelinie aanhielden en de M. van een zijner ruiters, uitgezonden naar Steenwijk, uit welks omgeving hij afkomstig was en waar hij 2 etmalen had vertoefd(!), schriftelijk bericht ontving, dat de vijand daar 3400 paarden had 1), drong hij er 16 Juni met nog meer klem bij J. M. op aan, dat deze wilde letten op den blootgestelden staat van de cavaleriekwartieren en hem orders geven omtrent hun beveiliging. „Car je déclare que je ne croy pas qu'il soit possible de les conserver comme nous sommes sans qu'il nous arive une perte considérable et ce qui me le fait dire, c'est la distence de nos cartiers et la fassilité qu'il y a de passer la rivière depuis la redoute des dragons (ter hoogte van Oldeberkoop) jusques au cartièr

---

1) Twee dagen later gaf de M. de sterkte *van die zelfde* macht volgens 2 spionnenberichten op als slechts 1200 man, doch het is mogelijk, dat de vijand toen de cavalerie uit die plaats, bestemd om deel te nemen aan den aanstonds te vermelden raid richting Assen-Groningen, reeds had doen uitrukken.

de mr. Kinma (sic) (d.w.z. Teridsert), où il n'y a presque point d'eau et avec 50 fasines on peut faire des passages par tout et la rivière et le marais ce rendra plus fassile; j'ay consulté les plus expérimentés offissiers qui en diroit bien plus que moy." Tot slot verzocht de M. of J. M. de meening wilde vragen van de kolonels en majoors zijner regimenten. Hij was blijkbaar *zeer* ongerust, want hij deelde nog mede, dat de spion verzuimd had in zijn rapport te melden, dat de vijandelijke troepen bevel hadden om te marcheeren.

J. Maurits ging *onmiddellijk* in op dit voorstel. Nog 16 Juni noodigde hij de M. uit — daar deze de cavaleriekantonnementen niet veilig genoeg oordeelde „ondanks de retrenchementen, op verschillende passages gemaakt" — den volgenden morgen met alle kolonels, inclusief Brandt der dragonders, den kwartiermeester-generaal (die *toen* blijkbaar terug was) en andere officieren *en soldaten,* die den toestand der kwartieren, alsmede „de advenues en passages" over de Linde volledig kenden, in het hoofdkwartier te komen „afin que nous consultions ensemble en quelle manière on pourra le mieux assurer les quartiers de nostre cavalerie", dan wel haar gezamenlijk te doen kampeeren (veel meer geconcentreerd) en haar te versterken, of hoe men het geschikt zou oordeelen, daarbij goede wacht houdende, want de vijand was te Meppel e.o. 1)

Als gevolg van het vorenstaande vond 17 Juni in J. M.'s hoofdkwartier een bespreking plaats van totaal 16 personen, waaraan behalve deze, zijn infanterie-generaal Aylva en de M., bijna uitsluitend hoofdofficieren der cavalerie deelnamen. Van de Friesche kolonels was alleen van Haren aanwezig. 2) Allen moesten daar hun meening uitspreken over de vragen: 1e. „of men de

---

1) Ik cursiveer. De woorden „en soldaten" zijn in de minuut later tusschengevoegd. Uit deze spontane daad van Johan Maurits blijkt weer zijn uitnemende zorg vóór de hem toevertrouwde verdedigingsbelangen, ook de gemoedelijkheid van zijn optreden als hoogste bevelhebber in het N., door in een hoogst gewichtige vraag van tactischen aard gebruik te willen maken van de plaatselijke bekendheid zonder eenig onderscheid van rang. Wie kwaad wilde, zou hier kunnen spreken van een taktischen *soldatenraad;* intusschen verschenen op de bijeenkomst, behalve enkele stafofficieren, minstens *hoofd*officieren.

2) De notulen dezer bijeenkomst en het „prothocollum int hooftquartier op 't Heerenveen den 17-7 Juni 1673 (resumptie en beslissing van Johan Maurits) beide in K.H.A. 2630 — 1-III (2 stukken).

post, daer de cavallerie ligt, sall houden of abandonneeren" en 2e. „op wat maniere men daer blyven sall om niet overrompelt te worden, vermits de riviere de Linde bij dit droge weder 't eenemael verstopt en de grond onder hard en vast is." 1) Nopens 1e. drongen de meer voorzichtigen, voornl. de Montpouillan — gelet op de geringe diepte van dat riviertje, de vele overgangen en de uitgestrektheid van het legeringsrayon — aan op meer infanterie tot betere beveiliging daarvan ten einde geen „affront" te lijden. De argumenten van de overgroote meerderheid, zooals die van Aylva „niet te quiteeren soo lang als geen armee compt; de viand soude niet connen subsisteren 3 dagen lang", die van Brandt „een schande om de plaetse te abandonneeren" en drgl. maakten het J. M. gemakkelijk om, aller meening gehoord, flink voet bij stuk te houden: „ergo de resolutie gaat daerhenen om de cavallerie te laeten, daer se is." 2)

Wat 2e betreft, werd vrij algemeen geraden een flink korps infanterie — men noemde 1000 man — te legeren tusschen de M.'s cavalerie en de dragonders van Brandt; dan kon men de cavaleriekwartieren laten gelijk zij waren. De dam in de Linde onder de Blessebrug moest hoe eer hoe beter worden gemaakt; hij zou dat stroompje wel opstoppen; dan waren de kwartieren verder veilig. J. M.'s chef van den staf en enkele anderen raadden nog den aanleg van „een reduit" (schans) bij Donkerbroek om niet in den rug te worden aangevallen. 3)

De slotsom luidde: „van dage bastante troeppe van infanterie daerna toe te senden om sich aldaer te retrencheeren en alsdan sien, wat passen (doorgangen door de Linie) men sall bewaeren. „Alle colonels sullen sorge draegen, dat elck voor syn quartier alle advenuen moghe bewaert worden ende alle de boomen onder malcander laeten vallen om de wegen te bederven." 4) Op voorstel van Aylva zouden alle fourageeringen in het voorterrein worden gedekt door infanterie.

---

1) D.w.z. boven Teridzert, waardoor kolonel Brandts kantonnement te Oldeberkoop werd bedreigd.

2) Voor een vreemd argument hiertoe, dat de Montpouillan zijn tegenstanders tweemaal in de schoenen schoof, zie blz. 160 en 161.

3) Deze plaats is niet versterkt; daardoor is het den onzen hier tijdens Munster's grooten aanval op de Oude Friesche Linie 24-5 Aug. 1673 bijna slecht vergaan. Zie Overdruk Friesland 1672-3, blz. 193-8.

4) „Bewaren" in den zin van bewaken, en niet in dien van behouden voor eigen gebruik met als tegenstelling: de andere onbruikbaar maken.

In een tweede, waarschijnlijk onmiddellijk daarop gevolgde bijeenkomst deed J. M. als zijn besluit kennen, dat het kwartier Wolvega beter moest worden beveiligd, waarbij hij tevens de redenen uiteenzette, waarom „het voorsz. quartier *voorall* aldaer (d.w.z. achter de Linde) behoorde gecampeert te blieven." 1) J. M.'s' bedoeling met dat standhouden wordt in het protocol dezer bijeenkomst niet vermeld; zij bleek reeds op blz. 153. Het vereischte voetvolk, dat zou oprukken, moest worden gelegerd te Nieuwe Holtpade. 2)

Als gevolg voornl. van de M.'s bedenkingen en vertoogen kreeg hij nog 17 Juni versterking aan infanterie, welke als verbindende schakel meest werd gelegerd te Nyeholtpade. Hij klaagde echter reeds den 18en, dat hij had beschikt over 700 zeer goede musketiers, waarvoor in ruil ontvangen 1200 man, „la pluspart piquiers fort inutiles et le rest des pauvres, et d'assez méschants soldats", die hun kwartier ((Nyeholtpade)) absoluut niet in staat van verdediging brachten; „j'asseure à vostre Altesse qu'il faut bien du bonheur pour se garantir avec cella, surtout si les ennemis se fortifient d'infanterie." de M.'s klacht over de piekeniers is verklaarbaar; hun gevechtswaarde werd reeds tegen het einde van den 30-jarigen oorlog zeer laag aangeslagen. von Grimmelshausen oordeelde o.a. omtrent hen: „Ein Musketier ist zwar eine wohl geplagte, arme Kreatur; aber er lebt in herrlicher Glückseligkeit gegen einen elenden Pikenier. Es ist verdrieszlich daran zu denken, was die gute Tropfen für Ungemach ausstehn müssen; und ich meine wer einen Pikenier niedermacht, den er verschonen könnte, der ermordert einen Unschuldigen und kann solchen Todschlag nimmer verantworten. Denn obgleich diese armen „Schiebochsen" creirt sind, ihre Brigade vor dem Einhauen der Reuter im freien Felde zu schützen, so tun sie doch vor sich selbst niemand ein Leid, und geschieht dem allererst der einem von ihnen in seinen langen Spiesz rennt. In Summa: ich habe mein Lebtag viel scharef Occasionen, aber selten wahrgenommen, dasz ein Pikenier einen umgebracht hätte." 3) Analoge uitspraken zijn talrijk.

Geprikkeld voegde de Montpouillan er aan toe: „et je ne scay pas, pourquoy on dispute à nous donner de l'infanterie puisqu'elle est inutile ailleurs."

---

1) Ik cursiveer.

2) Doorgeslagen is: „ende olde holtpade."

3) H. J. Chr. von Grimmelshausen. Simplicianische Schriften. ed. 1877. I. Der Seltzame Springinsfeld, blz. 190.

Dit doelde er op, dat Maurits het gros zijner infanterie (terecht) achterhield in zijn derde of reduitstelling voorwaarts van Heerenveen, d.w. *nog achter* de Tjonger. Dat de Montpouillan eenigszins geprikkeld was, sproot, behalve uit zijn Fransch bloed, vermoedelijk mede voort uit zijn gezondheidstoestand: 20 Juni berichtte hij Johan Maurits, hoe de doktoren hem hadden bevolen, dat, wilde hij niet blind worden, hij eenigen tijd niet te paard mocht komen. 1) Hij verrichtte zijn dienst vooreerst alleen te voet in zijn stafkwartier.

De ervaringen inzake de verdediging van de Lindelinie, eerst in de tweede helft van Augustus definitief opgedaan, toen Munster zijn grooten aanval op de Friesche Linie verrichtte, heeft de Montpouillan *voor een klein gedeelte* in het gelijk gesteld: de voorste linie was lang en zwak, de afstand tusschen de kwartieren groot, de linkervleugel defensief van minder beteekenis; gevaar bestond, zoowel voor doorbreking als omtrekking en afsnijding van de gescheiden deelen tijdens den terugtocht tot achter het ten deele onder water gezette Tjongerbassin. Doch dit neemt niet weg, dat Maurits tot dien tijd *volkomen* het doel heeft bereikt, door hem met de verdediging van de Linde beoogd (blz. 153). Zooals zijn groote neef, Prins Willem III, in 1672 door een *schijn*verdediging van den Gelderssche Yssel met daarbij aansluitenden, handig uitgevoerden terugtocht ruimte en tijd had gewonnen, deed J. M. zulks o.a. 1673 in het klein in het Noorden. Ook zijn terugtocht op de centrale reduitstelling voorwaarts van Heerenveen, 25 Aug. uitgevoerd, vond aldus plaats, schier zonder verliezen. Eenigszins triomfantelijk rapporteerde J. M. dan ook den Prins nopens die achterwaartsche concentratie, dat hij zich door de groote macht des vijands ((8. tot 9.000 man) gedwongen had gezien zijn „postes extérieures" — lijn van vóórverdediging — te ontruimen, doch „tout le terrein que nous avons quitte, les ennemis l'ont' possidé devant mon arrivée, tellement que nous avons et possédons encore, Dieu mercy, *les principales portes* pour défendre la province et pour empescher l'invasion' des ennemys."

14-24 Juni dankten Gedeputeerden Maurits voor de inzake de legering der cavalerie genomen beslissing, welke *zij* mede toeschreven aan den invloed van Aylva. Het verplaatsen van de cavalerie naar de „hoge quartieren van deze Provincie, waertoe verscheyden advisen inclineer-

1) Zijn groot, onzeker handschrift, als dat van een halven blinde, draagt daarvan het kenmerk.

den" 1) zou hebben gestrekt „tot ruine van de ingezetenen, door wier contributiën de zaak hier voornl. staande wórdt gehouden." Kon de cavaleerie ter plaatse, waar zij was, niet langer leven, dan diende men haar op te schuiven naar Drenthe en andere kwartieren, waar de fouragee-ringen toen ten bate van den vijand werden gelaten. Hierop antwoorde Maurits 26-16 Juni, dat men over de ruiterij geen bekommernis behoefde te hebben: zij ging niet naar „den hoogen kant der Provincie." Men had derhalve o.m. geadviseerd de cavalerie te brengen naar den hoogen, N.O., niet te inundeeren vleugel der Oude Friesche Linie, waar zij bij de Leek kon aansluiten aan de Groningsche dan wel voorwaarts van Dokkum bij de Lauwerszee Ook in 1672 was hier meermalen Friesche cavalerie opgetreden om de verbinding met Groningen te verzekeren; èn in 1672 èn in 1673 heeft Dokkum steeds de aandacht getrokken als knooppunt van wegen, daardoor als steunpunt achter genoemden vleugel.

Toen de Friesche Linie door het stellen van onderwaterzettingen ruim voldoende was beveiligd, besloot Johan Maurits *onder gunstige omstandigheden daarbuiten* een kans te wagen met zijn ruiterij. De gelegenheid daartoe bood zich weldra aan, daar 's vijands cavalerie, gelegerd te Steenwijk en te Staphorst-Rouveen, in het voorterrein onzer Linie bleef optreden.

19 Juni tegen 8 uur nam. ontving J. M. bericht van Gedeputeerden van Groningen, dat 20 kornetten vijandelijke ruiterij naar Assen waren gemarcheerd en daar contributiën van Drenthe hadden geëischt, met verzoek die cavalerie zoo mogelijk te verdrijven. Daar de Montpouillan nog zijn kwartier hield, nam Maurits zelf de leiding van den tocht. Hij deed de M. onmiddellijk alle cavalerie in hare kwartieren alarmeeren. 19-20 Juni 1 uur 's nachts antwoordde laatstgenoemde uit Wolvega 2), dat aan die order was voldaan; alle „kwartieren" wachtten J. M.'s nadere bevelen; de M. voegde er aan toe, dat een zijner uitgezonden patrouilles den vijand — omstreeks 30 compagnieën (paarden) 3 voorm. (van den 19en) had zien afmarcheeren

---

1) Waren dit die der „lieden van het land", die de Hollandsche cavalerie tot elken prijs buiten de Friesche weilanden wilden houden? (verg. blz. 160 en 161).

2) Ontvangen te 4 voorm. op het hoofdkwartier te Heerenveen.

„sans trompette ni timbale; 1) ils prennent leur marche comme s'il voulut aler pour empescher le dessain de mr. de Ravenhaut (sic; dus richting Groningen); die vijand zou òf versterkt worden òf niet zóó lang ter plaatse blijven, dat men hem nog kon afsnijden, want hij had een voorsprong van 24 uur. 2) de M. had in den nam. en 's avonds nog andere patrouilles uitgezonden om 's vijands marschroute te melden; kolonel Brandt had eveneens „een partij" uitgezonden. de M. had bevolen, dat alle patrouilles aan den vijand moesten blijven, ook af en toe bericht zenden; al, wat inkwam, zou de M. onmiddellijk doorzenden, opdat J. M. daarop zijn maatregelen en bevelen kon treffen. Tot zoover alles uitstekend, ook wat het juist inzicht in den toestand betrof, daar de vijand inderdaad op zijn terugtocht niet werd afgesneden; doch vrij onbeholpen voegde de M. aan zijn mededeelingen nog toe: „Mais comme ie ne scay poin le païs, ie ne puis que me conformer aux sentiments des autres" (de kolonels en zijn chef van den staf)!

J. M. verzamelde zoo snel mogelijk al zijn troepen te paard, inclusief het regiment dragonders ten einde 's vijands terugtocht op Meppel af te snijden bij Diever; na een nachtmarsch van 7 uur omsingelde men 6 voorm. van 20 Juni dat dorp; 3) de vijand, blijkbaar gewaarschuwd, had het 12 uur t.v. in allerijl op zijn terugtocht weer gepasseerd. Wel kwamen van verschillende deelen onzer Linie gegevens omtrent 's vijands flankmarsch binnen, doch door de toenmalige gebrekkige gemeenschapsmiddelen en den slechten toestand der wegen liep Maurits achter de feiten aan; bijna alle berichten moeten op het hoofdkwartier zijn binnengekomen, nadat Maurits dit reeds geruimen tijd had verlaten.

Te zelfder tijd demonstreerde de vijand met minder dan 600 paarden, waarbij echter 27 standaarden, ter misleiding, vanuit Steenwijk teneinde, door de onzen in de Friesche Linie te binden, de kans op afsnijding van zijn in Drenthe stroopende colonne te verminderen.

(Wordt vervolgd.)

---

1) D.w.z. zoo geheim mogelijk. Timbale = keteltrom of pauken.

2) Gerekend naar het niet door mij aangetroffen uur, waarop J. M. op zijn vroegst de beweging met zijn ruitermacht kon aanvangen.

3) Dit vermelden brieven en bronnen; het wijst op een afmarsch reeds om 11 uur 's avonds. Daar d. M. 's nachts 1 uur van den 20en J. M. schreef, dat hij juist diens order had ontvangen om alle cavalerie te alarmeeren, kloppen de tijden niet, tenzij J. M. die kwartieren ook *rechtstreeks* bevelen had doen toekomen.

Bijdrage tot de Genealogie van het Geslacht (van) Grevenstein.

Omtrent de plaats van herkomst van de familie (van) GREVENSTEIN, waarvan hier eenige mededeelingen volgen, heb ik geen zekerheid kunnen verkrijgen.

In VON STEINEN „Westphälische Geschichte" 2, 1508 komt voor: „GREVENSTEIN ist ein Rittersitz in der Grafschaft ARNSBERG und Stadt gleiches Namens gelegen, welcher gegenwärtig (1755) denen VON SCHADE gehöret.'

In hetzelfde werk 4, 1215 wordt vermeld: „GREVENSTEIN ist eine kleine Stadt in der Grafschaft ARNSBERG an der WENNE gelegen."

De oudste personen, die den naam GREVENSTEIN of VAN GREVENSTEIN droegen, voorkomende in de geraadpleegde stukken, waren:

COENRAET GREVENSTEIN, 1471 Pastoor te PUTTEN, in „Archieven voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom UTRECHT", jaargang 1918, blz. 120.

MEYSTER JOHAN VAN GREVENSTEIN, „doctoer in de Godtheyt, 1458", in het Stedelijk Archief UTRECHT.

SEBASTIAAN GREVENSTEIN, die in 1559 Rector werd aan het Gymnasium te LIPPE; de leeraren daar waren Evang. Lutersch. Vermeld in VON STEINEN „Westphälische Geschichte", 4, 972.

JOHANNES GREVENSTEIN, „die mede onder de Reformateurs van OSNABRUGGE wordt getelt, wanneer Anno 1543, door den Bisschop FRANS GRAVE VAN WALDEK, aldaar eene Reformatie is begeert en verkregen"; én Ds. ANTONIUS GREVENSTEIN, die in 1544 Predikant werd te BREMEN en met wien de onderstaande stamreeks een aanvang neemt.

De voormelde JOHANNES en Ds. ANTONIUS GREVENSTEIN zijn waarschijnlijk broers geweest; zij komen voor in de BOEKZAAL DER GELEERDE WERELD van 1753, waarin een menigte inlichtingen, betreffende het onderhavige geslacht te vinden zijn.

In de hieronder volgende genealogie zijn de gegevens, omtrent de oudere generaties, in hoofdzaak, ontleend aan hetgeen de Boekzaal vermeldt, die aangaande den nieuweren tijd aan de resultaten van onderzoekingen in Rijks- en Gemeente Archieven en aan hetgeen enkele familie-papieren opleverden.

Hoewel de door mij opgestelde genealogie geen aanspraak kan maken op volledigheid, komt het mij toch niet ondienstig voor datgene te publiceeren, hetwelk ik vond bij mijn onderzoek, dat zich uitstrekte tot eenige jaren na de instelling van den Burgerlijken Stand. Zulks omdat er, voor zoover mij bekend, nog nimmer een geslachtslijst dezer Familie verscheen, behalve hetgeen de Boekzaal bevat.

WAPEN:

De Heer R. T. MUSCHART was zoo welwillend mij mede te deelen dat door verschillende leden van het geslacht, in de 18e eeuw, als wapen werd gevoerd: een Latijnsch Kruis, waaromheen een slang is gekronkeld.

STAMREEKS.

I. Ds. ANTONIUS GREVENSTEIN, sedert 1533 werkzaam aan de Latijnsche school te BREMEN; werd in 1544 Predikant in de St. Marienkerk aldaar en overleed 14 Januari 1572.

II. Ds. JACOBUS GREVENSTEIN, Predikant in de St. Steffenskerk te BREMEN in 1565, overleed te BREMEN 13 FEBRUARI 1582.

III. Ds. HENRICUS GREVENSTEIN, geb. BREMEN, Predikant te KAMPERVEEN in 1604, te BLOKZIJL in 1609, overl. 1633, tr. Zwolle 6 Januari 1605 MARGARITHA BACKER, dr. van HERMAN BACKER te KAMPEN.

Kinderen:

1. Ds. JACOBUS GREVENSTEIN, volgt IV.

2. HERMANNUS GREVENSTEIN, Ambtenaar bij het Admiraliteitscollege van WEST-FRIESLAND en het NOORDERKWARTIER te ENKHUIZEN, overl. 31 Januari 1670, tr. AARTYEN ALBERTS, overl. 15 November 1671. Beiden werden begraven in de St. Gommarus of Westerkerk te ENKHUIZEN; de grafsteen wordt beschreven in Mr. P. C. BLOYS VAN TRESLONG PRINS, Gen. en Her. Gedenkw. in en uit de kerken der Provincie NOORD-HOLLAND.

3. Ds. JOHANNES GREVENSTEIN, geb. BLOKZIJL, Predikant te ENS (Schokland) in 1647, te EERSEL en DUIZEL in 1649 en te WEST-TERSCHELLING in 1654, overl. aldaar 1669, huwt KAMPEN 30 April 1652 HESTER PLANCIUS, geb. KAMPEN 1 April 1629, dr. van Ds. PETRUS PLANCIUS en SUSANNA VAN HOGENDORP.

4. Ds. ANTHONIUS GREVENSTEIN, volgt IV. bis.

5. MARGARETHA GREVENSTEIN, die in het huwelijk trad met Ds. JOHANNES LAMENIUS, Predikant te HOOGELOON c.a. en VESSEM 1648, te OERLE en ZEELST 1652, overl. April 1667.

6. Eene DOCHTER, ongehuwd overleden.

7. Eene DOCHTER, ongehuwd overleden.

IV. Ds. JACOBUS GREVENSTEIN, Predikant te PEPERGA in 1638, overl. aldaar 31 December 1654 1), tr. (huw. inschr. AMSTERDAM, 40 October 1642) TRIJNTJE REINIERS, dr. van REINIER EVERTS. 2). Kind:

Ds. HENRICUS GREVENSTEIN, volgt V.

IVbis. Ds. ANTHONIUS GREVENSTEIN, geb. BLOKZIJL 1625, Predikant te HEINO in 1653. Emeritus, wegens blindheid, in 1694, overl. in 1707. Hij was gehuwd met CATHARINA ROOTHUIS, dr. van JOHANNES ROOTHUIS, Predikant te ZWOLLE en MACHTELD VERWER.

Kinderen:

1. Ds. HENRICUS GREVENSTEIN, Predikant te ROUVEEN in 1678, te HASSELT in 1684, overl. aldaar 18 Mei 1726, ongehuwd.

2. ANNA GREVENSTEIN, overl. 25 October 1720, tr. vermoedelijk October 1690 te HEINO, ALBERTUS VOSMAAR, (ingeschreven te HASSELT 11 Oct. 1690)," tr. later met Ds. REINERUS BROEKHUIS, Predikant te HEINO van 1694 tot 1724, in welk jaar hij overleed.

V. Ds. HENRICUS GREVENSTEIN, Predikant te West-Terschelling in 1669, overl. 15 December 1700, tr. CATHARINA VAN DER RAMHORST, dr. van AäRON V. D. RAMHORST, burgemeester van STEENWIJK.

Uit dit huwelijk:

1. Dr. JACOBUS GREVENSTEIN, volgt VI.

2. Ds. AäRON GREVENSTEIN, geb. West-Terschelling

---

1) Ds. T. A. ROMEIN in zijn naamlijst van Predikanten voegt hieraan toe: „volgens portret en grafsteen in de Kerk te Peperga". Door mij hieromtrent te PEPERGA gedane navraag wees uit, dat hiervan thans niets meer te zien is.

2) Zie „Huwelijksaanteekeningen vóór 1680 van Predikanten in de Kerkelijke registers te AMSTERDAM, medegedeeld door A. B. VAN DER VIES, Maandblad Ned. Leeuw, 1921, blz. 58.

6 Februari 1673, Predikant te HEMELUM in 1700, te RINSUMAGEEST in 1705, overl. aldaar 19 Augustus 1753, ongehuwd.

3. Dr. HENRICUS GREVENSTEIN, volgt VIbis.

4. Eene Dochter, ongehuwd overleden.

5. CATHARINA JOHANNA GREVENSTEIN, ged. WEST-TERSCHELLING 25 Maart 1685, ongeh. overleden.

VI. Dr. JACOBUS GREVENSTEIN, Med. Doctor, te LEEUWARDEN en 's-Lands Medicus van Friesland, overl. LEEUWARDEN 28 Januari 1711, tr. SARA URSINUS, dr. van Dr. ABRAHAM URSINUS, Predikant te ARCHANGEL en in 1685 te OOST-VLIELAND, en MARIA CATHARINA BUYS.

Uit dit huwelijk:

1. Ds. HENRICUS GREVENSTEIN, ged. LEEUWARDEN, 28 Februari 1706, Predikant te BURGWERD in 1728 en te OOSTERLITTENS in 1735, Emeritus 1780, overl. aldaar 25 October 1781. Hij schreef, o.m., een naamlijst van Predikanten.

2. ABRAHAM URSINUS (van) GREVENSTEIN, volgt VII.

3. CATHARINA GREVENSTEIN, ged. LEEUWARDEN 19 Juni 1709.

4. (waarschijnlijk) JACOBA MARIA GREVENSTEIN, tr. te BURGWERD 4 Maart 1731 (ingeschreven Hasselt 16 Februari 1731) BERNARD WATERHAM, Vaandrig in het regiment van den GRAAF VAN DER LIP, garnizoen VENLO, later Oppziener van 's Lands Zeesluis te HASSELT, overl. 14 Mei 1753, zoon van LUBBERTUS WATERHAM, Predikant te BEUNAKKER en LAMBERTA OKELEI.

VIbis. Dr. HENRICUS GREVENSTEIN, Med. Doctor, 's Lands Medicus van FRIESLAND in 1711, Lijfarts van PRINSES MARIA LOUISA VAN HESSEN-KASSEL, overl. LEEUWARDEN 7 September 1738, tr. RINSUMAGEEST 1724 ANNA CATHARINA VAN DER HAER, geb. 12 Augustus 1690, dr. van JAN VAN DER HAER en HELENA STOUTENBURGH.

Uit dit huwelijk:

CATHARINA JOHANNA GREVENSTEIN, ged. LEEUWARDEN 27 Februari 1728, overl. 4 October 1781, tr. HARLINGEN 5 Februari 1747 Mr. BONIFACIUS VAN DER HAER, geb. HARLINGEN 1725 overl. 1762, Raad en Adv. Fiscaal der Admiraliteit van FRIESLAND te HARLINGEN, zoon van DANIEL VAN DER HAER en..... OCKERS.

VII. ABRAHAM URSINUS (van) GREVENSTEIN, 1) ged. LEEUWARDEN 12 October 1711, Ontvanger der Convoyen en Licenten te HASSELT, Verwalter Hoogschout van HASSELT en HASSELTER AMBT, overl. 5 October 1779, tr. 16 Januari 1730 ALEIDA MARGARETHA ULENBURGH, wonende te HEEMSE. Zie Bijlage A.

Uit dit huwelijk:

1. MARGARETHA GREVENSTEIN, ged. HASSELT 22 October 1730.

2. JACOB(US) URSINUS GREVENSTEIN, volgt VIII.

3. HENRICUS GREVENSTEIN, ged. HASSELT 23 Augustus 1733, overl. ZWOLLE 22 Juli 1759. Cadet in het 2e Bataljon ORANJE-NASSAU.

VIII. JACOB(US) URSINUS GREVENSTEIN, ged. HASSELT 1 November 1731, begraven ZWOLLE 2 September 1790, Procureur en Gemeensman te Zwolle, tr. 1e. HASSELT 13 Februari 1754 ELISABETH JOHANNA VAN SONSBEECK 2) geb. VEERE, 8 September 1720, dr. van HANS VAN SONSBEECK, kapitein van het regiment van den Heer VAN RECHTEREN VAN HEMERT, en MAGDALENA MARGARITHA VAN LANGENVELD (ondertrouwd te HASSELT 23 Januari 1754), tr. 2e. HASSELT, 20 Mei 1759 MARIA ROULEAU, geb. SURINAME ± 1737, overl. op den HUIZE STADSZICHT aan den HASSELTERDIJK, onder ZWOLLE, 16 April 1882, dr. van JACQUES ROULEAU en ANNA BOSQUET, zie bijlage B.

Uit het eerste huwelijk:

1. HENRICUS GREVENSTEIN, ged. ZWOLLE 3 December 1759, begraven aldaar 15 December 1759.

ALEIDA MARGARETHA GREVENSTEIN, ged. Zwolle 6 Oct. 1754, begr. aldaar 12 Dec. 1754.

Uit het tweede huwelijk:

2. ANNA JACOBA URSINUS GREVENSTEIN, ged. ZWOLLE 23 Juli 1761, tr. MASTENBROEK 26 October 1783 ASSUARIS DE ROOY. Beiden zijn overleden vóór 26 April 1824, zooals is op te maken uit de op dien datum opgemaakte volmacht van hun Zoon CORNELIS DE ROOY, zie bijlage C.

---

1) Hij wordt als (VAN) GREVENSTEIN opgegeven door het Gemeente Archief te ZWOLLE.

2) In het Stam- en Wapenboek van VORSTERMAN VAN OYEN, is ten onrechte opgegeven dat deze ELISABETH JOHANNA VAN SONSBEECK een Dochter was van ALBERTUS VAN SONSBEECK en MARIA HANSELAAR.

3. ALEIDA MARGARETHA URSINUS GREVENSTEIN, ged. ZWOLLE 4 Juli 1763, overl. aldaar 17 December 1835, tr. 1e. WILSUM, 18 December 1785, EVERT WILLEM DE ROOY, Luitenant ter Zee, tr. 2e. DIEDERICH GEORG STECHMAN, overl. vóór 20 Januari 1825, zie bijlage C.

4. HENRICUS URSINUS GREVENSTEIN, volgt IX.

5. JACOBUS URSINUS GREVENSTEIN, volgt IXbis.

6. ABRAHAM URSINUS (van) GREVENSTEIN,. volgt IXter.

7. JOHANNES URSINUS GREVENSTEIN, ged. ZWOLLE 16 December 1711, Luitenant ter Zee.

8. MARIA JOHANNA URSINUS GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 29 November 1774, overl. VRIEZENVEEN 12 Juni 1845, tr. AMSTERDAM 28 JUNI 1795 JAN KRUYS, Burgemeester van VRIEZENVEEN, geb. aldaar 14 Juli 1767, overl. aldaar 22 December 1830, Zoon van CLAAS KRUYS en GRIETJE OTTEN en Weduwnaar van ANNA BROERS (ged. AMSTERDAM 20 Mei 1772,', overl. aldaar 5 December 1793, dr. van JAN HENDRIK BROERS en CATHARINA MARIA PLOOS VAN AMSTEL). Zie bijlage C.

IX. HENRICUS URSINUS GREVENSTEIN, ged. ZWOLLE 11 April 1765, Procureur te Zwolle, tr. 1e. WILSUM 16 Januari 1793 HILTJE DRAAISMA, geb. LEEUWARDEN vóór 2 Februari 1769, overl. 22 Februari 1806, dr. van A. DRAAISMA en ANNA KROON; tr. 2e. ZWOLLE 6 April 1807 JOHANNA EGBERTS, dr. van JAN EGBERTS en ——— ——, zie bijlagen C. en D. Volgens opgave van het Gemeente-Archief ZWOLLE was het 1e huwelijk kinderloos.

Uit het 2e huwelijk 1):

1. ALEIDA HENRICA GREVENSTEIN, geb. Zwolle 28 April 1809, woont 9 Augustus 1837 te ZWOLLE, ongehuwd, zie bijlage D.

2. ANNA MARIA GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 5 November 1811, zal overleden zijn vóór 9 Augustus 1837, bijlage D., niet genoemd.

3. JOHANNA MARGARETHA URSINUS GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 18 Mei 1815, woont 9 Augustus 1837 te ZWOLLE, ongehuwd, zie bijlage D.

---

1) Uit een aanteekening in een dagboek van 1825 blijkt dat HENRICUS URSINUS GREVENSTEIN nog een oudere Dochter, genaamd PIETERNELLA, bezat, de geboorteinschrijving werd in het Gemeente-Archief te ZWOLLE niet gevonden.

4. JACOBUS HENRICUS URSINUS GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 3 Juli 1817, overl. te DALEN 3 Maart 1860, ongehuwd, was aldaar Gemeente-Secretaris.

5. ELISABETH JOHANNA GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 13 Juni 1820, tr. JAN SMIT, Directeur van het Postkantoor te HOOGEVEEN, geb. OLDEMARKT (Overijssel) 6 Juli 1813, overl. HOOGEVEEN 19 April 1850 (Zoon van DEDDE SMIT en CATHARINA BOSCH). ELISABETH JOHANNA GREVENSTEIN vertrok 15 December 1865 van HOOGEVEEN naar HASSELT.

6. JACOBA GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 26 April 1823, tr. JOHANNES BERNARDUS NEYSSEL.

IXbis. JACOBUS URSINUS GREVENSTEIN, ged. ZWOLLE 25 October 1767, Kapitein 5de halve Brigade Bataafsche Infanterie, Ridder in de Orde van de Unie, tr. MASTENBROEK 21 Juli 1793, DINGENA ANNA JACOBA KNOLLAERDT, overl. ZWOLLE 23 October 1803, dr. van A. J. KNOLLAERDT, kapitein Ingenieur.

Uit dit huwelijk:

1. MARIA ADRIANA JOHANNA GREVENSTEIN, ged. ZWOLLE 11 Februari 1798, tr. vóór 1824 CASPER JOSEPH DUYKERS, Commies der Belastingen te ZWARTSLUIS en in 1837 te KAMPEN, zie bijlagen C. en D.

2. CORNELIA JACOBA GREVENSTEIN, ged. ZWOLLE 21 Februari 1800, was 21 Februari 1825 nog ongehuwd en woonde te AMSTERDAM, tr. later JOHANNES HENDRIKUS VAN DORSTEN, Chirurgijn te MAARSSEN, zie bijlage D.

IXter. ABRAHAM URSINUS VAN GREVENSTEIN, 1) ged. ZWOLLE 22 September 1769, overl. aldaar 19 Juni 1833. Hij was een van de eerste kweekelingen van de in 1785 opgerichte Kweekschool voor de Zeevaart te AMSTERDAM en zijn bekwaamheid in de Zeevaartkunde komt ten duidelijkste uit in het anno 1935 door J. C. M. WARNSINCK geschreven gedenkboek, uitgegeven bij gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Kweekschool. Hij bevond zich op „11 October 1797," tijdens den zeeslag bij KAMPERDUIN, aan boord van het Admiraalschip „DE VRIJHEID"; in 1802 was hij, als „1e Luitenant ter Zee, Commandant van de schoener „DE VLIEGENDE VISCH", bestemd om onder de orders van den Vice-Admiraal P.

---

1) Hij teekent zich in verschillende stukken A. Ursinus VAN Grevenstein.

HARTSINK een reis te maken naar St. DOMINGO; bij deze gelegenheid verloor hij echter, bij het uitloopen naar zee met stormachtig weer zijn beide masten (hetgeen, zooals bij het ingesteld onderzoek bleek, niet het gevolg was van het voeren van te veel zeil); doch wist zijn schip niettemin behouden in de haven van VLISSINGEN binnen te brengen; in 1804 werd hij kapitein Luitenant ter Zee; in 1806 was hij Adjudant van den Vice-Admiraal DE WINTER, in 1807 werd hij ridder in de orde van de Unie. Hij werd in Maart 1809, wegens ziekte, ontheven van het bevel over het fregat „VENUS", heeft daarna geen dienst meer gedaan en is op 1 Juli 1814 gepensionneerd.
Hij trouwde MARIA STRIG, zie bijlage C en D.

Uit dit huwelijk:

1. JACOB URSINUS VAN GREVENSTEIN, ged. AMSTERDAM 4 September 1800, zie bijlage D.
2. HENDRICUS URSINUS VAN GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE, 24 Januari 1803, zie bijlage D.
3. ABRAHAM VAN GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 22 Januari 1805, zie bijlage D.
4. MARIA MARGARETHA ANNA ALEIDA JOANNA VAN GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 8 Mei 1807, zie bijlage D.
5. ISAAK JOACHIM ANTONIUS JOHANNES ZACHARIAS VAN GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 11 September 1810, zie bijlage D.
6. SARA SUSANNA ODILIA CATHARINA VAN GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 19 Mei 1813, tr. JOHANNES BERNARDUS BEERNINK; wonen 9 Augustus 1837 te KAMPEN, zie bijlage D.
7. EVA ARNOLDINA HILLEGONDA VAN GREVENSTEIN, geb. ZWOLLE 31 December 1815, woont 9 Augustus 1837 te KAMPEN, zie bijlage D.

Tenslotte maak ik melding van eenige personen met den naam GREVENSTEIN, die ik in de genealogie niet heb kunnen plaatsen, hoewel zij ongetwijfeld tot dezelfde familie hebben behoord.
Zoo worden, onderscheidenlijk op 31 Mei 1670 en op 20 Mei 1677, als student aan de Leidsche Universiteit ingeschreven PETRUS GREVENSTEIN en JACOBUS GREVENSTEIN, beiden afkomstig van ENKHUIZEN. Mogelijk zijn het zoons van den onder III genoemden HERMANNUS GREVENSTEIN geweest, maar een bewijs daarvan heb ik niet.

Voorts vond ik vermeld in de Surinaamsche Almanak, uitgegeven door het Departement PARAMARIBO der Mij. tot Nut van het Algemeen voor 1829, als eigenaars van de plantage „WEDERZORG" in SURINAME, DE ERVEN KULENKAMP LEMMERS, F. J. GREVENSTEIN, N. UX, en DE ERVEN J. J. C. DE VRIES. In de Almanak 1833 en 1834 wordt inplaats van F. J. GREVENSTEIN, N. UX. genoemd: Wed. F. J. GREVENSTEIN; in latere Almanakken wordt deze Weduwe niet meer genoemd.

Indien men nu weet dat de familie ROULEAU in SURINAME plantages bezat en dat een Lid van deze familie, gelijk hiervóór werd vermeld, in het huwelijk trad met JACOBUS URSINUS GREVENSTEIN; terwijl voorts de zoon uit dit huwelijk ABRAHAM URSINUS VAN GREVENSTEIN, „om particuliere familiezaken zich in 1792 naar SURINAME in de West-Indiën heeft begeven gehadt en van daar in den Jaare 1794 geretourneerd is", dan blijkt er wel degelijk verband met Suriname te hebben bestaan.

Maar het is mij niet gelukt iets naders omtrent dezen F. J. GREVENSTEIN te ontdekken en ik heb hem derhalve geen plaats in de stamreeks kunnen toekennen. Het bewijst alleen, hetgeen ik reeds in den aanvang van deze bijdrage opmerkte, dat de genealogie niet volledig is. Ik vestig hierop, tot besluit, nogmaals de aandacht. Mocht men mij aan aanvullingen of verbeteringen kunnen helpen, dan zal ik dat zeer op prijs stellen.

C. KRUYS.

BIJLAGE A.

ALEIDA MARGARETHA ULENBURGH, blijkens het register van huwelijksinschrijvingen, berustende in het Gemeente-Archief te HASSELT, afkomstig van HEEMSE, komt in het Doopboek van HEEMSE (AMBT HARDENBERG) niet voor. Waarschijnlijk was zij echter een Dochter van ARENT GERRITS ULENBURGH 1) en FENNECHIEN PINSTERMANS, daar ik, in dien tijd te HEEMSE, geen anderen drager van den naam ULENBURGH heb aangetroffen.

(Ook JANNA HENDRIKA ULENBURGH, die 8 April 1736, volgens Trouwboek AMBT HARDENBERG, huwde

---

[1]) In Trouwboek van AMBT HARDENBERG komt de huwelijksafkondiging voor 4 September 1700 ARENT GERRITS VYLENBORCH, J. M. van Heemse en FENNECHTEN HENDRIKS PINSTERMANS, J.D. van HASSELT.

met BASTIAAN MEULBERG, wonende op den HUIZE ALMELO, is in het Doopboek niet vermeld).

De naam ULENBURGH komt in de Doop- en Trouwboeken van AMBT HARDENBERG voor in diverse variaties: ULEN, (UYLEN)BURGH,) (BERGH en BORGH).

ARENT GERRITS ULENBURGH werd te HEEMSE gedoopt 27 Juni 1675 en was een zoon van GERRIT ARENDS en WIBBIGJEN HENDRIKS ODINCK. Met den naam ODINCK werd zij alleen aangetroffen in Vrijw. Zaken-Schoutambt HARDENBERG, bij overdracht van land 4 Oct. 1669.

Genoemde GERRIT ARENDS, moet een zoon geweest zijn van ARENT GERRITSEN MULLER en TRIJNTJE LUCASSEN, zooals is op te maken uit een akte van 25 Juni 1674, voorkomende in Vrijwillige zaken, Schoutambt HARDENBERG. Hij (GERRIT ARENDS) wordt in de Doop- en Trouwboeken evenwel nimmer ULENBURGH genoemd, doch nader aangeduid als de MULDER op de BRINK. Ook in de registers van Contentieuse en Volontaire Zaken van genoemd Schoutambt worden GERRIT ARENDS en zijn Vader nooit ULENBURGH genoemd, eerst de kinderen van GERRIT ARENDS en WIBBIGJEN HENDRIKS ODINCK noemen zich ULENBURGH. Waar zij dezen naam aan ontleenden is door mij helaas niet gevonden en evenmin kon door mij worden uitgemaakt of de familie ULENBURGH te HEEMSE en de bekende FRIESCHE familie ULENBURGH van denzelfden stam zijn geweest.

Het is in dit verband echter wel merkwaardig op te merken dat er opvallende uiterlijke gelijkenissen zijn waar te nemen tusschen afstammelingen van de hiervoor genoemde Aleida Margaretha Ulenburgh, uit Heemse, die gehuwd was met Abraham Ursinus Grevenstein en Leden van de familie Ulenburgh uit Friesland, van welke laatste familie er, dank zij het huwelijk van Rembrandt met Saskia van Ulenburgh, in zulk een ruime mate materiaal ter vergelijking voorhanden is.

BIJLAGE B.

JACQUES ROULEAU, ged. AMSTERDAM 4 Mei 1692, Zoon van ELIE ROULEAU, van SAINTONGE, en van JEANNE VERRIER, eveneens van Saintonge, tr. 1e. SURINAME 26 Januari 1721 MARIA JAËL BOUCHE, geb. AMSTERDAM.
tr. 2e. 1727 SURINAME, ANNA BOSQUET, geb. AMSTERDAM, dr. van JEAN BOSQUET, van MONTAUBAN en ELISABETH YVER, van SAINTE.

ANNA BOSQUET maakte als Weduwe van JACQUES ROULEAU 21 Januari 1780 te ZWOLLE een testament, waarvan een afschrift in mijn bezit is.

Van de genoemde ANNA BOSQUET bestaat een geschilderd portret, dat evenals de geschilderde portretten van hare Dochter MARIA ROULEAU, haar Schoonzoon JACOBUS URSINUS GREVENSTEIN en haar kleindochters ANNA JACOBA URSINUS GREVENSTEIN en ALEIDA MARGARETHA URSINUS GREVENSTEIN, in het bezit is van den Heer A. SCHOLTEN, ZOON te Almelo

Van haar kleinzoons HENRICUS URSINUS GREVENSTEIN, JACOBUS URSINUS GREVENSTEIN, ABRAHAM URSINUS GREVENSTEIN en haar Kleindochter MARIA JOHANNA URSINUS GREVENSTEIN zijn ook geschilderde portretten aanwezig; deze zijn in het besit van den Heer J. D. JORDAAN te 's-GRAVENHAGE.

De portretten werden vervaardigd in 1779. Op een der portretten staat aangegeven „ZWOLLE 30 DECEMBER 1779."

BIJLAGE C.

In de NOTARIEELE ARCHIEVEN 1811-1842, Inv. no. 108, Provinciaal Archief ZWOLLE komen eenige akten voor, waarin de Erfgenamen van MARIA ROULEAU, Wed. van JACOBUS URSINUS GREVENSTEIN (Stamreeks VIII) worden opgenoemd.

Onder no. 2037, een AKTE gepasseerd 20 Januari 1825 door Mr. JOHAN VAN DER GRONDEN, Openbaar Notaris, wonende te ZWOLLE, waarbij comparanten consenteeren in de opheffing der hypothecaire inschrijving door den Heer Bewaarder der Hypotheken ambtshalve genomen, ten voordeele der COMPARANTEN en hunne PRINCIPALEN, als verkooperen, in de registers der Hypotheken te ZWOLLE, sub. no. 251, van het 29e deel, op weilanden en wel ten laste van den Heer JOHAN HENDRIK TOBIAS, Ambtenaar in NEDERLANDSCH-INDIË, tot zekerheid van de daarvoor beloofde en toen onbetaalde penningen.

Onder No. 2053, een AKTE, gepasseerd 21 Februari 1825 voor Mr. JOHANNES VAN DER GRONDEN en Mr. WILLEM HENRIC ROIJER, Openbare Notarissen, resideerende te ZWOLLE, waarbij COMPARANTEN verklaren te doen inzetten en 14 dagen daarna publiek te verkoopen, „het Huis STADZICHT" met daarbij behoorende en aangelegen tuin en stalletje met de allee op den Dijk, langs de Dijk, voor zoover verkooperen daarop regt hebben, bewoond door den Heer ABRAHAM URSINUS GREVENSTEIN."

COMPARANTEN in beide AKTEN waren:

1e. de Heer HENRICUS URSINUS GREVENSTEIN, Procureur wonende te ZWOLLE;

2e. de Heer ABRAHAM URSINUS VAN GREVENSTEIN, gepensionneerd Luitenant Kolonel ter Zee, wonende in dezelfde Gemeente;

3e. vrouwe ALEIDA MARGARETHA URSINUS GREVENSTEIN, Weduwe van den Heer GEORG DIEDERICH STECHMAN, zonder beroep, wonende te ZWOLLE;

4e. de Heer Mr. LAMBERTUS JOHANNES RIETBERG, Procurateur, wonende te ZWOLLE, als gemachtigde van vrouwe MARIA JOHANNA URSINUS GREVENSTEIN, Echtgenoote van den Heer JAN KRUYS, Schout der Gemeente VRIEZENVEEN;

5e. de Heer GERRIT LUTTENBERG, Procurateur, wonende te ZWOLLE, als gemachtigde van vrouwe MARIA ADRIANA JOHANNA URSINUS GREVENSTEIN, Echtgenoote van den Heer CASPER JOZEF DUYKERS, Commies bij de in- en uitgaande regten en accijnsen te ZWARTSLUIS, en van Mejuffrouw CORNELIA JACOBA URSINUS GREVENSTEIN, meerderjarig, ongehuwd, zonder beroep, wonende te AMSTERDAM;

6e. de Heer Mr. JOHANNES ALBERTUS SANDBERG, Advocaat, wonende te ZWOLLE, als gemachtigde van den Heer CORNELIS DE ROOY, Luitenant Administrateur van het Magazijn van Kleeding en wapening van het Korps Mariniers te ROTTERDAM.

BIJLAGE D.

In het bezit mijner familie bevindt zich een Afschrift van een VONNIS dat 9 Augustus 1837 door de RECHTBANK VAN EERSTEN AANLEG, zitting houdende te ZWOLLE, werd gewezen in de zaak van REMMELT ZWAKENBERG en HENDRIK RIETMAN, beid enTimmerlieden woonachtig in de Gemeente ZWOLLERKERSPEL, AANLIGGEREN, gerepresenteerd door den Proc.' den Heer JAN JACOB DE BOER

TEGEN

(volgen de ERFGENAMEN van MARIA ROULEAU, Wed. JACOBUS URSINUS GREVENSTEIN, Stamreeks VIII) en strekkende tot het gelasten van de doorhaling eener inschrijving genomen ten Hypotheekkantoor.

De in het vonnis genoemde personen, ERFGENAMEN van MARIA ROULEAU, hiervoor genoemd waren:

1e. MEVROUW JOHANNA EGBERTS, Wed. van den

Heer HENRICUS URSINUS GREVENSTEIN, wonende te ZWOLLE, zoo voor zich, als in qualiteit van Moeder en wettige Voogdesse over hare drie minderjarige kinderen genaamd JACOBUS HENRICUS, ELISABETH JOHANNA en JACOBA;

2e. ALEIDA HENRICA URSINUS GREVENSTEIN, wonende te ZWOLLE;

3e. JOHANNA MARGRETA URSINUS GREVENSTEIN, wonende te Zwolle, de beide laatstgenoemden meerderjarig en met voorzeide minderjarigen erfgenamen ab intestato van hun Vader;

4e. MARIA STRIG, wonende te KAMPEN, Weduwe van ABRAHAM URSINUS GREVENSTEIN;

5e. SARA SUZANNA DELIA CATHARINA GREVENSTEIN, wonende te KAMPEN, vrouwe van J.B. BEERNINK;

6e. JOHANNES BERNARDUS BEERNINK, wonende te KAMPEN;

7e. EVA ARNOLDA HILLEGONDA GREVENSTEIN, meerderjarig, wonende te KAMPEN;

8e. CORNELIA JACOBA URSINUS GREVENSTEIN, wonende te MAARSSEN;

9e. JOHANNES HENDRIKUS VAN DORSTEN, Chirurgijn te MAARSSEN, gehuwd met CORNELIA JACOBA URSINUS GREVENSTEIN, voornoemd;

10e. JACOB GREVENSTEIN, wonende te ZWOLLE;

11e. HENDRIKUS GREVENSTEIN, wonende nabij ZWOLLE;

12e. ABRAHAM GREVENSTEIN, wonende te ZWOLLE;

13e. MARIA MARGARETHA ANNA ALEIDA JOHANNA GREVENSTEIN, zonder vaste woonplaats;

14e. ISAAC JOACHIM ANTONIUS JOHANNES ZACHARIAS GREVENSTEIN, wonende te ZWOLLE;

De tien laatstgenoemden kinderen en behuwd kinderen en als zoodanig erfgenamen ab intestato huns Vaders, wijlen den Heer ABRAHAM URSINUS GREVENSTEIN, voornoemd; 1)

15e. JACOB DE ROOY, zonder bekende woonplaats;

16e. WILLEM DE ROOY, mede zonder bekende woonplaats;

---

[1]) Het hier vermelde in het vonnis is niet geheel juist, de sub 8 genoemde CORNELIA JACOBA URSINUS GREVENSTEIN was niet de Dochter van ABRAHAM URSINUS GREVENSTEIN (IX bis), hetgeen voldoende uit andere stukken blijkt.

17e. SARA MARGARETHA DE ROOY, Weduwe van den Heer HENDRIK WILLEM STREDINK, wonende te ZWOLLE, de drie laatstgenoemden eenige kinderen en erfgenamen ab intestato van wijlen ALEIDA MARGARETHA URSINUS GREVENSTEIN, eerder Weduwe DE ROOY, laatst Weduwe van den Heer DIEDERICH GEORG STECHMAN;

18e. MARIA JOHANNA URSINUS GREVENSTEIN, wonende te VRIEZENVEEN, Weduwe van den Heer JAN KRUYS;

19e. MARIA ADRIANA JOHANNA URSINUS GREVENSTEIN, huisvrouw van den Heer C. J. DUYKERS, wonende te KAMPEN;

20e. CASPAR JOSEPH DUYKERS, voornoemd, Ambtenaar bij de Belastingen, te KAMPEN;

21e. CORNELIS DE ROOY, zonder bekende woonplaats.

Information on the Hedrick Family.

by George D. Hedrick 216 Eisfeld Bldg. Burlington, Iowa.

1. The Hedricks are reputed to have landed in Jamestown, Virginia in 1765 from Holland. No facts are known as to who they were or where they went.
2. Abraham Hedrick (great, great grandfather) a Virginian, supposed to have been with Andrew Jackson at Battle of New Orleans having enlisted in 1812. Served in the Blackhawk War. The Adjutant Generals Office, War Departement, Washington, D. C., states that the name Abraham Hedrick has not been found on the roll on file in any organization that was in militairy service in the United States in the War of 1812 of the Blackhawk War, from the state of Virginia „The records of this office show that one Abram Hederick, name also borne as Abraham Hedrick, served in the War of 1812 as a Private in Captain James Landers Company, 4th Regiment. Bayle's East Tennessee Militia. His service commenced November 13, 1814, and ended May 18, 1815. The records indicate that his residence was in Sullivan County, Tennessee."
3. David J. Hedrick, (great, grandfather) served in the war with Mexico, and the 33rd regiment, Ohio volunteer Infantry „G" during the Civil War. Died January 27, 1862 at Bacon Creek, Kentucky from injuries received in the field and was buried in the National Cemetery at Perryville, Kentucky. The De-

partment of Soldier's Claims, State of Ohio, says that his name is not tobe found on the files or records of Ohio organizations serving during the Mexican War. They have, however, furnished us with a record of Civil War Service. The only other facts know about him is that he had at least 2sons as follows:

a. William A. Hedrick who served in the same Civil War organization as his father who was wounded at Atlanta, Georgia, July 19, 1864, died Nashville, Tennessee, August 18, 1864, and is buried at the National Cemetery there.

b. Daniël Tanye Hedrick (grandfather) was born in Ross County, Ohio, April 28, 1845. Served in the 70th Ohio Regiment, Volunteer Infantry during the Civil War, and died in 1929 at St. Joseph, Missouri.

4. From here on the records of the family are up to date as most of the children and grandchildren of Daniel T. Hedrick are living.

5. Information is sought of birth dates, place, brother, sisters, wives, children, military service, and other facts on these men and their families.

Waar is Genealogie Huygen?

Adam Huygen, burgemeester van Doesburg schreef in 1653 een boek dat, voorzien van een lange „Voorreden" in *1753* door Mr. Cornelis Walraven Vonck werd uitgegeven onder den titel: „Begin, Opkomst en Aanwas der Stad Doesburg."

In de voornoemde „Voorreden" staat o.a.: Het Geslacht Huygen (niet te verwisselen met het geslacht Huygens, dat er geen gemeenschap mee heeft) is bekend, als aanzienlijk, en heeft ons niet alleen wakkere staatsmannen maar ook zeer kloekmoedige Zeehelden, uitgeleverd, wier namen in de geschiedenissen geboekt staan. MIJ IS EEN VOLLEDIG GESLAGT-REGISTER VAN DE HUYGEN TOEGEKOMEN." Hieruit wordt alleen aangehaald dat de vader van Adam, Herman heette, ook burgemeester van Doesburg was en gehuwd met Agatha Kaldenbach.

Adam Huygen was verder Raadsheer van de vorst van Nassau-Ziegen en Drossaard van de hoogheid Wisch.

Tenslotte schrijft Vonck ook nog dat het handschrift v. h. boek berust bij den Heer Christiaan Willen van Benthum, burgemeester van Nijmegen. Dat was dus in 1753. Had deze de genealogie ook misschien?

Wie kan mij aan dat volledige geslacht-register helpen?

C. A. H.

---

†

Advertençias y articulos hechas por Juan Angelo Rooswycq natural de Haerlem en Holanda con las quales espera cou tola umildad remonstrar a su catholica y real Magestad la forma y manera como podra traer y constrinir a su Real obediençia y de los serenissimos Archiduques las Provinçias de Olanda y Zelanda y otras destraydas en menos de un ano espirando las treguas con una guerra çiuil, la qual consistira la mayor parte en haçer ciertas fortificaçiones y esas defenderlas, y en el çerrar çiertos puertos y entradas maritimas de las dichas Provinçias sin conparaçion mucho mejor y provechosó que pór ótra forma de guerra o fuerça ofensiva alguna, incorporandolas a sus proprias costas y con los dineros que se sacarian y recojeran de sus propias tierras y villas.

Primeramente, sera su Magestad servido entender en particular que el dicho a ymbentado çierto ingenio que cou façilidad se podra haçer sobre el Rhin y siu algun despacho del enemigo, con el qual se podra vajar el rio y venir y abordar al fuerte Deschenque, que esta sobre Arnhem y Nimega a la Punta de la Betua entre los rios Rhin y WALA, y que por medio de tres destos ingenios dentro de quatro ores se podra constrinir y forçar al enemigo a dejar el dicho fuerte, aunque estuviese alli en persona el Conde Mauriço con el exerçito de los estadós.

Lo 2o., tiene el mismo una imbençion para despues de ganado haçerle imbençible, y que se podra guardar y sustentar con mucha geute que al presente haçe.

Lo. 3o., que luego despues de la incorporaçion del dichó fuerte se podra hechar una puente sobre el rio Vala devajo del fuerte SCHENQE para passar por ella con la gente de a pie, y la cavalleria por la parte de CLEEF Y BETUE cou toda la fuerça que Su Magested fuere servido; y que asimismo por medio del dicho ingenio se podra tómar al mismo punto el fuerte de ISSELOORT, que esta media legua de Arnhem para poder venir de la Betue a pie y a cavallo a la VELBA, y tambien hechar otra puente sobre el Issel para haçer sobre Arnhem un fuert y seguro

quartel para forçar la dicha villa, la qual tambien podrá ser separada de la Betue sin que el enemigo la pueda inpedir con que los tres rios a saver el Rin, la Issel y la Vala queden cerrados contra todas las villas del enemigo.

Lo. 4o., tiene el sobredicho tambien otra imbençion para haçer otra suerte o modo de ingenio sobre el rió la Mósa para poderse por ella vajar por delante la villa de Grave y otros fuertes del enemigo sin perder gente alguna para poder tanbieu hazer sobre el Bomalverte en la punta vaja del pais o tierra de Nimmega un fuerte y seguro quartel, y alli çerrar la Mosa y la Vala y Lechar puentes sobre ellas para desde Bolduque y de otros lugares de Bravante poder venir por la Mosa al dicho quartel y la la Betue delante Tiel y otros lugares que el enemigo alli pasando la Betue por el Rin en el estado de Utrecht y todo alrededor sobre la Velua tambien pasar en Olanda a pie y a cavallo y haçer sobre Evicq. Adverstee un fuerte real para pasar y repasar alli el Rhin, el todo segun el serviçio de su Magestad y de sus Altezas Serenissimas lo requerera.

Lo. 5o., tieue tambien çierta imbençion cou que su Magestad y sus Altezas Serenissimas acavadas las treguas podran dentro de diez o doçe dias armar y poner en orden dies o doçe ingenios de grandissimos efectos y dós hasta treçientos navios para cou grande fuerça y numero de gente poder de repente y al improviso entrar en Holanda y Zelanda y apoderarse de los mejores y mas bien situados lugares de las dichas dos provincias, que la mayor parte dellas astan todas en un puesto y se pueden haçer guardar y fortificar para serviçio de su Magestad y Altezas Serenissimas.

Lo. 6o., ofreçe ensenar puntualmente un medio çertissimo pora apoderarse de la villa de Flissinga, que por muchos se tiene inprenable dentro de tres o quatro semanas con seis hasta siete mil hombres sin que el enemigo cou todo su poder se lo pueda estorvar.

Lo. 7o., que su Magestad y Altezas Serenissimas dentro de un mes o seis semanas, despues que los negoçios se ayan començado, podran ser senores absolutos de tódas las vocas, entradas y corrientes de la mar de Holanda y Çelanda, y tambieu de todas las cuestas y dunas de entre la Mossa y Texel y de todos los mas prinçipales lugares por los quales los de Holanda podran ser forçados a rendirse a la obediençia de su Magestad, por mal que los pese o agrade a los estados.

Lo. 8o., que assimismo Olanda y Çelanda se podran luego

separarse y cerrarse todas las entradas de los rios entre Olanda y Çelanda como tambien todas las riveras en Holanda çerca Dordrechet y Dordrechet y Roterdam y otros muchos lugares de Olanda.

Lo. 9o., que los de Olanda se los padra justamente quitar toda negoçiaçion y trato y el eutrar del trigo que de Coslanda y otras tierras alli se lleva con navios sin lo qual los de Olanda no podrian bivir muchos annos y la mayor parte de las villas sabran de venir a obediencia.

Lo. 10o., que asimismo todas las mas prinçipales villas de Olandda se podran separar las unas de las otras pará que no puedan asistir las unas a las otras, y todo el pais llano habra de obedeçer luego a la llegada, aunque sea contra su voluntad.

Lo. 11o., que todos las dineros que su Magestad y sus Altezas Serenissimas tendran menester para pagar la gente que habra de ir en aquellas tierras se podran sacar de Olanda y de las otras provinçias separadas de la obediençia de su Magestad.

Y como el dicho de todo lo referidó y ótrós negoçiós tocantes al serviçio y bien de las tierras de su Magestad y de sus Altezas Serenisimas a hecho çierto discurso sobre ello, sobre el qual seria bien menester per oydo para sobre cada uno de los dichos puntos y articulos con evidente demostraçion dar racon y satisfaçion.

Por tanto pide y suplica el ddicho Juan Angelo Roosvicq con toda sumision y umildad, que su catolica y Real Magestad sea servido de ordenar y cometer alguna persona versada en las cosas de Flandes y que tiene conocimiento del dicho pais para que con' el peu da tratar y ocuparse en estos negoçios que sin ninguuna duda hallara su Magestad que seran de grandissimo serviçio y provecho de su Magestad y de sus Altezas Serenissimas y sus tierras asi de Espana como otras y prinçipalmente para reduçir a la obediençia con el favor de Dios las dichas provinçias separadas a sus naturales senores y Prinçipes.

J. K.

Een gravure 28½ × 20¾ c.M.: VARIK aan de Waal bij THIEL. — à Amsterdam chès E. Maaskamp. Paul van Liender fec. — vertoont aan den rechteronderhoek het cijfer 3.

Tot welke serie behoort deze, m.a.w. welke zijn de tot deze serie behoorende gravures?

v. D. v. H.

Een menu uit het jaar 1719

door

Dr. E. Wiersum.

Nu tegenwoordig velen belangstelling toonen voor menu's, eensdeels om hun, laat ons zeggen, uiterlijke waarde, de artistieke bewerking, de graphische verzorging, anderdeels de ietwat historisch aangelegde epicuristen ze vooral van belang achten om den aard, de volgorde, de hoeveelheid, de bereiding van de spijzen, die er op vermeld staan, nu een van onze gemeente-archieven zelfs een verzameling van deze spijskaarten heeft aangelegd, kan het zijn nut hebben om ook eens een menu van vóór tweehonderd jaar bekend te maken, om te laten zien, wat en hoeveel onze voorouders op een feestmaal plachten te verorberen.

Het is het menu van den maaltijd, dien op 8 Mei van het jaar 1719 de oud-schepen van Rotterdam, mr. Cornelis Groeninx en de vendu-meester G. Verburgh ten huize van den kastelein Jacobus Soupart aan hun gasten aanboden.

Hoeveel personen er in het geheel aanzaten, blijkt niet duidelijk. Hoogstwaarschijnlijk waren zij met hun zessen, van wie dan drie als apéritief een glas alsemwijn namen en de drie andere aan een glas brandewijn de voorkeur gaven. Ook zouden dan voor ieder juist één kwartel en drie leeuwerikken beschikbaar geweest zijn.

Van het menu moet de eerste post, het ontbijt, worden afgetrokken, met nog een kalfsrib, wat brood en elf flesschen wijn, waaraan de bedienden zich te goed deden. Al het overige schijnt op de tafel van de heeren geprijkt te hebben en zal vermoedelijk grootendeels door hen genuttigd zijn. Zij hebben dan samen blijkens de gespecificeerde rekening, die de waard indient, voor meer dan honderd gulden opgegeten en gedronken, welk bedrag, in onze tegenwoordige munt omgezet, natuurlijk veel hooger zou zijn.

Het menu is in goed Hollandsch gesteld met slechts enkele verouderde woorden, die hier in noten verklaard worden. Het origineel berust in het archief van de firma J. en A. C. van Rossem, tabak- en snuiffabriek, koffiebranderij en theehandel aan de Nieuwehaven te Rotterdam. Hoe het daar gekomen is, kon ik niet nagaan.

Rotterdam, 8 Meij 1719

d'Heere scheepe Groeninx en de vendumeester G. Verburgh, debet aan Jacobus Soupart.

Coffij, melk, suijker en verder ontbijt	f 3.10
3 glaase alsemwijn	6
3 glaase brandewijn	6
1 lampreijpastey 1) met zijn toebehooren	8.—
1 schootel salm etcetera	5.16
1 schootel watervis en boter	3.10
1 asjet abberdaan met jonge peen	1.12
1 dito spinasij	10
1 dito gefarceerde kroppe	1.16
1 dito gestoofde espersijs	16
1 lampreyhaas, 6 quartels, 118 leuwerke, gelardeert en gebraade	11.19
2 kalkoen en 3 kuykens gelardeert en gebrade	7.3
1 schootel doopbaars	3.10
1 asjet gebrade borsjes	1.4
1 dito gegriljeerde duyve	1.14
1 dito gebrade salm	1.2
1 dito gebrade baars	1.16
1 dito salade en comcommers	16
1 dito champignons, olijve, kappers etcetera	16
1 dito haasesaauws	12
1 dito gestoofde aalbesse	12
1 kalfsribbe gebrade voor de bediendens	1.16

DESERT

1 confituurtaart	4.—
2 asjette spritse	2.16
2 borde colombijntjes 1) en letters	1.4
2 dito espersijs	1.—
2 dito boter	8
2 dito kaas en radijs	6
2 dito amande en pruijmejole 2)	8
2 dito appelchina en kievitseijere	1.12
servies voor de heere en bediendens	8.16
citroene, soja, limoensop	14
brood voor heere en bediende	1.10
18 botteljes mol 3) en bier	2.14
11 botteljes oude Bergerakwijn	7.14
4 botteljes nieuwe dito	2.16
3 botteljes oude Rinsewijn	3.15
11 botteljes wijn voor de bediende	6.12
2 doose Varinastabak	1.4
voor stalling van 4 paarde	1.8
107 gulden 19 stuiver	

1) lamprey = jong konijn. 2) colombijntje = klein gebak.
3) jole = gelei. 4) mol = zoet bier.

(te, toe, ten, de, van de) Water.

Voor hen, die belang stellen in deze familie, volgt hieronder eene opgave van de jaargangen van „de Navorscher" waarin iets omtrent haar staat vermeld.

1. te Water:

II, 118, 123; III, 118; bijblad III, xcvii; VI,x 159, 308, 346; VII, 62, 108, 173; X, 1, 115; XXV, 212; XXVII, 24, 26, 309; XXIX, 593;2 XXX, 329, 379 (n. 2), 427; XXXI, 253; XXXII, 83, 542, (n.), 586; XXXIII, 7 (n. 1); XXXVIII, 370 (n. 12), 597; XXXIX, 3 (n. 2), 431, 548; XL, 98, 286, 319, 495, 556, 559; XLIV, 528; XLV, 432; XLVIII, 648; LVIII, 65, 73 (n. 3);

2. toe Water:

XXIX, 38; XXXII, 220;
XXXIII, 470; XLIII, 517; L, 545, 547; LXVI, 96,9 97;

3. ten Water:

XXX, 425; XXXI, 511; XXXIII, 138; XXXVI, 433; XXXVII, 623; LVI, 524;

4. de Water:

XL, 324; p.r. 505;

5. van de Water:

II, 278; bijblad IV, x, lxxxii; XXI, 132, 345, 346; XXVII 572", 631"; XXVIII, 200, 254, 626; XXIX, 582; XXXII, 320; XXXIII, 522; XXXIV, 209; XXXV, 544, 545 (n.), 649; XXXVI, 203, 258; XXXVIII, 69; XL, 102, 438, 584 Z; XLII, 528; XLIII, 99; XLVI, 282; LI, 578; LIII, 378; LXVII, 156; LXXII, 283;

6. Hydoraeus:

XXI, 132, 345; XXVI, 419; XXVII, 270;

7. Aquanus:

IV, 68; 349; bijblad V, cxxxviii;

8. de Aqua:

XXXII, 62;

9. Aquensis:

LXIII, 462.

Z zegel;
O omslag;
n noot;
" wijst op (trouwens niet altijd beschreven) wapens.
p. r. penningkundig repertorium Mr. J. Dirks.

Zou ik, terwille van de completeering der genealogie dezer familie de volgende vragen mogen stellen:

1e. van *Wiggert tho Water,* geboren ongeveer 1600, koopman te Amsterdam, gehuwd met Catharina Schoock, van Dordrecht, zoon van Hendrik Dithmari tho Water, predikant te Tolbert, en Aefje van Haeften, dochter van Jan van Haeften:

a. geboortedatum;

b. sterfdatum en -plaats;

c. kinderen;

2e. van Barend de Water, geboren ongeveer 1575, koopman te Amsterdam, broeder van Hendrik Dithmari tho Water:

a. geboortedatum;

b. sterfdatum en -plaats;

c. vrouwsnaam;

d. kinderen;

3e. van *Dithmar tho Water,* ongeveer 1580 burgemeester van Elburg, vader van Hendrik Dithmari tho Water:

a. geboortedatum;

b. sterfdatum en -plaats;

c. vrouwsnaam;

d. kinderen;

A. d. W.

Antwoord op „Een vraag".

Navorscher 1936, blz. 38.

In antwoord op de vraag van N. op blz. 38 van Navorscher 1936 naar een gedicht dat begint met: De bengel luidt; de poort wil sluiten, diene dat dit gedicht is gemaakt door Jan Luyken 1649-1712. Hij heeft naam gemaakt als etser, als graveur en later ook door zijn stichtelijke gedichten.

Het vers begint aldus:

De bengel luidt, de poort wil sluiten,
Elk rept zich steedewaard van buiten,
Eer hem de nare nacht bevalt,
Wanneer hem de open poort gesloten
Als balling voor het hoofd zou stooten,
En houdt de gantse stad bewalt.
Hoe laat zich 't Evangelie hooren,
Zoo helder voor een ieders ooren,
Die bengel van de Hemel Poort!

Het geheele gedicht is te vinden in den bundel van Jan Luyken: „Bijenkorf des gemoeds", die omstreeks 1900 nog weer herdrukt is door de firma A.W. Sijthoff te Leiden.

NIJKERK, 1 Mei '36. P. DE ZEEUW JGzn.

VRAAG, voorkomende in De Navorscher, 1936, afl. 1/2, biz. 38.

Het wil mij voorkomen, dat de door U aangehaalde regels zijn genomen uit een gedicht van Jan Luiken, De Poortklok, voorkomende in de Bijkorf des Gemoeds, Amsteldam 1711.

Het gedicht begint als volgt:

„De Bengel luid, de Poort wil sluiten,
Elk rep zich steedewaard van buiten,
Eer hem de naare nacht bevalt,"

C. v. L.

Grappig testament.

Onder familiepapieren trof ik indertijd een in fransche verzen gesteld testament, dat ik afschreef en hier volgt:

MON TESTAMENT.

Mes amis, comme il est sur terre
Une heure où l'on doit se quitter
Et que ce soir-même on peut feure
Ce voyage, qui peut compter.
Il faut agir avec prudence
Et pour s'en aller plus gaiment,
Je fasse ici mon testament.

Ne possédant pas une obole,
Je légue pour tout mobilier
Permettez-moi que par avance
Un poignard à mon Espagnol,
A ma Parisienne un rosier;
A ma trop coquette Allemande
Je laisse une glace sans tain,
A mon infidèle Flamande
Ma pantoufle en peau de chagrin.

Je promets une peau d'anguille
A la dame de l'entresol.
A son époux une jonquille,
A son perroquet un faux col.
Un vieux balai pour ma servante
Une peau d'âne à mon tambour;
A l'usurier, qui me tourmente,
J'offre une plume de vautour.

Je légue à ma vieille portière
Une cage pour son serin,
A mon gueux de propiétaire
Le museau de mon vieux carlin.
A mon tailleur pour son mémoire,
Qui n'est pas encore acquité,
Pour qu'il bénisse ma mémoire
Je lui laisse l'éternité.

Je donne un collier de sauvage
A Rosine, qui ne l'est pas;
A Claire, qui veut être sage,
Je légue un petit cadenas;
A Fanny, la jeune soubrette,
La poêle et l'anse du panier;
A ma paresseuse Lisette
L'éperon d'un carabinier.

Enfin pour comble de richesse,
Avant de déguerpir, je veux
Donner à toutes mes maîtresses
Une mèche de mes cheveux;
Je légue un flacon de Madère,
Que sur ma tombe on videra.
Je donne mon corps à la terre
Et mon âme à qui la voudra,
Et mon âme à qui la pendra.

Fin.

Onder deze verzen stond voor zooverre leesbaar: A. Pedat (fec?) Ze waren geschreven op een vel post-papier en buitenop las men: A. Mr. Schruder.

Sp. o. O. 23 Jan. 1907. VAN HOEVELL

M. G. Wildeman †

Tot ons innig leedwezen is wederom een onzer oudste en meest bekwame medewerkers, de Heer M. G. Wildeman overleden.

Tientallen jaren heeft hij vol ijver en met volledige kennis van zaken zeer interessante bijdragen voor ons tijdschrift geleverd.

Wij zullen hem niet vergeten. Red. Nav.

Vorst Johan Maurits van Nassau en zijn Cavalerie-Generaal in Friesland, Markies de Montpouillan.

(Mei tot Augustus 1673)

door

W. E. VAN DAM VAN ISSELT
Gepensionneerd Luitenant-Generaal.

(Vervolg en slot).

In zijn desbetreffend rapport van 24 Juni aan den Prins teekende Maurits omtrent den verrichten luchtstoot nog aan: „c'est un malheur de ne les avoir pas rencontré, car nos officiers et soldats étoient fort résolu à combattre et une bruyère fort propre à cette affaire"; dit leedwezen was nog te grooter wegens hetgeen Maurits deed volgen: „Quant à nostre cavallerie, je la trouve très bonne et la melieure que j'ai jamais vu en cinquante trois ans passés". Hier kreeg de Montpouillan derhalve onbewust een compliment. 1)

's Vijands raid door Drenthe, gevolgd door Maurits' uitval tot Diever veroorzaakte in onze voorste linie groote ontsteltenis onder de bevolking, die in aanzienlijke getale vluchtte. Dit gaf aanleiding tot groote bezwaren met de verpleging, derhalve tot klachten van de Montpouillan. Hij schreef Maurits 22 Juni, dat alle boeren en „vivendiers" uit de kwartieren der cavalerie zich „wegens onzen marsch van gisteren" hadden teruggetrokken „tellement que l'on ne trouve absolument rien; de plus je suis obligé de représenter à vostre Altesse les plaintes, que les officiers me font à tous moments que les vivres, qui se vendent ici, sont d'un prix excessif (minstens 4 maal de normale), tellement qu'il n'est absolument pas possible que nos troupes, qui n'ont point d'argent, puissent subsister. Il faut donc, s'il vous plait, Monseigneur, que vostre Altesse y mette ordre en envoyent quelqun, qui taxe les vivres à un raisonnable prix et que l'on fasse en sorte qu'il en vienne dans nos cartiers". *M.a.w. de Montpouillan drong aan op bestrijding van den woekerhandel en het vaststellen van maximum-prijzen voor de levensbehoeften der troepen.* Daar de toestand van de verpleging niet beter werd, zond hij 24 Juni een rapport dienaangaande van zijn kolonels

1) Zie omtrent dezen belangwekkenden uitval uit de Oude Friesche Linie nader: Overdruk Friesland 1672-3, blz. 127-130.

en voegde daarbij: „Il est très asseuré que les troupes ne peuvent subsister si on n'y mest ordre; les cavaliers sont dans une grande misère; ils n'ont pas un denier et les vivres sont six fois plus cher qu' en Hollande et ils sont logés du moins 20 dans chaque maison et tous les paisens abandonnent". Geen wonder, dat er dagelijks cavaleristen deserteerden „met medeneming van hun en anderer compagniespaarden" 1), zelfs zwemmende door het Lindebassin, waarbij enkelen verdronken. De Montpouillan vroeg voor de 3e maal om een beul, toen om de verdronkenen als voorbeeld aan de galg te hangen.

De persoonlijk door Maurits geleide uitval naar Diever had hem nader in aanraking gebracht met de cavalerie, waarvan hij, te Heerenveen verblijvende, t.v. weinig zal hebben gemerkt. Vermoedelijk heeft men Maurits tijdens dien raid geklaagd, dat onze cavalerie, achter de Linde in voorste linie gelegerd, voortdurend vermoeid en gehinderd werd, in alarm gehouden door kleine afdeelingen des vijands; die klachten waren dus koren op de Montpouillan's molen. Daarom schreef Maurits hem 20 Juni onmiddellijk na zijn terugkeer in zijn hoofdkwartier, dat hij het goed vond — althans indien de Montpouillan het wilde gelasten — dat elken avond een geheel regiment cavalerie (er waren er 6, behalve de dragonders) op wacht kwam op de voornaamste toegangswegen, derhalve om de anderen te beveiligen en rust te gunnen. De Montpouillan vond hierin een dankbaar punt voor kritiek, dat hij dan ook onmiddellijk en ten volle uitbuitte, want hij antwoordde *nog denzelfden dag:* wie U dat denkbeeld aan de hand heeft gedaan, moet iemand zijn zonder verstand van mijne kwartieren. Hij had er 4 met onderlinge afstanden tot 3 uur gaans. Het regiment op wacht zou dus bij op- en afmarsch groote afstanden hebben af te leggen over slechte wegen, volkomen worden uiteen gerukt en zijn kwartieren, d.w.z. een deel der linie, ontblooten. Nopens dat voortdurend vermoeien door den vijand antwoordde hij: „Pour ce qui est de la cavalerie, elle ne peut se plaindre de la fatigue, puisque jamais elle ne l'a moins esté." Uitteraard zal het verblijf *in* de Friesche Linie minder hooge eischen hebben gesteld, zeker aan de paarden, dan de normale dienst tegenover een vijand in het open veld; ook bestond ginds overvloed aan goed hooi en gras.

Intusschen bleef er wrijving bestaan over tal van zaken. Er was blijkbaar door grooten regenval veel water van bo-

1) Term, den ouderen nog bekend uit de voormalige krijgsartikelen.

ven afgekomen. 18 Juni klaagde de Montpouillan, dat de Blessebrug (over de Linde) onbruikbaar dreigde te worden; men kon er dan zelf niet meer over om den vijand de nadering te beletten. Voorts was een dam door de Linde (vermoedelijk die beneden Oldeberkoop) doorgebroken, zoodat het inundatiewater afliep. Maurits verstrekte den „capitaine des charpentiers" last om de Blessebrug te herstellen en zou trachten den dam te doen opmaken, al was dit z.i. minder belangrijk, daar op zijn last een zware dam dwars door de Linde werd gelegd te Slijkenburg nabij haar eindpunt, welke dat riviertje geheel sluiten, dus opstuwen zou. Deze werkzaamheden werden niet of zeer gebrekkig uitgevoerd, zoodat de Montpouillan, die zijn kwartier nog niet kon verlaten, andermaal klaagde: de brug was onbruikbaar geworden voor alle verkeer.

Maurits schreef van zijn kant: „Monsieur! Si y avoit moyen que vous puissiez donner vos ordres en flamand, soit par un officier ou secrétaire, qui entend les deux langues, ce seroit très-nécessaire, d'autant que plusieurs s'excusent la dessus qu'ils n'entendent pas le français."

Blijkbaar werden de orders in het Fransch uitgegeven, waaruit misvattingen zouden zijn voortgesproten. de M. sneed dit kortweg af: hij liet de officieren, die op het rapport zijn orders kwamen ontvangen, ze verscheiden malen uitleggen; de fout schuilde elders: „la pluspart des officiers n'essent pas propres aux emplois qu'ils ont." 20 Juni noemde hij het in verband tot zijn ongesteldheid en de verhoogde actie aan weerszijden aan J. M. van groot belang, indien kolonel van Haren terugkeerde bij zijn regiment om zorg te dragen voor zijn „kwartier" (kantonnement) en die van de andere Friesche regimenten, „car il cognoit très bien le pays et il prent soin de ce quil y a à faire, car pour Mr. de Kinma (sic), il ne songe à rien du tout et mesme ne fait observer les ordres que l'on luy envoie." 1) J. M. antwoordde nog denzelfden dag, dat de particuliere zaken van van Haren (solliciteeren naar grietman? verg. blz. 212) niet toelieten, dat hij zoo spoedig terugkeerde; daarom was kolonel Kingma gelast met zijn officieren ook te zorgen voor de kwartieren van het regiment van Haren. Hierop antwoordde de Montpouillan verstoord onmiddellijk: „Je croy que la plus importante affaire de mr. Haren devroit estre de servir l'estat lorsqu'il se trouve en estat de le pouvoir faire et comme il est capable de le faire; pour Mr. de Kingma, ie ne luy ay encore rien vu faire." 1)

1) Zie voor deze lage waardeering blz. 212, 213 en 214.

22 en 24 Juni klaagde de Montpouillan over een hem gezonden ingenieur, die niets deed van wat hem werd opgedragen. Hij beweerde orders te hebben en verder aan niemand gehoorzaamheid verschuldigd te zijn, ook de eenige te zijn, die de boeren mocht opcommandeeren om te komen werken. Hij kwam óf niet óf te kort op de schansen, waardoor men geen aanwijzigingen ontving en de werken onvoltooid bleven. Volgens rapporten van de officieren — de Montpouillan verstond den ingenieur niet, daar deze alleen „Hollandsch" sprak — dronk hij dikwijls te veel en liet zich dan impertinent uit; officieren van de infanterie hadden ontdekt, dat hij zich schuldig maakte aan allerlei „friponneries", zooals het afnemen van geld aan boeren, het wegzenden van hen, die kwamen werken zonder geld, enz. Tevens deed de Montpouillan invloeien, dat geen aandacht was geschonken aan een begin Mei door hem overgebrachten wensch van den Prins van Oranje, dat kolonel Wittgenstein er eenige losse Friesche compagnieën cavalerie bij zou krijgen, die de Montpouillan gaarne vereenigd zag tot een regiment met de beide Hollandsche eskadrons Wittgenstein. Maurits ging hierop niet in, vermoedelijk, omdat de Regentes op advies van Gedeputeerden enkele weken tevoren een acte als kolonel had gegeven voor Majoor Baron van Bylandt „om in die hoedanigheid te commandeeren over eenige compagnieën, waarvan hij de leiding reeds had en die niet in regimenten waren gerangeerd." Ook hiervan is niets gekomen; een vierde Friesch regiment cavalerie is niet opgericht.

Al had onze cavalerie 20 Juni slechts een luchtstoot verricht, toch bewees dat krijgsbedrijf, evenals Maurits' plan van einde Mei en de nog volgende aanslag op Staphorst-Rouveen, dat zij in de Friesche Linie meer op haar plaats was dan tevoren in Holland. De bij eerstbedoelden raid aan den dag getreden hoedanigheden, inzonderheid van de Hollandsche cavalerie, hadden voorts Maurits de overtuiging geschonken, dat men een volgend maal gelukkiger kon zijn. Daarom zag hij spiedend uit naar kansen om met een macht van beteekenis uitvallen te verrichten. Een gelegenheid daartoe bood zich weldra aan. J. M. besloot in overleg met Aylva 's vijands kantonnement Staphorst-Rouveen (ongeveer 800 cavaleristen en dragonders) te overvallen. Het oogenblik scheen gunstig; men had stellige berichten ontvangen, dat de vijand 780 man uit Kampen naar de zijde van Utrecht en het Gooi had verplaatst; dat kon ook elders tot verzwakking leiden. De onderne-

ming, aan welke de geheele cavalerie moest deelnémen, zou 1 Juli aanvangen. De voorbereidende bespreking in het hoofdkwartier vond 28 Juni plaats; daar de M. nog geen buitendienst verrichtte, zond hij zijn chef van den staf. Zooals Maurits 29 Juni aan de Regentes meldde, was hij zeer voldaan over de voorbereiding. Mede dank zij hare tusschenkomst bij Gedeputeerden waren intijds de gevraagde bespanningen voor zijn „veld-artillerie", munitiën enz. toegezonden 1); voorts verwachtte hij dien dag de 4 uit Leeuwarden door de Regentes beschikbaar gestelde compagnieën „paarden". 30 Juni vroeg de Montpouillan — onder verwijzing naar het de vorige maal (19-20 Juni?) voorgevallene — een versterking met 200 musketiers uit Heerenveen en 2 compagnieën uit Nyeholtpade aan om tijdens de afwezigheid van de cavalerie het uitgestrekte, op het hoofdacces gelegen kantonnement Wolvega te kunnen bewaken.

Behalve Maurits' geheele ruiterij, uit ruim 8 regimenten bestaande — het Groningsche regiment van Vorst van Nassau-Siegen was mede ter beschikking gesteld — namen 400 musketiers op wagens en 4 stukken van 12 pond Y. deel aan de onderneming. De troepen verlieten 1 Juli zeer vroeg hun kantonnementen en verzamelden te Oldeberkoop. Maurits leidde zelf deze macht, welke over Havelte en de Wijk in een ruimen boog uithaalde om de door den vijand bezette plaatsen Steenwijk en Meppel. De aanval vond 2 Juli tusschen 5 en 6 uur voorm. plaats in 2 colonnes. Brandt forceerde met zijn dragonders den overgang over de Reest bij Keppels Verlaat; hem volgde de Montpouillan met de cavalerie-brigade van Haren. 2). Maurits zelf volgde

---

1) Zie omtrent deze „Veld-Artillerie" een artikel van mijne hand in De Navorscher. 1932. blz. 214 e.v.

2) De „Relatie", welke Maurits 4 Juli 1673 in zijn hoofdkwartier deed opmaken betreffende dezen uitval (Pamflet no. 10,735a) is een der zeer weinige stukken nopens Friesland 1672-3, waarin men gewag vindt gemaakt van *brigades* cavalerie. Een zeer enkele maal vindt men in de jaren 1672-3 vermeld, dat kolonel van Haren, die tot Maurits' aankomst in Friesland aan het hoofd der Friesche cavalerie stond, daar de brigade cavalerie (3 regimenten) commandeerde; verg. b.v. blz. 213.

met de eerste cavalerie-brigade (Langerack), de musketiers en het geschut den hoofdweg Meppel-de Wijk-Staphorst-Zwolle, deed den aanval derhalve op de Beugelenbrug over de Reest. Hoewel de vijand 1 Juli 10 uur 's avonds door spionnen werd gewaarschuwd en dus in gevechtspositie achter de Reest werd aangetroffen, werd hij geheel uiteengeslagen, „nagezet wordende van 't Vriese gantsche gros, 't welk toen effen de reviere gepasseert was, door Staphorst en Rouveen tot aan 't Roode Huys, daar ze (de Munsterschen) de brugh afsmeten en daermede tydt kregen na Swol en Hasselt in groote confusie te retireeren." 1) Mornas, te hulp gesneld, kon den toestand niet meer redden. Onze aanval was „ten 10 uyren (voorm.) door Godts genade geluckigh voltrocken." Alleen kwam onze colonne infanterie van 800 man uit Blokzijl onder den aldaar commandeerenden overste Appelthorn, die opdracht had 's vijands terugtocht af te snijden, door een legio aantal slooten opgehouden, te laat. Zij brachten den onzen, die Rouveen reeds hadden genomen, voor vijand aanziende, beteekenende verliezen toe; zelfs liépen Maurits en zijn lijfcompagnie groot gevaar! Deze laatste droeg dien dag vóór het eerst nieuwe roode rokken, met witte kruizen bezet, het teeken van Maurits' Maltheser orde. Dit was blijkbaar onbekend gebleven aan de Friesche infanterie uit Blokzijl, die Maurits' lijfcompagnie aanzag voor de lijfgarde van den bisschop van Munster. Volgens enkele schrijvers zouden ook de ruiters van van Wassenaer-Obdam bij verrassing slaags zijn geweest met de dragonders van Brandt.

De Munstersche cavalerie-kolonel Post was tijdens het het forceeren van de Reest zwaar gekwetst en gevangen gemaakt. Hij werd wegens zijn „miserabelen staet, vermits syn swaere quetsure" op parool vrijgelaten om terug te keeren naar zijn kantonnement Hasselt. Vóór zijn afreis deed Maurits hem „aen een bysondere plaets op 't velt setten om alle onze troupes te sien passeeren, waerover hy sich seer verwondert hadde, dat deze troupes in soo goeden doen waren." Post herstelde en werd later ingeruild tegen infanterie-kolonel Henry Graham, die 20 Juli 1673 bij de derde poging tot herovering van Zwartsluis (blz. 204-5) met het gros van zijn regiment gevangen werd gemaakt.

---

1) van Domselaer. II, blz. 498. Het Roode Huys lag aan een stroompje, dat later is opgenomen in de Dedemsvaart.

8 Juli berichtte Maurits den Prins, dat zijn overwinning veel grooter bleek dan aanvankelijk vermoed: daar het hoofdtreffen had plaats gevonden op korenvelden, waren er onder de gevallen vijanden velen, die men niet dadelijk had gevonden; de boeren hadden wél 200 man begraven, waaronder vele officieren. De vijand verzamelde zich „in het Mastenbroek"; Maurits hoopte daar af te rekenen met de rest. Van dit voornemen is evenwel niets gekomen; voornamelijk lag zulks bij Maurits zelf, die naar Heerenveen terugkeerde en zijn troepen hun kantonnementen weer deed betrekken instede van den vijand *onmiddellijk* te vervolgen.

Wèl heeft Maurits in die dagen rondgeloopen met een niet nader in de brieven omschreven „desseyn", waarover hij in overleg is getreden met de Montpouillan; wellicht sloeg dat op evenbedoelde vervolging; waarschijnlijker acht ik het, dat Maurits, aangemoedigd door zijn succes bij Staphorst, *onmiddellijk* daarna zijn reeds lang beraamden aanslag tegen Zwartsluis heeft willen uitvoeren; daarbij moest ook zijn geheele cavalerie handelend optreden (verg. blz. 204-5). Echter gaf de M. zulk een sombere schildering van den toestand, waarin dit Wapen was teruggekeerd van den 2-daagschen raid, waarbij sommige afdeelingen 170 K.M. hadden afgelegd, dat een nieuwe onderneming de eerste weken vrijwel onuitvoerbaar bleek (blz. 200-1). J.M. moet dit weldra ook zelf hebben ingezien, want hij zond de Regentes 5 Juli in dank 2 compagnieën cavalerie uit Leeuwarden terug; de andere 2 (blz. 197) waren te vermoeid en zouden na enkele dagen volgen.

Raids met cavalerie eischen altijd bijzonder veel van de krachten der paarden; die van het Fransche cavaleriekorps Sordet in Noord-Frankrijk en België tijdens het begin van den grooten oorlog zijn in dit opzicht berucht geworden. Doch in die oude tijden, toen ten onzent begrippen omtrent methodische oefening en training verre te zoeken waren *en in een waterlinie,* was dat nog veel erger. Men vindt vermeld, dat de troepenpaarden in de weiden liepen (derhalve totaal geen haver kregen?); daarom acht ik het, gelet op den geest des tijds en den toestand der toenmaals zachte wegen in het dras staande Friesland alleszins aannemelijk, dat de cavalerie op dit nevenoperatietooneel en in deze Linie — een beperkten verkennings- en veiligheidsdienst in het voorterrein uitgezonderd — in en om de schansen uitsluitend *te voet* dienst deed. Dit maakte, dat de verliezen aan paarden bij plotselinge uitvallen bijzonder groot waren; ons zware, in-

landsche paardenslag en de slechte toestand der toenmalige wegen, in Friesland doorweekt door een natten zomer en het dras zetten van het terrein, deden het overige. Blijkens de Relatie verliet het gros uit Wolvega 1 Juli om 4 voorm. zijn kantonnementen en waren alle troepen om 8 voorm. verzameld te Oldeberkoop. De Relatie vermeldt alleen, dat men „vele moeilijke en kwade wegen passeerde, alsmede eenige rivieren." Indien, wat waarschijnlijk is, de marsch heeft plaats gevonden over Noordwolde, Vledder en Diever (wellicht zelfs over Beuil en Diever) naar Havelte en men in rekening brengt, dat „het gansche gros" heeft deelgenomen aan de vervolging tot aan het Roode Huis (= de Dedemsvaart), dan blijkt, dat onze cavalerie op haar uitval 140 tot 170 K.M. heeft afgelegd in hoogstens 2½ etmaal, vooral voor die tijden een *buitengewone* prestatie. Sommigen keerden overprikkeld terug door vermoeienis, want 3 Juli riep kolonel Langerac de M.'s tusschenkomst in, daar de heeren „de Pasterkan" (majoor der Friesche cavalerie baron van Bylandt-Palstercamp; blz. 196 en 213). en „d'Isselstin" (majoor? ten Raa en de Bas, V. 560) zulke hooge woorden hadden gehad, dat hij een duel vreesde.

5 Juli rapporteerde de Montpouillan aan Maurits: „Notre cavalerie est extra-ordinairement fatiguée de nostre dernière marche; il y (a) la motié des cavaliers qui ne pouvoit pas monter à cheval, et moy j'en ay 14 de blessés de coups de mousquet dans ma seule compagnie par ceux de Bloczil"; het gewone verschijnsel: verwarring bij een aanval in verschillende colonnes, vooral over Nederlandsche, weinig overzichtelijke terreinen; bovendien droeg Maurits' lijfcompagnie een geheel nieuwe uniform. 1)

Evenvermelde brief kruiste zich met een van J. M., waarin deze gewaagde van zijn „desseyn", want eerstgenoemde schreef 5 Juli nog een tweeden brief: „Je viens de reçevoir la lettre de Vostre Altesse, surquoy je luy diray que les colonels viennent de me dire qu'il y a plus de 100 chevaux par régiment qui ne peuvent pas seulement monter la garde, moins faire une marche." 2) de Montpouillan achtte Maurits (wederom niet omschreven) plan dan ook onuitvoerbaar, doch zijn meening gaarne voor beter gevende, vervolgde hij: informeert bij de regimentscomman-

---

1) Zie voor dezen bijzonder belangwekkenden uitval met lichte troepen uit een Waterlinie: Overdruk Friesland 1672-3, blz. 131-8.

2) D.w. ¼ der sterkte; verg. blz. 147 noot.

danten „et que v. A. soit informé du nombre de cavalerie qui le peut suivre afin de pouvoir prendre des mesures justes pour le dessain que vous avez."

Hoogstwaarschijnlijk heeft Maurits als gevolg van deze adviezen voorloopig moeten afzien van zijn voornemen. Uit de aangehaalde brieven blijkt, dat, waar van den Bosch nopens onzen raid naar Staphorst-Rouveen schreef: „dese actie gepasseerd zynde, quamen de Staatsche troepen des anderen daags met goet fatsoen weder op 't Heerenveen", zulks alleen juist is, lettende op het welslagen van den tocht in zijn geheel; ook waren de affuiten van de 4 meegevoerde kanonnen van 12 pond door het vele schieten vrijwel onbruikbaar geworden (hoe weinig schoten?)

Wèl heeft kolonel Brandt nog een kleinere onderneming willen uitvoeren, vermoedelijk volgens een reeds lang door hem gekoesterd plan; hij had Maurits n.l. reeds einde Mei tijdelijk de beschikking gevraagd over 300 ruiters; met deze en zijn dragonders meende hij zonder eenig gevaar 1 of 2 vijandelijke compagnieën te kunnen oplichten. Destijds was daarvan door het optreden van Haultin tegen de Friesche Linie (6 en 7 Juni 1673) niets gekomen; thans zou hij, behalve zijn eigen regiment, op Maurits' last voor zijn onderneming de beschikking krijgen over 200 cavaleristen. Hieruit sproot een scherp conflict voort tusschen de Montpouillan en den hem onderhoorigen regimentscommandant Brandt, die zich t.v. zeer weinig waardeerend had uitgelaten omtrent het tactisch inzicht van zijn chef (blz. 164). 1) Ditmaal gevoelde deze zich èn als commandant der geheele voorste lijn èn als commandant over alle troepen te paard gemankeerd. Waarschijnlijk sloeg reeds op die onderneming, wat de M. 5 Juli aan J. M. schreef: „Je ne puis m'empescher de dire, Monseigneur, que cella est un peu rude que vostre Altesse donne des ordres sur le rapport des gens qui doivent dépendre de moy lorsqu'ils sont dans mon cartier, cependant qui font les choses sans me les communiquer".... „J'attends (cependant) les ordres de vostre Altesse pour y obéir sans dire un mot."

10 Juli schreef de Montpouillan aan J. M., dat de 200 man cavalerie, die kolonel Brandt noodig had, gereed zouden zij met één majoor, 3 kapiteins enz. 2). Brandt

---

1) Een Fransch-Duitsch antagonisme in Nederlandschen dienst?

2) Men hield destijds blijkbaar niet veel rekening met tactische verbanden.

had tijdens een voorbereidende bespreking niets losgelaten omtrent zijn plan; de M. oordeelde dit blijkbaar niet behoorlijk tegenover een chef, doch had zich te hoog geacht om er naar te vragen. Brandt had de troepen den 11en 's avonds noodig. de M. stelde afgaande op vage geruchten of vermoedens, weinig vertrouwen in dat plan, want hij schreef Maurits: het konvooi, waarover U sprak, heeft zich reeds teruggetrokken; Brandt schijnt nu hier of daar, zonder gegevens nopens den vijand, een hinderlaag te willen leggen „qui est une chose assez douteuse." Hij achtte zich genoodzaakt eraan toe te voegen, hoe het den overigen kolonels bevreemdde, dat Brandt nu reeds ten tweede male voor zulk een onderneming werd aangewezen en zij niet; vooral de oudste hunner, Baron van Langerac, gevoelde zich gemankeerd en zou zich daarover bij Maurits komen beklagen.

Welke de door kolonel Brandt beoogde onderneming is geweest en of zij werkelijk volledig tot uitvoering kwam, vond ik nergens vermeld. Mogelijk is Brandt's plan andermaal blijven steken en later op kleine schaal uitgevoerd? van Dompselaer vermeldt n.l. een schermutseling d.d. 3 Aug. van eenige dragonders van Brandt dicht onder Steenwijk; onze gevangenen en buit werden toen te Heerenveen gebracht.

Volgens de Montpouillan scheen het Brandt met zijn groote onderneming van Juli eenigszins in het hoofd te zijn geslagen: Maurits had hem *rechtstreeks* cavalerie toegewezen en een opdracht verstrekt, wellicht persoonlijk met hem gesproken en nu verbeeldde Brandt, die een deel der onder de M. staande voorste linie te verdedigen had, zich onafhankelijk van dezen, d.w. rechtstreeks onder J. M. staande. 13 Juli schreef de Montpouillan aan dezen: „Il y a trois jours qu'une personne d'honneur m'avertit que mr. Brant disoit quil ne ressenvoit plus les ordres de moy; je ne peus aiouter foy à ce discours, ne pouvant comprendre qu'il peut avoir une raison pour s'en dispenser, puisque vostre Altesse m'a fait l'honneur de me confier son cartier (d.w. Oldeberkoop) comme les autres; sependent il n'a pas envoyé à l'ordre aujourduy (d.w.z. een officier op het rapport) comme il avoit acoutumé, et non seulement cella, il a fait dificulté de laisser passer le party de cent chevaux que j'avois envoyé par ordre de vostre Altesse, disent qu'il en vouloit estre informé; tout cella me fait juger que le collonel Brant ne se cognoit pas et je suplie très-humblement vostre Altesse de le remestre dens son devoir; je ne puis croire que vostre Altes-

se ait voulu que son cartier feut détasché et indépendant des miens puis que j'ay eu lhonneur dy commender six semaines durant, et si par quelque surprise ou faux entrendre il avoit obtenu de vostre Altesse quelque chose contre ce qui a esté fait jusques à cette heure, je vous suplie, Monseigneur, que le collonel Brant revienne à l'ordinaire prendre les ordres de moy, et que vostre Altesse nous commande de nous trouver à son retour aupres de vostre personne 1), afin que chacun die ses raisons; comme j'ay toute ma vie eu un respect inviolable pour vostre Altesse, je suis persuadé qu'elle me maintiendra dens l'otorité de ma charge; j'ay encore d'autres sujets de plainte contre le colonel Brant que je représenteray à vostre Altesse qui, je croy, fera revenir cet homme dans son devoir;.... sans cela je ne pourrois pas servir, et de plus, Monseigneur, le service en général y seroit interessé; je serois allé trouver vostre Altesse si j'avois osé abandonner la nuit mon cartier; cella m'a obligé d'envoyer mon capitaine-lieutenent.

Hoewel Maurits onmiddellijk antwoordde, dat hij Brandt zou terugbrengen tot diens plicht, liet diens optreden de M. niet los, want 15 Juli vervolgde hij o.m.: „pour moij je suis obligé de représenter à vostre Altesse que mon honneur y est intressé et je vous suplie très-humblement de m'en faire justice; je me rendré à midy auprès de Vostre Altesse; si Brandt a quelque chose à dire contre moij, et s'il se trouve que j'aije fait plus que ma charge ne m'en engage, je veux en porter la peine, mais je croij aussij raisonnable que si Brandt a manqué, qu'il soit punij comme il le mérite; c'est un bonheur pour luij que Vostre Altesse est diféré vostre voijage, car si je feusse demeuré seul, je luij aurois apris son devoir 2), mais la présence de Vostre Altesse me retiendra toujours dans le respect que je dois, mais j'espère que Vostre Altesse

---

1) Maurits was voornemens om 15 Juli met Aylva op een pas vóórwaarts van Dokkum de juiste plaats voor een aan te leggen schans vast te stellen; deze verkenning moest worden uitgesteld wegens de voorbereiding van het terugvervoer van het Hollandsche secours, toen Maurits 13 Juli 's avonds 's Prinsen last ontving om dit meerendeels terug te zenden. Bijdragen. Overdruk. 145-6.

2) de M. zinspeelde er hier op, dat hij, indien J.M. afwezig was geweest, zelf als hoogste chef de zaak van Brandt had kunnen berechten.

ne voudra pas que j'emporte cette douleur dans le coeur qu'un petit compagnon comme Brandt me faise la loij; il ij a 25 ans que j'aij commandé comme maréchal de camp et plusieurs années de suitte, sans qu'il me soit arrivé un pareil rencontre."

16 Juli, toen de Montpouillan zijn gedrag bij J. M. verantwoordde tegenover door de Staten-Generaal ingebrachte klachten over vorderingen aan de bevolking (blz. 158-9), wees hij op anderen, die veel meer eischten: „particulièrement le Collonel Brandt, qui a toujours obligé plusieurs vilages, meme quelques uns qui dépendent d'icij, de donner de toutes sortes de vivres et une somme d'argent par jour assez considérable quoij que je l'aije averti plusieurs fois; il s'est fait encore bien d'autres choses de quoij je ne suis pas responssable 1). Au reste Monseigneur, le Colonel Brandt continue dans sa desobéissancé; il m'écrivit hier une rédicule lettre et depuis il n'a pas envoijé prendre la parole (het „woord" voor 24 uur); je n'aij eu il ij a cinq jours nij capitaine nij officier de sa part. Vostre Altesse voit, qu'il nij a plus moijen de disimuler; il ij va de l'autorité de ma charge." Kolonel Brandt legde thans eindelijk het hoofd in den schoot, want vlak na den vorigen brief schreêf de M. aan J. Maurits: „Monseigneur! Je rend grace à Vostre Altesse de la bonté qu'elle a eu de me renvoijer la lettre de Mr. Brandt; son major est venu de sa part ressevoir la parole."

In 1672 waren 2 aanslagen tegen Zwartsluis mislukt. J. Maurits deed er 20 Juli 1673 een derden uitvoeren; slaagde hij, dan was men meester van den mond van het Zwarte Water, wat Zwolle (in Fransche handen) blokkeerde en de veiligheid op de Zuiderzee verhoogde.

Hoewel hij zelf het plan uitwerkte en den aanval vanuit Blokzijl leidde, mislukte deze volkomen: in 5 colonnes ondernomen, bracht hij reeds daardoor groote moeilijkheden met zich; ook werd de voorbereiding zóó omvangrijk, dat de vijand, tijdig gewaarschuwd, verschillende tegenmaatregelen trof; bovendien bleek Zwartsluis beter van allerlei voorzien dan men vermeende en had men zelf niet voldoende geschut meegevoerd.

Behalve zijn 5 colonnes, welke alle tegen Zwartsluis werden gericht, bezigde Maurits er een 6e, n.l. zijne ge-

---

1) Lettende op de klachten, welke reeds einde Mei (O.S.) over het optreden van Brandt waren ingekomen (blz. 157), is dit wel aannemelijk.

heele ruiterij onder de Montpouillan richting Steenwijk om, door tegen het garnizoen aldaar te demonstreeren, te beletten, dat van die zijde hulp voor de Munsterschen zou opdagen. 11-21 Juli voorm. schreef hij een klein briefje van zijn commandopost op den Havelterberg aan J. Maurits in de aanname, dat de onderneming was gelukt, naar Zwartsluis, wat dezen niettemin heeft bereikt: Wij zijn hier omstreeks 7 uur via Diever aangekomen „met de cavalerie en troepes en kanon" (derhalve een colonne van de 3 Wapens) en staan in hinderlaag op ½ uur van Steenwijk aan den Meppelerweg. de Montpouillan had een vaag bericht ontvangen (hetwelk later juist bleek), dat de Munsterschen Coevorden volkomen hadden afgesneden door Dalen aan den weg naar Groningen te bezetten. „Willen ondertusschen van herten wunschen, dat U Vorstel. Gen. aenslagh sal syn geluckt." De vijand had zich even buiten Steenwijk gewaagd, doch was door de onzen dadelijk weer naar binnen gedreven.

Uit een tweede klein briefje, half 2 nam. van dezelfde plaats aan J. Maurits verzonden door de Montpouillan's chef van den staf op advies van kolonel van Haren en alle andere kolonels blijkt, hoe het gerucht liep, dat 1000 Munstersche ruiters door Rouveen waren gemarcheerd om den post bij Dalen te gaan versterken. Men wachtte „met impatientie" tot 's avonds 8 uur Maurits' antwoord (om daarna terug te keeren?) en „goede tijdinge" (omtrent Zwartsluis); intusschen zou men zorg dragen niet te worden afgesneden. Daar de Montpouillan korten tijd later terug was te Wolvega, heeft hij vermoedelijk nog den 11-21en 's avonds den terugmarsch naar de kantonnementen aanvaard. Aangezien hij met zijn troepen minstens één etmaal buiten is gebleven nadat de aanslag op Zwartsluis was mislukt, zal men er na die mislukking en de bij de Z. colonne Graham plaats gevonden debâcle in Maurits' hoofdkwartier niet aan hebben gedacht de Montpouillan in te lichten en te doen inrukken, of wel de verzonden order heeft hare bestemming niet bereikt.

De troepen waren nauwelijks terug in hun kantonnementen, toen bij Maurits hernieuwde ernstige klachten inkwamen over het gedrag vooral der cavalerie. Natuurlijk werden die de Montpouillan toegezonden met verzoek om te dienen van bericht.

---

1) Voor dezen zeer belangwekkenden en leerzamen aanslag zie men mijn vermelde studie, blz. 142-5.

27 Juli schreef J. M. hem: „Monsieur! Il est incroyable des plaintes qui me viennent touts les jours des villages de cette provincie icy et principalement du village de Spange, lequel souffre beaucoup des cavalliers qui mènent du bois et du foin vers la Hollande; ils prennent des vaches et porceaux pour leur ménage; ils contraignent les paysants pour leur donner de l'argent. Je vous prie d'y remédier, autrement les pauvres gents s'adresseront derechef à la province." 1)

Deze oogenschijnlijk onschuldige brief deed bij den opbruischenden Gascognard, reeds geprikkeld door voorgaande klachten, de questiën met Brandt en doordien zijn gezondheid te wenschen overliet, de maat overloopen." 2) Hij antwoordde nog denzelfden dag: „Monseigneur! Il est difisille de remédier à des plaintes qui ne viennent pas à ma cognoissance, mais je voy que je suis assez malheureux *que vostre Altesse regarde avec une très grande sévèrité à tout ce que l'on vous dit* des cartiers de la cavalerie *de Hollande, et les autres qui en font mille fois plus, on ne leur dit pas un mot; pour moi, Monseigneur, je vous supplie d'en envoyer un autre en ma place qui sera plus heureux de vous plaire;* jay pourtant fait tous mes efforts pour m'aqquitter de l'obéissence et du respect que je vous dois et je continueray toujours" 3) etc.

Johan Maurits antwoordde 28 Juli kalm, waardig en zakelijk: „Monsieur! J'estois bien surpris par vostre réponse sur un sujet que je vous avois prié d'y remedier ou défendre les foules qui se faisoient par les cavaliers aux sujets de cette province dont je vous ay envoyé les requestes et les plaintes, sans que j'ay fait aucune distinction, si sont des troupes de Hollande ou de la Frise auxquels derniers vous me disez que je ne dis mot, ce qui est vray, à cause que vous les commandez èt les uns èt les autres généralement; pour cela je m'adresse à vous seul et point aux régiments en particulier; je ne comprends pas (ce) que vous voulez dire par ces mots „pour moi, Monseigneur, je vous supplie, d'en envoyer un autre en ma place (etc. zie boven) au lieu que j'attendois que vous auriez dit: „je donneray ordre aux officiers de la Cavallerie d'empescher les foules;" je me suis jamais plaint de vostre personne ny

---

1) Verg. hieromtrent mijn opmerking op blz. 154.

2) Zie omtrent die ongesteldheid reeds blz. 166-7 en voorts hierna blz. 215.

3) De cursiveeringen zijn vermoedelijk aangebracht op J. M.'s hoofdkwartier.

ay donné sujet à vous de croyre que j'aysmeray mieux un autre. Monsieur, j'attends encore que vous donneriez telle ordre que les foules cessent, afin que la province n'aye plus de sujet de se plaindre à Messieurs les Estats Généraux, comme ils ont fait desja cy devant, des peux d'ordres qu'on tient dans leur province; j'espère que vous prendrez cecy à coeur et de croyre que je n'ay point autre dessein que d'estre, Monsieur", etc.

Deze brief vond bij den heetgebakerden de Montpouillan niet de waardeering, welke hij verdiende. Nog 28 Juli antwoordde hij:

„Monseigneur! J'ay servy 26 campagnes sens que j'aye resseu un reproche de mes supérieurs, ny sens estre obligé de me justifier de pas une de mes acsions 1); cependens je n'ay jamais tant pri de précaussion pour satisfaire tout le monde que je fait présentement et avec tout cella je suis exposé tous les jours à répondre à des choses que je n'ay pas faites, et mesme qui ne sont pas venues à ma cognoissence dans tous les lieux du monde. Quant quelqu'un se plaint d'un ofisier qui commende des troupes, on luy renvoye les plaintes et les gens qui les font afin de justifier la vérité; c'est la grace que j'ay demendéd deus fois a vostre Altesse; mais au lieu de cella je ne voy que des plaintes sans savoir d'où elles viennant ny qui les a inventées; j'ose dire a Vostre Altesse que vous me devez faire justice de ces canailles qui veullent intéresser ma réputasion; je veux croire que tous les desordres que vostre Altesse marque dans ses deux derniers, sont véritables; je ne prétend pas excuser les troupes, mais absolument tout ce qui est dans la requette de ceux de Spange à mon égard est faux; je n'ay jamais donné d'ordre pour eux en manière quelquonque et ils ne m'ont jamais rien donné ny personne du monde ne leur a rien demandé de ma part; je demende à vostre Altesse qu'il luy plaisse d'appeler ces gens là aupres de sa personne et qu'il examine tout ce que j'ay fait; il ne se trouvera pas la moindre chose de véritable; après cella, Monseigneur, je dois espérer que lorsque vous cognoisres la vérité que vous chatieres telles gens et ce qui me fait souhaiter d'en voir un autre à ma place, c'est pour n'estre plus exposé aux calomnies de

---

1) Zat de Montpouillan ook het feit nog hoog, dat hij zich had moeten verantwoorden over de vorderingen, door zijn stalmeester namens hem verricht?

telles gens..... Un de mes amis qui est dans le gouvernement, m'écrit de Hollande que l'on a adressé aux Estats Généraux mille faussetés sur cette première afaire que l'on avoit dit que l'on n'envoyerait pas en Hollande 1); cella n'est il pas cruel, Monseigneur, de voir arriver des choses de cette nature lorsque l'on les a si peu méritées?

29 Juli is de Montpouillan hierop Johan Maurits komen spreken. Daarna schreef hij nog: „Hier après avoir quitté vostre Altesse je fus chez Mr. de Haren qui me fit voir l'ordre qui avoit esté envoyé au village de Spange;.... il se trouve que le dit ordre est signé par quelqu'un que je ne cognois pas et je n'y suis nommé en manière quelquonque, tellement, Monseigneur, que cella fait voir la malice de celley qui a escrit la requette de me nommer et dire aussi que tous les jours il vient *de mes ordres* pour les faire contribuer;.... je demande donc par grace a vostre Altesse que je puisse faire arester celluy qui a escrit la ditte requeste afin de descouvrir qui l'a obligé à la faire de cette sorte;.... je croy que vostre Altesse ne me refusera pas de me faire justice puis qu'il employe mon nom sans raison; Vostre Altesse scait le bruit que cella fait en Hollande, comme j'auroy l'honneur de vous faire voir les lettres... j'espère aussi que vostre Altesse, suivant sa promesse, fera venir l'enseigne qui a escrit si inpertinamment et dont je garde la lettre que je luy confronteray devent vous; j'attends que vostre Altesse me mende lorsque vous le ferez venir auprès de vous" etc.

Maurits ging, vermoedelijk omdat de bedoelde vaandrig (van Corbach) hem in zijn zelfstandig commando goed had gediend 2), niet in op dit laatste verzoek, doch schreef de Montpouillan 31 Juli: „Monsieur! L'enseigne qui commandoit à Slijckenburgh, est arrivé icij selon mon ordre qui dit, cela est assuré, que les cavalliers ont

---

1) De den Staten-Generaal en den Prins overgebrachter klachten van de Staten van Friesland, vermeld op blz. 154-6.

2) Coenraed van Corbach, door Maurits 27 Mei 1673 met ruim 30 man naar Slijkenburg gezonden om daar de schut- (en inundatie) sluis te bedienen en te beschermen. Later werd die bezetting tot een permanente verklaard. Toen Munster's groote aanval van 22-6 Aug. op Friesland loskwam, werd de bezetting van dit zeer belangrijke, inmiddels in staat van verdediging gebrachte vleugelsteunpunt der Oude Friesche Linie opgevoerd tot 3 compagnieën. Omstreeks 18 Aug. keerde van Corbach met zijn detachementen terug naar zijn korps; met de Montpouillans' klachten had zulks niets te maken.

fait ces jours passés beaucoup d'insolence dans le village de Spangue et la environ; ils ont pris d'un homme seul cinq vaches et le reste selon la lijste cij jointe; il ne scaura nommer les cavalliers ny du quel régiment ils sont, qui ont fait cette disordre, mais cela dit il que le cornet de Monsr. d'Obdam ij a esté pour faire charger du foin qui n'a fait nij permis aucune disordre et peut estre celuij la scaura bien du quel régiment les cavalliers sont qui ont fait les disordres surd.;... il vous plaira d'ij remédier comme vous jugerez à propos, soit par appréhension des cavalliers ou par un ban, afin que messieurs les Estats de cette pro-| cince voijent qu'on ij veut remédijer; le paijsant qui a fait la requeste, dit qu'il l'a fait par ordre des habitants et je leur aij dit qu'ils présentassent euxmemes leurs plaintes à vous, en quoij ils on fait du difficulté, me disant tout rondement, s'ils ne pourront trouver leur remède icij (d.w.z. bij Maurits), qu'ils s'adresseront aux Estats de cette province."

Het zal de Montpouillan niet gelegen zijn gekomen, dat de commandant van Kuinre, kapitein van Domselaer, nagenoeg te zelfdertijd, n.l. 30 Juli 1673, Maurits kwam „bekent maecken die grote moetwille van die ruijters, die sy plegen omtrent die boeren in 't affnemen en dwingen van gelt, jae plunderen die boeren ten eenemaël van hoij en koeijen; het hoij wort gesonden nae Hollandt bij menichte, soo dat niet één boer hier ontrent kan blyven wonen; soo ist dat ick gants onderdanich versoecke, dat U H.V.D. hier order in gelieft te stellen." 1)

Den vorigen avond waren er 4 ruiters uit het hoofdkwartier te Wolvega gekomen zonder pas met het doel om de boeren te kwellen. Toen een dier ruiters brutaal tegen van Domselaer optrad, had deze hem licht gekwetst. De animositeit tusschen beide Wapens trad als merkwaardig verschijnsel bij deze klachten aan het licht; zij kwamen van de commandanten van Kuinre en de Schans van Slijkenburg, waar infanterie de bezetting uitmaakte; deze nam het op voor de boeren tegenover het ruitervolk; zulks had hier en daar reeds geleid tot vechtpartijen.

Het schijnt, dat zoowel de aan het licht getreden feiten als het onderhoud met Johan Maurits de Montpouillan ten slotte de overtuiging schonken, dat hij tegenover dezen aanvankelijk te hoog van den toren had geblazen. Hij schreef hem althans nog 31 Juli: „Monseigneur! Hier au

---

1) Zie de Aanteekening aan het slot.

soir j'avois ordonné à tous les colonels et majors de ce trouver ycy (hoofdkwartier Wolvega) pour leurs faire voir les lettres de vostre Altesse sur les désordres qui se commettent et pour faire de nouvelles défences afin d'y remédier. Il est vray qu'une partie des choses que les paisens disent, sont véritables, mais non pas tout et les ofissiers et cavaliers disent absolument qu'ils ne peuvent plus subsister à cause de l'extrême cherté des vivres; on tachera pourtant de découvrir qui sont les cavaliers pour les punir et je tiendrai la main autent qu'il me sera possible pour l'empescher à l'avenir, mais il me sera bien difisille quant les plaintes ne viennent pas à moy que trois ou quatre jours après le mal; pour ce qui est de l'enseigne, je supplie très-humblement que je luy puisse parler devent vostre Altesse afin qu'il réponde à l'inpertinente lettre qu'il a escrite (niet meer aanwezig); je ne me consolerois de ma vie cy j'avois fait quelque chose, qui peut déplaire à vostre Altesse; ....je vous demande qu'il soit relevé et que l'on en mette un autre en sa place; ...faîtes donc, s'il vous plaît, Monseigneur, trouver l'enseigne et le paysan de Spange qui a escrit la requette auprès de vostre Altesse afin qu'ils parlent en ma présence."

De briefwisseling over het gedrag der cavalerie was hiermee uit. de Montpouillan had ten deele ongelijk bekend en de vereischte maatregelen in zijn regimenten doen treffen, ten deele den bal teruggekaatst door nogmaals te wijzen op de slechte betaling en verpleging van zijn korpsen. Hij stond op het punt van met zijn cavalerie te vertrekken. 14 Juni had de Prins de mogelijkheid in uitzicht gesteld, dat hij o.m. de 3 Hollandsche cavalerieregimenten daarheen zou moeten terugroepen; Johan Maurits gaf daarop dadelijk te kennen, dat hij dan een geheele strook voorterrein, voornl. de dorpen op den hoogterug tusschen Linde en Tjonger, aan plundering moest prijsgeven, „ce qui causera un grand cri dans la province, car la cavalerie de cette province icy n'est pas bastante de s'y maintenir." 1) Ook begin Sept., toen ten tweede male een plan in overweging was om Coevorden te bevrijden, o.m. met troepen uit Friesland, luidde Maurits' oordeel over hare waarde weinig gunstig (blz. 214). Dit oordeel is wel te verklaren: deze cavalerie deed uitsluitend dienst in de oude Friesche Waterlinie met haar doorweekte terreinen, de zware

1) Toen de Hollandsche cavalerie 5 Aug. vertrok, is de Friesche cavalerie, gesteund door infanterie, niettemin die voorstelling blijven vasthouden (blz. 212).

Friesche paarden liepen ten deele in de weiden; van de hoogere officieren achtte Maurits alleen kolonel van Haren goed bruikbaar (blz. 195, 212 en 214).

Toen de door den val van Maastricht (30 Juni 1673) vrij gekomen Fransche troepen een gevaar voor de Vesting Holland begonnen te vormen, eischte de Prins het Hollandsche secours 12 Juli andermaal meerendeels op. Johan Maurits deed toen het vervoer over de Zuiderzee voorbereiden: te de Lemmer lagen 148 vaartuigen. In de Montpouillan's staf waren de inschepingsmogelijkheden niet voldoende nagegaan, want 15 Juli moest J. Maurits den Prins berichten, dat hij op voorstel van alle betrokken regimentscommandanten nader Kuinre had aangewezen als inschepingsplaats voor de cavalerie, zulks in verband met de door den regen zóó bedorven wegen; het herstellen zou 2 tot 3 dagen vertraging geven. de Montpouillan zond *eerst toen* zijn kwartiermeester-generaal met 2 majoors naar Kuinre om er de gelegenheid tot inschepen na te gaan; viel deze tegen, dan zouden zij de inmiddels op Kuinre gedirigeerde schepen doen terugkeeren naar de Lemmer en zou dan de marschroute der cavalerieregimenten andermaal moeten worden gewijzigd, wat ten slotte heeft' plaats gevonden!

Nadat Johan Maurits schier tot over het uiterste had aangehouden om het Hollandsche secours te mogen behouden, eischte de Prins 2 Aug. 1673 voornl. de cavalerie daarvan terug op zoodanige wijze, dat verder lijdelijke weerstand uitgesloten was! Maurits ontving dien last 4 Aug. nam.; hij voerde dien toen op de snelste wijze uit. 1) Hoewel de cavalerie (20 compagnieën) moest komen van Wolvega of verder, kozen de eerste schepen reeds den 5en 's avonds van de Lemmer zee; zij waren den 6en vóór den middag op het Y vóór Amsterdam! De laatste cavalerie, waaronder het regiment van de Montpouillan, was in den vroegen morgen van 6 Aug. in zee.

Het vertrek van het Hollandsche secours uit Friesland kwam zeer ongelegen, want 1e. had Johan Maurits in overleg met Aylva en Rabenhaupt *na zeer veel wikken en wegen* een plan in elkaar gezet om voornl. met de Hollandsche cavalerie het zoo bedreigde Coevorden bij te

---

1) Voor dezen zeer merkwaardigen strijd op papier van ruim 1½ maand tusschen den Prins en Johan Maurits over het al dan niet terugkeeren van het Hollandsche secours leze men mijn vermelde studie.

springen; 2e. werd in de bezetting van J. Maurits' voorste linie thans een belangrijke bres geschoten, voornl. te Wolvega, en miste hij haar commandant. In strijd met zijn medio Juni den Prins kenbaar gemaakt voornemen om dan de *Linde*linie prijs te geven voorzag Maurits in die bres door de 3 Friesche cavalerieregimenten dat „kwartier" te laten overnemen; voorts werden 4 regimenten infanterie uit de reduitstelling voorwaarts van Heerenveen vooruitgeschoven naar bedoelde voorste linie, o.m. te Wolvega. In het aldaar ontstane hiaat werd weer voorzien door compagnieën, gevormd uit den opgeroepen „derde man", die echter tot over den kritieksten datum op zich deden wachten. Betreffende de voorziening in evenbedoeld commando schreef Maurits 4 Aug. aan de Regentes: „Je me trouve austeur (à cette heure) fort en peine à qui donner le commandement à Wolfega, puisque monsr. le Colonel Haaren sans doute quitera la cavallerie à cause de la Grietenye, laquelle il par vostre faveur obtiendra ce que je luy souhaite fort, à condition que Vostre Altesse l'oblige de ne se point mêler de la susdite Grietenye qu'après la campagne finie; v. A. fera un grand service à l'Estat à cause qu'il est un des plus habils officiers de toute nostre Cavallerie et en plusieurs choses; j'ay grandement à faire de sa personne; v. A. aura la bonté de luy commander de revenir incontinent, afin de mettre ordre au commandement à Wolfega; peu de jours après il peut retourner à Leuwarden pour poursuivre sa sollicitation." Maurits moet weldra hebben geweten, dat de Regentes niet inging op dat verzoek; daarop wees hij zijn Infanterie-Generaal Aylva aan om de Montpouillan te vervangen en derhalve vanuit Wolvega de eerste linie te commandeeren. van Haren werd 4-14 Aug. 1673 benoemd tot grietman van Weststellingwerf. 1)

3e. kwam 22 Aug. de eenige groote aanval van Munster los, welke Friesland in 1672-3 te doorstaan heeft gehad.

---

1) Ernst van Haren, geb. te Leeuwarden 13-23 Dec. 1623, gesproten uit een oorspronkelijk Limburgsch, daarna Friesch geslacht. 1668 Kolonel bij de cavalerie, 1672 grietman van Weststellingwerf, 1686 gedeputeerde van Friesland. Sterft 15-25 Aug. 1701 te Heerenveen, nadat hij reeds vroeger afstand had gedaan van de grieteny. Hij trouwde Catharia van Oenema (7 kinderen) en was de overgrootvader van de bekende gebroeders en dichters Willem en Onno Zwier van Haren.

Maurits wist het gevaar te keeren door een handig uitgevoerde achterwaartsche concentratie van de bezetting van Linde- en Tjongerstelling in de reduitstelling daarvan voorwaarts van Heerenveen (verg. blz. 166;) vóór het einde der maand was het gevaar voor Friesland volkomen voorbij. Toen de Prins dit nog niet wist, had hij Johan Maurits toezending van andermaal 3 regimenten Hollandsche cavalerie in uitzicht gesteld. 30 Aug. dankte Maurits daarvoor; „mais il est très necessaire que v. A. m'envoye un haut officier pour commander toute nostre cavallerie, car il n'y a pas un capable icy pour ce sujet, puisque Monsieur Haren a quitté la guerre." Deze was nog even bij zijn regiment teruggekomen, toen de Friesche cavalerie wegens het vertrek der Hollandsche werd verplaatst naar Wolvega. Toen van Haren's overgang in burgerdienst waarschijnlijk werd, solliciteerde Graaf Wittgenstein, die zijn speculatie op het commando over een meerendeels *Friesch* cavalerie-regiment had zien mislukken (blz. 196), bij den Prins naar de z.i. vacant komende functie van „brigadier van de Friesche en Groningsche cavalerie" 1) en ook naar „de andere militaire bedieningen" van dien kolonel, d.w.z. naar het commando over zijn Friesch regiment. van Haren had in 1672, toen er geen Hollandsche cavalerie in het Noorden was, het commando gevoerd over de geheele Friesche ruiterij, feitelijk als „brigadier". Die functie had door de komst van de Montpouillan hare beteekenis verloren, doch had die thans bij gunstiger omstandigheden van troepensterkte en toestand der wegen in het Noorden *kunnen* herkrijgen. De Prins zond de sollicitatie 26 Juli 1673 door aan Johan Maurits. Deze noch de Staten van Friesland hebben er op beschikt; eerstbedoelde hoopte toen nog, dat, indien noodig, kolonel van Haren weer *tijdelijk* ter beschikking zou komen. Eerst in het zeer late najaar heeft Graaf Wittgenstein genoemde functie korten tijd bekleed. En wat het commando over het regiment van Haren betreft, ook dit is hem ontgaan, want in de 2e helft van Sept. 1673 werd majoor Baron van Bylandt Palsterkamp van het regiment Schwartzenberg, die blijkbaar persé een kolonelsplaats moest krijgen (blz. 196), door *Gedeputeerden* belast met het commando over dat regiment. Echter deden de Staten, vermoedelijk uit financieele overwegingen, 21 Nov. d.a.v.. die „provisioneele collatie" te niet, door toen

---

1) Friesland en Groningen hadden thans 3 + 1 regimenten cavalerie; het Groningsche regiment stond echter *volkomen* op zich zelf.

dat commando „bij provisie te defereeren" aan den oudsten officier van het regiment, majoor Douwe van Grovestins. Intusschen was van Bylandt in de stukken reeds betiteld als „kolonel"!

Toen de Prins 12 Sept. Naarden had vermeesterd, zond hij onmiddellijk het cavalerieregiment Kingma, te laat uit Friesland aangekomen, daarheen terug; de andere opontboden 4 infanterie- en cavalerieregimenten zouden weldra volgen; toezending van nog andere werd in uitzicht gesteld. Maurits hield nog altijd hardnekkig vast aan zijn denkbeeld om Coevorden te ontzetten; echter kwam van Waldeck 23 Sept. even naar Friesland om Maurits in het geheim in te lichten betreffende 's Prinsen ophanden zijnden tocht naar Bonn en diens verlangen, dat te zelfder tijd Waldeck van uit Holland en *zoo mogelijk* Maurits van uit het Noorden iets tegen den op ons grondgebied achtergebleven vijand zouden ondernemen. 1) Met de Friesche cavalerie alleen viel daaraan niet te denken; na zijn weinig gunstig oordeel over haar van medio Juni noemde Maurits den Prins 5 Sept. de (Hollandsche) dragonders (van Brandt) „l'unique régiment auquel je me puis fier" als mobiele reserve. Toch werden in Friesland allerlei voorbereidingen getroffen voor een c.q. nog te ondernemen offensief. Zoo schreef hij 6 Sept. aan Gedeputeerden, dat de „ordre en kriegsdiscipline" bij de in het Noorden nog aanwezige (Friesche) cavalerie niet zóó waren als wel werd vereischt; „selfs die commandementen aengaende de wachten ende besetting der posten (= schansen), soo mondelingh als by geschrifte gegeven niet naegecomen worden", hetgeen „irreparabele schade" voor het Land kon veroorzaken. Daarom verzocht hij, dat kolonel van Haren (ofschoon grietman geworden) mocht worden aangewezen om gedurende het verdere verloop van den veldtocht of zoolang als het College 't zou goedvinden, de cavalerie in Friesland te commandeeren, zooals hij dat het geheele jaar 1672 had gedaan. Daar van Haren's gebied o.m. de Linde- en Tjongerstelling omvatte, was inwilliging minder urgent; de Staten hebben er dan ook niet op beschikt. 11 Oct. 1673 — toen er in Maurits' hoofdkwartier in Rabenhaupt's tegenwoordigheid werd besloten tot volkomen demobilisatie van de Provinciale weer-

1) van Waldeck kreeg bij wijze van „commandant der Vesting Holland" aldaar het bevel over de er door den Prins achtergelaten troepen enz., toen deze einde Sept. 1673 in Brabant zijn voorbereidingen ging treffen tot zijn beroemden tocht naar Bonn.

middelen, daar Coevorden, dat volgens Munster door het water moest vallen, juist daardoor was ontzet en de wegen dermate onbruikbaar waren, dat elke troepenverplaatsing te land was uitgesloten — is van Haren bij wijze van „reserve-brigadier" nog een enkelen dag „onder de wapenen gekomen" in het hoofdkwartier. De terugzending van de vermelde troepen uit Holland na de inname van Naarden is wegens gebrek aan schepen vertraagd tot einde Sept.; de Prins dacht er toen, in verband met zijn in voorbereiding zijnde onderneming tegen Bonn, niet meer aan om nog andere te zenden. Voornl. door gebrek aan troepen en den zeer slechten toestand der wegen is er in het Noorden in het late najaar niets meer gekomen van eenige offensieve onderneming.

Johan Maurits heeft tot vlak vóór de bevrijding van Coevorden (1-2 Oct. 1673) vastgehouden aan zijn hoop en vertrouwen, dat daartoe een aantal troepen uit Holland zouden woren gezonden. 28 Sept. schreef hij van Waldeck, dat indien ook cavalerie mocht worden gezonden, een hooggeplaatst officier noodig was om daarover inclusief de Friesche te commandeeren.[1]) Op terugkeer van de Montpouillan rekende Maurits niet meer; na alle oneenigheden, besloten door de scherpe briefwisseling van einde Juli, was hij daarop ook niet gesteld, want hij had — 19 Aug. Graaf van Waldeck schrijvende, dat deze er bij den Prins op zou aandringen om 24 compagnieën paarden te zenden, zonder welke een goede diversie in het Noorden niet uitvoerbaar was — daaraan toegevoegd: „Ich halte darvohr, der Marquis de Monpalyan würde lieber bey der Hauptarmee alda (d.w.z., onder den Prins in Holland of elders) verbleiven wollen; dazu komt, dass die Frische (d.w.z. de Friesche) lufft vohr sein Gesicht auch undienstlicht ist." Dit doelde op diens oogziekte van Juni t.v.

Maurits beval nu 28 Sept. voor bedoeld commando Graaf Wittgenstein aan „ayant la qualité d'un brigadier." Ook hiervan is weinig gekomen. Wel heeft Friesland op instantelijk verzoek van de Staten-Generaal en van Waldeck, die daarbij waren geïnspireerd door het algemeene veldtochtsplan van Prins Willem III, omstreeks 23 Nov. 1673 al zijn cavalerie behalve het regiment van Haren te Harlingen ter beschikking gesteld van Holland om daarheen en vervolgens naar de Meyery van 's Hertogenbosch te worden vervoerd, voornl. om te beletten, dat de Fransche

---

1) De Friesche kolonels der cavalerie, vooral kolonel Kingma, kwamen daarvoor bij J.M. natuurlijk niet in aanmerking; verg. blz. 195, 212 en 214.

bezettingen in onze Republiek 's Prinsen onderneming tegen Bonn in den rug aanvielen. Het waren de regimenten Kingma en Schwartzenberg, alsmede beide eskadrons Wittgenstein; over deze cavalerie heeft Graaf Wittgenstein toen als brigadier het bevel gevoerd. Aangezien de Prins inmiddels Bonn 13 November had ingenomen en hiermede het grootste gevaar was bezworen, liep men door temporiseeren ook ditmaal in Friesland achter de feiten aan. Daar mij nergens iets is gebleken, dat bedoelde cavalerie is vertrokken noch dat zij terugkeerde, is dat transport vermoedelijk om de zooëven vermelde reden niet doorgegaan. Bovendien was er bij de beschikbaarstelling reeds zeer door de Friesche Staten op aangedrongen, dat de cavalerie vóór het invallen van de vorst weer in de Provincie terug moest zijn.

Men heeft van de hier besproken gelegenheid gebruik willen maken om het beruchte eskadron van Dongen (blz. 151) te loozen. Ofschoon Maurits in Juni voor dat eskadron in de bres was gesprongen, had hij einde Oct. nog geen machtiging om zijn compagnie weer op 100 koppen te brengen, in welk geval hij er het restant van Dongen in had kunnen onderbrengen. Nieuwe moeilijkheden rezen, omdat de Friesche cavalerie toen in de winterkwartieren zou worden gelegd. 1) Maurits schreef aan Gedeputeerden, dat Groningen dat z.g. eskadron, hetwelk meer dan één jaar gage te goed had(!), „op geenerlei manier wilde aannemen. Haer van d'eene Provincie in de andere te jagen sall maer eene kastydinge wesen voor d'ingesetenen, alwaer sulcke geltlose en hongerige menschen sullen komen te passeren en repasseren." Men moest de arme officieren en ruiters niet brengen tot „disperaatheid"; daarom verzocht J. M. om hen te voorzien van het strikt noodige. Doch ook dit was tevergeefs, want Gedeputeerden kwamen 25 Oct.-4 Nov. terug op een der middelen, reeds tijdens den zomer aanbevolen (blz. 151); zij waren van gevoelen „de ingesetene niet langer te laten beswaard blyven door sodanige militie, die by de andere Provintiën, op dewelcke sy gerepartieerd was, is afgewesen." Daarom deelde men — toen in de 2e helft van Nov. 1673 alle in Friesland aanwezige cavalerie op één regiment na werd bestemd om tijdelijk te worden ingescheept naar Holland — begrijpelijkerwijze daarbij ook het eskadron van

---

1) Zie omtrent dit z.g. in de garnizoenen leggen, de daarbij ondervonden wrijvingen en het weder te velde brengen einde Nov. 1673 mijn groote studie.

Dongen in! Als misdadigers zijn zij de Provincie uitgeleid. 13-23 Nov. 1673 verschenen de kwartiermeester en een ruiter van het eskadron Douza (sic!) in de vergadering van Gedeputeerden met verzoek om de 1½ jaar betaling, welke zij achter waren. Vermoedelijk kregen zij nul op het request; de resolutieboeken van Gedeputeerden vermelden in dit verband alleen hun besluit, waarbij majoor van der Hoeff werd aangewezen om zich naar het kantonnement van dat eskadron (= peleton) te begeven, het te begeleiden op zijn marsch naar Harlingen, waar het zou worden ingescheept „en toezicht te houden, dat aan de goede ingezetenen geen schade en overlast door hen wordt aangedaan." 22 November deden Gedeputeerden de patenten (marschorders) naar Holland voor alle bedoelde cavalerie uitgaan; de voor het transport vereischte schepen lagen te Harlingen, Stavoren en Workum gereed. Echter staat zelfs van het eskadron van Dongen niet vast, dat het naar Holland is verdwenen. 1)

Aanteekening (ad blz. 209).

Er is in 1672-3 in Friesland niet veel gevochten. Toch heeft, zooals ook uit mijn groote studie in de Bijdragen en uit dit artikel blijkt, vooral de plattelandsbevolking zeer geleden èn door de onderwaterzettingen èn door het gedrag der troepen ter weerszijden. Als staaltje kan nog dienen, dat het belangrijke, vooruitgeschoven vleugelsteunpunt Blokzijl der Friesche Linie den geheelen zomer een overladen garnizoen heeft gehad. Daar lagen 13 tot 15 Friesche compagnieën en werd het Hollandsche regiment Graham verzameld en gereconstrueerd, dat bij de 3e mislukte poging tot herneming van Zwartsluis volkomen was uiteengeslagen (20 Juli 1673). Toen de Raad van State, na een onderzoek ter plaatse, geld weigerde voor den bouw van troepenloodsen, daar het seizoen geheel was verloopen(!), wendden de regeerders van Blokzijl zich 5-15 November tot Maurits met verzoek om enkele compagnieën naar elders te verplaatsen. De bevolking verliet de plaats meer en meer (evenals die uit het Linde- en Tjongergebied); ver over de 100 leegstaande huizen werden voor troepenlegering gebruikt; Blokzijl bezat daartoe geen „publieke plaatsen" (groote beschikbare gebouwen). Gedurende den zomer, toen de exodus

1) Overdruk 1672-3, blz. 234-40.

der bevolking nog niet in die mate had plaats gevonden en het regiment Graham nog op volle sterkte was, had een deel daarvan met alle ertoe behoorende vrouwen en kinderen, die zeer talrijk waren, gehuisvest moeten worden op de in de haven liggende schepen!

Gelet op wat de plattelandsbevolking hier en ook elders door schier alle tijden heen tot na de herkrijging van onze onafhankelijkheid in 1813 heeft moeten ondervinden en verduren van het krijgsvolk, worden vrees en schrik volkomen verklaarbaar, welke tot voor niet lang geleden ten platten lande onder minder ontwikkelde boeren bestond voor de „troupes van Staet."

Geldersche Stamreeksen in de Kwartierstaat van N. P. Vürtheim

door J. J. Vürtheim Gzn.

III.

van Haselendonk.

WAPEN. J. B. Rietstap, Armorial Général, vermeldt i.v. van Hasendonck het navolgende (aan een Rotterdamsch geslacht van dien naam toebehoorend) wapen: D'or à un lièvre ramp. de gu., soutenu d'une terrasse de sin.

Blijkens mededeeling van den heer R. T. Muschart in „De Ned. Leeuw" 1936, kol. 348 is het helmteeken een hertekop met hals.

Tot dit Rotterdamsche geslacht behoorde o.a. Aernt Jacobsz. van Hasendonck, vroedschap, schepen en burgemeester aldaar, geb. 1542, begr. ald. in Sept. 1601. (voor zijn familie zie uitvoeriger „De Nederl. Leeuw", 1936, kol. 347 e.v.).

Ook te Dordrecht kwam de naam in vroegere jaren voor. Een Henrick Petersz. van Hasendonck woont ald. in 1591 en (mogelijk zijn zoon) Derick Henricxs van Hasendonck wordt ald. 1622 als timmerman vermeld (Ned. L., a. b.).

Of — en zoo ja, in hoeverre — deze geslachten verwant zijn aan het hierbehandelde, kon tot dusverre nog niet worden vastgesteld.

NAAM EN HERKOMST. De naam, welke afwisselend als

Hasendonck, Haseldonck en Haselendonk voorkomt, is kennelijk een z.g. herkomstnaam.

A. J. van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek, Deel V, blz. 242, vermeldt i.v.: Hazeldonk, gehucht in de Baronie van Breda, 1½ uur Z. van Breda; Hazeldonk; polder in de Baronie van Breda, gem. Terheyden; Hazeldonk, hofstede in de Baronie van Breda, 3½ uur N.W. van Breda; De Hazeldonk of het Huis te Vlierden, adellijk huis in de Meijerij van 's-Hertogenbosch, 4½ uur O. v. Eindhoven.

Voorts vindt men, eveneens in Noord-Brabant, een buurtschap Hazeldonk in de gemeente Rijsbergen, mogelijk identiek met het door van der Aa vermelde gehucht ten Z. van Breda. Ook in deze provincie treffen wij dragers van denzelfden familienaam aan. Zoo vermeldt David de Kok O.F.M. in zijn „Bijdragen tot de geschiedenis van het klooster St. Elisabethsdal te Boxtel" („Taxandria" 1934, blz. 315, een „Suster Elisabeth van Haesendonck tot Loven" d.d. 6 Juli 1792. (Loven is zoowel de naam van een buurtschap in de gemeente Westerhoven als van één van 11 z.g. herdtgangen, waaruit de gemeente Tilburg is ontstaan).

J(acobus) A(nspach) spreekt in „De Navorscher" 1889, blz. 230, van: Hazeldonk (erf te Lunteren, op de boschrijke Veluwe; Ao. 1408 (cleyn) Haseldonck (Tijnsboek van Eede); Hazelendonk (tiendblok te Barneveld), waarnevens de geslachten v. Hazendonk (te Wijk bij Duurstede).

Op de militaire stafkaart, blad 32, Amersfoort O. (schaal 1 : 50.000) vindt men een Kl. Hazendonk (vt. 28-56), een Gr. Hazendonk (vt. 27-57) en nog een Kl. Hazendonk (Z. van Barneveld in vt. 26-57), alle drie op slechts enkele (2 à 4 Km. W. van Lunteren, binnen de grens van de gemeente Ede (waartoe ook Lunteren c.a. behoort).

Anspach deelt tenslotte mede, dat te Vlijmen een huis Hazeldonk ligt, gelijk te Kapel-Avezaat een hofstede Hazendonksbouwing.

Vooral deze laatste mededeeling is voor ons van groot belang en wel om de navolgende reden.

Alle naamdragers te Zandwijk (bij Tiel), Echteld en Avezaat schijnen hun bakermat in Ravenswaay (een dorp in de gemeente Maurik) te hebben. Oorspronkelijk vormde Ravenswaay met het naastgelegen Rijswijk kerkelijk één gemeente met denzelfden predikant.

Een Anneke Brandsen van Haseldonk, j.d. van Ravenswaay, die omstr. 1710 met attestatie uit Ravenswaay te Avezaath was gekomen, wordt ald. 8 Febr. 1710 in ondertrouw opgenomen.

Een Maria van Haselendonk, j.d. van Ravenswaay en wonende te Kapel-Avezaath, ondert. ald. 15 Mei 1729 in den echt bevestigd.

Ryntje Teunisse van Hasendonk, geb. v. Ravenswaay en wonende te Avezaath, ondert. ald. 23 Mei 1749. Zij is mogelijk identiek met Trijntje Teunisze Haseldoncq, die 28 Maart 1723 te Avezaath wordt aangenomen.

Willem van Hasendonk, j.m. van Ravenswaay en woonachtig te Avezaath, wordt ald. 1 Mei 1750 in ondertrouw opgenomen.

Uit deze voorbeelden moge voldoende blijken, welke sterke familiebanden er tusschen de naamgenooten te Ravenswaay en te Avezaath bestonden.

De Haselendonck's waren bij hun vestiging te Ravenswaay van Doorn (prov. Utrecht) herkomstig; de onder III volgende Jan Brandtsen wordt bij zijn huwelijk (1645) met Aaltje Cornelisdr. de Bruyn als „jongeman van Doern" vermeld. Waar deze acte uitdrukkelijk spreekt van „*van* Doern", in tegenstelling met de aanduiding bij zijn bruid, welke „*tot* Ravensway" luidt, moge hieruit geconcludeerd worden, dat hij zich eerst voor zeer korten tijd te Ravenswaay gevestigd had.

Het doopregister van Doorn vangt helaas te laat aan om in deze meer licht te kunnen verspreiden, doch het rechterlijk archief brengt gelukkig eenige uitkomst.

Een actenstuk van den Gerechte van Doorn, dd. 6 Juli 1665, vermeldt eenige familieleden van Jan Brandtsen, t. w. zijn (toen reeds overleden) ouders Brant Jansen en Maria Cornelisd., zijn broeder Cornelis Brants, „wonende in desen Gerechte" en zijn zuster Maria Brantsdr geh. met Cornelis Hendricks, „wonende onder 't Gerecht van Lunteren".

De vader, Brant Jansen, blijkt landeigenaar te zijn geweest en o.m. „ontrent twee mergen Lants, gelegen onder desen Gerechte", „twee perseelen alse één acker int wilde lant" en „vier ackers in de Catwinckel" te hebben bezeten.

Te oordeelen naar den inhoud eener acte van 1669, handelende over een leverantie van rogge, schijnt ook Jan's broeder, de meergenoemde Cornelis Brants, landbouwer te zijn geweest. Deze is klaarblijkelijk vóór 1670 overleden, want in een acte van dat jaar verklaren enkele personen, dat alleen *zij* de voogden van diens kinderen zijn.

Het lijkt ons zeer waarschijnlijk, dat dit geslacht zijn oorsprong vindt op de (reeds sedert 1408 nawijsbare) Ha-

zendonken ten W. van Lunteren, hemelsbreed ongev. een 20 K.M. van Doorn verwijderd. De naam is *hier* verklaarbaar. In de boschrijke zandstreken van Lunteren zullen de hazen zeer zeker niet zoo zeldzaam zijn als tusschen de boomgaarden en weilanden op den kleigrond van de Betuwe. Anspach, in zijn bovenaangehaald artikel, zegt ter verklaring van den naam Hazendonk: „Ik begin zeker te gelooven, dat men in donk, dunk niet anders te zien hebbe dan een verstekten vorm van don, dun = hoogte, waaruit òns duin; vgl. Domburg = don-burg, naast Donkbroek = dum-, dombroek".

Hazendonk is dus een hoogte, waar men hazen aantreft. Dat een dicht daarbij gelegen bouwing den naam Hazenberg, Hazenduin of Hazendonk ontvangt is alleszins begrijpelijk.

Bedenke men nu, dat Cornelis Hendricks, de schoonzoon van Brant Jansen, nog in 1665 „onder 't Gerecht van Lunteren" woonde, dan is de gevolgtrekking toch zeker niet te gewaagd, dat Teunis Jansen zich van de herkomst van zijn geslacht van één der daar gelegen Hazendonken nog bewust was en ter herinnering daaraan den naam van dit voorvaderlijk bezit als familienaam heeft aangenomen.

Wederkeerig zou dan de „Hazendonksbouwing" te Avezaath haar naam aan een bezitter uit dit geslacht ontleend kunnen hebben; in dit geval zou deze bouwing niet ouder kunnen zijn dan het begin der 18e eeuw, toen de Hazendonk's uit Ravenswaay zich te Avezaath gevestigd hebben.

Het heeft er allen schijn van, dat deze theorie in de feiten een bevestiging vindt.

In het „Register op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en het Graafschap Zutphen", onderdeel „Het kwartier van Nijmegen" (bewerkt door Mr. J.J.S. Baron Sloet en Jhr. Mr. A. H. Martens van Sevenhoven. Uitgave van Gelre, Vereeniging tot beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht — 1924), lezen wij op blz. 333, onder Avesaet, No. 134a, § 1, de navolgende inschrijving:

„Drie mergen een hond bouland opte Maen, noordwaards
„den gemeynen dijk, oost en zuydwaarts Willem van Ha-
„selendonck, westwaarts de freulin van Dreumel, als een
„bijsonder leen en afgespleten van omtrent seven mergen,
„in den kerspel Olden-Avesaet gelegen, ten Zutphenschen
„regten opgedragen door

„Roelof van Erecum aan
„Theodorus van Erecum, die(daar weder mede be-
„leent is, 4 Juni 1755".

Hieruit blijkt derhalve, dat een Willem van Haselendonck (meer dan hoogst waarschijnlijk dezelfde, die, als j.m. van Ravenswaay, op 1 Mei 1750 te Avezaath in ondertrouw was opgenomen — zie boven) aldaar in 1755 land bezat, hetwelk gelegen was ten zuiden van „den gemeynen dijk."

Het feit, dat Jan Brandtsen het in zijn nieuwe woonplaats Ravenswaay tot diaken en ouderling wist te brengen (reeds in de zestiger jaren — o.a. in 1667 — was hij lid van de consistoriale vergadering), toont voldoende aan, dat hij tot de beter gesitueerden behoord moet hebben. De vraag dringt zich dan ook naar voren of daarom wellicht — gezien de geringe afstand (slechts een 8-tal Km. langs den straatweg) — niet tevens gedacht moet worden aan een samenhang met het door Anspach gememoreerde geslacht van Hazendonk te Wijk bij Duurstede, waarbij dan eveneens aandacht moet worden geschonken aan het feit, dat Wijk bij Duurstede en Ravenswaay-Rijswijk tegenover elkander aan de Lek zijn gelegen.

De gelijknamige, doch R.K. geslachten in Noord-Brabant zijn aan het hier behandelde zeer waarschijnlijk niet verwant en zullen wel herkomstig zijn van één der in die provincie gelegen en in den aanhef van dit artikel vermelde Hazeldonken, waaraan zij dan op overeenkomstige wijze hun familienaam hebben ontleend.

De Heer H. de Groot, Ontvanger der Registratie en Domeinen te Gouda, die via het 1e huwelijk van Bart de Haas (vgl. Stamreeks de Haas, gen. VI, in „De Navorscher 1935" blz. 94 e.v.) 1) met Petronella van Westreenen, eveneens van Johanna van Haselendonk (zie beneden sub VI) afstamt, had de welwillendheid de resultaten van zijn persoonlijk archief-onderzoek ter completeering aan ons af te staan. Het zij ons vergund hem daarvoor te dezer plaatse onzen oprechten dank te betuigen.

STAMREEKS.

I. JAN, geb. omstr. 1560, tr. N.N.

II. BRANT JANSEN, geb. omstr. 1590, landeigenaar te Doorn, overl. vóór 6 Juli 1665, tr. Maria Cornelisdr., overl. vóór 6 Juli 1665, dr. v. Cornelis.

III. JAN BRANDTSEN, geb. omstr. 1620, diaken en ouderling te Ravenswaay, komt ald. 1646 en 1667 op de lidmatenlijst voor, ondertr. (als j.m. van Doorn, overl. vóór 6 Juli 1665, tr. Maria Cornelis-waay 11 Mei d.o.v. Aeltje Cornelis de Bruyn, genoemd als lidmaat in 1667, wede. van Teunis Teunisse van Blanckensteyn, dr. v. Cornelis de Bruyn.

IV TEUNIS (ANTONIE) 2) JANSEN VAN HASEL-(EN)DONCK, ged. Rijswijk 16 April 1648, vele jaren lid van de consistoriale vergaderingen, diaken (1685-1688), boekhouder (1688), nabuur (1689), lidmaat (1690), ouderling (1691-1692 en 1703-1705), overl. vóór 1713 3), ondertr. Ravenswaay 2 Mei 1675, tr Amsterdam .... Mei d.o.v. Maria Bartels, dr. v. Bartel 4).

V BARTEL (BARTHOLOMEUS) VAN HASELEN-DONCK, ged. Ravenswaay 11 Maart 1683, vestigt zich te Echteld, lidmaat ald. 1727, tr. vóór 1713 5) Grietje Jansen (waarschijnlijk ged. Echteld 29 Jan. 1688 als dr. v. Jan Cornelissen en Roelofke Aelberts).

VI JOHANNA VAN HASELENDONK, ged. Echteld 12 April 1721, begr. Tiel 3 Jan. 1795,[1] ondertr. Echteld (als j.d. van Zandwijk) 26 Jan.. 1759,[1] tr. Tiel 14 Febr. d.o.v.. Rutger de Haas van Latenstein (vgl. „De Navorscher" 1935, blz. 94. gen. V).

---

1) Hier doet zich de ongezochte gelegenheid voor om een omissie te herstellen. Bart de Haas (gen. VI) huwde (na het overlijden van Margrieta Angenies van Krieken) 4e Wilhelmina Blom.

2) Klaarblijkelijk genoemd naar den 1en echtgenoot zijner moeder. Uit het huw. Jan Brandtsen x Aeltje Cornelis de Bruyn werden voorts te Rijswijk ged. Brand op 14 Sept. 1645 en Cornelis op 14 Maart 1652. Alleen eerstgenoemde schijnt in leven (althans te Ravenswaay woonachtig) gebleven te zijn, want behalve van hem en zijn broeder Teunis wordt de naam er niet verder aangetroffen.

Brand leeft nog in 1717; ook hij is eenige jaren lid van de consistoriale vergaderingen. Zoo, bijv. in 1697, wanneer hij de notulen van dit college als Brandt Jansen Haselendonck onderteekent, terwijl hij daarin slechts als Brand Jansen genoemd wordt.

3) in welk jaar, bij de aanwijzing van de zitplaatsen in de kerk van de „wede Haselendonck" gesproken wordt.

4) Andere kinderen uit het huwelijk Theunis Jansz. van H. x Maria Bartels, te Ravenswaay gedoopt: Aeltje op 3 Dec. 1676, Maritje op 13 Oct. 1678, Jannetje op 27 Febr. 1681, Annigje op 5 April 1685, Jan op 10 April 1687 en Tryntje op 7 April 1695.

5) aangezien reeds op 9 Juli 1713 hun dochter Aeltje te Echteld gedoopt wordt.

Een Friesch geslacht uit Amsterdam.

De genealogie De Vries, die onlangs onder bovenstaande titel het licht zag, behoort tot die genealogieën, die met liefde en belangstelling door een harer leden voor de familie geschreven werden.

De bewerker, Mr. W. de Vries te Velp (Gld.), kwam tot het samenstellen van deze genealogie toen hij zijn kwartierstaat wilde bewerken, waarbij hij op de moeilijkheid stuitte van het gemis eener genealogie De Vries.

De oudst bekende voorvader is Ruierd Ruierdsen, gedoopt te Leeuwarden 13 Juni 1660 of 3 April 1664, die letterzetter was en 22 December 1683 aldaar huwde met Doutien Bayes. Hun zoon, Ruird Ruirds (1685-1732), mr. pompmaker, woonde tijdelijk te Franeker en huwde Trijntje Reytses. Walle Ruurds, hun zoon, verliet Leeuwarden, werd 8 Aug. 1741 lidmaat der Doopsgezinde Gemeente „De Toren" te Amsterdam en verkreeg daar 24 Aug. 1742 het poorterrecht. Hij was blokmaker en overman van de oude Jachthaven en is de eerste die de naam De Vries draagt, n.l. voor het eerst in de inschrijving van zijn huwelijk te Amsterdam op 22 December 1741 met Cornelia Laman.

Uit dit echtpaar sproot tak A, waartoe behooren de families De Vries, Roodhuyzen de Vries, Laman de Vries, en Wallis de Vries, terwijl uit hun broeder en schoonzuster, Reytse Ruurds (de Vries), 1722-1779, gehuwd met Petronella Tromp, 1722-1799, de tak B sproot, die zich De Vries bleef noemen.

Van de andere generaties vermelden wij Ruard of Rubertus de Vries, die te Amsterdam geboren omstreeks 1755, aldaar in de Doopsgezinde kerk, gemeente 't Lam, gedoopt werd 9 Febr. 1777; hij was blokmaker en mr. timmerman en overman van het St. Jozefsgilde. Gerardus de Vries (1786-1868) werd 12 Februari 1807 aangesteld tot makelaar te Amsterdam in drogerijen en fijne werkhouten, en

zijn broer, Jan de Vries (1789-1859) vestigde zich aldaar als boekverkooper; geassocieerd met zijn oom Jan ten Brink Gzn. richtten zij de firma Ten Brink & De Vries op. Hij was gehuwd met Atje Trijntje Petronella Meyjes, van welk geslacht de heer F. E. Posthumus Meyjes in der tijd een genealogie schreef. Hun zoon was de bekende Reinier Willem Petrus de Vries (1841-1919), die eerst deelgenoot was van genoemde Firma Ten Brink en de Vries (1871), later het antiquariaat R.W.P. de Vries oprichtte.

In de latere generaties zien wij de leden der familie zich op verschillend maatschappelijk terrein bewegen: zij begeven zich in den handel (makelaardij) of kiezen een ambtelijke loopbaan bij de belastingen of rechterlijke macht, anderen gaan in militairen dienst of waren werkzaam bij het onderwijs. De bewerker heeft de moeite genomen zijn genealogie ook in de vrouwelijke lijn uit te werken. Zij, die zich daarmede bezighouden weten hoeveel werk daaraan verbonden is, daar men door de huwelijken der vrouwelijke leden telkens in andere geslachten komt. Zoo vinden wij de volgende namen: Aldenberg, Blaaupot, Spoelstra, Geerling, van Gorkom, Cöster, Steimer, Vielhaber, van de Goorberg, Dorrance, Collins, Tetstall, Souman, Temminck, Wakker, Mengel van Koetsveld van Ankeren, Barbas, van Dijk," Noordhoff. Petit dit de la Roche. Koeniger, van Buttingha Wichers, Piek, Nellius, Teunis. Hambeek, Lindenberg, Hart, van der Wal, Wegenaar, Muller.

Het werk is overvloedig van afbeeldingen voorzien. Voorin een reproductie van het familie-wapen, geteekend door Mej. L. Posthuma te Velp (G.), voorts reproducties van acten, afbeeldingen der kerk van de Waterlandsche Doopsgezinden te Leeuwarden en van het H. Avondmaal bij de Doopsgezinde Gemeente „'t Lam en de Toren" te Amsterdam — tal van leden der familie behoorden tot de Doopsgezinden — en familie-portretten uit vroeger en later tijd, waarbij die naar schilderijen van Jan de Vries (1789-1859) en Atje Trijntje Petronella Meyjes (1797-1871).

Het werk is zeer gedocumenteerd; onderaan de bladzijden zijn met tal van nooten de bewijsplaatsen aangegeven, terwijl als bijlagen vele acten in extenso worden gegeven en twee tabellen Halfman en Meyjes; ten slotte volgt een index. Helaas wordt de drukker niet vermeld, het mag hem een voldoening zijn, dat het werk typographisch goed verzorgd is.

M. C. SIGAL

Genealogie en levensloop van eenige Zuid-Afrikaansche voormannen

door

Fred. Oudschants Dentz.

In mijn artikel in de 3de-4de Aflevering gelieve men de volgende verbeteringen aan te brengen:

In II. Stamboom van Krüger. Een verticale verbindingsstreep tusschen Francina Cloete en Gerrit Krüger.

Casper Johan Hendrik ged. (niet geb.) op 10-11.

Elsie of Eliza Steyn; toevoegen: Francina. ged. 1806.

Bij Stephanus Johannes Paulus (President Krüger) vervalt de verticale streep met de daaronder opgenomen generatie.

Casper Jan Hendrik is ged. (niet geb.) 28-2-1796.

In mijn artikel Van Schaapherder tot President staat een drukfout. Kruger overleden 14 JUNI 1904, inplaats van 14 JULI 1904.

Ik laat hieronder volgen een authentiek afschrift van de overlijdensacte.

Confédération suisse ACTE DE DÉCÈS
EXTRAIT DU REGISTRE DES DÉCÈS
de l'arrondissement de l'état- civil de Montreux
vol XI. page 31, No. 131.

Le quatorze juillet, mil neuf cent quatre à trois heures du matin est décédé à Clarens,

KRUGER, STEPHANES JOHANNES PAULUS
profession: ex- Président de la République Africaine
originaire du District de Colesberg
domicilié à Pretoria, Transvaal en séjour à Clarens
né le 10 octobre 1825
fils de Caspar Jan Hendrik Kruger
et de Elise Franzina née Steijn
état-civil: veuf de Gezina Susanna Frédérika Wilhelmina du Plessis.

Pour extrait conforme:

Canton de Vaud. L'officier de l'état-civil:

Etat civil Montreux. Naam onleesbaar.

In de lijst DE WET deze verbetering onder punt 9: Cornelia Margaretha Krüger geboren 22 December 1856, (niet 1857) en overleden 16 Juli 1936.

Ik kreeg dezer dagen bericht van haar verscheiden waaruit bleek, dat haar geboortedag onjuist was opgegeven.

FRED. OUDSCHANS DENTZ.

Geslacht van der Breggen.

In „De Navorscher" van de jaren 1929-1931-1932-1933 komen gegevens voor omtrent het geslacht VAN DER BREGGEN. Kan iemand ook mededeelen of deze gegevens compleet zijn, voorzooverre dat mogelijk is om te bepalen?

Wie kan mededeelen of er ook ergens een afbeelding is te zien van het volledige familiewapen van dit geslacht?

v.d. Br.

Waar ligt hespele?

Of deze vraag reeds door oudheidkundigen behandeld is, weet ik niet. Ik heb het nergens gevonden.

Tot goed begrip het volgende. Graaf Floris V bewees aan Heer Boudewijn van Northeke, die gehuwd was met Aleidis, een achternicht van den Graaf, immers de natuurlijke dochter van Otto III van Holland, Bisschop van Utrecht, 's graven oudoom, allerlei weldaden. Nadat Heer Boudewijn nog vóór zijn huwelijk, op 4 September 1252 door Floris „de voogd" beleend was met het land, dat later de Vrije en Lage Boeckhorst zou heeten, gaf Floris V als pand op het huwelijksgeschenk de echtelieden de koren- en smaltienden onder 't ambacht van Zoetermeer, 1 Februari 1269.' Weer enkele jaren later 25 Januari 1272 ontvingen ze de streek de Boeckhorst genaamd bij Noordwijkerhout en waaraan hun nageslacht den naam Van

der Boeckhorst ontleende, ten onversterfelijk erfleen. Op 27 Juli 1276 kreeg Boudewijn nog een halve hoeve onder Noordwijk. En eindelijk op 27 Juli 1278 stond Graaf Floris bij den priester Theodoricus borg voor de betaling der pacht van twee stukken land. Thans wordt alleen Aleidis genoemd en het is dus mogelijk dat deze toen reeds weduwe was.

De beide stukken land lagen aan „den nieuwen weg" en bij „Hespele".

Uit den aard der zaak spreekt het van zelf, dat wij deze stukken land in de nabijheid van Noordwijkerhout moeten zoeken. Ik laat nu het oorspronkelijk document volgen in de orthografie, waarin ik het heb gevonden in het M.S. over de Adellijke familie der Boeckhorsten door Alkemade en Van der Schelling en dat berust op het Leidsche Gemeente Archief.

* *
*

Florentius comes Hollandie universis presentes visuris, salutem.

Notum facimus universis, quod nos unum campum jacentem apud Hespele et alium campum jacemtem juxta novam viam, quos Theodoricus clericus locavit domicella Aleidi consanguinee nostre singulis annis pro duodecim solidis Hollandensibus, illos denarios super nos tenemus quousque ipsos a dicta domina Aleidi requisamus.

Datum feria quata ante diem beati Petri ad vincula.

Anno Domini MCCLXXVIII.

Het wil mij toeschijnen, dat de „nova via" zeer vermoedelijk de Gravendijk of Gravendam zal zijn, die door de Graven van Holland werd aangelegd om van af Teylingen over Noordwijkerhout op snelle wijze de Grafelijke Wildernissen en de zee te kunnen bereiken. En nu Hespele.

Speurende op de oude kaart van Rijnland van Floris Balthazar van 1615 vond ik daar bij de Corneliabrug in den Heerenweg die zooals men weet van Noordwijkerhout naar Vogelenzang loopt, ongeveer één K.M. voor den Ruigenhoek een weggetje Zuidwestwaarts loopen, Espellaan genoemd, leidend naar een boschje met een paar huizen.

Toen heb ik mijn troost gezocht bij het Aardrijkskundig Woordenboek van Van der Aa.

Daar vond ik: „Espelbosschen„ onder de gemeente Noordwijkerhout in de Hoogeveensche-polder. De boschjes ontleenen waarschijnlijk hun naam aan den espenboom, waarmee zij oudstijds zeker beplant zijn geweest; thans treft men er waterwilgen- hakhout en essen aan. Zij beslaan een oppervlakte van 43 r. en 76 e. en behooren tegenwoordig aan Jhr. Steengracht van Oostcapelle."

Aldus van der Aa in 1845.

Ik waag het met Van der Aa te verschillen.

In de eerste plaats komt het woord *esp.* in verschillende oude dialecten, voor zoover ik weet, nergens met een aangeblazen *h.* voor:

Mnl. *espe;* Ohd. *aspo;* Ags. *aesp;* On. *ösp.*

Evenmin vindt men de *h.* er vóór in de moderne Germaansche talen of bij de verdere verwanten als de Slavische taalgroepen. Daaruit leid ik af, dat het Middelnederlandsche woord *Hespele,* al is later de *h.* weggevallen, niet in verband kan staan met espenboomen.

Ik denk veeleer aan het Middelnederlandsche woord *hespe,* dat gewricht, buiging, scharnier kan beteekenen, en *hespelen,* het zelfde als ons w.w. *haspelen.*

Hespe staat in verband met *haspe,* kram, grendel, iets dat een of meer buigingen, knikken vertoont.

Het Middelnederlandsche woord *hespe* vindt in bijna alle Oude en Nieuwe Germaansche dialecten zijn aequivalent in een vorm met de korte vocaal. a. Een uitzondering in het Oud-Germaansch kan ik op 't oogenblik niet controleeren, doch in het Nieuw-Friesch luidt het *hispel.* Nu breng ik in de eerste plaats in herinnering, dat Angel-Saksische en Friesche taalinvloeden zich hier in de 13de eeuw, en later ook, nog sterk deden gelden. Men zie bijvoorbeeld de artikelen van Dr. Molhuyzen: „De Angelen, aan den Beneden Rijn" in Nijhoffs Bijdragen.

Terwijl dus overal het woord elders haspil, haspa of iets dergelijks is, hebben we bij het Middelnederlandsche woord *hespel* aan Anglo-Friesche taalinvloeden te denken. Toevallig vond ik in een inventaris van den Pastoor van Hazerswoude, opgemaakt 22 April 1568 ook nog „een hespel."

(Bijdr. tot de Gesch. van het Bisdom Haarlem. Dl. IX bl. 242.)

Ik mag er nog aan toevoegen dat *haspelen*, overgebracht in figuurlijken zin, zooals U weet de beteekenis heeft van: niet de rechte lijn houden.

Wie nu langs den Heerenweg wandelt of fietst en voor 't eerst vanaf de Corneliabrug de Espellaan ziet, valt het onmiddellijk op, dat deze laan een paar eigenaardige zwenkingen maakt. En het zijn juist die zwaaien, die knikken, die den Middeleeuwschen naam in 't licht van de taalkundige gegevens onmiddellijk verklaren.

Niet het espenbosch is dus primair. Er kunnen wel altijd wilgen, essen en elzen hebben gegroeid. Dat weten we niet en Van der Aa spreekt ook slechts vermoedens uit.

Doch o.i. primair is de Hespele, het weggetje met knikken en buigingen, de Espellaan.

Op oude kaarten en ook op nieuwere is trouwens nooit het boschje genoemd, doch wel de laan. Naarmate de beteekenis van den naam vergeten werd, is natuurlijk de *h.* vergeten en weggevallen door associaties met espenboomen.

En weer later is „de Espel" of „te Espel" samengetrokken tot Tespel, zoodat we op de kaarten van dezen tijd vinden: Tespellaan.

N. J. SWIERSTRA.

Het geslacht Vrolijk, Vrolik, Frölich of Frolijk.

Rietstap noemt een geslacht Vrolijk of Vrolik. DORDREHT. Kan iemand mij ook zeggen, waar ik de genealogie van die stam kan vinden?

Welken stam Vrolik, heeft 't volgende wapen:

„Een schild van azuur, beladen met een zilveren drinkhoorn. Hemteeken: de drinkhoorn van het schild. Dekkleeden: zilver en azuur.

Wapenspreuk: „Bene Agere et Lactari".
(Weldoen en Vroolijk zijn).

Wat is de beteekenis en oorsprong van het Wapen.

K. V.

Een 17e Eeuwsch Declaratieboek van een Hollandsch Advocaat

medegedeeld door Mr. J. Belonje.

Onder de oude stukken, die in het archief van de Alkmaarsche Stichting het Provenhuis van Johan van Nordingen de jonge bewaard worden, behoort een register in klein folio formaat, dat bijzonder mijn aandacht trok.

Het slechts in een lossen perkamenten rug 1) gebonden deeltje, dat sterk den indruk maakt door den gebruiker zelf gebonden te zijn, is juist 100 folio's groot. Het blijkt een declaratieboek te zijn van een advocaat en ofschoon zijn naam niet aantstonds op het titelblad voorkomt, wijzen het schrift met een aantal gegevens in den tekst alsmede de vindplaats, ten duidelijkste op de herkomst: het register heeft eens behoord aan den vader van voornoemden stichter van het provenhuis, nl. aan Mr. Joan van Nordingen senior, advocaat op de Plaats in den Haag en later te Alkmaar gevestigd. Zooals bekend is, werd Mr. Van Nordingen op 9 Juni 1606 als advocaat voor het

---

1) Deze rug bestaat uit een gedeelte van een mandement op perkament: „restitueren..... vruchten baten en de proffijten die zij daer van geparcipieert ende genoten heeft..... van hadde ende noch sal moegen parcipieeren ende genieten totte volle restitutie toe, ende betaele die..... gedaen. Bevelende mede van voegen als boven den voorsz. ANDRIES JONCKER als man ende voocht van de voorsz. ALIJT PAUWELS AUGUSTIJNSdochter soe verre hij hem in desen partije maecken wil dat hij tgund voorsz. es gehengen ende gedooge ende in cas van oppositie, dachuaert dopposant ofte opposanten te compareren ofte gemachtigde te senden teenen bequamen daege voor ons alhier in den Haege omme te zeggen die redenen van dien, ende voorts te procederen als nae rechten. Ende alsoe de voorsz. ELIJSABETH PAUWELS AUGUSTIJNS echter haer onthoudende es buijten de jurisdictie van desen Houe, soe doet U exploit aen haer facteurs, procureurs ende onderwinders van haere goeden indien sij eenige heeft binnen deser jurisdictie, indien nyet bij openbaer edicte opte uuijterste palen opdat sij daer van geen ignorantie pretenderen en mach welck exploit bij U alsoe gedaen sijnde wij houden sullen van sulcker waerden al ist aen haer persoons gedaen waere. Latende dandere gedaechde copie volgende d'instructie en ons relaterende u wedervaren. Gegeven in den Haege onder tzegel van Justitie opten XIen Novembris anno zestien hondert ende negen.

Hof van Holland en den 13en Januari 1615 bij den Hoogen Raad als zoodanig ingeschreven. 1)

De eerste twee bladzijden geven een index op de zaken van gewichtigen aard, door Mr. Van Nordingen afgehandeld. Daarna volgen vier bladzijden „extra ordinaire Saeckskens". De zaken van meer beteekenis, die vervolgéns aan de orde komen, zijn hier en daar vrij slordig geboekt en elders zijn zelfs geheele folia wit gelaten, terwijl ook sommige zaken meermalen niet eens op de index terug te vinden zijn. Niettegenstaande geeft het eerste registér ons een aardige kijk op de werkzaamheden van den advocaat en daarom bied ik hier bij wijze van bloemlezing behalve de inhoud van het register, van enkele belangrijke gebeurtenissen, die op dit vroeg-17e eeuwsche kantoor voorgevallen zijn bovendien ook het geheel, wat soms geboekt werd bij bepaalde posten. Ervóór verwijs ik telkens naar de pagineering van het declaratieboek. Deze laatste gegevens leveren, zooals men zal zien, soms zeer illustratieve momenten op betreffende de behandelde proceduren. In bepaalde gevallen zijn ze dikwijls leerzaam ten aanzien van de gang van het geding en ook van het vraagstuk van de berekende kosten voor verschotten en salaris.

* *
*

2. Den XX Augusti 1615. Voor d'ingelanden van Buijtendijkse landen gelegen buijten Naerden, gedeputeerden RUTGER GARBRANTSZ en LOEN WILLEMSZ. in het Collegie van de gecommitteerde Raden de saecke gededuceert bij monde omme remboursement te hebben van de uijtgeslickte landen tegens die van Naerden etc. compt vermits ick daeromme een heele voormiddach hebbe moeten vaceeren II Lb XVIIII

den Xen December 1615 weederomme in de voorsz. saecke gevaceert en versouck gedaen in 't collegie compt I Lb XVI ss.

2vso. RUTGER HEYNDRICKS SLOT so. Pachter van de bieren over Laren en Blaricum impetrant contra THIJMAN BEURANUS brouwer tot Emenesse.

---

1) „De Navorscher" 1935, LXXXIV, bl. 228; „Haarlemsche Bijdragen" 1936, LIII, bl. 451.

3. CLAES ROELEN wonende buijten Weesp impetrant in cas van maintenue den 12 April ao. 1615.

3. REYNIER THONISZ. geweesne pachter van de bieren over Naerden den XXIX Januarij 1616 gelicht een appointement in cas van reformatie voor de gecommitteerde Raden contra JAN ADELSZ. (?) cum sociis brouwers tot Naerden compt voor consultatie en 't maecken van den requeste I Lb XVI ss.

4. Jr. GODEVAERT VAN STHEENHUIJS, Amptman der Stadt Grave en den Lande van Cuyck gedaechde bij mandement poenael voor den Rade van Brabant contra N. PIERLINXS schoutet der voorsz. stede, impetrant.

den VII Januarij 16141 hier over eerst communicatie gehouden ten huijse van den Advocaet BACKAERT omme etc. I Lb XVI ss.

den X dito na date noch eens int logement van den lantschrijver metten voornoemden Advocaet en DAMME procureur I Lb XVI ss.

compt voort maecken vande requeste aen den Rade van State omme te hebben interpretatie opt XIe arlikele van de generale ordonnantie I Lb. XVI ss.

betaalt voor 't recht van de apostille 3 ss.

den 11 Martij 1614 twee missiuen ontfangen van de Heere Amptman d'eene aen mij alleen d'ander aen mij ende den Advocaet BACKAERT sampt de laeste met bijgaende stucken gecommuniceert met den voornoemden Advocaet compt I Lb XVI ss.

den XXIe Martij. Also de saecke met vrunschap afgedaen was, ten dage dienende accoort geallegeert, etc. I Lb XVI ss.

Extraordinaris I Lb VIII ss.

de betalinge van deesen es mij door den heere Amptman geassigneert op het incomen van de weeskinderen van sijn suster saliger.

4vso. den XXVen Januarij 1617 voor Burgemeesters van Naerden contra den Pachter vant gemael in den Hage.

4 vso. JASPER VAN DER HEIJDEN waert int Vliegende Hart tot Naerden ende mede pachter van de brandewijn aldaer impetrant van reformatie contra BARENT AELBERTSZ. waert inde Swaen aldaer gedaagde.

4 vso. THIJMAN JACOBSZ. tot Blaricum gede. in Reformatie contra HEYNDERICK CLAESZ. pachter aldaer impetrant.

4 vso. JAN VAN BLOEMENDAEL, schout tot Muijden pachter vande III gulden op de tonne biers.

5. JAN LAMBRECHTSZ. PANGELAER impetrant in cas d'appel contra Burgemeesters en Regeerders van Naerden geds.

7. Buijrmeesters van Blaricum gedns. bij mandement van relieff d'appel contra JACOB JANSZ. JAN JANSZ. oude Schout LAMBERT WILLEMSZ. en consorten impetranten.

8vso. Feb. anno 1612 NICLAES VAN GEFFEN, commandeerende lieutenant van de compepaerden vanden heere VAN KESSEL contra JACOB VERMEIL van Aecken voor den crijchsraet.

Compt voor consultatie I Lb XVI ss.

Compt voort maecken van de exceptie ende bij geschrifte stellen I Lb XVI ss.

Voor consultatie op te Antwoorde I Lb XVI ss.

Voort maecken vande Antwoorde II Lb V ss.

den XVIIIen Meij 1612 continuatie van tijt versocht bij requeste compt voor de requeste I Lb IIII ss.

Compt voort maecken vande duplijck II Lb XIIII ss.

Compt voort versouck van continuatie en dienen van stucken en compt voort maecken en extendeeren vanden inventaris mitsgaders voort' schrijven van seecker extract uijtten articul brieff I Lb IIII ss.

Versocht bij requeste letter requisitoriael aen de Stadt van Aecken compt I Lb II ss.

Compt voort maecken vant Advertissement groot drieen tsestich artikelen IIII Lb X ss.

Den lesten September ao. 1612 mitsgaders daechs daer aen op primo October metten lieutenant geweest eerst ten huijse van den Griffier VAN DALEM en daer naer op het Hoff, en daer naer voorden Heere Colonnel BROCK in huijs geassiteert metten fiscael en den griffier omme denselven te assisteeren opten propositie van den eed mitsgaders tgeen hem veerder soude moge bejegenen wert neffens andere extra ordinaris besongien en sollicitatien gestelt tot discretie.

9. BRAECKEL 1) Stant der buijten. In de saecke van CORNELIS ADRIAENSZ. contra NICOLAES MAERSSEN als voocht van de weeskinderen van CORNELIS JANSZ. VAN SPRUNDEL in R. A.

10. BRAECKEL 1) In de saecke van ANTHONIS STEVENSZ. als man en voocht van ANNA CLAES WAVEN (?) ged. in R. A. contra DIRCK JANSZ. BACKER wonende tot Sierickse als vader en voocht van zijn onmondige kinderen impetrant.

10. Inde saecke van ADRIAEN CLEMENTSZ. van Overschie en FRANCISCO DE CUIPER wonende tot Delft als procuratie hebbende van de erfffgenamen van ERMKE JANSDR. die wede. en erffgenaeme was ex testamento van wijlen JAN REIJNBOUTS haren overleeden man omme te kennen ofte te ontkennen tegens den gouverneur vam Bergen op Zoom en Jr. den lieutenant BAX, Solutum per CAMERLING met een Rosenobel.

10 vso. Anno 1611. Borchvliet. Burgemeesters en regeerders van Borchvliet gedns. bij mandenent poenael voor den Rade van State contra HENDRICK COCK en CORNELIS DAMEN pachters van de bieren impetranten int selue cas.

11. Anno 1611 den XXIe December in de saecke van LIJSCKEN WILLEM GERAERTSDR. wede. wijlen JAN GILLES in zijn leeven woonende tot Breda gedaagde bij mandement van inductie contra JAN DOMER FRANSSEN impetrant.

12. Sundert. In de saecke van ADRIAEN IMANTSZ. en JAN AERT MAERTENS gecondemneerde omme staet en inventaris over te leeveren en dien volgende te procederen tot schiftinge scheijding etc.

12vso. Stadt Grave. In Saecke van MARTEN WILLEMSZ. ged. in cas d'appel voor den Rade van State contra JAN VAN MIL cum sociis impetranten Landt van Cuijck.

12vso. Stadt Grave. In de saecke van PEETER JAN GERRITSZ. pachter van de gemeene Middelen tot Beers int" landt te Cuijck ged. in Reformatie tegens den Heere Amptman des voorsz. landts impetrant voor den Rade van State.

13 vso. GERRIT MOY brouwer tot Naerden impetrant in cas d'appel contra. 2)

---

1) Blijkens een mededeeling op fol. 10vso. en 13 de naam van een procureur.

2) Niet verder ingevuld.

14. In de saecke van HENDRICK ARNTS woonende tot Wanroij in den lande van Cuyck gede. in Reformatie contra REIJNDER RAETS cum sociis pachters van de gemeene Middelen over Wanroj en Mil Metten Heere Amptman gevouchde.

14vso. WILLEM VAN VEENENDAEL waert in de Gulde Leeu alhier in den Hage contra GEORGE VAN BOGAERT.

15 vso. (CORNELLIS VAN BEEST, rentmeester te Delft, contra EVERT VAN LIJEBERGEN, pasteibakker in den Haag.)

16. (dezelfde VAN BEEST als borg van en tezamen met JAN VAN VELDE (VELT) contra PAUWELS DOMEN?)

17. Anno 1619 Kerkmeesters van Blaricum.

17. Kerckmeesteren van Hilfersom.

17 vso. Kerkmeesters van Huijsen.

18. ADRIAEN IMANTS, Groot Sundert. Declaratie van verdient salaris bij Mr. JAN VAN NORDINGEN in de saecke van ADRIAEN IMANTSZ., wonende tot Sundert gegijselde tegens Jor. WENA de VAN GISSENBURCH Capitein cum sociis impetranten.

Consultatie XXXVI ss.

Den IXen December 1611 op DAMME om versucke te doen. DAMME mits de non comparitie van den gegijselde versueckt default en voort etc. met apprehentie BRAECKEL in voldoeninghe vande sententie lecht over den staet etc. en voorts als in actis compt mij IX ss.

Den XIIIen Januarij 1612 op BRAECKEL om versueck te doen. BRAECKEL versueckt continuatie vant gedecerneerde default als in actis IX ss.

Den IIIen Februarij op BRAECKEL omme versueck te doen. BRAECKEL versueckt als noch tijt van XIIII dagen omme tgedecerneerde default te purgeeren. DAMME sustineert als in actis etc. IX ss.

Den XVIIen Februarij op BRAECKEL omme versueck te doen. BRAECKEL versueckt alsnoch continuatie te XIIII dagen. DAMME sustineert als in actis IX ss.

Den IIen Marti. Op BRAECKEL om versueck te doen. BRAECKEL metten gegijselde present purgeeren t' default onder protestatie en zonder prejuuditie vant accoort etc. als in actis compt voor een doublen termijn XVIII ss.

Daech daer aen 't onsen huijse communicatie gehouden opt' accort van PHILIPS (?) DE VALCKENIER etc. en voorts gebesoigneert op de principale saecke present den gegijselde met BRAECKEL compt. I Lb XVI ss.

Den XVIIen Meert op DAMME om versueck te doen. DAMME versueckt tijt prefix omme op morgen voor commissaris te compareeren als in actis. —

Den XXIIIen Meert op DAMME om versueck te doen. DAMME mits de non comparitie van den gegijselde versueckt default en voort etc. BRAECKEL sustineert dat etc. als in actis IX ss.

Den VIen April op BRAECKEL omme versueck te doen. BRAECKEL versueckt prorogatie en voorts als in actis IX ss.

Den XVIIIen Meij. Requeste gemaeckt voor den gegijselde hier voorsz. present daerbij van den Rade versocht purge vant defaultu en als noch op de deuchdel, etc. als in de requeste compt mij I Lb XVI ss.

Den XIXen Meije 1612 bij den anderen geweest ten huijse vanden Weert in de gulde leen en aldaer gebesoingéért op accoort doch nijet uijtgerecht compt mij van mijn vacatie I Lb XVPI ss.

Nae date alsoo daer accoort gemaeckt was bij parthijen in affweesen van de advocaten nae date van welck accoort alsoo daer weeder questie viel daerop met mij gecommuniceert in bij weesen van GUIJLLAUME GARS en daer naer oock geweest int comtoir van den notaris DANCKERT omme tselve te visiteeren en examineeren gélijck ick dede compt I Lb XVI ss.

Dit gaet voort voorgaende. Alsoo PHILIPS(?) DE VALCKENIER aen ADRIAEN IEMANTS in presentie van twee getuijgen volgens mijn advijs belooft hadde eenich bescheijt te leeveren aengaende de saecke en hij nae date weijgerich was omme tselve te laeten volgen seggende dat hij nijet en hadde es daerover bij weijgeringe van tgeen voorsz. is een protest geconcipieert en is tselve met mij in deliberatie geleijt comt mij voor de communicatie mitsgaders d'instructie aen ADRIAEN IMANTS gegeeven noopende 't beleijt int afvorderen vande voorsz. brieven en bescheijt tsamen I Lb XVI ss.

20. BRAECKEL. Rosendael inden lande van Breda. Anno 1612 den XIIII September. CORNELIS AERTSZ. NOOREMAN wonende tot Rosendael mette schout burgemeesteren en regierders aldaer gevouchde gede. contra

WILLEM WILLEMSZ. wonende tot Bergen opten Soom als Pachter van de Ronde mate over de heerlijckheijt van Wouwe Eyscher. Voor den Raedt van State.

21. STEVEN VAN DEN DORPE wonende tot Gorichem impetrant in cas d'appel contra JAN SIPAERT so hij procedeert gede. Hier op ontfangen een reael van achten en noch drie schellingen.

24. Ao. XVIC en XVIden Ven Meije Stadthouder, Burgemr. en Scheepenen der Heerlijckheijt van Borchvliet geds. bij mandement van relieff d'appel contra MATHIJS CRANE soo hij procedeert Impetrant.

25. den VIIIen October 1613 Naarden. JAN LAMBERTSZ. als curateur vande desolaten boel van DIRCK HEIJN ANTHONISZ. impetrant in cas d'appel en van Attentaten. Etc. contra CLAES HEIJNDRICKSZ. BOTTER zoo hij procedeert mitsgaders den schout van Naerden gedns.

28. PIER SIPKES wonende op Amelandt gede. bij mandement van arrest contra CLAES WILLEMSZ. BROUWER impetrant int' selve cas. Op reeckeninge ontfangen 2 matten.
Consultatie I XVI ss.
Comparitie voor den commissaris COUWENBURCH 1) op de poort XII ss.

28. den selve impetrant van mandement van cessie contra zijn gemeene crediteurs int selve cas.
Alsoo den impetrant van sinne en te rade werde noch een advocaet te emploijeeren sij ick metten procureur ROSA bij den Advocaet de Bruijn geweest en met den selven de saecke gecommuniceert en daechs daeraen op de Poorte geweest omme metten impetrant te spreecken compl
I XVI ss.

Wordt vervolgd.

---

1) Mr. PIETER COUWENBURG VAN BLOIS, raadsheer in het Hof van Holland 1597—†1644, vergl. S. van Leeuwen „Batavia Illustrata", 's-Gravenhage 1685, bl. 1477.

Oude Sneeker luiklokken.

Sneek heeft eenige luiklokken. die door beroemde klokkenmakers zijn gegoten.

In het midden der 17e eeuw had ook Sneek zijn klokkengieters, de gebroeders Jelte, Pieren Johan Riémérs Gravius van Hoeytema die klokken van andere plaatsen gemaakt en ook het Raadhuisklokje te Sneek hebben vervaardigd. De Magistraat stond hun in 1658 daarvoor 72 car. gulden toe.

Maar ook had de toren van de St. Martinikerk te Sneek twee fraaie luiklokken. Deze toren werd in 1682 afgebroken en de luiklokken kwamen in een klokhuis, naast de St. Martinikerk gelegen, te hangen. Dat, opzichzelf, is reeds een bijzonderheid.

De grootste der beide luiklokken was oorspronkelijk 5643 pond zwaar, maar zij werd in 1767 door den klokkengieter J. Borchhard te Enkhuizen, die vele torens in den lande van klokken heeft voorzien, vergoten. Met bijvoeging van klokspijs verkreeg ze daarop een gewicht van 3273 K.G.

Zij heeft een hoogte van 1.36 M.,. met een wijdte van onder in diameter van 1.67 M. De kleine klok werd in 1514 door Joh. ter Steghe gegoten, weegt 2000 Kg., heeft een hoogte van 1 M en is onder 1.16 M. wijd. Zij is met een mooi Latijnsch opschrift in gothische letters voorzien, dat vertaald luidt: „Ik roep U tot de heilige dingen. Komt."

Maar ook het carillon van de St. Martinikerk (na de afbraak van den toren werd er een torentje op de kerk gezet) is vermeldenswaard. In 1710 werd besloten het carillon, dat uit eenige klokjes bestond, te vervangen door een veertiental andere. De Amsterdamsche klokkengieters Noorden en de Grave hebben ze geleverd en er f' 557 voor ontvangen. Maar het was te voorzien, dat de houten trom met ijzeren beslag van dit carillon vrij spoedig haar tijd zou hebben gehad.

In 1770 besloot de Magistraat een grooter carillon te doen gieten, maar dan moest tevens het torentje vergroot worden. Weer werd Borchhard te Enkhuizen met de leverantie van 26 klokken, wegende 2540 pond, en een koperen trom belast. Midden 1771 was alles gereed. Maar de Magistraat wilde, vóór de klokjes naar Sneek werden overgebracht, weten of ze zuiver gestemd waren.

Daarom droeg hij aan F. Poppenheuser, muziekmeester en S. de Vries, organist en klokkenist, beiden te Leeuwarden, op, daarnaar onderzoek te gaan doen. Zij hebben de volgende verklaring afgelegd: „Wij, ondergeschrevenen enz. verklaren, dat wij op verzoek en last van de Agtbare Magistraat van Sneek ons benevens twee Heeren Commissarissen, Burgemeester D. Coops en Schepen G. Gorp, begeven hebben naar Enkhuizen en aldaar in de klokgieterij met alle oplettendheid geëxamineerd hebben 't klokkenspel voor de stad Sneek gemaakt door Joan Christiaan Borchhard, gekeurd en geëntoneerd door Jan Bruinier, organist en klokkenist te Enkhuizen, bestaande in 26 klokken; dat wij bevonden hebben, dat iedere klok genoegzaam zijn vereischte toon en geluid heeft, en dat wij oversulks 't geheele klokkenspel goedgekeurd hebbén." Actum te Sneek 27 September 1771.

Zij kregen een cadeau van 140 gulden, behalve de reiskosten; den twee commissarissen werd de vertering op hun reis, ad 54 gulden, vergoed.

Op 15 Maart 1772 speelde het carillon voor de eerste maal. Wij vinden opgeteekend, dat de kosten van den nieuwen toren, het klokkenspel en het uurwerk f 17000 hebben bedragen, waarvan f 5000 aan Borchhard ten deel is gevallen.

Het klokkenspel kon langzamerhand niet meer voldoen. Toen heeft voor eenige jaren algeheele vernieuwing plaats gehad. Mr. M. C. NIJLAND.

Onze Uitlandigheid

(1795-1808)

door

Bartha Hermina Tollius.

INLEIDING.

Het hierachtervolgende Memoriaal is, hoewel niet van overwegende historische waarde, toch belangrijk genoeg om meer algemeen bekend te worden gemaakt. Over de in 1787 uitgeweken patriotten is ons wel het een en ander bekend, doch over de aan het stadhouderlijke hof verbonden lieden, die in 1795 ons land verlieten, is weinig of niets gepubliceerd. De schrijfster van het Memoriaal was een voor haar tijd zeer goed ontwikkeld meisje, dat met belangstelling de dingen en menschen om zich heen waarnam, en zonder veel critiek aanvaardde.

Over haar familie het volgende. Het geslacht Toll was sinds de 16e eeuw gegoed in het Utrechtsche, en bezat o.a. korten tijd Isselt. In Rhenen komen zij reeds voor 1600 voor. JAN TOLL, geboren aldaar 1598, en gestorven na 1656, was er Burgemeester, en eigenaar van het oudtijds vermaarde en nog heden bestaande logement: De Koning van Denemarken. Hij schijnt zeer zijn best gedaan te hebben, zijne kinderen een wetenschappelijke opleiding te geven. Uit zijn eerste huwelijk met MARIA GORDON sproten 3 zoons: JOHAN, Academiedrukker en -uitgever te Harderwijk, CORNELIS (1628-1654), Professor en Secretaris bij de Geldersche Hoogeschool te Harderwijk, en ten 3e ALEXANDER, (1630-1675) eveneens Hoogleeraar en Secretaris dier Academie. Uit het 2e huwelijk sproten nog JACOBUS, (1633-1696,) een soort van Hollandsche Casanova. Huisgenoot van Vossius, medewerker van Blaeu, secretaris van Heinsius, Rector te Gouda, Medicus te Noordwijk, Professor te Duisburg, reiziger door half Europa, Consul der Staten te Algiers, alchemist, ja wat niet al! Zijn jongste broeder PHILIPPUS THEODORUS, was eerst advocaat te Kampen, daarna ontvanger te Koevorden, vervolgens Richter en Gougraaf te Lingen, om ten slotte te eindigen als Secretaris en Griffier van den Koning Stadhouder Willem III. Hij schreef eenige drama's in vaerzen, die in hun tijd nogal succes hadden en een heden ten dage bijna geheel onbekende beschrijving van Amsterdam.
Zijne kinderen bekleedden diverse functies bij de Domein-

goederen van den Stadhouder, of waren gehuwd met soortgelijke functionarissen.

Zijn zoon PIETER (1683-1739), Secretaris, Stokhouder en Notaris van Zundert en Rijsbergen, liet een zoon na: Mr. PHILIPPUS JOHANNES (1716-1746), Advocaat-Griffier der Leenen, waaruit Professor Mr. HERMAN TOLLIUS, 1742-1822. Hoogleeraar te Harderwijk, Amsterdam en Leiden, oprichter der Maatschappij van Letterkunde, bekend Orangistisch Staatsman, vertegenwoordiger van Willem V op het Congres te Rastatt, opvoeder van Koning Willem I en later van diens kinderen, enz. enz. Uit zijn 3 huwelijken bleven slechts 2 dochters in leven: 1e. BARTHA HERMINA TOLLIUS, geboren Amsterdam 21-5-1780 — Amsterdam 14-9-1847. Zij huwde te Osnabrueck 12-2-1809 haar neef van Moeders zijde ROELOF GABRIEL BENNET, geboren Zundert 20-3-1774. — Ede 11-2-1829, Kapitein ter Zee en schrijver van meerdere geografische werken, zoon van ROELOF GABRIEL & **Tannia van der Burght**. Hieruit de familie TOLLIUS BENNET, thans op 2 dames na, uitgestorven, waaruit door huwelijk de familie TOLLIUS GLUSENKAMP, waarvan een in Parijs gevestigde tak, zich alleen TOLLIUS noemt.

De 2e dochter was WILHELMINA FREDERICA LOUISA TOLLIUS, petekind van Prinses Wilhelmina, geboren Nijmegen 12-9-1787 — Leiden 24-9-1862. Zij huwde Leiden 28-6-1815 Mr. GERRIT WILLEM HARTMAN DRABBE, geboren Groningen 9-12-1782 — Leiden 18-9-1827. Zoon van ADRIAAN ISAAC BURGITTUS DRABBE & HENRIETTE COCQ.

Hieruit o.a. Mr. HERMAN TOLLIUS DRABBE, 1818-1885, ongehuwd. Zijn zuster SUSANNA ELISABETH, (1825—1907), huwde met Mr. KAREL JAN FREDERIK CORNELIS KNEPPELHOUT VAN STERKENBURG, (1818-1885).

Een groot deel der familiepapieren TOLLIUS is zoodoende in het bezit gekomen der familie Kneppelhout, en hoewel in 1907 een gedeelte in publieke veiling is gebracht, berustten voor 20 jaar op Sterkenburg nog zeer belangrijke dossiers, waarvan het schrijver dezes door den toenmaligen eigenaar den heer C. K. v. S. met groote welwillendheid vergund is, afschriften te maken.

De staatkundige papieren waren toen reeds in het bezit van den tegenwoordigen Vice-president van den Raad van State, Jhr. Beelaerts van Blokland. Onder de niet staatkundige berust echter nog veel, dat in de Navorscher niet misplaatst zou zijn.

's-Gravenhage, Juli 1936.

JURRIAAN VAN TOLL.

Overgeschreven naar het origineel,
dat zich bevindt in handen van de
Familie Tollius te Parijs.

Beschrijving van onze Uitlandigheid.

Ik gevoel mij bij de herinnering aan mijne jeugd gedwongen onze uitlandigheid te beschrijven, daar dit voor mijne kinderen altijd iets belangrijks is. Eerst zal ik iets betreffende mijnen waardigen onvergetelijken Vader zeggen, wiens levensbeschrijving aantoont, hoe hij van zijn vroegste jeugd af werkzaam was: reeds zeer vroeg en jong Professor te Harderwijk, werd hij vandaar spoedig te Amsterdam beroepen, vanwaar hij, na een kort verblijf, door Prins Willem V aan het hof werd geroepen, als onderwijzer en leidsman zijner beide zoons; daar zulks zeer voordeelig en tevens vereerend voor hem was, kon de goede Vader aan het verlangen van de Amsterdammers, om daar te blijven, niet voldoen en verlieten wij dus mijne geboortestad, toen ik 5 jaar oud was, om te 's-Gravenhage te gaan wonen, waar Vader weldra als Raadsheer werd benoemd.

Wij woonden daar met veel genoegen; ik kan mij nog onze woning, het verblijf mijner jeugd, herinneren, in het Voorhout, naast den Raadsheer Bichon.

Zoo mocht ik tot mijn veertiende jaar eene ongestoorde rust smaken, toen helaas met de omwenteling van 1795 dit alles een einde nam, en wij door den Prins van Oranje te volgen, Vaderland, familie, vrienden, huis en bezittingen, alles moesten verlaten. De brave Vader was toen te Utrecht als Commissaris bij de Engelsche armée, en schreef aan mijn lieve moeder hem ten spoedigste met de kinderen, en wat zij aan zilver en kostbaarheden had, te volgen, maar te wachten tot het donker was, om geen opzien te verwekken, zoodat wij nog denzelfde avond in eene zeer treurige stemming ons huis en al het onze met twee dienstboden er in, achterlieten. Eéne meid vergezelde ons en zoo kwamen wij te Utrecht. Groot was onze droefheid, maar hoeveel grooter zou die geweest zijn, indien de toekomst ons bekend ware geweest, en wij geweten hadden, dat wij ruim 14 jaar zouden rondzwerven, en dat al ons goed, meubelen enz. door de Franschen als het eigendom van vluchtelingen in beslag genomen zou worden; de Familie durfde niets bergen, uit vrees voor de straf, bedreigd tegen degenen, die iets van uitgewekenen onder zich hadden.

Het was den 12 Januari 1795, dat wij 's nachts ná 12 uur den Haag verlieten en te Utrecht aankomende, Vader ons wachtte. Wij waren toen met ons zevenen: Vader en Moeder, eene zuster uit het 1e huwelijk van Moeder, eene zuster zeven jaar jonger dan ik, mijn persoontje, onze trouwe knecht en de meid. De goede moeder was de eenige dochter van den Burgemeester Schoorn te Breda, zij was weduwe toen Vader haar trouwde en had bij ons vertrek van de 6 kinderen uit haar 1e huwelijk nog 3 in leven, waarvan de oudste was getrouwd met den Rentmeester van Zevenbergen, de tweede was Luitenant bij de Gardes en de derde reisde met ons; nog 6 kinderen kreeg de goede vrouw uit haar 2e huwelijk met Vader, waarvan er bij ons vertrek nog twee in leven waren, mijne jongste zuster en ik.

Gedurende ons verblijf te Utrecht werd onze droefheid veel verzacht door het vriendelijk onthaal van onze kennissen aldaar, en door de hoop van spoedig weer terug te komen, die zoo ver ging, dat wij ons zelfs vleiden binnen weinige weken weer terug te zijn. Vader logeerde tot den 15en met Moeder en mijn jongste zuster bij den Heer Van den Heuvel, mijne halfzuster en ik bij de Juffrouwen van der Pauw, waar wij zooveel genoegen hadden, als onze toestand toeliet, zoodat wij hen met spijt verlieten.

Den 15en zetten wij onze reis voort, hetwelk niet later had moeten zijn, vermits de Franschen Zaterdag daarop in Utrecht kwamen. Wij waren zeer bevreesd hen op den weg te ontmoeten en hoorden in de verte het kanon. Voorzeker zoude deze ontmoeting al zeer noodlottig voor ons zijn geweest, daar wij ons tusschen de Engelsche troepen bevonden. Gelukkig bleef het bij angst en vrees; evenwel konden wij dien avond niet tot het Loo komen en moesten in een boerenhuisje te Meerveld overnachten, zéér slecht, want die goede menschen hadden zelf niets. Wat konden zij ons dus geven? Men gaf ons eerst wat koffie, die niet te drinken was, daarna kregen wij bevroren aardappelen, en toen wij ons ter ruste wilden begeven, vonden wij het bed zoo onzindelijk, dat wij besloten om den haard te blijven zitten. Op deze wijze was het niet wel mogelijk dat wij ons herstelden van de koude en ongemakken, die wij geleden hadden, zoodat er een algemeene vreugde was, toen wij des anderen daags de reis verder tot het Loo voortzetten.

Den 16en kwamen wij zeer gelukkig op het Loo, waar wij denzelfden avond nog een bezoek van Prins Ernst kregen, en dien nacht dikwijls in onzen slaap gestoord werden, door het leven dat de Engelschen maakten, die

in zeer groote menigte daar kwamen. Dit deed ons besluiten den anderen dag naar Deventer te vertrekken, doch dit werd ons zeer moeilijk gemaakt, de voerman weigerde om verder mede te gaan, uit vrees van op de terugreis door de Engelschen gevangen genomen te worden. Wij hadden hem dit teruggaan ook beloofd bij ons vertrek uit Utrecht, daar wij zonder hem genoodzaakt geweest waren, om te blijven, want niemand wilde ons rijden. Zij verstopten al hunne paarden, en lachten de wankelende Regeering uit. Zoo was het ook op het Loo onmogelijk om verder te komen, zoodat wij besloten een rijtuig en 2 paarden te koopen.

Onze reis naar Deventer was vrij gelukkig; wij kwamen er reeds vroeg aan en logeerden van den 17en tot den 21en bij den burgemeester van Suchtelen. Daarna trokken wij uit vrees deze lieden lastig te vallen in een klein huisje, waarin Fransche emigranten gewoond hadden. Daar vonden wij alles zeer onzindelijk en de sterke vorst belette ons iets schoon te maken. Ook rookte het er zoo vreeselijk, dat wij meenden blind te worden.

De Generaal Watson bezocht ons dikwijls in dit onaangename verblijf en verheugde zich met ons, toen de dag van ons vertrek naderde.

Het was op 26 Januari, dat de reis naar Zwolle werd aanvaard, en betreurden wij alleen het gemis van de vriendschap, die wij bij de Freule Calmette genoten hadden

Te Zwolle logeerden wij bij den Burgemeester Wiecherling, van den 26en tot den 29en, toen wij naar Gildehaus vertrokken. De jongeheer Mirandolle, die tot daar de reis met ons mede gemaakt had, nam toen afscheid; wij waren allen evenzeer bedroefd en aangedaan over dit vertrek en zagen met spijt ons gezelschap zich verminderen. Evenwel werd het terstond weder vermeerderd door een Fransch emigrant, die bevreesd was met vrouw en kind alleen te reizen en ons smeekte met zijn rijtuig zich bij ons te mogen aansluiten. Onze reis naar Gildehaus was niet zeer gelukkig. Wij dachten den 29en te Almelo te komen, doch moesten te Ommen blijven en konden eerst den volgenden dag naar Almelo vertrekken; daar waren toen nog geene straatwegen en de weg was door ijs en sneeuw zeer akelig.

Den 31en kwamen wij eindelijk te Gildehaus en waren zeer verheugd, eenige dagen bij onze familie aldaar te kunnen uitrusten, die ons met de meeste hartelijkheid en deelneming ontvingen. Daar herstelden wij ons geheel van onze reis, waarop wij veel koude en angst uitgestaan hadden, vooral den laatsten dag, toen wij een grooten

omweg moesten maken van 4 uren, omdat de gewone weg onbruikbaar was gemaakt door 2 wagens van de Engelschen, die vast geraakt waren. De zijweg, die wij gekozen hadden, was ook heel slecht, zoodat wij dikwijls uit het rijtuig moesten en wel een half uur in de koude staan, terwijl men het rijtuig met veel moeite voortsleepte. Bij dit alles genoten wij ook vele aangename oogenblikken door het gezelschap van den heer Le Noir. Het was een lief aardig mensch en zijne vrouw, de dochter van Doctor du Bois uit Hilversum, was een zacht beminnelijk vrouwtje.

Wij bleven tot den 5en Februari te Gildehaus. Toen werd de reis tot Ippenburen voortgezet. Het was niet zonder spijt, dat wij de familie daar verlieten en dat wij van den heer Le Noir en vrouw afscheid namen, die zich door geldgebrek genoodzaakt zagen terug te moeten keeren. Zij verheugden zich, dat wij ons met hunne kostbaarheden en papieren wilden belasten. De moeder van Vader was eene Jufvrouw Stuerman uit Gildehaus; hij was een eenig kind, zodat zijne Moeder, weduwe zijnde, hem overal vergezelde, ook te Leiden, gedurende zijne studie woonde die brave vrouw daar en de vreugde van de familie Stuerman was dan ook groot Vader te leeren kennen. Wij ontvingen daar ook nog tijding van den jongheer Mirandolle, die ons vertrek betreurde. Hij was bij Vader werkzaam geweest met het schrijven en de familie M. behoorde onder onze beste vrienden te 's-Gravenhage. De vrouw van Dr. Mirandolle was een schoolmakkertje van Moeder, met wie zij steeds gedurende onze uitlandigheid correspondentie hield.

Te Ippenburen bleven wij eenen nacht bij den Dominé, een goed man, en vertrokken den volgenden dag naar Osnabrück. Op deze reis hadden wij eene zeer onaangename historie, die evenwel vrij gelukkig voor ons afliep. Het koffertje met zilver en geld, dat voor op ons rijtuig gebonden was, geraakte op de zijde los, en zonder dat wij het bemerkten uit elkander, zoodat er door het schudden zakken geld uitvielen, en wij te Osnabrück met een ledigen koffer zouden zijn aangekomen, indien de jager, die te paard volgde, het niet bemerkt had.

In Osnabrück sliepen wij de eerste 2 nachten bij Boemer in den Krommen Elleboog, een logement, doch men noodzaakte ons kamers te nemen, want wij konden daar geen vuur in onze vertrekken maken en moesten aan de open tafel eten, zoodat wij 3 kamers bij den heer Kemper huurden, waar wij den 8en onzen intrek namen. De manier waarop wij bij deze lieden leefden was zeer vreemd. Vader wist er zich best naar te voegen, maar wij niet zoo licht,

Wij aten en dronken met hen en gingen gewoonlijk 's avonds half tien slapen. Uitgaan konden wij er door het slechte weer niet veel, zoodat wij een maand lang niet veel meer als Papa Kemper en zijne lieve vrouw, die als een vette gans door het huis zweefde, zagen. Zij hadden 2 zoons, waarvan een, zeer onaangenaam, mijn overbuur aan tafel was; dit wekte de eetlust niet op, evenmin als de vreemde, ongewone kost: boerenkool met aardappels samen gekookt, waarin een halve gans in groen nat zwom, kwam in het oneindige voor ons gezicht.

Wij bleven in Osnabrück tot 9 Maart, hadden daar gedurende ons verblijf nog hoog water in de geheele stad, dat tot aan de bovenvensters stond, zoodat men met schuitjes uitging en zoo brood, vleesch, melk en andere levensbehoeften kreeg. Op 9 Maart dan reisden wij verder naar Brunswijk, welke reis zeer langzaam voortging, omdat wij de paarden wilden sparen, en daarom slechts 6 uren daags reden. Den eersten dag kwamen wij te Boomten, waar wij eenen zeer goeden nacht doorbrachten. Den volgenden dag, 10 Maart, kwamen wij te Diephold, waar het redelijk was. Den 11en sliepen wij te Sulingen, waar ook een goed logement was. Evenwel begon ons dit langzaam reizen te vervelen, temeer daar men ons uit Brunswijk schreef, dat de kamers, die men voor ons gehuurd had, reeds gereed waren, en de Heer Leysewitz, een goed vriend mijns Vaders, ons wachtte. Dit deed ons besluiten voor het rijtuig 2 postpaarden er bij te nemen, en op die wijze kwamen wij Zondags te Neustadt. Te Neuenburg, waar wij van paarden wisselden, was het kermis, en alles zoo vol, dat wij lang hadden moeten wachten, en daar wij ook reeds laat te Neustadt waren aangekomen, omdat het daar ook onbegrijpelijk vol was, zouden wij in het rijtuig hebben moeten overnachten, indien niet een Hannoversch officier, met name Betty, ons zijne kamer had ingeruimd. Die goede man sliep dien nacht met de koorts op het lijf in de koude op stroo, en zeide den volgenden dag, toen wij onze verwondering over zijn goedheid betoonden, dat hij geen dankbetuiging verdiende en alleen gedaan had, wat ieder uit menschlievendheid zou doen. Zoo ondervonden wij, hetgeen ons gedurig met dankbaarheid vervulde, dat men overal goede menschen vindt. Ja zelfs, toen wij ons tusschen de vluchtende Engelsche troepen bevonden, bij het verlaten van Utrecht, kwam gedurig nu de een, dan de ander met een stuk brood of met mantels, om ons te dekken; zelfs droegen zij ons over het ijs, als wij op gevaarlijke plaatsen uit het rijtuig moesten en waren gedurende ons

verblijf te Osnabrück, waar het vol Engelsche troepen was, altoos even behulpzaam en deelnemend.

Vrijdag den 13en vertrokken wij naar Hannover. Wij namen nog meer voorspan, in de hoop van vroeger daar te zijn, maar bij ongeluk deed dit onze reis langer duren. De postknecht, die een zijweg genomen had, om het de paarden iets gemakkelijker te maken, wilde weer haastig den gewonen weg bereiken en smeet het rijtuig om. Daar stonden wij nu eenige uren in koude en sneeuw te wachten, en nog hadden wij reden tot dankbaarheid, want tot ieders verwondering kwamen wij met den schrik vrij.

In Hannover bleven wij tot den 15en en hadden ons verblijf bij zeer goede menschen in het Logement: „de Stad Strelitz." Het speet ons er maar één dag te kunnen zijn, want wij vonden het daar buitengewoon aangenaam en maakten er kennis met den burgemeester Ifland en zijne vrouw en kinderen, die wij met leedwezen verlieten, daar het ons een zeer lieve familie toescheen.

Van Hannover reisden wij den eersten dag tot Borgsdorf, waar wij goed konden uitrusten en den volgenden dag, 16 Maart, naar Brunswijk, waar wij een bovenhuis bij Professor Neyron gereed vonden en de Heer Leysewitz en zijne vrouw ons reeds wachtten.

Brunswijk beviel ons in het begin niet zoo goed, als Hannover. Wij hadden zeer veel moeite ons daar te gewennen en betreurden er dagelijks ons geliefde Vaderland; evenwel verminderde deze droefheid door den tijd, toen wij er eenige kennissen en door verloop van jaren, zelfs deelnemende lieve vrienden kregen en toen wij met behulp van een goeden onderwijzer de Duitsche taal leerden.

Dit ging zeer gemakkelijk, omdat wij het altoos hoorden spreken, en genoodzaakt waren, zij die geen Fransch verstonden, in hunne taal (hoe gebrekkig dan ook) te antwoorden. Dit gaf menigmaal aanleiding tot hilariteit, hetgeen voor iemand op jaren als onze goede Moeder onaangenaam was, doch zij zeide menigmaal: kinderen, het spreekwoord is wel waar, een jonge boom kan verplant worden, maar oude boomen niet.

Ik kreeg zeer lieve kennissen, van wie ik zeer veel goedheid en vriendschap genoot, zoodat ik bij hun aan huis als eigen was. De familie d'Oxlé vooral, waar 2 welopgevoede dochters waren, maakte mij het leven zeer aangenaam. Ik was bij hun als tehuis, hunne brave moeder noemde mij hare Hollandsche dochter, en daar was altijd een plaats aan tafel voor mij open. Wij hadden met nog . 3 lieve meisjes een vast kransje, werkten dan samen, terwijl om beurten één uit nuttige boeken, door Mama

d'Oxlé gekozen, voorlas. Zij en hare dochters zouden bij verkiezing gewenscht hebben, dat de Voorzienigheid hen in den gelukkigen middelstand geplaatst had. De grafelijke titel en dat zij aan het Hof moesten verschijnen, hadden voor hun niets aangenaams. Tot ons kransje behoorden nog 2 dochters van den Generaal Griesheim, een Professors dochter en mijn persoontje.

De jongste freule d'Oxlé was evenwel van hen, mijne boezemvriendin, daar wij zoo in alles één van zin èn dezelfde gevoelens toegedaan waren. Caroline was een voorbeeld van bescheidenheid, nederigheid en zachtheid en bij een zeldzame schoonheid, paarde zij deugd en veel verstand. Hare zuster Lisette was ook zeer lief en mooi en het kon niet anders of deze beide meisjes, alhoewel zonder fortuin, moesten opgemerkt worden. De oudste koos uit degenen, die om haar bezit aanhielden, den Heer Stroeve, toenmaals Secretaris van Ambassade, die zeer veel verstand had, en een zeer solide en bemiddeld jongmensch was. Caroline was minder gelukkig. Zij werd hartelijk bemind door haren neef, Baron Siersdorp en was zij hem ook oprecht genegen. Hare ouders en zijn Vader zagen hunne wederkeerige liefde met genoegen, maar zijne Moeder niet; zij dacht dat haar eenig kind, zoo rijk, eene betere partij kon doen, en deed in stilte het onmogelijke, om den jongen Clemens, van zijne voornemens af te doen zien. Daar zulks vruchteloos bleek, besloot die listige vrouw, hem een reis te laten doen, om hem vreemde landen te leeren kennen. Zij gaf hem een Heer tot gezelschap mede en maakte dien bekend met hare plannen, om na verloop van eenige maanden de brieven van Caroline en van Clemens achter te houden, en aan den jongen Baron daarna te verzekeren, dat de freule een andere keuze had gedaan. Zoo treurde Caroline in stilte en vernam na verloop van tijd van hare Tante (zijne listige Moeder), dat Clemens een meisje schoon te hebben leeren kennen, van wie hij zeer veel werk maakte en zoo bereikte deze booze vrouw haar oogmerk.

Wij bleven in Brunswijk van 16 Maart 1795 tot 17 April 1800, dus 5 jaar. Drie zomers woonden wij buiten de stad op een tuin; de eerste daarvan was de aangenaamste. Toen kregen wij een bezoek van onzen Oom en Neef Bennet uit Holland, die geruimen tijd bij ons bleven en het landelijk genoegen met ons deelden.

Wij waren zoo recht gelukkig, maar hun vertrek bedroefde ons opnieuw, zoodat wij geruimen tijd noodig hadden, eer wij onze gewone tevredenheid weder terugkregen. Hun bezoek was vooral wat mij betreft, zeer be-

langrijk, en besliste over mijn levenslot. Neef Bennet, die ruim 13 jaren daarna mijn echtgenoot werd, gaf mij van zijne oprechte en onveranderlijke gevoelens de verzekering; ik wilde hem niet ontveinzen dezelfde gevoelens voor hem te koesteren, maar verzocht hem mijne goede ouders zulks niet te zeggen, en dit te verzwijgen totdat zijne positie gunstiger was; want hij was bij de Revolutie Luitenant ter Zee en had met eenige andere officieren den eed van getrouwheid aan de Franschen niet willen doen, en om die reden het Vaderland moeten verlaten, met hét voornemen om als koopvaardij-kapitein zijn geluk te beproeven. Hij was 22 jaar oud en ik 15 jaar, zoodat wij ook nog jong genoeg waren, om met geduld ons lot af te wachten.

Twee zomers woonden wij in de stad, maar wij waren veel alleen; want Vader moest dan hier dan daar heen, wat voor ons al zeer onaangenaam was. Moeder kreeg gedurende ons verblijf te Brunswijk, drie zware ziekten, waarvan de eene vooral zeer gevaarlijk was en ons veel kommer veroorzaakte. Ik kreeg er een zware galkoorts en mijn toestand was lang zeer zorgelijk. Ook deed ik mijne belijdenis te Brunswijk in 1795 bij den Gereformeerden Predikant Petri, een zeer braaf en deugdzaam man, die ieders achting verdiende; behalve Z.E. was er geen Gereformeerde Dominé, als alleen een Fransche; ook was er maar een klein kerkje voor ons, want de Luthersche religie was de heerschende.

Kort daarna kwam onze half zuster met haar man en 3 zoons, en onze halfbroeder, die in Hollandschen dienst Luitenant was geweest, ook te Brunswijk. Dit gaf meer afleiding en de dagen gingen dus spoediger om, ofschoon zuster en haar man eerst lang zeer ziek waren en Betje de ongetrouwde halfzuster langen tijd aan het roodvonk te bed lag, terwijl Balt, de luitenant, door een val te Rastadt, waar hij met Vader bij het Vredescongres was, een langdurige en zeer gevaarlijke ziekte kreeg. Willende gaan zitten en niet bespeurd hebbende, dat de stoel was weggenomen, was hij achterover op den grond geslagen, waardoor hij een verbloeding in de hersenen kreeg. De dokter daar verzekerde Vader dat zulks alleen door trepaneeren kon hersteld worden, waartoe hij niet kon besluiten, en liever een treurige toekomst wilde afwachten, wat dan ook plaats vond en na vele droevige jaren stierf hij eindelijk aan de gevolgen van dien val.

Mijn goede Moeder en ik, hadden nooit van groote gezelschappen gehouden en het was natuurlijk dat alle deze wederwaardigheden, ons de lust daartoe geheel benam,

dus leefden wij stil en deden ons best onder elkander tevreden te zijn, dat wij dan ook dikwijls, niettegenstaande onze onaangename positie, waren. Wij gingen van tijd tot tijd eens tezamen uit en maakten kleine toertjes buiten de stad; want publieke wandelingen, waar men in het lommer was, vond men er niet, behalve naar Richmond, een klein buitenverblijf van de Hertogin, dat zeer aardig was, alsook de tuin achter het Paleis in de stad.

De Nutz-Berg ligt een klein uurtje van Brunswijk, en is zeer mooi en merkwaardig; (daar zijn veel kronkelingen en in het midden vindt men eene groote menigte water als een vijver) het is jammer, dat de weg daarheen zoo vlak is. Zoo is ook de weg naar den „Grünen Jäger", dat anders een lieve tuin is, waar men alles kan bekomen; in het algemeen zijn er veel groote en kleine tuinen buiten de poorten der stad; want er is haast geen familie, die haar tuin niet heeft, hetzij in eigendom of in huur. Die voor de Petripoort, zijn het duurst, omdat daar jaarlijks een groot feest voor de burgers is, waar 3 dagen naar het wit geschoten wordt, met bals en vele partijen, totdat er een groote en een kleine Koning is, die beiden 's nachts om één uur met zeer veel plechtigheid in de stad geleid worden. Om de 3 jaar heeft er nog een feest plaats, waarbij om den vogel wordt geschoten.

De toertjes die wij deden waren meest niet zeer groot, de verste was naar Celle, een mooi, net stadje, dat lieve wandelingen heeft. Wij vonden daar een fraai monument op het graf van de Koningin Mathilde van Denemarken, eene zuster van de toenmalige regeerende Hertogin van Brunswijk. Dan gingen wij naar Wolfenbüttel, eene redelijk groote stad, maar doodsch en stil; en bezagen daar de Hertogelijke Bibliotheek, die gereed stond om naar Helmstadt te worden verzonden; deze verzameling van boeken was zeer talrijk en bevatte vele merkwaardige dingen. Men ziet er miniaturen uit de 12e eeuw, met een goud verguld, dat men niet meer bereiden kan, alsook zeer fraai schrift met mond en voet en teekeningen aldus vervaardigd. Saltzdalen, een vorstelijk buitengoed, bezochten wij ook. Dit kasteel is zeer bezienswaardig. Er is daar een heerlijk Kabinet van schilderijen met zeer schoone stukken, vier groote zalen vol. Een zaal vol met allerlei porcelein, groote vazen en Chineesche beelden in boomen zittende. Niet ver van Saltzdalen, ligt de Asche, een groote hooge berg, vanwaar men de heerlijkste uitzichten heeft. De Harz is echter veel merkwaardiger. Die is 14 uur van Brunswijk, en het is het beroemdste gebergte van Duitschland.

Antoinette-rust, een buitengoed van de Hertogin-weduwe, zijn wij ook gaan zien. Deze plaats is groot met vele wandelingen, maar een weinig ouderwetsch. De Heer von Munichhausen heeft eenige uren van de stad een fraai landgoed „Hedwichsburg" genaamd, waar alles met veel smaak en zeer kostbaar is aangelegd, zoodat wij, daar het voor iedereen te zien was, met genoegen 2 maal dit buitenverblijf bezocht hebben. Dan zijn wij ook 2 maal naar een fabriek van zijde-waren geweest, die een lievén tuin en een zeer aangename ligging heeft. Dit is ook alles wat wij gezien hebben, behalve in de stad zelf een schoon Kabinet van Naturaliën, dat voor kenners werkelijk zeer merkwaardig was. Echter leerde ik te Brunswijk nog iets kennen, dat ik voor het eerst in mijn leven zag, n.l. de mascarades, die men er in den kermistijd heeft; overigens levert de kermis weinig genoegens op. Deze is meést een grooten handel voor kooplieden en vindt 2 maal 's jaars plaats. Comedies en ook concerten worden er trouw bezocht; door ons echter weinig, daar dit nog al kostbaar was.

Na eenigen tijd te Brunswijk doorgebracht te hebben, kreeg ik ook kennis aan de familie Schröder, waarvan een zoon met vrouw en kinderen te Saltzdalen woonde en directeur was van het heerlijk schilderijen-Kabinet. Mijn groote lust in schilderen, vooral in pastel en miniatuur, behaagde dien goeden man zoo zeer, dat hij mij verzocht, bij hun van tijd tot tijd te komen logeeren, en het hem een genoegen zou doen mij te onderwijzen, terwijl zijn lieve vrouw mij bad dit verzoek niet af te slaan. Ik schilderde daar zeer veel, copieën makende naar groote meesters en geleid door den Heer Schröder, die een bekwaam man was. Ik maakte op die wijze groote vorderingen, zoodat ik verscheidene miniatuur- en pastelstukjes, door mij vervaardigd, verkocht en mijne goede ouders daardoor de kosten van lijsten en verf bespaarde.

De jonge Hertogin van Brunswijk, eene zuster van den Prins van Oranje, dochter van Willem V. die met hare broeders in hare jeugd het onderwijs van Vader had genoten, betoonde ons zeer veel goedheid; wij moesten bij die lieve Vorstin met Moeder dikwijls eenige uren doorbrengen en Vader moest 2 maal per week bij Haar eten.

Zij vroeg mij bij een dergelijke gelegenheid, waarom ik mijn werk niet zelf behield, en ik beantwoordde dit naar waarheid; waarop zij mij verzocht, al haar pastelverf enz. te willen aannemen, daar zij toch niet meer schilderde, echter onder ééne voorwaarde; dat ik het portret van Hare schoonmoeder, de regeerende Hertogin, naar een

groot in olieverf, voor haar in pastel zoude cópiëeren. Hetgeen ik dan ook deed, en deze minzame Vorstin boven haar canapé plaatste.

Ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat onze droefheid groot was, toen wij Brunswijk verlieten, waar wij lieve vrienden en kennissen hadden, en genoegzaam ingeburgerd waren. Moeder was vooral zeer neerslachtig, omdat Vader op zich had genomen de goederen, die de toenmalige Koning van Pruissen aan zijne Zuster, de Prinses van Oranje, had geschonken, te administreeren en deze goederen aan Silizië grensden, meer dan 300 uren van ons lieve Vaderland verwijderd. Niets kon haar troosten, als alleen de verzekering, dat Vader steeds bij ons zoude zijn, niet gedurig naar Engeland, Berlijn enz. zou gezonden worden en dat hij op zeer voordeelige voorwaarden geplaatst was. Ik betreurde mijn lieve kransje, waarvan het afscheid al zeer droevig was, vooral dat van mijne lieve vriendin Caroline d'Oxlé en hare achtingswaardige moeder en zuster.

Zoo verlieten wij dan 17 April 1800 Brunswijk, om ons op de goederen van den toenmaligen Erfprins van Oranje neer te zetten. Onze eerste dagreis was tot Hessen, waar wij den nacht doorbrachten; den tweeden dag kwamen wij te Groszwansleben, 4 uren van Maagdeburg en dronken in Halberstadt koffie; den 19en dachten wij in Hohenriaz te komen, maar de wegen waren zoo slecht, dat onze arme paarden ons niet verder dan Meckere brachten; wij aten dien dag te Maagdenburg, waar wij een zeer goeden maaltijd hadden. Deze stad beviel ons in het algemeen zeer; zij is redelijk groot en zeer zindelijk; buiten om de stad loopt de Elbe, en vindt men altoos vele schepen; dit gezicht was ons zeer aangenaam en herinnerde ons aan onze Hollandsche koopsteden.

Den 20en sliepen wij te Siezar en den 21en te Petro, waar wij op een heuvel zijn geweest, vanwaar men een uitmuntend uitzicht heeft over water en land, en die met boomen beplant, en van banken, stoelen en tafels voorzien is, zoodat men er met genoegen eenige uren zou willen doorbrengen.

Den 22en aten wij te Potsdam en kwamen 's avonds te Berlijn, waar wij bij Mathieu in den Gouden Adelaar onzen intrek namen. Ons verblijf daar was van vrij langen duur, doordat moeder ziek werd en genoodzaakt was in huis te blijven, om door rust en kalmte weder krachten voor de verdere reis te verzamelen, zoodat wij eerst den 13 Mei vandaar vertrokken. Hare ongesteldheid belette ons veel uit te gaan, en liet ons niet toe alles

te zien. Evenwel zijn wij eens naar Potsdam geweest en naar Sans Souci, waar eene galery van prachtige schilderijen is. Ook zagen wij het Marmorpaleis; dit was nieuw en zeer kostbaar, smaakvol gebouwd. Men toonde ons de stoel, waarop de laatste koning van Pruisen was gestorven.

In de komedie zijn wij maar ééns geweest; men speelde er goed en vooral de muziek en zang waren er zeer schoon.

Berlijn is een groote, fraaie stad, met breede straten, vol prachtige gebouwen, alles zeer ruim. Ook zijn er zeer schoone vierkante pleinen en markten, en heeft men er vele mooie wandelingen: „Unter den Linden" is een van de voornaamste. Men vindt daar altoos eene menigte wandelaars. Zij bestaat uit een zeer lange allée van 4 rijen boomen, waar omheen aan beide zijden de rijweg loopt, langs de huizen, die men meest alle paleizen kan noemen en niet genoeg kan bewonderen. Bij het einde van deze allée is de Brandenburger Poort en als men die doorgaat, komt men in een heerlijk park, waar het altijd zoo vol menschen en rijtuigen is, dat men er nauwelijks gaan kan. Men kan daar ook wagentjes huren, om mede te toeren, of om in de nabijheid der stad zich te gaan vermaken, vooral naar Charlottenburg, dat zeer lief en aangenaam is. Zeer onaangenaam is, dat men te Berlijn niet uit kan gaan, zonder gevaar te loopen van blind te worden door de vreeselijke stof, waar men keel, neus en oogen vol van krijgt, eer men er om denkt. Wij hebben er veel van uitgestaan en niet alleen daar, maar op onze geheele reis door Brandeburg, waar wij aanhoudend in een nevel van stof waren, zoodat wij elkander nauwelijks zien konden.

Ons vertrek uit Berlijn was minder treurig, dan dat uit Brunswijk. Ik vergat nog te melden dat bij dat vertrek ook onze trouwe knecht en meid ons verlieten. Zij konden niet besluiten, zoo ver van het Vaderland zich te verwijderen. De knecht had vrouw en kinderen te 's-Gravenhage, de meid hare ouders, broeders en zusters.

Den dag van ons vertrek uit Berlijn kwamen wij 's avonds te Tasdorf aan en den 14en kwamen wij te Frankfort, een redelijk groote stad, vanwaar wij den volgenden dag naar Krossen vertrokken. Den 16en ging de reis tot Züllichau, een klein aardig stadje, en den 17en dronken wij thee te Karga en sliepen dien nacht te Widzim, een van de goederen van den Prins, waar wij dan ook tot den 19en bleven en toen naar Raçoten de reis voortzetten, onze verblijfplaats, ook een der goederen, die Vader onder zijne administratie kreeg. Na eenige dagen rust, bracht Vader ons naar Posen, een stad in Zuid-

Pruisen (vroeger Polen). Wij reisden over Stenzewo, ook een landgoed van den Prins, waar wij onze getrouwde zuster met man en kinderen vonden, die daar onder Vader werkzaam zoude zijn. Ook kochten wij te Posen de noodige meubelen en al hetgeen wij verder noodig hadden. Nauwelijks waren wij eenige dagen weer thuis en druk bezig met de nieuwe woning in te richten, toen wij op eens door de treurige tijding dat onze zwager een beroerte had gekregen, geheel in droefheid vervielen. Vader reisde er heen, en gaf ons bij zijne terugkomst eenige hoop, maar het duurde niet lang of wij kregen de vreeselijke tijding van zijn overlijden, waarop de Vader de weduwe en de 2 jongste kinderen bij zich nam; de oudste kwam bij de familie Motte, die veel vriendschap voor zijn Vader gehad hadden bij Warschau op een heerlijk landgoed woonden, en ook Hollandsche uitgewekenen waren.

Onze nieuwe verblijfplaats had voor ons niet veel aangenaams; evenwel het was er dragelijk en zoude men er 's zomers zeer goed hebben kunnen leven, zoo wij er eenige vrienden of bekenden gehad hadden; dit ontbrak er en zelfs goede omgang met vreemden. De taal van het land niet machtig zijnde, en die menschen niets anders dan Poolsch kunnende spreken, en verstaan, was zulks onmogelijk. Tot ons geluk waren er eenige Duitsche ambtenaren, die ons veel vriendschap bewezen. Het landgoed was groot en mooi; het bestond uit 5 dorpen, waarvan Racoten, waar het kasteel stond, het beste was. Dit kasteel, waarvan wij een gedeelte bewoonden, was nog nieuw en smaakvol gebouwd en de tuin er achter was fraai. Uit dezen tuin kwam men in een elzenbosch, waaraan een groot dennenbosch grensde, zoodat er vele en mooie wandelingen waren, waarvan wij dan ook trouw gebruik maakten.

Onze broeder, die sedert zijn val altijd sukkelde, kwam ons in Augustus bezoeken en bleef den winter bij ons. Dat de winter daar treurig en eentonig was, kan men denken. Vader bespeurde dit minder door zijn drukke werkzaamheden. Moeder vond afleiding in haar huiselijke bezigheden, en wij trachten met lezen, schrijven en handwerken onzen tijd door te brengen. Ik was altijd druk met schilderen bezig en mijne briefwisseling met de lieve Caroline d'Oxlé. Daarbij de zorg om mijne jongste zuster een weinig te onderwijzen, maakte een en ander mijn toestand dragelijk.

Overigens liet die werkelijk veel te wenschen over; van tijd tot tijd werd ik sedert het vertrek van neef Bennet met eenige regels van hem onder couvert van zijn eenige

zuster verrast, welk schrijven door mij op dezelfde wijze werd beantwoord.

De maand April daarop, moest Vader voor zaken te Widzim zijn en nam mijn broeder, wiens gezondheid zoo verminderde, dat het noodig was een bekwaam dokter over hem te raadplegen, mede. Hij was er op gesteld, dat ik ook medeging, omdat ik hem meestal oppaste. Dokter Ungenade uit Zillichau werd over hem geconsulteerd, en schreef hem huisbaden en versterkende medicijnen voor, zoodat hij na verloop van tijd zich iets beter bevond, wat voor mij, die meestal met hem alleen was, ook als een weldaad verdiende beschouwd te worden.

Den 1 Juni 1801 kwam Moeder met het huishouden ook naar Widzim, om daar te blijven, dewijl het vorstelijk huis des zomers het kasteel te Raçoten wilden bewonen. Ook was de Prins den eersten zomer, dat wij daar waren, daar geweest en at 's middags met ons, dit was wel zeer vereerend, maar voor onze goede Moeder veroorzaakte het veel drukte. Widzim was niet zoo mooi. Er waren weinig wandelingen. Men zag er niets dan de hemel en onafzienbare velden met koren, haver enz. Onze woning daar liet veel te wenschen over. Het huis stond als een schip midden in zee, zoodat de wind zich altijd liet hooren. De ligging van dit goed was anders beter voor ons. Wij waren dicht bij Karga en Zullichau. In het eerste stadje ging onze zuster met hare kinderen wonen; er was daar een goede school en wij konden haar dikwijls bezoeken.

Den 1 Juli vertrok mijn broeder voor zijne gezondheid naar Flinsbergen in Silezië, om aldaar de baden te gebruiken, hetgeen Dr. Ungenade noodig vond. Hij kwam wandaar minder zwak, maar erg vermagerd terug. In September vertrok hij met den Heer van Hardenberg, om met dezen bij den Heer Baron von Staffhorst den winter door te brengen. Dit was zeer gelukkig e weldadig voor hem, want een tweede winter buiten was voor zijne gezondheid nadeelig geweest. Vader was een gedeelte van dien zomer te Berlijn geweest en den 8 November moest hij weer daarheen en ging ik mede. Wij sliepen 's nachts te Zullichau en kwamen den 9en te Pleshaarner, een akelig oord. Den 10en kwamen wij bij ellendig weer te Frankfort aan en reisden den 11en verder tot Nagelsdorff met extra-post en het regende en woei hevig. Zoo kwamen wij den 12en zeer vroeg te Berlijn, alwaar Vader tegen verwachting den winter moest overblijven. Van den 12 November tot den 17 April 1802 logeerde ik bij de Familie von Stamford, die mij alle mogelijke be-

wijzen van genegenheid en goedheid betoonde. De Heer von Stamford, ofschoon Baron en Generaal in Dienst, was even minzaam als zijne lieve echtgenoote, die Eerste Hofdame was. Hij was ook vroeger met Vader werkzaam geweest, om onze Prinsen te onderwijzen in het militaire vak, en was een zeer verstandig en aangenaam man. Gedurende mijn verblijf aldaar, bezocht ik met hem de groote Opera's en de groote Maskerades, die mij zeer bevielen en waarlijk interessant waren. De Koning en de Koningin en al de Vorstelijke personen deden gewoonlijk ongemaskerd de ronde door de zaal en dit wel 2 of 3 maal en men danste er zeer fraai, wat altijd mijn liefste uitspanning was. In de opera's was de muziek onbegrijpelijk schoon, en daarop volgde altijd een ballet, waarin met veel smaak en gratie gedanst werd. De komedie bezocht ik nogal veel, alsook concerten, het Casino en een groot Te Deum.

Eenige kinderbals en dan de Weihnachtsmarkt, die wel 3 weken duurt, en het best bij den St. Nicolaasavond in Holland vergeleken kan worden. Men vindt daar ook eene menigte suikerwerk en 's avonds zijn de winkels alle verlicht. Oneindig veel menschen bezoeken deze en gebruiken veelal meer als voor hun gezondheid dienstig is. Ook deugt dit langdurig genoegen niet voor veler beurs. Ik ging ook meer uit dineeren dan ik zulks wenschte, o.a. ook bij onzen Prins en Prinses. Ik zag verscheidene „Drijfhuizen" in de stad, waar wij in de maand Januari koffie dronken en de boomen in vollen bloei stonden. In Maart maakten wij een tochtje naar Charlottenburg, waar het zeer aangenaam was. Wij gebruikten thee in het Park; ook twee keer wafels in de tenten, die vooraan in het Park zijn. Over het algemeen kan men zich te Berlijn, evenals in de meeste groote steden, 'swinters zoowel als 's zomers op allerlei wijze vermaken. Intusschen niet of graag, den 17 April moest ik weer naar ons dorpje terug, wat ik dan ook met genoegen deed, verlangende mijne goede Moeder en Zuster weder te zien. Wij deden deze reis met extra-post, vertrokken 's avonds om 8 uur van Berlijn en kwamen den anderen dag te Frankfort, waar wij dien nacht bleven. Vervolgens langs de gewone post-route over Karga, Zullichau en Krossen naar huis. In Widzim vonden wij alles wel. Evenwel waren wij nauwelijks eenige dagen uitgerust, toen wij vernamen dat mijn broeder in Berlijn was aangekomen, in de hoop ons daar nog te vinden en met ons huiswaarts te gaan. De goede Mevrouw von Stamford, meldde dat hij er slecht uitzag en het niet raadzaam was hem die reis alleen te

laten doen. Zij verzocht, indien men hem kwam afhalen, mijne jongste zuster mede mocht komen, om evenals ik eenigen tijd bij hen te blijven. Vader besloot dus het rijtuig met mijne zusters en mijn persoontje daarheen te zenden en ik bracht mijn broer in een ellendigen toestand thuis. Ieder schrok van zijne vermagering en wij konden met moeite onze aandoening verbergen. Dr. Hufeland, een van de voornaamste doktoren in Berlijn, gaf ons nog hoop op zijn herstel en gaf hem medicijnen mede, met verzoek dat wij hem naar Warmbrunn in Silezië zouden zenden, om aldaar de baden te gebruiken, hetgeen wij dan ook deden. Hoe droevig voor mij de reis van Berlijn naar huis was, behoef ik niet te beschrijven zoo geheel alleen met een geliefden broeder, wiens toestand mij gedurig het ergste deed vreezen. Zelf gevoelde hij zulks ook, en bad mij te Frankfort een andere weg te nemen, waar langs wij, naar men ons verzekerde, in 2 dagen te Widzim konden zijn. Ik moest, ofschoon ik hem verzekerde dat dit veel te vermoeiend zou zijn, de zieke echter zijn zin geven, en wij kwamen den eersten dag 's avonds om 11 uur eerst te Surebus over een steenachtigen, onaangenamen weg,, passeerden Kühnersdorf, Köststen, Bots, Sternberg en Spielberg. Deze reis had hem erg vermoeid, en zoo kwamen wij dan den volgenden dag over Bomst, Schilz en Wolstein thuis. De bedroefde ouders begrepen dat men alles tot zijn herstel moest beproeven en zorgden wij, dat wij tegen 1 Juli kamers in Warmbrunn hadden, terwijl hij op raad van Dr. Hufeland zoolang huisbaden gebruikte, echter zonder baat; zijne krachten verminderden met elken dag.

Wordt vervolgd.

Rechtspleging in ouden tijd.

Het afloopen van een schip door de bemanning, muiterij aan boord, werd als exemplair vonnis, vroeger met den dood gestraft. Ook de bemanning van een handelsschip stond daaraan bloot. De machtige O.I. Compagnie wist de tucht op hare schepen op die wijze te handhaven.

Het schip „Nyenburg" van deze Compagnie stak in Mei 1764 uit Texel in zee. Eenige dagen later ontstond muiterij aan boord, er vielen gewonden. Kapitein en scheepsofficieren werden slechts gespaard door te beloven, dat zij het schip spoedig op een veilige plaats zouden

brengen. Ondertusschen werden kisten met staven goud en dukaten gevuld op 't dek gebracht en door de oproerige bemanning broederlijk gedeeld.

Te Rio Grande, een Braziliaansche plaats, verlieten 62 schepelingen het vaartuig, die eerst met onderscheiding werden behandeld, omdat zij zich voor schipbreukelingen uitgaven, die slechts hun geld hadden gered. Maar een Portugeesch geneesheer die Hollandsch verstond, verklapte hen, en zoo werden zij aan den lijve onderzocht, bij welke gelegenheid .26 duizend gulden te voorschijn kwamen.

De machtige hand van de O.I. Compagnie reikte ver, want door tusschenkomst van de Staten-Generaal werden deze muitelingen gevangen genomen en naar Texel gevoerd, waar hen de doodstraf wachtte.

Niet beter verging het een aantal andere schepelingen, die in drie booten zee hadden gekozen en op 30 Augustus 1764 te Cayenne waren geland. Ook dezen werden verraden, aan de O.I. Compagnie uitgeleverd en in October d.a.v. te Suriname opgehangen.

Eigenaardig is, als men de beschrijving van die muiterij leest, de naijver die bestond tusschen den zeekrijgsraad, zijn voorzitter, Lt. Admiraal Schrijver en de Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier, maar ook tusschen de scherprechters, die te Texel het vonnis hadden uit te voeren.

D. van Guiskamp was scherprechter van de Provincie Friesland, zijn collega Johannis Karius de beul van den Krijgsraad der Vereenigde Nederlanden, en hoewel deze twee helpers, de gebroeders Klyne had, werkte hij veel goedkooper. v. Guiskamp rekende voor 't pijnigen van drie gevangenen, ad f 75 per stuk, f 225, terwijl Karius f 12 per stuk vroeg. v. Guiskamp hing de lieden voor f 150 per persoon op, terwijl Karius hiervoor f 12 per stuk rekende, maar hij had ook 7 schepelingen te „harnassen", d.w.z. in ijzeren ringen te passen en anderen op 't rad te zetten, en rekende voor het levend radbraken, en daarna met een koord wurgen f 250. v. Guiskamp leverde een rekening in van f 1214 en had slechts 11 personen „behandeld" terwijl Karius' rekening voor de terechstelling van 51 schepelingen slechts f 2468 bedroeg.

Men gaf toen weinig om een menschenleven, maar 't relaas van de foltering dier 62 personen is voor onzen tijd wel weerzinwekkend.

N.

Het geslacht Lormier,

door

W. M. C. Regt.

Het geslacht *Lormier,* thans uitgestorven, doch in herinnering gebleven door de familie *Belldard Lormier,* voerde tot wapen: in zilver een roode keper, vergezeld van drie uitgerukte groene olmen. Helm met groen-zilveren wrong en dito dekkleeden. Helmteeken: een uitkomende groene olmboom.

* *
*

I. *Claude (Claudius) Lormier.*
Zijn geboorteplaats is ons onbekend. In 1646 woonde hij te Leiden; 8 Jan. 1664 kwam hij met attestatie der Waalsche kerk te 's-Gravenhage. Hij wordt vermeldt als „presseur de drap" te Sédan en overleed 10 Sept. 1682, ongetwijfeld te Sédan.
Als zijn echtgenoote wordt opgegeven *Anne van der Meulen* (in familieaanteekeningen;) zij komt echter uitsluitend in de fichescollectie op de Waalsche Bibl. voor als: *Anne du Moulin, Dumoulin,,* en overleed 7 Oct. 1679, denkelijk te Sédan. Uit dit huwelijk sproten o.m.a. kinderen twee zoons, t.w.:

1. *Guillaume Lormier,* volgt II.

2. *Claudius Lormier,* volgt IIbis.

II. *Guillaume Lormier,* uitdrukkelijk vermeld als: „natif de Leyde" en dan volgen zijn huwelijksacte in 1645 of 1646. Hij woonde in 1668 te Sédan, was „presseur de drap" en is te Sédan overleden, waar hij 8 Febr. 1674 werd begraven.

Een uit zijn huisbijbel gescheurd blad vermeldt de meeste der hieronderstaande gegevens: ze zijn uit de fichescollectie op de Waalsche Bibl. aangevuld.
Hij huwde te Sédan 20 Mei 1668, oud zijnde 22 jaar, met *Elisabeth de Villette,* oud 29 jaar. Zij is dus in 1638 of '39' geboren, hoogstwaarschijnlijk te Sédan, en was de dochter van *Jacques,* goudsmid,, en van *Elisabeth Robinet.*

Elisabeth de Villette overleefde haar echtgenoot

en hertrouwde 7 Nov. 1677 met *Leonard van der Kaa,* (Zie Bijlage A.). Zij won bij haar eersten man vijf kinderen t.w.:

1. *Anne*, (dochter), geb. te Sédan 21 Sept. 1669 (Zaterdagmorgen 3 uur), gedoopt door *Ds. Bouiller* 22 Sept. waarbij als doopheffers fungeerden de grootouders van het kind: *Claude Lormier* en zijn vrouw *Anne du Moulin.*

   Dit kind overleed 9 Oct. 1669 (Woensdagavond 10 uur.)

2. *Elizabeth*, geb. te Sédan 4 Sept. 1670 (Donderdag morgen 2 uur.) gedoopt aldaar op denzelfden dag door *Ds. Etienne Trouillard.* Doopheffers waren de ouders der moeder: *Jacques de Villette* en *Elizabeth Robinet.*

   Dit kind overleed 13 Augustus 1676.

3. *Marie*, geb. te Sédan 31 Dec. 1671 (Donderdagmorgen 8 uur.) gedoopt aldaar 1 Jan. 1672 door *Ds. Gantoy.* Doopheffers waren: vadersbroeder *Lormier* en moeders zuster *Marie de Villette.*

   Deze *Marie Lormier* kwam met haar zuster *Anne* (genoemd onder 4), 9 Oct. 1688 met k.k. attestatie van Sédan te 's-Gravenhage, werd als lidmaat te Amsterdam ingeschreven 2 Oct. 1697 en huwde te Amsterdam in de Fransche Kerk 23 Maart 1698 met *Pieter le Clercq,* kapitein. Als weduwe van dezen *le Clercq* is zij te 's-Gravenhage begraven 26 April 1705.

4. *Anne* (dochter), geb. te Sédan 10 Juli 1673 (Maandagmorgen, half 8.) gedoopt aldaar 11 Juli; zij had tot doopheffers: moedersbroeder *Jacques de Villette* en diens vrouw *Anne Soublet* en was het eerste kind, dat door *Ds. Jolie* te Sédan werd gedoopt. *Anne* vertrok met haar zuster *Marie* naar Holland, waar haar k.k. attestatie 9 Oct. 1688 te 's-Gravenhage werd ingeleverd, en overleed te 's-Gravenhage 22 Jan. 1695 (Zaterdagmorgen tusschen 7 en 8 uur.) Begraven in de Nieuwe Kerk.

5. *Guillaume*, geb. te Sédan 13 Juli 1674 (enfant-posthume,) gedoopt aldaar 14 Juli door *Ds. de Beaulieu,* waarbij als peters stonden: vadersbroe-

der *Claude Lormier* en *Marie Lormier*. Dit kind overleed 13 October 1674.

IIbis. *Claudius Lormier*. Hij is vermoedelijk te Leiden geboren, komt voor als solliciteur-militair, kocht 16 Dec. 1703 een graf in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage en werd daarin begraven 14 Jan. 1719.

Hij huwde te H.I. Ambacht 1 Januari 1679 met *Ida (Yda) Blonck*, geb. te Dordrecht, overleden te 's Gravenhage 23 Maart 1737 en in de Kloosterkerk bij avond begraven 28 Maart. Zij maakte met haar man 11 Januari 1717 haar testament voor notaris Adriaan van Thol, te 's-Gravenhage, en deed dit testament openen 27 Mei 1719. Zij wonnen:

1. *Woltrina*, geb. te 's-Gravenhage 30 Oct. 1679, overleden den volgenden dag.

2. *Woltrina*, of *Woutrina*, geb. te 's-Gravenhage 23 Mrt 1681, gedoopt in de N. Kerk 25 Maart. Zij bewoonde in 1738 de buitenplaats „Hornes" te Katwijk en overleed te Noordwijk 21 (31) Mrt 1760. Zij was 6 Dec. 1705 in de Waalsche Kerk te 's-Gravenhage gehuwd met haar neef *Adriaan van der Kaa*, geb. 15 Oct. 1678, overl. te 's-Gravenhage 7 Febr. 1736, zoon van *Leonard* en van *Elizabeth de Villette*. Zie verder Bijlage A.

3. *Willem*, volgt III.

4. *Margaretha*, geb. te 's-Gravenhage 23 April 1684, gedoopt in de Kloosterkerk 28 April; overl. te 's-Gravenhage 16 Juni 1738. Zij huwde in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage 16 Juni 1738. Zij huwde in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage 15 Maart 1718 met *Hendrik van Heeteren* of *van* Heteren. Hij was sedert 1697 raad en vroedschap van 's-Gravenhage, bezat een prachtige verzameling schilderijen, die later in eigendom overging aan zijn zoon *Adriaan Leonard* (die volgt) en een zeer gewaardeerd kabinet van penningen, munten etc. dat herhaaldelijk door Gerard v. Loon in zijn penningkundige werken wordt genoemd. In 1742 woonde hij op de oostzijde van den Kneuterdijk te 's-Gravenhage, had een inkomen van f 8000, bewoonde een huis van f 550 huurwaarde en bezat een buitenplaats. Hij overleed te 's-Gravenhage 15 Sept. 1749 en werd in de Kloosterkerk

kerk begr. 20 Sept., zoon van *Hendrik v. H.*, kamerbewaarder van H.H. Mog. (Zie Nieuw Ned. Biog. Wdb. I, 1097, 1098.).

5. *Claudius*, volgt IIIbis.

6. *Adriaan*, geb. te 's-Gravenhage 5 Juli 1688, ged. Gr. K. 7 Juli 1688. Student (mat.) te Leiden 28 Juli 1706. Hij woonde in 1742 op de Zuidzijde van de Vlamingstraat te 's-Gravenhage was voor ¼ eigenaar van de brouwerij „De Roode Leeuw" te 's-Gravenhage, had f 7000 inkomen, bewoonde een huis van f 2100 huurwaarde, hield een koets met 2 paarden en 4 dienstboden en overleed te 's-Gravenhage 13 Febr. 1748, begr. bij avond in de Kloosterkerk 22 Febr. Hij was 14 Maart 1719 in de Kloosterkerk gehuwd met *Johanna Bartholotta Emants*, geb. 1688, kinderloos overleden te 's-Gravenhage 11 Dec. 1751, in de Kl. kerk begr. 16 Dec.; dochter van *Jacob Berntsz*, genaamd *Emants*, brouwer te 's-Gravenhage, en van *Geertruyd Bosch*.

7. *François*, volgt IIIter.

8. *Anna Rachel*, geb. te 's-Gravenhage 15 Jan. 1692, ged. Kloosterk. 18 Jan.; overl. 3 Juli d.a.v.

9. *Mr. Anthony*, geb. te 's-Gravenhage 2 April 1693, gedoopt in de Kloosterk. 3 April.
Hij was equipagemeester van de Admiraliteit op de Maze, overleed 9 Juli 1738 te Rotterdam en werd 14 Juli bij avond in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage begraven.

10. *Hendrik*, geb. te 's-Gravenhage 19 Oct. 1694, gedoopt Gr. K. 20 October d.a.v. en is 12 Dec. 1694 te 's-Gravenhage overleden.

11. *Maria Dorothea*, geb. te 's-Gravenhage 21 Aug. 1695, op den zelfden dag in de Gr. K. gedoopt en 29 Aug. d.a.v. overleden.

12. *Leonard*, geb. te 's-Gravenhage 7 Jan. 1697, ged. Gr. K. 9 Januari (Getuigen: *Leonard van der Kaa* en *Elisabeth de Villette.)* Overl. 6 Maart 1697.

III. *Willem Lormier*, geb. te 's-Gravenhage 7 Dec. 1682, gedoopt in de Kloosterkerk 11 Dec. Hij werd 23 Aug. 1727 grootburger der stad Schiedam, woonde in 1742

te 's-Gravenhage op de Zuidzijde van de Vlamingstraat, was agent en solliciteur-militair, had een inkomen van f 9000, bewoonde een huis van f 800 huurwaarde en hield 4 dienstboden. Van zijn moeder erfde hij f 80000. Hij is voornamelijk bekend door zijn kostelijk schilderijen-kabinet — in 1752 door *Hoet* beschreven — dat 4 Juli 1763 te 's-Gravenhage in veiling kwam. De catalogus dier veiling berust nog in het Mauritshuis en de geheele opbrengst bedroeg f 137213-7-0.

Schoemaker en *van Loon* rangschikten hem onder de uitnemendste penningverzamelaars van zijn tijd. (Zie: *v.d. Aa* en Nieuw Ned. Biog. Wdb. I, 1282, 1283)

Lormier overleed te 's-Gravenhage (volgens familie aanteekeningen 7 Oct. 1758) en werd 7 Nov. 1758 bij avond in de Kloosterkerk begraven. Hij huwde tweemaal. Eerst te 's-Gravenhage 4 Juli 1707 met *Cornelia van Thiel,* geb. te 's-Gravenhage in 1685, bij avond in de Kloosterkerk te 's-Grav. begraven 10 Juni 1740, dochter van *Willem T.* en van *Amilia Louisa Maria Vastrick, Pieter Willemsdr.* (Zie Alg. Ned. Familiebl. II, 172).

Daarna is hij te 's-Gravenhage 29 Januari 1741 ondertrouwd met *Henrica Cunera van Olden,* geb. te Arnhem 24, ged. 27 Nov. 1701, overl. te 's-Gravenhage 26 Jan. 1785 en 's morgens 31 Jan. in de Kloosterkerk begraven, dochter van *Roeloff Hendriksz. van O.* en van *Weintje van Hierden* (Zie Ned. Patric. XII, 87, 88.)

Uit het eerste huwelijk sproot een zoon:

Mr. Claudius Lormier, ged. in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage 7 Sept 1708, student in de rechten te Leiden 25 Mei 1726, overl. te Schiedam en te 's-Gravenhage begraven 24 Maart 1735.

IIIbis. *Claudius Lormier,* geb. te 's-Gravenhage 3 Aug. 1686, gedoopt Gr. K. 1 Aug. (? o. st. ?)

Hij deed te Rotterdam zijn eed als poorter 28 April 1713 en kwam aldaar in 1714 in de stedelijke regeering. In 1714 commissaris van het waterrecht, in 1729 schepen, van 1733 tot 1754 lid van de vroedschap, in 1744, 1745 en 1752 burgemeester en van 1740 tot 1744 lid van de hollandsche rekenkamer. Hij overleed te Rotterdam 30 April 1762 en werd er 5 Mei begraven; zijn dood werd bezongen door de dichters *Lagendael* en *F. van Wijnoxbergen,* met

een dichtstuk, getiteld: „Triomfzang.... etc." (Zie: Nieuw Nederl. Biog. Wdb. I, 1282).
Hij huwde te Rotterdam 2 Juni 1712 met *Johanna Catharina Steenlack,* geb. te Rotterdam, ged. Herv. kerk 31 Juli 1689 en overleden 25 April 1769, vermoedelijk dochter van *Johannes* en van *Brigitta Croesen.*

Uit dit huwelijk sproten 12 kinderen, waarvan er negen jong zijn overleden. De overblijvenden waren:

1. *Catharina Elisabeth,* geb. te Rotterdam 7 Nov. 1714, aldaar overleden 27 April 1741. Zij huwde te Rotterdam 22 Januari 1734 met *Mr. Dirk Cornelis van der Staal,* geb. aldaar 16 Aug. 1705, raad en burgemeester der stad, te Rotterdam overleden 6 Oct. 1772, na hertrouwd te zijn; zoon van *Mr. Hendrik* en *van Johanna Maria Hechtermans.* (Zie: Ned. Adelsboek, 1917: 328,329

2. *Mr. Johan Wilhelm Lormier,* heer van Kethel en Spaland, gedoopt te Rotterdam 8 Nov. 1716, student te Leiden 10 Nov. 1737, promoveert aldaar 20 Juni 1738 op een dissertatie: „de Injuriis et famosis libellis." Wordt 1741 commissaris van het waterrecht te Rotterdam, in 1744 schepen, 1754 tot 1777 lid van de vroedschap, 1744 en 1775 burgemeester, 1760 tot 1763 lid der Staten-Generaal en 1765 tot 1768 lid van het college der Admiraliteit op de Maze. Van 1769 tot 1785 behoorde hij tot de Maecenaten van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam. Hij overleed aldaar 15 Sept. 1785 en werd te Kethel begraven. (Zie Nieuw Ned. Biog. Wdb. I. 1282.) Hij was 17 Maart 1744 te Rotterdam gehuwd met *Sara Pelt,* Vrouwe v. Kethel en Spaland, geb. te Rotterdam, gedoopt 25 Oct. 1716, overl. te Rotterdam, Korte Hoogstraat, en werd 22 Oct. 1788 begraven, dochter van *Pieter Pelt* en van *Maria van Hersele.*

3. *Woutrina Brigitta,* geb. te Rotterdam, gedoopt ald. 18 Jan. 1718, bij avond begraven in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage 2 Aug. 1771. Zij huwde te Rotterdam 28 Juli 1745 haar neef *Mr. Adriaan Leonard van Heeteren,* of *Heteren,* geb. te 's-Gravenhage 28, gedoopt Nieuwe Kerk 29 Febr. 1724. Student te Leiden 11 Oct. 1742. Schepen van het Hof van Schieland en kanunnik van het kapittel van St. Jan te Utrecht. Hij bezat een kostelijk

kabinet van schilderijen, in 1752 door *Hoet* beschreven en later in het geheel overgegaan aan het Koninklijk Museum, thans Rijksmuseum, te Amsterdam. Op den 2 Nov. 1752 kocht hij van de weduwe van *François Lormier, Brigitta Steenlack* het buitengoed Leeuwendaal te Rijswijk en vergrootte dit bezit met een paar aankoopen. Zijn erfgenamen stonden het 22 Oct. 1800 in eigendom af voor f 31300 aan *Mr. Jacob Balthasar Forsten.* (Zie: Haagsch Jaarboekje 1889, bl. 105, 106, en 1903, blz. 303.)
Mr. A. L. van Heeteren overleed te 's-Gravenhage 14 Mei 1800 en werd 19 Mei in de Kloosterkerk begraven; hij was zoon van *Hendrik,* hiervóór gemeld, en van *Margaretha Lormier.* (Zie: Nieuw. Nederl. Biogr. Wdb. I, 1097.)

Eene *A. L. v. Heteren,* oud bewindhebber der W.I. Comp. vermaakte 1806 aan de kerk. van Voorburg f 20000 voor het maken en onderhouden van een orgel (Nieuw Kerkel. Handb. 1885 : 53)

IIIter. *Mr. François Lormier,* geb. te 's-Gravenhage 3 Juni, ged. Hoogd. kerk 4 Juni 1690. Student in de rechten te Leiden 11 Sept. 1708.
Hij werd drossaard der baronie van Cranendonck, van Eindhoven etc., en in 1742 domeinraad van den koning van Pruisen, contrarolleur van de hoofdel. betaling op een jaarwedde van f 1000. Hij woonde toen op de Zuidzijde van de Vlamingstraat te 's-Gravenhage, had een inkomen van f 8000, bewoonde een huis van f 825 huurwaarde, hield zes dienstboden en een koets met drie paarden. Van zijn schoonvader erfde hij f 80000. Den 6 Dec. 1734 kocht hij de buitenplaats „Leeuwendaal" onder Rijswijk voor f 17100, die zijn vrouw in 1752 weer van de hand deed.
Hij overleed te Rijswijk 11 Juli 1752 (vermoedelijk op „Leeuwendaal") en werd 15 Juli d.a.v. te 's-Gravenhage in de Kloosterkerk begraven.

Hij huwde te Rotterdam 1 Febr. 1720 met *Briggetta Steenlack,* geb. te Rotterdam, Geref. ged. 27 Juli 1694 overl. te 's-Gravenhage 23 Mei 1760, begr. Kloosterkerk 29 Mei, dochter van *Johannes* en van *Brigetta Croesen.* Uit dit huwelijk sproten:

1. *Ida Claudia Francisca L.* geb. te 's-Gravenhage 4 Sept. 1723, bij avond in de Kloosterkerk begraven 18 Maart 1745. (De familieaanteekeningen zeggen: † 14 Maart 1760.)

2. *Catharina Wilhelmina L.* geb. te 's-Gravenhage 31 Dec. 1724, begraven in de Kloosterkerk 29 Dec. 1788. Zij huwde te 's-Gravenhage, Kloosterkerk, 16 Nov. 1745 *Anthony Isaäc Cassa,* gedoopt te 's-Gravenhage,. Groote Kerk. 26 Nov. 1724. Clercq van de thesaurie van den Raad van State, had in 1742 een inkomen van f 2000. Hij overleed te 's-Gravenhage en werd 6 Dec. 1800 in de Kloosterkerk begraven; zoon van *Frederik Abraham* en van *Cornelia de Reus.*

3. *Claudius Antonius L.* volgt IV.

4. *Hendrik L.* volgt IVbis.

5. *Johan L.* geb. 2 Dec. 1730, ged. 's-Gravenhage Gr. K. 3 Dec. 1730, overleden 14 Dec. d.a.v.

6. *François L.* tweeling met Johan hiervóór. Overl. 15 December 1730.

IV. *Claudius Anthonius Lormier,* geb. te 's-Gravenhage 21 Januari 1727. Hij verkocht 2 Nov. 1752 voor zijn moeder de buitenplaats „Leeuwendaal" te Rijswijk aan *Mr. Adriaan Leonard van Heeteren.* 1). Hij woonde met zijn vrouw te Voorburg op de buitenplaats „Westerburch" aan de Haagsche Schuitkade, door hem: Lormier, in 1750 gekocht van *Jan Lodewijk Gaill* te Rotterdam; hij brak dit buitentje af en bouwde er een nieuw fraai huis, dat hij in 1762 aan Vrouwe *Johanna Lucia van Meel,* vrijvrouwe van Oosterwijk, overdeed. Sedert woonde hij te 's-Hertogenbosch, waar hij president-schepen, raad en ontvanger der verponding te 's H. en het Quartier van Maasland was. In 1773 benoemd tot lid der Ill. Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch, overleed *Lormier* aldaar 2 Januari 1793.

Hij was 24 Maart 1748 te Rijswijk gehuwd met

---

1) Zie: *J. G. Frederiks*: Leeuwendaal bij Rijswijk, in: Haagsch Jaarboekje 1889: 97-107.

Maria Kerby, gedoopt te Rijswijk 21 Maart 1728, wier verwanten aldaar de buitenplaats „Opmyst" bewoonden. Zij overleed te Voorburg 20 Juli 1758 en werd 24 Juli in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage begraven, dochter van *Jan* 1) en van *Anna Maria Francisca van (de) Brahé*. Uit dit huwelijk sproten:

1. *Brigetta* L., geb. te Voorburg 20 Dec. 1748, aldaar overleden 25 Juni 1760, begr. te 's-Gravenhage, Kloosterkerk, 30 Juni.

2. *Anthonia Catharina Wilhelmina L.*, geb. te Voorburg 14 Febr. 1750, overleden te 's-Hertogenbosch 20 Febr. 1815. Zij huwde te 's-Hertogenbosch, na ald. 7 Juli 1803 ondertr. te zijn, *Pieter* of *Petrus Haack Forsborgh*, geb. te Veere 1740, als kandt bevest. tot predikant te Mijdrecht 13 Sept. 1767, te Veere 9 April 1769, te 's-Hertogenbosch 19 Nov. 1780, hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de Illustre School aldaar 24 Dec. 1783 tot aan de opheffing der school in 1810. Hij werd als predikant emeritus in 1815, overleed 's-Gravenhage 28 Dec. 1823 en in de Kloosterkerk begraven. (Zie: v.d. Aa.) Zoon van Mr. *Andries* en van *Susanna Magdalena Haack Kerkman*.

3. *Henrietta Wilhelmine L.*, geb. te Voorburg 10 Mei 1752, overl. te Delft 15 Januari 1808. Huwt te 's-Hertogenbosch 2 Mei 1779 met *Mr. Gerard Paulus Belldaard*. Zie hierna: geslacht *Bellaard Lormier*.

4. *Johanna Catharina L.*, geb. te Voorburg 18 Febr. ged. 25 Febr. 1753, overleden te Beverwijk 17 Januari 1809. Zij huwt 1e. *Leonard Franken* of *Francken*, en daarna in 1790 met *Robert Althuysen*. Deze laatste was luit.-kolonel en commandant der artillerie tijdens het beleg van 's-Hertogenbosch door de Fransche troepen 23 Sept. tot 9 October 1794 (Zie: *Bosscha*, Ned. Held. te Land. III, 81, noot 3). Volgens de familie zou hij overleden zijn als luitenant-generaal, doch

---

1) *Jan Kerby* was de zoon van den bekenden Engelschen agent *K.* te Amsterdam; wiens huis in 1695 bij gelegenheid van een ingevoerd nieuw reglement op de begrafenissen door het grauw werd geplunderd.

Anna Maria de Brahé is de dochter van *Jan Jacob de Bra, of de Brahé* en van *Maria Anna v. den Abeele*.

dit is niet nader bevestigd. Hij is niet te Beverwijk, althans niet na 1811 overleden.

5. *Francisca Henriëtte,* óf *Fr. Johanna Henr. L.,* geb. te Voorburg 29 October 1754, ged. 3 Nov. Overleden te Rotterdam 30 Juni 1805. Huwt te 's-Hertogenbosch 23 Maart 1783 *John Elgin,* Geref. ged. te Rotterdam 16 Sept 1756, die als bekwaam bouwmeester wordt vermeld en te 's-Gravenhage 29 Dec. 1810 is overleden als zoon van *George* en van *Francina Aelmis.*

   Hieruit:

   a. Georgina Francina Elgin, geb. te Rotterdam 20 Juli 1789, overl. te Katendrecht 12 Sept. 1852, eerst met *Charles Gustave* (baron) *de Hoortsman,* en daarna met *Mr. Paulus Cornelis Hoynck van Papendrecht* gehuwd. (Zie Alg. Ned. Familiebl. I, no. 127, bl. 1a.)

6. *Sara L.,* geboren te Voorburg 18 April, ged. 24 April 1757, er overl. 15 Juli 1758, begr. Kloosterkerk, 's-Gravenhage, 21 Juli.

IVbis. *Mr. Hendrik Lormier,* geb. te 's-Gravenhage 9 Nov. 1728, ged. Gr. Kerk 10 Nov. Student in de rechten te Leiden 20 April 1748. Overleed, als oud-schepen der stad Rotterdam, 13 Maart 1801 in zijn woning, Hoflaan, te Kralingen en werd te 's-Gravenhage 17 Maart in de Kloosterkerk begraven.

Huwt te Kralingen 3 Febr. 1773 *Lucia Steenlack,* geb. te Rotterdam 31 Oct. 1738, overl.. te Kralingen en in de Kloosterk. te 's-Gravenhage begraven 21 Sept. 1779, dochter van *Johan* en *Johanna Leonora van der Kaa.*

Uit dit huwelijk sproten:

1. *Johanna Leonora Brigetta L.,* geb. te Rotterdam 29 Januari en gedoopt te Kralingen 13 Febr. 1774. Ongehuwd overleden.

2. *Anthonia Catharina Wilhelmina L.,* geb. 30 Sept. 1775, ged. te Kralingen 8 Oct. 1775, huwt te Kralingen 12 Juli 1801 *Johan Steenlack,* geb. 7 Sept., gedoopt te Kralingen 14 Sept. 1777, zoon van *Claudius St.* en van *Cornelia Foreest.* Hij woonde in 1811 met zijn vrouw te Vucht.

   Zij hadden twee dochters:

a. *Anna Jeanne Steenlack*, geb. te Vucht in 1811 overl. te 's-Gravenhage 18 Dec. 1842, gehuwd te 's-Gravenhage 1 Oct. 1834 met *Hendrik Adrianus van der Brugh*, geb. te 's-Gravenhage 14 Jan. 1810, ged. Kloosterkerk 28 Jan., zoon van *Cornelis* en van *Maria Johanna van Gogh*.

b. *N. St.* gehuwd met *Jacobus Steffens*. Zij woonden op de Prinsengracht te 's-Gravenhage en zijn daar beiden omstreeks 1887 overleden.

3. *Helena L.*, geb. te Rotterdam, ged. te Kralingen 22 Febr. 1778 overl. te Rotterdam, begr. te 's-Gravenhage, Kloosterk. 21 Juli 1780.

4. *Claudius Anthonius L.*, geb. te Rotterdam, Geref. ged. 4 Mei 1779 begraven te 's-Gravenhage, Kloosterkerk, 19 Mei 1779.

Bellaard Lormier.

Willem Bellaard en *Petronella de Voogt*, te 's-Gravenhage 5 Dec. 1728 in de Kloosterkerk getrouwd, hadden tot zoon:

I. *Mr. Gerard Paulus Bellaard*, geb. te 's-Gravenhage 1741, ged. Gr. Kerk 22 Maart 1741, Advocaat. Overl. 5 Juli 1784. Hij huwt te 's-Hertogenbosch 2 Mei 1779 met *Henriëtte Wilhelmina Lormier*, geb. te Voorburg 10 Mei 1752, overleden te Delft 15 Januari 1808 (aan *Maria Kerby*. Zij wonnen twee zoons:

1. *Willem Pieter Bellaard*, geb. te 's-Gravenhage 25 Mei, gedoopt Gr. Kerk 28 Mei 1780. Fabrikant te Delft. Hij huwde te Delft 16 Sept. 1805 met *Theodora Fauël*, gedoopt te Delft, N. K. 19 Aug. 1781, dochter van *Pieter Fauël Theodoruszn.* en van *Elisabeth Paree* (Doopgetuigen: *Theodorus Fauël* en *Margaretha Fauël*, geb. *Burghoorn.*)
Willem Bellaard en zijn vrouw zijn vóór 1828 uit Delft vertrokken. Hunne kinderen waren:

a. *Hendrik Willem Gerrit*, geb. te Delft 4 Nov. 1806 (Zusterlaan), ged. O.K. 21 Dec.

b. Pieter Theodorus, geb. a.v. (Zusterlaan of Gasthuislaan) 25 Oct. 1808, ged. N. Kerk 17 Nov

c. *Johanna Claudia Antonia*, geb. a.v. 2 Febr. 1811, ged. O.K. 12 Febr.

d. *Albertus Johannes*, geb. te D. (Oosteinde) 4 Aug. 1813, als tweede luitenant bij het depôt-bataillon van het 7e regt. infanterie te Utrecht 1 Januari 1848 overleden.

2. *Claudius Antonius*, volgt II.

II. *Claudius Antonius Bellaard* Lormier, geb. te 's-Gravenhage 25 Mei, gedoopt Gr. K. 22 Juni 1782. Bij het overlijden van zijn grootvader C. A. Lormier in 1793 ontving hij den naam *Lormier* bij den zijnen. Hij was eerst (1813) fabrikeur aan de Vlamingstraat te Delft, trad daarna in militairen dienst, was kapitein-commandant van het slot Loevestein en overleed, als gepensd. kapitein der infanterie, te Well (gem. Ammerzoden) 10 Febr. 1848. Hij huwde:
Johanna Claudina van Waning, geb. te Rotterdam 17 Januari 1783, overleden te Groningen 19 October 1884 (oud 101 jaar en 9 mnd.), dochter van den dichter *Jacob van W. junior* en van *Catharina Claudia Steenlack*. Zij wonnen:

1. *Henriëtte Wilhelmina B. L.*, geb. te Delft 27 Dec. 1813, overl. te Königswinter 15 Aug. 1869, huwt te Ammerzoden 29 Juni 1850. 1).
Prof. *Jan Hissink Jansen*, geb. te Ingen 23 Jan. 1816, hoogleeraar in de heelkunde, histiologie, alg. physiologie, anatomie en pathol. anatomie te Groningen. Overl. te Groningen 2 Aug. 1885, zoon van *Jan Jansen*, geneesheer, en van *Johanna*

---

1) Uit dit huwelijk zijn gesproten:

1) *Jan C. A. Janseu*, geb. te Groningen 1851 en daar omstr. 1878 overleden, ongehuwd.

2. *Henri Johan Cornelis Jansen*, geb. te Groningen 15 Juli 1854, ambtenaar, laatst hoofdcommies bij de Posterijen, overleden te Rotterdam, 22 Sept. 1906. Hij huwde in 1903 met zijn trouwe verpleegster *Hendrica Petronella Cornelia Dierings* (om haar in het genot van weduwe-pensioen te stellen). Zij overleed te Leiden 8 Juni 1929, oud 78 jaar.

3 *Johanna Cornelia Claudia Jansen*, geb. te Groningen 10 Jan. 1857, aldaar overleden 25 Aug. 1902, huwt te Groningen 29 Juli 1885 *Dr Reinier Leyds*, geboren te Magelang 6 Sept. 1857. Van 1 Sept. 1911 tot 6 Sept. 1922 conrector van het gymn. te Groningen en toen gepensd. Broeder van den bekenden *Dr W. J. Leyds* (staatssecr. Transv. Republ.) en zoon van *Willem Johannes L.* en *Trijntje v. Beuningen van Helsdingen*.
Dr R. Leyds hertrouwde te Utrecht 29 Dec. 1904 met *Elebarta Johanna van Royen* en is 4 Sept. 1934 te Oosterbeek overleden.

Cornelia Ruttinck.

2. *Claudius Antonius B. L.,* volgt III.
3. *Willem B. L.,* volgt IIIbis.
4. *Jacob Catharinus Claudius B. L.* geb. te Doesburg 19 Maart 1820, Sergeant-majoor O.I. leger. Overl. te Ambarawa, fort Willem I., 23 Mei 1844.
5. *Jacoba Adriana Johanna Claudia B. L.,* geb. te Arnhem 1822, overl. te Groningen 24 Oct. 1862.
6. *Willem Theodorus B. L.,* volgt IIIter.

III. *Claudius Antonius Bellaard Lormier,* geb. te Doesburg 5 Januari 1817. Was eerst 2e luitenant der infanterie O.I. leger, later stationschef te Beilen. Hij overleed te Groningen 27 Sept 1903, huwt te Slochteren 2 Dec. 1854 *Aaltje van der Vlag,* geb. te Slochteren 12 Jan. 1832, overleden te Groningen 13 April 1915, dochter van *Jan* en van *Zwaantina Bentinga.*

1. *Johanna Claudia B. L.,* geb. te Slochteren 1 Mei 1855 overleden te Maassluis 20 Mei 1905, huwt te Numansdorp 6 Juni 1880 *Johan Teygeler,* geb. te Rotterdam 13 Maart 1846, hoofd eener school te Maassluis. Overl. te M. 28 Maart 1901, zoon van *Jan* en van *Maria Cornelia de Groot.*
2. *Henriëtte Wilhelmina B. L.,* geb. te Sappemeer 1 Juni 1856, woont thans (1930) te Groningen. Zij huwde te Groningen 20 Juli 1899 *Matthijs Hendrik van Son,* geb. te Assen 26 Juli 1849, Ambtenaar bij het bestuur der belastingen in Suriname, overl. te Groningen 9 Dec. 1912, zoon van *Pieter Thomas* en van *Marchien Raben.*
3. *Geertruida Alida B. L.,* geb. te Sappemeer 19 Sept. 1859, ongehuwd wonende te Groningen.
4. *Jacoba Adriana B. L.,* geb. te Sappemeer 19 Jan. 1860, woont 1930 te Maassluis, huwt te Maassluis 25 Aug. 1898 *Jan Broos,* geb. te Maassluis 21 Mrt. 1863, Manufacturier, thans wonende te Maassluis, zoon van *Pieter* en *van Johanna Brinkman.*
5. *Klaziena Zwaantina B. L.,* geb. te Hoogezand 30 Jan. 1861, ongehuwd wonende te Winschoten.
6. *Claudius Antonius Jan B. L.,* geb. te Kolham 16

April 1866, administrateur van de Rijksteekenschool voor Leeraren te Amsterdam, Rijksmuseum, huwt te Groningen 14 Sept. 1905 *Cornelia Filippina Margaretha Ponthier,* geb. te Coevorden 9 Febr. 1861, dochter van *Hasso Henricus Jacobus,* kapitein der grenadiers en jagers, en van *Johanna Elisabeth Gerders.* Kinderloos.

7 *Wilhelmina Theodora B. L.,* geb. te Kolham 1 Juli 1868, huwt te Groningen 22 Aug. 1895 1) *Bernard Johan Hoenders,* geb. te Zwolle 25 Dec. 1866, onderstationschef van het goederenvervoer te Zwolle, zoon van *Willem Hoenders* en van *Geertruida Evers.*

IIIbis. *Willem Bellaard Lormier,* geb. te Doesburg 28 October 1818. Kapitein der Infanterie. Overleden te 's-Gravenhage 24 Januari 1885. Huwt 1e. op de havezathe Lemferdinge te Eelde 30 Aug. 1852 *Anna Maria Catarina des H.R.R. barones von Inn- und Kniphausen,* geb. te Groningen 19 Juli 1809, overleden te Groningen 10 Sept. 1856, dochter van *Iko Folef des H.H.R. baron v.l. u. K.* en van *Johanna Sibylla Geertruida Lewe van Nijenstein.* Hij hertrouwt te Leeuwarden 16 Juli 1859 met *Grietje Romein,* geb. te Leeuwarden 12 Sept. 1827, overleden te 's-Gravenhage 19 Sept. 1905, dochter van *Jacob Pabe R.* en van *Janke van der Helm.*

Uit dit tweede huwelijk sproot een dochter:

1. *Johanna Janke Claudia B. L.,* geb. te Delft 26 April 1860. Zij huwde 4 Sept. 1907 met *Arturo Carlo Narcisso Ciani Tanini,* geb. te Florence 1 Jan. 1874, vroeger tenor aan de Opera te Milaan, nu leeraar in het Italiaansch en in den zang te 's-Gravenhage, zoon van *Antonio* en van *Giuseppa Consigli.*

IIIter. *Willem Theodorus Bellaard Lormier,* geb. te Arnhem 15 Mei 1826. Apotheker en drogist te Rotterdam (Haagsche Veer), overleden te Rotterdam 7 Febr. 1915. Huwt 1e. te Rotterdam 21 Oct. 1857 met *Seyke Johanna Maria Boot,* geb. te Rotterdam 6 Maart 1834, overl. te Rotterdam 30 Juni 1891, doch-

---

1) Uit dit huwelijk één zoon: *Willem Claudius Antonius Hoenders,* geb. te Meppel 21 Nov. 1898.

ter van *Jan Henricus B.* en *Johanna Maria Moes.* Hij huwde 2e. Rotterdam 5 Aug. 1896 *Cornelia Burgerhout,* geb. te Rotterdam 8 April 1830 overl. te Rotterdam 20 April 1922, dochter van *Gerardus B.* en van *Cornelia Daalder.*

Uit het eerste huwelijk sproten zes kinderen, waar van één jong overleed.

1. *Claudius Antonius B. L.,* volgt IV.
2. *Jan Hendrikus B. L.,* volgt IVbis.
3. *Willem Theodorus B. L.,* volgt IVter.
4. *Johanna Maria B. L.,* geb. te Rotterdam 10 Dec. 1874, overl. te 's-Gravenhage 26 Febr. 1926, huwt te 's-Gravenhage 3 Febr. 1904 1) *Hendrik Ruvekamp,* geb. te Arnhem 22 Sept. 1875, meubelmaker te 's-Gravenhage, zoon van *Gerrit* en van *Berendina van Voorst.*
5. *Henriëtte Wilhelmina B. L.,* geb. te Rotterdam 10 Dec. 1876. Overleden te Arnhem 8 Juli 1936. Zij huwde te Rotterdam 1 Februari 1900 met *Johan Verdoorn* 2), tandarts, geb. te Eethen (N.Br.) 18 Sept. 1866, zoon van *Huibert* en *Adriana Rijke.*

IV. *Claudius Antonius Bellaard Lormier,* geb. te Rotterdam 8 October 1858. Hoofdvertegenwoordiger der firma Louis Dobbelman. Overl. te Leiden 11 Maart 1924. Hij huwde te Rotterdam 16 Aug. 1888 *Jacoba van der Klooster* (weduwe *C. Mieras)* geb. te St. Annaland 5 Sept. 1859, woont 1930 te Amsterdam, dochter van *Abraham* en van *Levina Catherina Koster.*

Zij wonnen één zoon, *Claudius Antonius,* volgt V.

V. *Claudius Antonius Bellaard Lormier* junior, geb. te Kralingen 3 Juni 1889. Woont 1930 te Amsterdam Hij huwde te Amsterdam 14 Juli 1927 *Alyda Antoinette Jacobsen,* geb. te Roozendaal (Gld.) 28 Maart 1893, dochter van *Lambertus Wilhelmus* en van *Maria Wilhelmina Blom.*

Uit dit huwelijk werden (nog) geen kinderen geb.

---

1) Uit dit huwelijk sproten:
1. *Berendina R.,* geb. te 's-Gravenhage 2 Maart 1906.
2. *Johanna Maria R.,* geboren te 's-Gravenhage 9 Dec. 1912.

2) Hunne kinderen zijn:
1. *Henri Wilhelm V.,* geb. 20 Aug. 1901, overleden 29 Juni 1910.
2. *Johannes Adrianus V.,* geboren 20 Febr. 1903.
3. *Willem Hubertus V.,* geboren 6 Oct. 1905. Huwt *P. A. van Beresteyn*
4. *Felix Cornelis V.,* geboren 8 Dec. 1906. Huwt *W. M. L. v. den Brink.*

IVbis. *Jan Hendrikus Bellaard Lormier,* geb. te Rotterdam 16 Nov. 1681, Magazijnmeester. Overleden te Rotterdam 23 Dec. 1912.

Hij huwde te Rotterdam 25 Maart 1891[1] met *Maria Gerarda Meyler,* geb. te Goes 28 Juni 1866. Woont 1930 te Hoboken N.J. (U.S.A.) dochter van *Leendert* en van *Pieternella Jacoba Heyblom.*

Hieruit twee kinderen:

1. *Johanna Maria Seijke B. L.,* geb. te Rotterdam 10 Januari 1892, woont 1930 te Zandvoort. Zij huwde te Rotterdam 13 Februari 1919 1). *Leendert Cornelis Dirk Leenheer,* geb. te Rhoon 16 Januari 1889. Hoofdmachinist ter koopvaardij. Zoon van *Leendert* en van *Maria van Hilten.*
2. *Pieternella Jacoba B. L.,* geb. te Hillegersberg 20 Nov. 1893, woont 1930 te Hoboken, N.J. (U.S.A.) Huwt te Rotterdam 15 April 1919 2) *Cornelis Dirk Leenheer,* geb. te Rhoon 2 Mrt 1892 broeder van *L. C. D. Leenheer,* hiervóór.

IVter. *Willem Theodorus Bellaard Lormier,* geb. te Rotterdam 4 Juli 1868, Apotheker en drogist te Rotterdam. Aldaar overleden 22 Januari 1904. Hij huwde te Goes 2 Aug. 1895 met *Digna Helena Meyler,* geb. te Goes 25 Maart 1872. Zij woont in 1930 te Hilversum. Dochter van *Leendert* en van *Pieternella Jacoba Heyblom.*

D. H. Meyler hertrouwde te Goes 19 Mei 1911 met *Jan Mulder,* geb. te Goes 9 Dec. 1847. Drogist te Goes. Overl. te Goes 8 Januari 1918, zoon van *Karel* en van *Rose Melanie de la Bataille.*

Uit het eerste huwelijk zijn gesproten:

1. *Wilhelmina Theodora B. L.,* geb. te Rotterdam 15 Aug. 1898.

---

1) Kinderen uit dit huwelijk zijn

1. *Johanna L.,* geboren te Haarlem, 27 Febr. 1921.
2. *Leendert L.,* geboren te Zandvoort, 20 April 1922.
3. *Ellen L.,* geboren te Zandvoort, 19 Dec. 1923.
4. *Eric L.,* geboren te Zandvoort, 1 Febr. 1926.

2) Uit dit huwelijk sproten:

1. *Corniel L.,* geboren te Paterson, 26 Dec. 1920.
2. *Maria Gerarda L.,* geboren te Haworth, 21 Nov. 1923.

2. *Maria Gerarda Johanna B. L.,* geb. te Rotterdam 27 Aug. 1902. Tweeling met:

3. *Leendert Pieter Jacobus B. L.,* geb. te Rotterdam 27 Aug. 1902. Musicus.

Deze familie woont te Hilversum.

Niet aansluitende personen van den naam LORMIER.

In 1686 woonde te Dieppe:

Jean Lormier, mercier-sculpteur 8 k. waarvan 7 onder de 15 jaar. Zijn vrouw was genaamd *Rachel Desenne; Jean, Isaac* en *Marie* kinderen.

In 1669 was *Jean* 50 jaar en zijn vrouw ook. Hadden 11 kinderen, 8 in Frankrijk, 1 in Engeland en 2 in andere landen (Bull. E.W. IV, 354, 355.)

Salomon Lormier was in 1687 koopman te Groningen, werd 29 Mei 1688 aldaar poorter en wordt in 1693 genoemd „marchand tanneur de Dieppe." Hij was driemaal gehuwd. Eerst met *Anne Thoinette Britot* en daarna met *Marie Defreuille (Marie d'Effreville).* Voor de derde maal huwde hij in 1707 met *Susanne Archambeau,* wed. van *Jean Briant.*

Uit het eerste huwelijk twee, uit het tweede eveneens twee kinderen:

1. *Marie,* ged. Groningen, W. kerk, 29 Oct. 1689. Jong overl

2. *Madelaine,* ged. a.v. 22 Febr. 1693, lidmaat te Amsterdam 18 Febr. 1714, komende van Groningen. Weer naar Gr. vertrokken 24 Sept. 1714, naar 's-Gravenhage 24 Aug. 1720.

   Deze moet dus worden onderscheiden van *Madeleine Lormier,* femme de *Jacques Gasse,* die *(M.)* te Hameln op het kerkhof der hervormden werd begraven 24 Jan. 1712.

3. *Marie,* ged. als voren 15 Oct. 1699.

4. *Judith,* ged. als voren 10 Juli 1701.

Een andere *Salomon Lormier,* van Pont au Mer in Normandië, ondertr. te 's-Gravenhage 14 Nov. 1728 met *Cornelia Kool,* van Dordrecht.

Isaäc Lormier, ook wel *Lormier la Grave* geheeten wordt lidmaat te Amsterdam 19 Nov. 1690. Hij huwt als j.m. geb. in Frankrijk, 10 Mei 1699 in de Fransche kerk te 's-Gra-

venhage met *Anna Ardillier (Ardilié, Hardillié,)*, j.d. geb. in Frankrijk. Hunne kinderen waren:

1. *François (L. la G.)* ged. te 's-Gravenhage 11 Febr. 1700.
2. *Anne Elisabeth (L. la G.)* ged. als voren 22 Dec. 1701.
3. *Isaacq*, ged. a.v. 31 Aug 1704, volgt onder.
4. *Marie*, ged. te Rotterdam 13 Nov. 1712. Zij huwde in 1733 met *N. le Maire.*
5. *Jean François*, ged. te Rotterdam 15 Juni 1719.

Isaäc Lormier, Is. zoon, ged. te 's-Gravenhage 31 Aug. 1704 huwde *Alida de Hoest*, bij wie:

1. *Anna Cathérine*, ged. te Rotterdam 2 Sept. 1729. Getuigen: „gr. p. et gr. mère *I. L.* et *Anna Elisab. Ardillier.*" Zij kwam 29 April 1759 met attest. van Delft te 's-Gravenhage en ondertrouwde aldaar 18 Febr. 1770 met *Johannes Hari (Hair)* j.m. premier-sergeant van 't Canton Bern. — *Anna Catherine* werd (p.d.) te 's-Gravenhage begraven 10 Oct. 1781, oud 52 jaar.

* *
*

Maria Margaretha Lormier † Rotterdam 4 Nov. 1778, oud 75 jaar, vrouw van *François Henry Calis*, die achter blijft met een dochter: *Lydia Calis.* Een neef, *Godefridus Mesteeker* overleed óók 4 Nov. 1778.

Jeanne Elisabeth Lormier huwde in 1777 *N. Burger.*

Jacques Lormié en zijn gade *Jeanne Siserau* lieten te Gouda 16 Juni 1641 doopen: *Gierosme.*

Begraven te Amsterdam 20 Sept. 1672 *Jonas l'Ormier.* — *Laurens Lormie* en *Sara Olnet* voldeden 2 April 1698 het recht op trouwen te Amsterdam.

Rachel de l'Ormier 26 Febr. 1787 te 's-Gravenhage voor begraven aangegeven (p.d.) oud zijnde 88 jaar.

Louis Lormié pro deo begr. te 's-Gravenhage 14 Mei 1799, oud zijnde 3 weken.

Zie voorts nog *Lormier* vermeld in Ned. Leeuw XXIX, 241

* *
*

Bijlage A. Geslacht van der Kaa.

Leonard van der Kaa, gedoopt in de Rem. Kerk te 's-Gravenhage 16 Aug. 1654 (als *Leendert)*, zoon van *Hubert van*

der Kaa en ?. Hij huwde *Elisabeth de Villette,* wed. van *Guillaume Lormier.* Over hun kinderen geeft Wapenheraut XIII, 8, 9 een belangrijke bijdrage.

Een dezer kinderen, het oudste, was *Adriaan v.d. Kaa* gehuwd met *Woutrina Lormier.* Zij wonnen elf kinderen, t.w.:

1. *Johanna Leonora,* geb. 8 Oct. ged. 9 Oct. 1706, overleden te Rotterdam 16 Aug. 1790, begr. te 's-Gravenhage, Kloosterkerk 19 Aug. 1790. Zij huwde 31 Dec. 1721 met *Johan Steenlack* overl. te Kralingen en te 's-Gravenhage in de Kloosterkerk begr. 18 Juli 1775.
2. *Gerardus,* ged. 12 Oct. 1707. }
3. *Claudius,* ged. 11 Dec. 1707 } sic! Aldus de familie-aanteekeningen.
4. *Adriana,* ged. 25 Dec. 1708.
5. *Adrianus,* geb. 8 Nov., ged. 12 Nov. 1710, overl. 20 Jan. 1754.
6. *Claudius,* ged. 16 Aug. 1712.
7. *Claudius,* geb. 23 Aug., ged. 23 Aug. 1713, overl. 5 Dec. 1741.
8. *Cornelia Wilhelmina,* ged. 30 Sept. 1714.
9. *Leonardus,* geb. 8 April, gedoopt 11 April 1716, was in 1767 ritmeester in het regiment van den Luit.-Generaal graaf van Rechteren. Hij overleed te Leiden 11 Aug. 1786, begraven te Katwijk.
10. *Catharina Claudia,* geb. 21, gedoopt 29 Juli 1718.
11. *Henriëtte Margaretha,* ged. 12 Nov. 1719.

Eene *F. J. v. d. Kaa,* bouwkundige bij de Ned. Spoorwegen, overleed te Utrecht 20 Juli 1933, oud 60 jaar.

Bijlage B. Geslacht van Heteren.

I. *Hendrik van Heteren, Heeteren,* kamerbewaarder van H.H. Mog. Vader van:

II. *Hendrik van Heteren,* echtgenoot van *Margaretha Lormier,* beiden hiervoor vermeld. Zij hadden tot kinderen:

1. *Hendrik,* gedoopt in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage 14 Mei 1719. Raad in de Vroedschap van 's-Gravenhage.
2. *Claudius Henricus* gedoopt als voren 22 Febr. 1722; bij avond in de Kl. k. begraven 3 Juli 1766.

3. *Mr. Adriaan Leonard,* echtgenoot van *Woutrina Brigitta Lormier,* beiden hiervóór vermeld.

Uit dit huwelijk:

a. *Claudius Hendrik*, gedoopt in de Kloosterkerk 17 Dec. 1752, vermoedelijk jong overleden.

b. *Johan Wilhelm*, gedoopt als voren 25 April 1755; begraven in de Kl.k. bij avond 3 Oct. id.;

Nieuw Nederl. Biogr. Wdb. I. 1098, vermeldt *Leonard van Heeteren,* (± 1680, † 1721). Verm. een broeder van II.

Bijlage C. Geslacht Steenlack.

I. *Johannes Steenlack* huwt *Brigitta Croesen,* bij wie:

1. *Johanna Catharina*, huwt *Claudius Lormier.*
2. *Brigitta,* huwt *Mr. François Lormier.*
3. *Johan,* volgt II.

II. *Johan Steenlack* huwt *Johanna Leonora v. der Kaa* ouders van:

1. *Johanna Briggetta,* geb. te R. Febr. 1724, overl. Oct. 1726. .
2. *Claudius Johannes,* geb. te R. 20 Jan. 1726. Zie v.d. Aa. Huwt *Johanna Cruysselenberg.*
3. *Adriana Wouterina*, geb. te R. 11 Febr. 1727.
4. *Johan,* geb. te R. 16 Maart 1733, overl. 28 April d.a.v.
5. *Johan,* geb. te R. 30 April 1734. Zie Nederl. Patr. IX, bl. 355. Hij huwde 11 Nov. 1767 met *Helena Pansemaker,* overl. 20 Januari 1789, bij wie:
   a. *Johanna Leonora*, geb. 16 Juni 1769, overl. 19 Juni d.a.v.
   b. *Johanna Leonora,* geb. 22 Jan. 1773, overl. 21 Febr. 1794.
   c. *Ambrosius*, geb. 9 Dec. 1777. Zie Ned. Patr. IX 355.
   Een dochter *Arnolda Louise* huwde *Ds. A M. Berkhout* te Vlaardingen.
   d. *Hendrik,* geb. 5 Mrt 1779, overl. 19 Feb. 1793.

6. *Adrianus Leonardus,* geb. te R. 13 Juni 1735. Huwt *Hendrina Miggel,* bij wie één dochter: *Cornelia.*

7. *Johanna Briggetta,* geb. te R. 21 Juli 1737, overl. 31 Oct. 1738.

8. *Lucia,* geb. te R. 31 Oct. 1738, huwt *Hendrik Lormier.*

9. *Claudius,* geb. te R. 17 Dec. 1740, huwt *Cornelia Foreest* bij wie:

   a. *Johan,* geb. 7 Sept. 1777 te Kralingen. Huwt *A. C. W. Lormier,* zie hiervóór.
   b. *Maria Cornelia,* geb. 21 Jan. 1779.
   c. *Helena,*
   d. *Johanna Claudia,* geb. 6 Juni 1782.

10. *Wilhelmina,* geb. te R. 2 April 1743, huwt *Isaac Laurillard dit Fallot.* Zie Ned. Patriciaat XVIII.

11. *Catharina Claudia,* geb. te R.. 11 Juli 1745. Zie v. d. Aa. Zij huwt 17 Aug. 1774 *Jacob van Waning* junior, overl. 1 April 1785, bij wie:

   a. *Jacoba Adriana,* geb. te R. 12 Juni 1775 huwt *Johan Abraham Hammecher.*
   b. *Johan Leonard,* geb. te R. 21 Dec. 1777. Zie Nederl. Patriciaat XXI: 129.
   c. *Jacob,* geb. te R. 17 Dec. 1779.
   d. *Johanna Claudia,* echtgenoote van *Claudius Antonius Bellaard Lormier.* geb. te R. 17 Jan. 1783.
   e. *Wilhelm,* geb. te R. 12 Juli 1785. (Zie Ned. Adelsb. 1926: 142.

Alphen aan den Rijn.

Een glorieus festijn

In het welbekende hôtel „de Wijnberg" te Sneek werd mij onlangs een fraaie calligraphie getoond, versierd met het vrijwel gelijkende portret van Karel II, Koning van Engeland. Men laat ze, met eenigen trots, zien, vooral aan de Britten, die jaarlijks, en ook thans nog, Friesland in beduidend aantal bezoeken, en Sneek, om zijn meer, aandoen.

Een vorige eigenaar van het hôtel heeft de calligraphie doen vervaardigen in goed vertrouwen op den stads-historiograaf Napjus, die in zijn bekende „Cronyk of beschrijvinge van Oud- en Nieuw Sneek" op het jaartal 1651 of daaromtrent vermeldt, dat toen incognito in die stad verbleven zou hebben Karel Stuart II, een zoon van Karel Stuart I, Koning van Engeland, die op aanstichting van Olivier Cromwell onthoofd is. Zijn zoon vluchtte toen naar de Nederlanden en zou gelogeerd hebben bij Cornelis Houbois, lid der Staten-Generaal voor Friesland en Burgemeester van Sneek, die aldaar op de Marktstraat, één huis vanaf de Hofstraat (waar thans „de Wijnberg" is), heeft gewoond. Als contrabeleefdheid zou Karel II, toen hij Koning van Engeland was geworden, hem tot ridder hebben geslagen. Iets, wat wij op goede gronden meenen te mogen betwijfelen. Cornelis Houbois toch komt na dien tijd meermalen in de doopboeken en andere registers van Sneek voor, en nergens vinden wij het „jr." (jonker) voor zijn naam, zooals wij b.v. telkens daarin geschreven zien voor den naam van Burmania.

Het is ook wel vreemd, dat elders van dit reisje naar Sneek geen gewag wordt gemaakt; „incognito" bleef een groot heer, ook in die dagen, niet gemakkelijk.

Wel staat vast, dat Karel connecties in Rotterdam heeft gehad, waar op 9 April 1649 werd geboren James, een natuurlijke zoon van hem en van Lucy Walters (van wie verder niets bekend is). James heeft een avontuurlijken levensloop gehad, en is later door Karel, na diens troonsbestijging, tot hertog van Monmouth verheven. Hij heeft in 1672 als bevelhebber der Engelsche troepen tegen ons geageerd. Later bracht hij zijn ballingschap in ons land door. Toen hij, bij de troonsbestijging van Jacobus II, diens tegenstander werd en tegen hem optrad, is hij gevangen genomen en werd op 15 Juli 1685 te Londen onthoofd.

Karel II heeft ook geruimen tijd bij zijn zuster, Maria Stuart, de weduwe van onzen Prins Willem II, te Breda, vertoefd. Daar was hij ook, toen hij bij proclamatie van 8 Mei 1660 tot Koning van Engeland werd uitgeroepen.

De Staten van Holland en West-Friesland, goede kooplieden als zij waren, meenden Karel II gunstig voor zich te moeten stemmen en noodigden hem voor een bezoek aan 's-Gravenhage, tot een maaltijd, uit.

De uitnoodiging werd gracieuselijk aangenomen. Karel II begaf zich met zijn zuster en de Hertogen van York en Gloucester en groot gevolg op 25 Mei naar den Moerdijk, waar een aantal jachten op hem lagen te wachten. De tocht ging langs Dordrecht, Rotterdam, (waar hij braaf met het kanon „beschoten" werd) en Delft naar den Haag, waar een luisterrijke intocht onder algemeen gejuich door rijen van burgers en militairen in volle geweer plaats had. Ook hier dreunde het geschut, en men had de metalen monden naar de duinen gekeerd, uit vrees, dat het geluid van dien „donder" menig gebouw al te zeer op zijn grondvesten zou doen trillen.

De ontvangst door de Staten was luisterrijk. Gedurende de paar dagen, dat Karel II te 's-Gravenhage vertoefd heeft, werd door hen voor 600000 gulden opgedischt en aan geschenken weggegeven. Zoo vind ik b.v. vermeld, dat de Koning een kostbaar ledikant met toebehooren kreeg.

De groote zaal van het Mauritshuis baadde in den avond van 30 Mei in een zee van licht. In het midden hing een zeer groote kristallen kroon, en aan de wanden waren zilveren luchters en vele flambouwen aangebracht, welke, zoo men wil, in alle hoeken van de kamer meer licht gaven dan de zon op den vollen middag. Wat zullen het kristal en de zilveren vergulde schotels, die bij menigte op de buffetten stonden, goed zijn uitgekomen!

De zaal was rondom met rooddamast behangen en de fraaie schilderijen gaven aan 't geheel een deftig aanzien.

Overal zag men festoenen en „koordekens met groente behangen", en de zaal was met „oranje-appelen" kwistig versierd. Aitzema, de geschiedschrijver, die ons een en ander verhaalt, was uit over het heerlijke parfum, dat de reukorganen streelde.

Midden in de zaal stonden de rijk versierde tafels, in den vorm van een T. Aan de hoofdtafel zat Karel II onder een troonhemel van rooddamast met zijn tante Elisabeth van Engeland, Koningin van Boheme, rechts, en zijne zuster de Prinses-weduwe Maria Stuart links van zich. De Hertogen van York en Gloucester en de jonge Prins van Oranje, (de latere Stadhouder-koning) toen tien jaar oud, zaten mede aan. Rondom deze tafel liep een drie voet hooge balustrade, waarbij officieren van de garde de wacht hielden, om te verhoeden, dat geen onbescheidene met een

adres tot den Koning zou doordringen. Ritmeester Buat en luitenant-kolonel v. Ittersum waren de voorsnijders.

Aan de andere tafels zaten de Gedeputeerde Staten van Holland en West-Fresland volgens den rang, dien de Ridderschap en de Steden in de vergadering hadden.

Maar bovendien was er ook een „maarschalkstafel" voor het gevolg en alle Engelschen die zich kwamen aanmelden, in verschillende logementen opgesteld.

Er werd dien avond braaf getoast. En als de speech was gehouden werd een brandende flambouw uit een der ramen gestoken, waarop het kanon werd afgeschoten. De musketten van de garde en de karabijnen van de ruiterij, in een haag opgesteld, beantwoordden dat salvo. Wanneer men in aanmerking neemt, dat de muziek er dapper op losblies en van een groote schuit in den Hofvijver liggende telkens vuurpijlen werden opgelaten, en ander geraasmakend tuig ontstoken, is het te begrijpen „dat dit alles een seer aengenaem vermaeck den ganschen nagt alle het volk aendeedt."

Koning Karel was over dit schitterend onthaal best te spreken. Op 2 Juni 1660 vertrok hij uit Scheveningen en hem werd, zooals de fraaie gravure van P. H. Schut aantoont, met pracht en praal uitgeleide gedaan. Maar dat heeft toch niet kunnen verhinderen, dat eenige jaren later de Tweede Engelsche oorlog is uitgebroken, die, ook weer te Breda, op 31 Juli 1667, zijn einde nam.

Mr. M. C. NIJLAND.

Curiosa.

In „De Oude Tijd", jaargang 1871, deelde de Redacteur, J. ter Gouw, 't een en ander mede over een sollicitatiebrief van Simon Jansz. Verwey, schoolmeester te Oudewater, die in 1770 gesolliciteerd zou hebben naar de betrekking van schoolmeester-catechiseermeester te Zalt-Bommel.

Over de echtheid van dien brief wordt nog steed gestreden. In den Navorscher van 1856, blz. 302 kan men ook iets daarover lezen.

Nu schrijft ter Gouw, dat Verwey in zijn tijd even vermaard was door zijn zonderlinge brieven als ds. Van der Zouw te Amstelveen door zijn zonderlinge preeken, en voor eenige jaren Onstee te Amsterdam door zijn zonderlinge advertentiën. Een zijner aankondigingen in 't Vervolg van de Haarlemsche Courant van 3 Juni 1861, zou over honderd jaar in den Ouden Tijd (om Onstee bij zijn leven te

kunnen sparen) worden medegedeeld. Maar, deze hield in 1874 op te bestaan, waarom ik de advertentie in „de Navorscher" weergeef:

32 jarige echtvereeniging van L. J. Onstee en S. C. Onstee geb. Scheffer, mogten dan door de, genade en goedheid Gods ook dezen gedenkdag dankbaar vieren met herinnering van 18 kinderen uit dit ons huwelijk uit Gods hand te zien geboren, waarvan 13 teruggenomen en op heden 5 in dit leven ons door de goedheids Gods gespaard. Ja, ook den eersten dag te gedenken in den naam des Heeren was het begin de bede ten hemel met David, Psalm 127 en 128. Het huwelijksgeluk mogt dan geen dag door ziekte tot heden verstoren, om die byzondere bevoorregten door Gods genade, zoo echtelingen als kinderen, waarvan de jongste zoon in den echten staat dit jaar is gaan treden in den naam des Heeren voortgaande. 1 Petr. 2.6., Lukas 17 vers 32, verheugen zij op dezen dag, enz. enz.

Ter algemeene kennisgeving en voor huisvaders in 't bijzonder. Firma Onstee en Zoon en Comp. A'dam 3 Juni 1861.

Attentie. Dat bovenstaande huisvader tot heden nog nimmer eenig het minst sterke drank heeft gebruikt nog binnen zijn huisgezin aanwezig. Moge nu dit als voorbeeld ten goede kunnen strekken by jongen en ouden van dagen.

Uit diezelfde courant van 1861 noteer ik uit de advertentie-rubriek, dat in de buurtschap Woolde (bij Winterswijk) een hoofdonderwijzer werd gevraagd op een tractement van f 400 per jaar, met f 25 p. j. voor gemis van vrije woning, te Arnhem, twee hulponderwijzers aan de Armenschool voor f 325 p. j.; te Willemstad een hulponderwijzer met acte Fransch voor f 450 p. j.; maar deze zou gelegenheid tot eigen oefening krijgen. Verlijk daarmede de tractementen van thans eens, al klaagt men steen en been!

Ds. van der Zouw was omstreeks 1790 predikant te Amstelveen, die ook van buiten talrijke hoorders kreeg door zijn zonderlinge wijze van doen. Onder zijn preek kwam een gezelschap welgekleede lieden binnen. Hij begroette hen met de woorden: „Kijk, kijk. daar komen weer Amsteldammers aan, maar met geen hart, hongerende en dorstende naar den geestelijken spijs en drank des Evangeliums"; liet een boer die onder de zware preek in slaap was gevallen door den koster wekken, en verklaarde eens in zijn verhandeling, dat alle menschen dieven waren: de kinderen stalen een peer of een appel, den diakenen trof het

verwijt, dat in het kerkezakje slechts koperen munt werd gevonden! Dit is te vinden in „de Nederlandsche Stads- en dorpsbeschrijver" van L. van Ollefen, van 1795, in het derde deel.

Over de behandeling van leprozen het volgende: In de middeleeuwen had men geen medelijden met hen, zij werden, althans in Frankrijk, voor dood verklaard. Dit kan blijken uit een „notice historique sur la léproserie de Troyes" (hoofdstad van het Fransche departement Aube) van den bibliothecaris Armand. In de kerk zaten de melaatschen afgezonderd van iedereen, in lijkwade gekleed. Bij den uitgang moest de pastoor hun wat aarde van het kerkhof op 't hoofd leggen, zeggende: „Mon amy„ c'est signe que tu es mort quant au monde, et pour ce aye pacience en toy." Zij werden, evenals hun woning, door iedereen geschuwd, en moesten als zij een aalmoes wilden vragen, evenals hier te lande, door te klepperen hun aanwezigheid melden. N.

Een pelgrimstocht naar het Heilige Land.

Op 22 Juni 1515 legden 56 Friesche edelen den eed van trouw af aan Karel V, die als Karel van Oostenrijk, Friesland voor f 100.000 van Albrecht van Saksen had gekocht.

Onder hen was Hessel van Martena, zoon van Sytze van Martena, hoofdeling van Cornjum en Jel van Harinxma. Hij heeft Martenahuis te Franeker gesticht. Met twee stadgenooten, Tjalling en Juw van Botnia heeft hij begin 1517 een pelgrimstocht naar het Heilige Land beraamd. Tjalling van Botnia bezat Botniahuis aan de Breedeplaats gelegen, Juw van Botnia, oud-Botnia, waar. in 1588 is overleden Anna, dochter van Prins Willem van Oranje en gemalin van den Frieschen Stadhouder Graaf Willem Lodewijk van Nassau, en in 1726 zijn verblijf had Prins Willem Carel Hendrik Friso, toen hij te Franeker studeerde. In Martenahuis is Prins Johan Maurits van Nassau (de Braziliaan), die op 27 December 1664 door het breken van een ophaalbrug in het water viel en zich ernstig bezeerde, geruimen tijd verpleegd geworden.

Tjalling van Botnia behoorde ook tot de edelen, die Karel V hebben gehuldigd. Hij werd Raad in het Hof van Justitie, Grietman van Hennaarderadeel, enz. Tweemaal is hij gehuwd geweest. Zijn tweede vrouw was Frouck van Hottinga, die hem Hottingahuis te Nijland mede ten huwelijk bracht. Zijn neef Juw werd ook door Karel V

beloond. Hij was eveneens Raad in het Hof van Justitie, Ridder van het Heilige Graf en Grietman van Ferwerderadeel.

Van den pelgrimstocht, die op 7 Mei 1517 te Antwerpen begon, is een dagboek bijgehouden. Men trok te paard door Brabant, Henegouwen en Picardië en kwam den 17 Mei te Langres. Daar zouden voor 't hoofdaltaar in de parochiale kerk begraven liggen Sadrach, Mezach en Abednego, die door Nabukadnezar in den gloeienden oven werden geworpen, maar gespaard zouden zijn gebleven. Door Bourgogne ging het verder naar Savoye. Daar kwam het gezelschap aan een berg „den grootsten in geheel Kerstenryck, want hij is anderhalf myle in 't opgaen ende gelijcke veel in 't affgaan, ende is twee mijlen breedt." Door Piemont gereden zijnde werd Turijn en later Milaan bereikt. Het was de 31e Mei, Pinksteravond.

Nog enkele dagen, en het gezelschap kwam te Venetië. Ook hier, hoewel voor de Friezen veel nieuw geweest moet zijn, werden geen bijzondere indrukken opgedaan; alles richtte zich op het hoofddoel van de reis: Palestina. Alleen trok bij de St. Marco een bijzondere processie de aandacht, waaraan de leden van den Stedelijken Raad in rood karmozijnfluweel gekleed, met den doge aan 't hoofd, deelnamen. De kerkeschat, voor het grootste deel bestaande uit edelgesteenten en voorwerpen, die er mee versierd waren, was zoo schitterend „dat het niet te waardeeren en is."

Op den 15en Juni ging het gezelschap op een karveel scheep, dat nog nooit zee had gebouwd. Men voer langs de kusten van Istrië, Croatië, Dalmatië en Albanië, deed Corfu, Cephalonië, en Zante aan, en kwam te Candia op Creta. Tusschen beide laatstgenoemde eilanden werd het eilandje Serygho (Cerigo) aangedaan. Volgens den schrijver van het dagboek woonde hier Helena „doen zij schaeckt worde van Paris, Priami zoone, Coninck van Troyen daer groote oorlogh aff quam, dat thien jaeren duerde, daer Hector van Troyen en Achilles van Griecken met veele edelen in werden verslaegen ende Troyen ten leste werde gewonnen ende verdorven." Omtrent Creta vind ik opgeteekend, dat het erg bezocht werd door aardbevingen en er vele tientallen van huizen en een gedeelte van den stadsmuur tegen den grond lagen. Het was dan ook verboden hier hoog te bouwen. Er groeiden kostelijke druiven, waarvan de beroemde malvezy (de Chioswijn der ouden) werd gemaakt. Een vat van drie amen van de beste malvezij kostte toen vijf dukaten (of in de munt en de maat van onzen tijd omgerekend: 8 cents per Liter). Men kende er slechts cypressenhout en bouwde er schepen

van. Eindelijk, op 12 Juli werd het anker geworpen voor Joppe als eerste plaats van het Heilige Land. Zes en zestig dagen had men over de reis gedaan. De eerste nachten werden niet zeer aangenaam doorgebracht, daar alle christen-pelgrims bij aankomst eenige dagen in een spelonk moesten vertoeven. (dus in quarantaine). Kerken en kapellen, hier en daar op gewijde plaatsen opgericht, werden alle opgezocht, en telkens werd nauwkeurig opgegeven, hoeveel lampen er brandden. Veel opmerkingsgave hadden deze pelgrims niet.

Den 28en Juli ging het gezelschap te Joppe scheep om naar huis terug te zeilen „danckende ende loovende Godt almachtig, dat wij onse bedevaert alle te samen gesont ende salichlyck hadden volbracht ter eere Godes."

Maar, wat men niet kon voorzien is gebeurd. Hessel van Martena is op deze terugreis, op 't eiland Rhodus overleden.

Hessel van Oosthem heeft, ter nagedachtenis van den gestorvene, in 1609[1] een geschilderd raam in een zijmuur van Martenahuis doen plaatsen, met dit inschrift: „Heer Hessel Martena, Ridder, eerste fondateur van dit huys, is gestorven in 't eylandt Rhodus 1517." N.

In Holland.

In 1859 heeft Maxime du Camp ons land bezocht en zijn bevindingen neergelegd in zijn werkje, „En Hollande", een reeks brieven aan een vriend. Du Camp heeft goed rondgezien, en in 't bijzonder studie gemaakt van de schilderijen in onze drie groote musea. Van belang is, dat hij o.a. een zeer uitvoerige opsomming geeft van de stukken in ons museum Boymans, dat in 1864 is afgebrand, waaruit onder meer, kan blijken, hoeveel waardevols daarmede voor Rotterdam verloren is gegaan.

Du Camp ging op reis met verschillende werkjes in den zak, die hem over ons land en zijn geschiedenis konden inlichten. Hij schrijft aan zijn vriend, dat hij, in marokijn gebonden, bij zich had: „les Délices de la Hollande" van de Parival, dat te Leiden in 1660 was uitgegeven. Hij had dat gekocht op de verkooping Giraud te Parijs, waar de liefhebbers van mooie, oude, boeken tegen elkaar opgeboden.

Jean de Parival was een Fransche schoolmeester, die zich in den Haag had gevestigd. Hij heeft geen „schrijfconste" uitgegeven evenals zijn collega's Jan van de Velde en Maria Strick te Rotterdam, Geo de Carpentier te Hoorn, Jean de la Chambre en Maximiliaan de la Montagne te Haarlem en meer anderen, maar hij heeft zich door de uitgave van zijn „Délices" zekeren naam verworven. Het

werkje deed van zich spreken. In 1669 heeft François Savinien d'Alquie een nieuwen druk, vermeerderd met de geschiedenis der Nederlanden van 1661-1669, bewerkt en dien opgedragen aan Jan Huydecoper, heer van Maarseveen, een der directeuren van de O.I. Compagnie.

Du Camp haalt de „Délices" in zijn „En Hollande" meermalen aan, en is het, blijkbaar, veelal met de uitspraken van de Parival eens. Hij vindt Rotterdam een mooie stad, in de moderne beteekenis van het woord dus in vervelend, zonder groot belang voor hen die zich slechts op het schilderachtige blind staren. Maar voor den Haag raakt hij in vuur. Hij is aldaar waarschijnlijk gelogeerd geweest in het hôtel Bellevue aan het Bezuidenhout. Vóór zich: een park, minder uitgestrekt, maar mooier dan die, waarop Londen zoo tratsch is, met zijn hooge boomen en prachtigen hertenkamp. Den Haag is een levende, geanimeerde stad, mooi door zijn aanleg, een hofstad met groote allures, een geslaagd Versailles, des zomers een éénige stad in Europa.

Natuurlijk werd de Oude-Scheveningsche weg bezocht. Daar wandelde de gezeten burgerij op haar Zondagsch uitgedost. En, schrijft du Camp, ik moet tot lof van de Hollandsche dames zeggen, dat zij nog niet die bespottelijke, bedriegelijke mode hebben gevolgd, die de vrouwen misvormt en haar belachelijk doet zijn. „Ik zag te Brussel in de winkels van die hoepelrokken, die crinolines, die, helaas zooveel opgang te Parijs hebben gemaakt. Hier in Holland voelt het „schoone" geslacht gelukkig nog niet de behoefte zich zoo breed te maken; Rubens vond al, dat de natuur zelve reeds voor haar had gezorgd.....

Er gingen vrouwen voorbij, die om het hoofd die platen van metaal droegen, welke men „hoof-dijzer" noemt. Van achtergezien, maken die vrouwen dan een zeer gracieusen indruk, maar de keerzijde der medaille valt nog wel eens tegen.... Bij die gouden of zilveren platen voegen de vrouwen soms op het voorhoofd van die vreemde dingen, veeren genaamd. In Rotterdam zag ik daarbij ook diamanten oor-aanhangsels dragen. Maar daar ontmoette ik ook van die vrouwen, gespeend van allen goeden smaak, die op het nationale hoofddeksel een hoed met bloemen, veeren en linten droegen. Het was mij of ik een gothisch bouwwerk met corinthische kapiteelen zag..... N.

Onder de studeerlamp.

Ontvangen Prospectus: „Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit der kerken der provincie Drenthe", door Mr. J. Belonje en J. Westra van Holthe.